

A

B

C

socialism

ABC

socijalizma

Izdavač:

Centar za politike emancipacije
www.pe.org.rs

ABC socijalizma uredio:

Baskar Sunkara (Bhaskar Sunkara)

Selekcija dodatnih tekstova:

Centar za politike emancipacije

Prevod:

Maja Solar, Tatjana Maksimović

Dizajn i prelom:

KURS

Ilustracije:

KURS

(Miloš Miletić i Mirjana Radovanović)

ABC socijalizma je prvi put objavljen kao Sunkara, Bhaskar (ed.) 2016.
ABC's of Socialism. London: Verso Books.

Štampa:

Standard 2, Beograd, 2016.

Tiraž:

500

Knjiga je besplatan primerak i nije je dozvoljeno prodavati.

Ova publikacija je objavljena uz podršku
Rosa Luxemburg Stiftung – Southeast Europe.
www.rosalux.rs

SADRŽAJ

7 Predgovor izdavača

ABC SOCIJALIZMA

12 O autorkama i autorima

14 Uvod

16 DA LI JE AMERIKA NA NEKI NAČIN VEĆ
SOCIJALISTIČKA?

26 ALI KAPITALIZAM JE BAREM SLOBODAN I
DEMOKRATIČAN, ZAR NE?

34 SOCIJALIZAM SUPER ZVUČI U TEORIJI, NO NIJE LI
LJUDSKA PRIRODA TAKVA DA GA JE NEMOGUĆE
OSTVARITI?

40 ZAR BOGATI NE ZASLUŽUJU DA ZADRŽE NAJVEĆI
DEO SVOG NOVCA?

50 HOĆE LI MI SOCIJALISTI ODUZETI PLOČE KENI
LOGINSA?

56 NE ZAVRŠAVA LI SOCIJALIZAM UVEK U DIKTATURI?

66 DA LI JE SOCIJALIZAM ZAPADNJAČKI KONCEPT?

74 A RASIZAM? ZAR SOCIJALISTE NE INTERESUJE
ISKLJUČIVO KLASA?

86 NISU LI SOCIJALIZAM I FEMINIZAM PONEKAD U
SUKOBU?

98 NE BI LI DEMOKRATIČNIJI SVET ZNAČIO JOŠ VEĆU
EKOLOŠKU KRIZU?

108 JESU LI SOCIJALISTI PACIFISTI? NISU LI NEKI RATOW
OPRAVDANI?

124 ZAŠTO SOCIJALISTI TOLIKO GOVORE O RADNICAMA I
RADNICIMA?

JOŠ O SOCIJALISTIČKOJ POLITICI

- ELEN MEJSINS VUD
147 *GROBARI KAPITALIZMA*
- ERIK OLIN RAJT
171 *ZAŠTO JE PITANJE KLAŠE VAŽNO*
- SET EKERMAN
207 *CRVENI I CRNI*
- SEM GINDIN
241 *JUREĆI UTOPIJU*
- KRIS MAISANO
275 *RADITI ZA VIKEND*
- MIJA TOKUMICU
287 *RADI ONO ŠTO VOLIŠ. VOLI ONO ŠTO RADIŠ.*
- JOHANA BRENER
299 *NEGA U GRADU*
- KEVIN JANG I DIJANA C. SIEJRA BECERA
317 *HILARI KLINTON I OSNAŽIVANJE ŽENA*
- MEGAN ERIKSON
343 *PRIVATIZACIJA DETINJSTVA*
- VIVEK ČIBER
363 *KAKO GOVORE SUBALTERNI?*
- DŽENIFER ROŠ
387 *SHVATITI RASIZAM OZBILJNO*
- LI SUSTER
399 *NASLIJEDE MARTINA LUTHERA KINGA*
- TONI SMIT
409 *CRVENA INOVACIJA*
- BRENT RAJAN BELAMI I DEJVID TOMAS:
421 *ZELENA BORBA*
- ANDREAS MALM
437 *MIT O ANTROPOCENU*
- DŽONA BERČ
451 *MNOGOBROJNI ŽIVOTI FRANŠOA MITERANA*
- ILAJ FRIDMEN
493 *REVOLTIRANA KINA*
- BRET S. MORIS
515 *NIKSON I GENOCID U KAMBODŽI*

Predgovor izdavača

U periodu nakon raspada realsocijalističkog uređenja na postjugoslovenskom prostoru došlo je do sistematskog brisanja korpusa socijalističke misli i prakse, čime leвица gubi hegemoniju nad strateškom vizijom društvene regulacije. Ovo je uslovalo i razgradnju konceptualnog aparata neophodnog za analiziranje procesa restauracije kapitalizma u kojem su se novonastale države našle. Nemogućnost adekvatnog razumevanja rapidnih društvenih promena rezultovala je i izostankom realnog otpora. To se ogledalo kako u slabosti organizovanja levih aktera tako i u marginalizaciji modela socijalističkog delovanja u odgovoru na strukturne asimetrije kapitalističkog društva.

Trenutna političko-ekonomska situacija, na globalnom nivou, u prethodnom periodu je nametnula preispitivanje i jačanje kritike širih neoliberalnih političkih okvira i struktura moći. U takvom kontekstu, socijalistička ideja ponovo postaje aktuelna.

Međutim, ovo promišljanje mora da se izbori sa nasleđem socijalističke prošlosti. Revalorizacija egalitarnih projekata 20. veka doprinosi razmatranju izgradnje socijalizma danas. U svrhu metodološki ispravne analize iskustava iz prošlosti, moraju se uzeti u obzir kako pozitivni, tako i negativni aspekti realsocijalističkog oblika regulacije. Ipak, politička pitanja socijalističke strategije danas moraju biti razvijana s obzirom na konkretni savremeni političko-ekonomski kontekst globalnog kapitalističkog sistema. Stoga, obuhvatna analiza šire društvene situacije, ali i kapaciteta i mogućnosti razvoja socijalističkog pokreta predstavlja primarni zadatak danas.

Da bi bili uspešni, akteri koji kao cilj vide prevazilaženje dominantnog sistema i izgradnju socijalističkih društvenih odnosa moraju razumeti istorijski razvoj kapitalističkog načina proizvodnje, kao i logiku njegove reprodukcije – što je osnovni preduslov za razmišljanje o izgradnji sistema na drugačijim osnovama. Početna tačka ovoga je razračunavanje sa mitovima i iskrivljenim predstavama onoga što bi bila alternativa kapitalističkoj društvenoj regulaciji, kroz pokušaj artikulacije afirmativnog socijalističkog odgovora. U tom smislu zbornik koji je pred vama treba čitati kao doprinos obnovi systemske kritike kapitalističkog sistema društvenih odnosa, kao i rad na teorijskim i političkim pitanjima socijalističke strategije. Jer, ako želimo da izgradimo pokret koji će se pozicionirati kao relevantan politički subjekt, neophodno je analizirati postojeće dileme i ponuditi odgovore na neka od pitanja koji bi nam pružili potencijalne smernice za dalje delovanje.

Teme koje *ABC socijalizma* obrađuje, iako su pre svega smeštene u kontekst američkog društva, predstavljaju najčešća pitanja sa kojima su se socijalistički akteri kroz istoriju susretali, ali obuhvataju i nova koja su proizvod savremene društvene konjunktura. Konkretni kontekst koji tekstovi adresiraju, stoga, treba uzeti kao ilustraciju procesa koji se odvijaju na globalnom nivou. U tom smislu, svako poglavlje u knjizi nastoji da ponudi argumentaciju i obradi pojedinačna pitanja koja se levice nameću kao ključna polja delovanja. Tako su i neke od tema koje su našle mesto u ovoj knjizi: pitanje slobode i demokratije, vlasništva, distribucije bogatstva, radnih odnosa, rasizma, imperijalizma, odnosa feminizma i levice kao i veze socijalističke transformacije i rešavanja ekološke krize.

Ostatak ove publikacije čini selekcija tekstova objavljenih u magazinu *Jacobin*, na koje su same autorke i autori *ABC* referisali, a koje uredništvo ove zbirke smatra važnim za bolju artikulaciju ključnih strateških pitanja. Radi se o izboru vrlo heterogenih tekstova koji na različitim nivoima apstrakcije i kroz različite forme približnije objašnjavaju argumente iz Abecede. Pluralitet stavova koji su u određenim slučajevima i suprotstavljeni, najbolje oslikava kritika Erik Olin Rajta koju iznosi Sem Ginding, ali ono što im je zajedničko jeste pokušaj osmišljavanja vizije drugačijeg društvenog uređenja. Ovakav miks značajan je u cilju pokretanja diskusije o načinu na koji mislimo kritiku kapitalizma i mogućnost izgradnje socijalističke alternative.

Stoga, publikacija koja je pred vama ima za cilj revitalizaciju socijalističke ideje kao realne utopije koja nastoji da ukaže na put kojim treba poći kako bi se ne samo limitirala, već i prevazišla kapitalistička moć.

Socijalizam nije stvar prošlosti, socijalizam je pitanje naše budućnosti.

Centar za politike emancipacije,
Novembar 2016.

ABC *socijalizma*

Uredio:
BASKAR SUNKARA

Prevela:
MAJA SOLAR

O autorkama i autorima:

Nikol Ašof (Nicole Aschoff) je izvršna urednica magazina Jacobin i autorka knjige *The New Prophets of Capital*.

Alisa Betistoni (Alyssa Battistoni) je urednica magazina Jacobin i doktorantkinja političkih nauka na Jejl univerzitetu.

Džona Berč (Jonah Birch) je student sociologije na univerzitetu Njujork i redaktor magazina Jacobin.

Vivek Čiber (Vivek Chibber) je profesor sociologije na Njujork univerzitetu. Njegova poslednja knjiga je *Postcolonial Theory and Specter of Capital*.

Deni Keč (Dany Katch) je saradnik novina Socialist Worker i autor knjige *Socialism... Seriously*.

Kris Maisano (Chris Maisano) je redaktor magazina Jacobin i sindikalista u Njujorku.

Nivedita Madžumdar (Nivedita Majumdar) je vanredna profesorica na Džon Džej koledžu i sekretarka akademskog sindikata Professional Staff Congress CUNY.

Majkl A. Mekarti (Michael A. McCarthy) je docent sociologije na Marketa univerzitetu.

Džozef M. Švorc (Joseph M. Schwartz) je nacionalni potpredsednik Demokratskih socijalista Amerike (Democratic Socialists of America) i profesor političkih nauka na Templ univerzitetu.

Baskar Sunkara (Bhaskar Sunkara) je glavni urednik i izdavač magazina Jacobin.

Kienga-Jamata Tejlor (Keeanga-Yamahtta Taylor) je docentkinja u Centru za afro-američke studije na Princeton univerzitetu i autorka knjige *From #BlackLivesMatter to Black Liberation*.

Adener Uzmani (Adaner Usmani) je student na Njujork univerzitetu i deo redakcije socijalističkog foruma New Politics.

Erik Olin Rajt (Erik Olin Wright) je profesor sociologije na Viskonskin-Medison univerzitetu. Njegova poslednja knjiga je *Alterantives to Capitalism: Proposals for a Democratic Economy*.

Uvod

Pre nešto više od jednog veka, socijalizam nije bio značajna sila u američkoj politici, ali je izgledalo kao da bi to mogao da postane.

Socijalistička partija je 1912. godine osvojila skoro milion glasova na predsedničkim izborima, imala je preko 120.000 članova i članica i dovela je preko hiljadu socijalista i socijalistkinja na mesta u upravi. Gradonačelnici gradova kao što su Berkli, Flint, Milvoki i Skenektadi bili su socijalisti. Kao i kongresmen Viktor Berger i desetine drugih državnih zvaničnika.

Samo u Oklahomi je te godine postojalo 11 socijalističkih nedeljnika. A u grupisanjima diljem zemlje, od jevrejske enklave Donji Istsajd do rudarskih gradova na zapadu, „kooperativna zajednica“¹ bila je san spram kojeg su se sameravali svi politički zahtevi.

Takva zajednica se nikada nije ostvarila i decenije koje su sledile bile su manje naklonjene levici. Naravno, i dalje je bilo pobuna i pobeda, a socijalisti i socijalistkinje su se dobro držali u izgradnji kampanja protiv opresije i eksploatacije. Kako smo se približavali 21. veku socijalizam u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) je sve manje bio živ i sve više je ličio na odumirući deo američke istorije. S pojavom kampanje Berni

1 Kooperativna zajednica (*cooperative commonwealth*) je ideja zajednice zasnovane na socijalnoj ekonomiji, u čiji široki spektar ulaze radničke i potrošačke kooperative, kreditne zadruge, kompanije u vlasništvu zaposlenih, komunalni razvojni fondovi i kreditni sistemi, lokalne mreže za trampu i usluge itd. (prim.prev.)

Sandersa (Bernie Sanders) i novih pokreta za demokratiju i slobodu – situacija bi mogla početi da se menja. Svi ovogodišnji događaji upućuju na pojavu grupe „Sanders demokrata“, grupe koja je nesrazmerno mlada i koja poziva na masovnu redistribuciju bogatstva i moći. Sanders je samo početak, borba za drugačiju politiku se nastavlja.

Proteklih šest meseci smo imali više rasprava o socijalizmu, sa prijateljima i neznancima, nego poslednjih 6 godina. Broj pretplatnika magazina *Jacobin* se svake sedmice uvećavao za nekoliko stotina, a naš inboks je preplavljen mejlovima u kojima se traži osnovno objašnjenje socijalizma.

Nemamo odgovore na sva pitanja, ali ova knjiga je osmišljena kako bismo se uhvatili u koštac sa barem nekim problemima. *ABC SOCIJALIZMA* će biti korisna knjiga u godinama koje dolaze – ne samo kao bukvar budućih generacija radikala, već i kao proizvod vremena u kojem je socijalistička levica iznova ispunjena nadom. Kako će se ova priča završiti zavisi od nas.

*DA LI JE AMERIKA
NA NEKI NAČIN VEĆ
SOCIJALISTIČKA?*

Ako provodite dosta vremena na društvenim mrežama, verovatno ste videli memove koji pokazuju koliko su SAD navodno već socijalističke, iznoseći kao dokaz hrpu vladinih programa, usluga i delatnosti. Postoje mnoge varijacije na ovu temu, moja omiljena je ona koja ističe ni manje ni više nego 55 tobože socijalističkih programa, čija je jedina zajednička tačka to da ih sprovodi Ujka Sem.¹

Neki od ovih programa direktno zadovoljavaju društvene potrebe i podrazumevaju mere preraspodele dohotka (javne bibliote-

1 Ujka Sem (*Uncle Sam*) je figura čoveka koji je odeven u boje zastave SAD-a, sa cilindrom ukrašenim zvezdama, tamno-plavim kaputom i pantalonama na crveno-bele pruge. Pojavljuje se na ilustracijama i u karikaturama sa inicijalima svog imena i prezimena, koji ujedno znače i inicijale za Sjedinjene Američke Države (U.S. – Uncle Sam; United States). Često se ilustracijama na kojima je Ujka Sem figura izražava kritičko mišljenje spram američke politike i kulture. (prim.prev.)

ke, socijalni programi, WIC program,² markice za hranu). A neki su ovde stavljeni bez ikakvog razloga (*The Amber Alert?*³ *The White House?*⁴). Drugi se pak odnose na osnovne operativne mere koje sprovodi svaka moderna vlast, bez obzira na ideološku orijentaciju (popis stanovništva, vatrogasne službe, odnošenje smeća i čišćenje snega, kanalizacija, ulična rasveta). Neki, pak, programi uključuju ogroman aparat prinude i sile (policijske službe, FBI, CIA, vojska, pritvori i zatvori).

Uprkos svim vrlinama Berni Sandersa, njegova kampanja za predsednika je još više doprinela ideološkoj konfuziji. Na jednom mestu tokom prošlogodišnje kampanje podržao je način razmišljanja kakav se pojavljuje u nekim od najsimplicijovanih memova: „Kada idete u biblioteku, kada zovete vatrogasnu ili policijsku službu, šta mislite gde idete i koga zovete? Socijalističke institucije.“ Prema toj logici, bilo kakav kolektivni projekt koji se finansira novcem porezskih obveznika i koji se ostvaruje vladinim merama jeste socijalizam.

Nije teško videti u čemu je problem sa ovakvim načinom razmišljanja. U zemlji koja je duboko i refleksno suprotstavljena državnoj regulaciji, kao što je to slučaj sa SAD, ovo je možda najgora moguća retorička strategija koju bi levica mogla usvojiti. „Sviđa

2 *The Special Supplemental Nutrition Program for Women, Infants and Children (WIC)* je program koji omogućava zdravstvenu zaštitu i pomoć u ishrani trudnicama i dojiljama sa niskim primanjima, kao i deci mlađoj od pet godina. (prim.prev.)

3 *AMBER Alert* ili *Child Abduction Emergency* je sistem koji upozorava na otmicu dece. (prim.prev.)

4 *The White House Internship Program* je vladin program koji omogućava stažiranje studentima i studentkinjama koji rade u Beloj Kući. (prim.prev.)

vam se DMV?⁵ Onda ćete voleti socijalizam!“ nije slogan kojim bi se mogli pridobiti novi preobraćenici. Još važnije, brkanje svake mere koju sprovode vlasti sa socijalizmom navodi nas da branimo mnoge neprihvatljive oblike državnih mera,⁶ uključujući i one koje želimo da ukinemo u slobodnom i pravednom društvu.

Jedna stvar je identifikovati narodne biblioteke sa socijalizmom. One rade na osnovu demokratskih principa pristupa i distribucije, pružanja usluga za sve bez obzira na platežnu moć, i trebalo bi da budu jedne od najvažnijih institucija svakog društva koje će biti dostojno imena socijalizam. Ali sasvim je druga stvar kada se u ovo identifikovanje uključi policija. Ako su snage koje su odgovorne za ubistva Sandre Blend (Sandra Bland), Erik Garnera (Eric Garner) i Rekie Bojd (Rekia Boyd)⁷ primer socijalizma na delu, onda nijedna osoba koja želi slobodu i pravdu ne bi trebalo da se zove socijalistkinjom i socijalistom.

Ideja da je bilo kakva državna mera sinonim za socijalizam ima duboke političke i strateške implikacije. Uostalom, ako je naša zemlja već delimično socijalistička, onda sve što treba da uradimo jeste da postupno uvećamo obuhvat državnih mera. Ne moramo da menjamo ciljeve postojećih programa, niti da reformišemo administrativne strukture države.

5 DMV je skraćenica za *Department of Motor Vehicles*, vladinu agenciju koja reguliše administraciju i registraciju vozila, kao i vozačkih dozvola. (prim.prev.)

6 Christian Parenti, *The Making of American Police State*, Jacobin, 28. 7. 2015.

7 Ovo su afroameričke žrtve državnog nasilja, nenaoružani ljudi koje su upucali policajci ili su ubijeni tokom pritvora, a slučajevi su ili ostali nerazrešeni ili su počinioeci neadekvatno kažnjeni. (prim.prev.)

Dodatno, zbog toga što su navodno socijalistički programi pobedili bez temeljne promene privatnog vlasništva, nema potrebe za odlučujućim suočavanjem sa vlasnicima kapitala i njihovim političkim saveznicima. Sve što bi trebalo da uradimo jeste da izabere-mo saosećajne političare i da ih pustimo da donose zakone u pravcu koji će nam obezbediti još više socijalizma.

Akademci koji žive od proučavanja politike često padaju u ovu zamku. Jednostavnim uvidom u veličinu ukupne državne potrošnje mnogi tvrde da SAD, svesno ili ne, sve više postaju socijalističke. Po njihovom mišljenju velike društvene reforme se događaju spontano, a pasivno stanovništvo podržava uspešne programe tek nakon što ih političari zakonski propišu, a birokrate implementiraju.

Troškovi socijalnih programa, kao i slične mere vlade, narednih decenija bi se mogli uvećavati zbog starenja stanovništva, klimatskih kriza i drugih kretanja. Ali sama količina potrošnje nam malo govori o političkoj vrednosti državnih mera. Trebalo bi postavljati ključna pitanja o tim državnim merama: da li jačaju ili podrivaju moć onih koji poseduju kapital? Da li uvećavaju našu podređenost tržišnoj disciplini ili nam daju više slobode spram tržišnih zahteva?⁸

Nekoliko opsežnih državnih inicijativa sprovedeno je od 1980-ih godina, čak i tokom perioda republikanske političke dominacije. Međutim, mnogi od najvećih programa u poslednjih nekoliko decenija nisu učinili ništa što bi osnažilo moć radnica i radnika.

8 Ellen Meiksins Wood, *Capitalism's Gravediggers*, Jacobin, 5. 12. 2014. (prevod teksta na str. 147)

Poreski kredit za zaposlene (The Earned Income Tax Credit, EITC) doneo je preko potrebno olakšanje radnoj sirotinji, ali isto tako služi i kao indirektna subvencija za poslodavce koji daju niske nadnice. *Mediker D*⁹ nudi neke subvencije starijim osobama sa niskim primanjima, ali je uglavnom prepoznat kao skupocen poklon industriji lekova koji se izdaju na recept.

*Obamaker*¹⁰ je povećao pokrivenost zdravstvenim osiguranjem, delimično kroz (sporno) proširenje *Medikejda*,¹¹ ali individualno osiguranje samo služi produbljivanju marketizacije, uvodeći milione Amerikanaca i Amerikanki u privatni sistem osiguranja orijentisan na profit. Stimulativni plan iz 2009. godine verovatno je spasio zemlju od još jedne Velike depresije, ali je bio nedovoljan s obzirom na intenzitet krize i išao je u korist poreskih smanjenja za preduzeća koja su, umesto zapošljavanja novih radnica i radnika, naprosto stavljala novac u svoj džep. Lista bi se mogla nastaviti.

Zašto se ovo događa? Kao prvo, bogati i moćni u velikoj meri investiraju u političke aktivnosti radi promovisanja svojih interesa i blokiranja političkih reformi. Do kraja prošle godine doprinosi samo 158 porodica i kompanija koje oni poseduju (zapanjujućih

9 *Mediker (Medicare)* je vladin program socijalnog osiguranja za pružanje medicinskih i zdravstvenih usluga, a *Mediker D (Medicare Part D)* je deo programa kojim se subvencioniraju troškovi lekova na recept korisnicima *Mediker* osiguranja. (prim.prev.)

10 *Obamaker (Obamacare)*, odnosno *Zakon o dostupnoj zaštiti (Affordable Care Act, ACA)*, je reforma zdravstvene zaštite koju je uveo Barak Obama u vreme predsedničkog mandata. (prim.prev.)

11 *Medikejd (Medicaid)* je vladin program socijalnog osiguranja za pružanje zdravstvene pomoći siromašnima. (prim.prev.)

176 miliona dolara) činili su polovinu ukupnih finansija u predsedničkoj trci 2016. godine. Oni su u mogućnosti da kupovinom političkog uticaja oblikuju poresku politiku i druge mere shodno sopstvenim interesima, a ova prednost osnažena je i pogodnim sudskim odlukama (npr. zakonom *Citizens United*)¹² i lobiranjem.

Prema opsežnoj studiji iz 2014. koju su sproveda dva politikologa, politička dominacija bogatih sada je tolika da je uticaj prosečnih građana na politiku vlade „blizu nule“.

Pripadnici srednje i više klase takođe zauzimaju najvažnija mesta u vlasti, kao oni koji su izabrani ili kao oni koji su tu postavljeni. Oni dele zajednički set ideja i vrednosti zasnovan na zaštiti *status quo*-a i suzbijanju većih izazova sistemu, posebno onih koji dolaze od strane radničke klase i levice.

Direktni uticaji nisu jedini način na koji moćni interesi oblikuju državne mere. Na kraju krajeva, finansiranje vlade zavisi od određenog, minimalno zdravog, nivoa ekonomske aktivnosti. Oslanjaje države na poreske prihode i deficitarno finansiranje direktno je povezano sa stanjem kapitalističke ekonomije, njenim stopama rasta i profitabilnosti. Ako nivo ekonomske aktivnosti opada – možda zato što su kapitalisti nezadovoljni novim zakonom donesenim u korist radnika i radnica – država će sve teže finansirati svoje aktivnosti. Ovo zauzvrat dovodi do opadanja njene legitimnosti i stepena narodne podrške.

12 *Citizen United* je sudski slučaj iz 2008. godine koji je korporacijama i sindikatima omogućio neograničeni novčani uticaj na izbornu kampanju. (prim.prev.)

Zbog toga što je ekonomska aktivnost značajno određena odlukama privatnih kapitalista, oni su u mogućnosti da stave veto na svaku politiku vlade za koju misle da je protiv njihovih interesa.¹³ Ako kapitalisti nemaju podsticaja za investiranje – subvencijama i drugim merama – najčešće ni neće investirati.

Posledično, postoji snažna sklonost političara i birokrata da usklade svoje političke odluke sa interesima kapitalista u privatnom sektoru. Očuvanje „poslovnog poverenja“ (*business confidence*) najveća je prepreka oblikovanju politike i jedan je od glavnih razloga zašto su državne mere tako često naklonjene kapitalističkim interesima. Upravo zbog toga oni uspevaju da vlastite interese predstave kao „javne“ ili „nacionalne“ – sve dok smo u kapitalističkom sistemu ima neke istine u njihovim zahtevima.

U odsustvu masovne organizacije i borbenosti, država će učiniti malo toga kako bi prebacila balans snaga od kapitala ka radu, ili kako bi podržala tržišnu disciplinu umesto da je pojačava. Sve dok osnovne strukture ekonomije ostaju nepromenjene, delatnost države će nesrazmerno ići u korist kapitalističkih interesa, a nauštrb svih ostalih.

Ovo naravno ne znači da progresivne reforme nikada ne mogu pobediti u kapitalizmu ili da je država potpuno imuna na pritisak javnosti. Međutim, takve reforme pobeđuju jedino uz podršku direktnih masovnih borbi protiv poslodavaca.

13 Shawn Gude, *The Business Veto*, Jacobin, Issue 20.

Pûko biranje političara ili čekanje da se uticaj države sam od sebe proširi, nikada nije bilo, niti će biti dovoljno. Ekonomska moć je politička moć, u kapitalizmu će vlasnici kapitala uvek imati kapacitet da potkopaju narodnu demokratiju – bez obzira na to ko je u Kongresu ili u Beloj kući. Osvajanje vlasti u svrhe razbijanja dominacije kapitalističke klase jeste neophodan uslov početka tranzicije u socijalizam. Vlada koju bi vodila socijalistička partija (ili koalicija levih i radničkih partija) bi ključne ekonomske industrije i preduzeća stavila pod neku vrstu društvene kontrole. Ali sâmo po sebi to ne bi bilo dovoljno. Gorka iskustva 20. veka su nas naučila da socijalizam neće napredovati ka ljudskoj slobodi ukoliko političke i administrativne strukture vlasti nisu u potpunosti demokratizovane. Neprekidna narodna mobilizacija van (i ako je potrebno protiv) formalnih političkih struktura postaje apsolutno krucijalna. Kako bi odolela neizbežnoj reakciji kapitalističkih i konzervativnih snaga, socijalistička tranzicija bi trebalo da se oslanja na masovnu narodnu podršku i direktnu participaciju u vlasti.

To iziskuje stvaranje direktnodemokratskih tela koja će ne samo nadomestiti, ili nadopuniti, predstavničke institucije poput Kongresa, već će dramatično preustrojiti državne organe i administrativne strukture. Takvo proširenje narodne moći je potrebno i da bi se oterali kadrovi posvećeni starom režimu i da bi se korenito promenile, uglavnom otuđujuće i represivne, birokratije koje trenutno administriraju javne servise.

Javne škole, odeljenja za socijalnu brigu, agencije za planiranje, sudovi i ostali organi vlasti, trebalo bi da pozovu radništvo i primaocce usluga da učestvuju u kreiranju i realizaciji tih servisa.

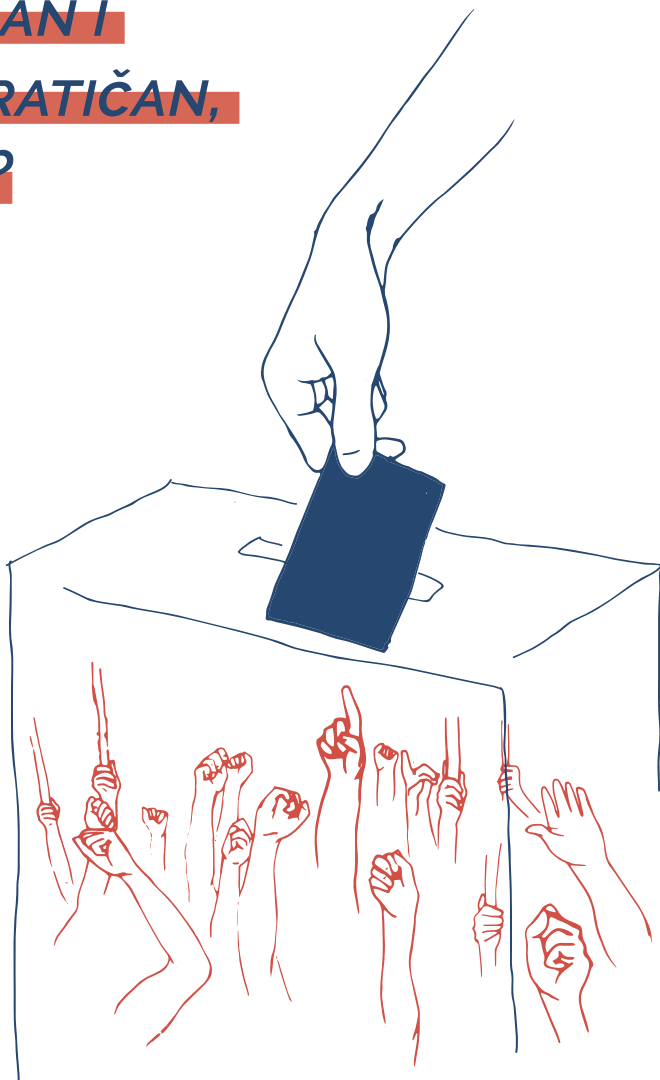
Sindikati javnog sektora bi mogli da imaju ključnu ulogu u ovom poduhvatu, organizujući i davaoce i primaocce javnih usluga u radikalnoj transformaciji administrativnih struktura vlasti.

Samo pod ovim uslovima bi vlast bila sinonim za demokratski socijalizam. Umesto postavljanja apstraktnog koncepta „vlasti“ uperene protiv snaga kapitala, trebalo bi da otpočnemo težak posao osmišljavanja i izgradnje novih institucija koje bi stvarno činile vladavinu naroda, od naroda i za narod.¹⁴

**NE, SOCIJALIZAM NE ZNAČI
JOŠ VIŠE DRŽAVE, RADI SE O
DEMOKRATSKOM VLASNIŠTVU I
KONTROLI.**

14 Ovaj deo rečenice – *vladavina naroda, od naroda i za narod* (*government of the people, by the people, and for the people*) – upućuje na deo čuvenog govora američkog predsednika Abrahama Linkolna (Abraham Lincoln), održanog na bojnem polju u Getisburgu 1863. godine. (prim.prev.)

**ALI KAPITALIZAM
JE BAREM
SLOBODAN I
DEMOKRATIČAN,
ZAR NE?**

U SAD mnogi uzimaju zdravo za gotovo tezu da su sloboda i demokratija neraskidivo povezane sa kapitalizmom. Milton Fridman (Milton Friedman) je u knjizi *Kapitalizam i sloboda* išao tako daleko da je tvrdio kako je kapitalizam nužan preduslov slobode i demokratije.

Svakako je tačno da su pojava i širenje kapitalizma doneli sa sobom ogromnu ekspanziju individualnih sloboda i, na kraju krajeva, narodne borbe za demokratičnije oblike političke organizacije.¹ Stoga će tvrdnja da kapitalizam fundamentalno opstruira i slobodu i demokratiju mnogima zvučati čudno.

Reći da kapitalizam ograničava procvat ovih vrednosti ne znači tvrditi da je kapitalizam na svakom nivou išao u suprotnom

1 Ellen Meiksins Wood, *The Origin of Capitalism: A Longer View*, Verso 2002.

smeru od slobode i demokratije. Zapravo, kapitalizam, kroz funkcionisanje svojih najosnovnijih procesa, stvara ozbiljan deficit i slobode i demokratije koji nikada ne može otkloniti. Kapitalizam je promovisao pojavu određenih ograničenih oblika slobode i demokratije, ali je nametnuo nisku granicu njihovom daljem ostvarenju.

U srži ovih vrednosti je pravo na samoodređenje: verovanje da ljudi treba da budu u stanju da odlučuju o uslovima svog života u najvećoj mogućoj meri. Kada akcija neke osobe utiče samo na nju, onda bi on ili ona trebalo da budu u mogućnosti da se angažuju u toj aktivnosti ne tražeći dozvolu od bilo koga drugog. To je kontekst slobode. Ali kada aktivnost utiče na živote drugih, onda drugi imaju prava da sa pitaju o toj aktivnosti. To je kontekst demokratije. U oba slučaja je najvažnija stvar da ljudi zadrže što je više moguće kontrole nad oblikom koji će njihovi životi zadobiti.

U praksi, gotovo svaki izbor koji osoba čini imaće neki uticaj na druge. Nije moguće da svako doprinosi svakoj odluci koja ga se tiče, društveni sistem koji bi insistirao na tako sveobuhvatnoj demokratskoj participaciji bi nametnuo ljudima nepodnošljivo breme. Ono što nam je, dakle, potrebno jeste set pravila kojima ćemo razlikovati pitanja slobode od pitanja demokratije. U našem društvu, takva razlika se obično pravi razgraničavanjem privatne i javne sfere.

Nema ničeg prirodnog ili spontanog u vezi sa linijom razgraničavanja između privatnog i javnog; ovu razliku stvaraju i održavaju društveni procesi. Zadaci koje zahtevaju ovi procesi su složeni i često protivrečni. Država energično nameće neke javne/privatne granice, a ostavlja druge da se održavaju ili nestaju kao društvene norme. Obično je granica između javnog i privatnog nejasna. U

potpuno demokratskom društvu sâma granica je predmet demokratskog odlučivanja.

Kapitalizam konstruiše granicu između javne i privatne sfere tako što ograničava ostvarenje istinske individualne slobode i smanjuje obim smislene demokratije. Postoji pet primera u kojima je to više nego očigledno.

1. „Raditi ili umreti od gladi“ nije sloboda

Kapitalizam je usidren u privatnoj akumulaciji bogatstva i u poteri za prihodom putem tržišta. Ekonomske nejednakosti koje su rezultat „privatnih“ aktivnosti su intrinzične kapitalizmu i stvaraju nejednakosti u onome što filozof Filip Van Pariš (Philippe Van Parijs) naziva „istinskom slobodom“.

Šta god da mislimo pod slobodom, ona mora sadržati mogućnost da se kaže „ne“. Bogataš može slobodno odlučiti da ne radi za nadnicu; siromah bez nezavisnih sredstava za život to ne može uraditi tako lako.

Ali vrednost slobode ide dalje od ovoga. Ona je takođe sposobnost da se deluje pozitivno na životne planove – da se bira ne samo odgovor, već i pitanje.

Deca bogatih roditelja mogu pristati na neplaćeno stažiranje ne bi li napredovali u karijeri; deca siromašnih roditelja to ne mogu.²

2 Miya Tokumitsu, *In the Name of Love*, Jacobin, Issue 13. (prevod teksta na str. 287)

Kapitalizam u tom smislu lišava mnoge istinske slobode. Siromaštvo usred izobilja postoji zbog direktnog izjednačavanja materijalnih sredstava i sredstava potrebnih radi samoodređenja.

2. Kapitalisti odlučuju

Način na koji je povučena granica između javne i privatne sfere u kapitalizmu isključuje demokratsku kontrolu donošenja ključnih odluka, onih koje utiču na veliki broj ljudi. Pravo da se investira ili dezinvestira isključivo na temelju samointeresa možda je najosnovnije pravo koje se pridodaje pravu na privatno vlasništvo nad kapitalom.

Odluka korporacije da preseli proizvodnju s jednog mesta na drugo u kapitalizmu je privatna stvar, iako radikalno utiče na živote onih koji žive i u jednom i u drugom mestu. Čak i ako se kaže da je koncentracija moći u privatnim rukama neophodna za uspešnu alokaciju resursa, isključenje ovakve vrste odluka iz demokratske kontrole nedvosmisleno umanjuje kapacitet samoodređenja svima osim vlasnicima kapitala.

3. Raditi od 9 do 5 je tiranija

Kapitalističkim kompanijama je dopušteno da budu organizovane kao diktature na radnom mestu. Bitna komponenta moći vlasnika preduzeće jeste pravo da kažu zaposlenima šta treba da rade. To je

u osnovi ugovora o zaposlenju: onaj koji traži posao pristaje na to da će pratiti naredbe poslodavca, u zamenu za nadnicu.

Naravno, poslodavac isto tako može priznati radnicama i radnicima priličnu autonomiju i u nekim situacijama takav način organizacije rada dodatno omogućava maksimiziranje profita. Ali autonomiju daje ili uskraćuje vlasnik. Nijedna zdrava koncepcija samoodređenja ne bi trebalo da dozvoli da autonomija zavisi od privatnih sklonosti elita.

Apologeta kapitalizma bi na ovo mogao odgovoriti kako svaki radnik kojem se ne sviđaju gazdina pravila uvek može dati otkaz. No, budući da radnice i radnici po definiciji nemaju nezavisna sredstva za izdržavanje, ako daju otkaz moraće tražiti novi posao, a u meri u kojoj su poslovi koji se nalaze na raspolaganju opet vezani za kapitalističke kompanije, oni će i dalje biti potčinjeni gazdinim diktatima.

4. Vlade moraju da služe interesima privatnih kapitalista

Privatna kontrola nad većim investicionim odlukama stvara stalni pritisak na organe javnih vlasti da donose pravila povoljna za interese kapitalista. Pretnja dezinvestiranja i mobilnosti kapitala uvek je u pozadini javnih političkih rasprava, stoga su političari, bez obzira na njihovu političku orijentaciju, primorani da brinu o održanju „dobre poslovne klime“.³

3 Chris Maisano, *Social Democracy's Incomplete Legacy*, Jacobin, Issue 6.

Demokratske vrednosti su šuplje sve dok jedna klasa građana ima prioritet nad svima ostalima.

5. Elite kontrolišu politički sistem

Konačno, bogati ljudi imaju veći pristup političkoj moći od drugih. Ovo važi u svim kapitalističkim demokratijama, iako je nejednakost političke moći utemeljene na bogatstvu daleko veća u nekim zemljama nego u drugim.

Specifični mehanizmi za bolji pristup političkoj moći veoma su različiti: doprinosi političkim kampanjama; razne vrste elitnih društvenih mreža; direktno podmićivanje i drugi oblici korupcije. Ni bogati pojedinci, ni kapitalističke korporacije u SAD, ne nailaze na neka značajna ograničenja njihovoj mogućnosti da upumpavaju privatna sredstva u političke svrhe. Različit pristup političkoj moći uništava najtemeljniji princip demokratije.

Ove posledice su svojstvene sâmom kapitalizmu kao ekonomskom sistemu. To ne znači da se one ne mogu ponekad ublažiti u okviru kapitalizma. U različitim vremenima i na različitim mestima ustanovljavane su se politike koje su pokušavale da nadomeste kapitalističku deformaciju slobode i demokratije.

Javna ograničenja privatnih investicija se mogu nametnuti na takav način da naruše krutu granicu između javnog i privatnog; snažan javni sektor i aktivni oblici državnih investicija mogu oslabiti pretnju mobilnosti kapitala; ograničenja u pogledu upotrebe privatnog bogatstva i javno finansiranje političkih kampanja mogu smanjiti privilegovani pristup bogatih političkoj moći; zakon o radu može osnažiti kolektivnu moć radnica i radnika, u političkoj areni i na radnom mestu; i širok spektar socijalnih (*welfare*) politika može uvećati istinsku slobodu onih koji nemaju pristup privatnom bogatstvu.

Kada su politički uslovi pogodni, antidemokratske i antislobodarske karakteristike kapitalizma se mogu ublažiti, ali ne mogu biti eliminisane. Ovakvo pripitomljavanje kapitalizma bilo je glavni cilj onih politika diljem sveta koje su zagovarale socijalizam u okvirima kapitalističke ekonomije.

Ali ako želimo u potpunosti ostvariti slobodu i demokratiju, onda kapitalizam ne treba samo pripitomljivati. Treba ga prevazići.

**MOŽDA NE DELUJE TAKO,
ALI ISTINSKA SLOBODA
I DEMOKRATIJA NISU
KOMPATIBILNE SA
KAPITALIZMOM.**

**SOCIJALIZAM SUPER ZVUČI U
TEORIJI, NO NIJE LI LJUDSKA
PRIRODA TAKVA DA GA JE
NEMOGUĆE
OSTVARITI?**

Dobar u teoriji, ali loš u praksi“. Ljudi koji se interesuju za socijalizam i za ideju društva bez eksploatacije i hijerarhije se često susreću sa ovim omalovažavajućim odgovorom. Ma da, koncept zvuči super, ali ljudi nisu baš dobri, zar ne? Nije li kapitalizam više u skladu sa ljudskom prirodom – prirodom u kojoj dominiraju konkurentnost i podmitljivost?

Socijalistkinje i socijalisti ne veruju ovim truizmima. Oni ne vide istoriju kao pûku hroniku okrutnosti i sebičnosti, već vide i brojne činove empatije, uzajamnosti i ljubavi. Ljudi su kompleksni: rade neobjašnjive stvari, ali takođe učestvuju i u izuzetnim delima dobrote, u teškim situacijama pokazuju duboko poštovanje prema drugima.

To ne znači da smo potpuno plastični i da ne postoji nešto kao ljudska priroda. Progresivci ponekad iznose argumentaciju koja se suprotstavlja koncepciji ljudske prirode, često raspravljajući sa onima

koji ljude vide isključivo kao govoreća i hodajuća bića koja maksimiziraju korist. Uprkos dobrim namerama, ovaj pristup ide predaleko.

Socijalistkinje i socijalisti su iz najmanje dva razloga posvećeni stavu da svi ljudi dele neke važne interese. Prvi je moralni interes. Socijalistička optužba kako današnja društva obilja ne uspevaju da obezbede potrepštine kao što su hrana i krov nad glavom, ili sprečavaju razvoj ljudi zarobljenih u nezahvalnim situacijama, napornim i slabo plaćenim poslovima, počiva na osnovnom uverenju (izrečenom ili ne) o interesima i impulsima koji posvuda animiraju ljude.

Naš bes zbog toga što je pojedinkama i pojedincima uskraćeno pravo da žive slobodan i ispunjen život usidren je u ideju da su ljudi po svojoj prirodi kreativni i radoznali, te da kapitalizam prečesto guši ove osobine. Jednostavno rečeno, težimo slobodnijem i ispunjenijem svetu jer je svakome i svuda stalo do vlastite slobode i ispunjenja.

Ali to nije jedini razlog zbog kojeg su socijalistkinje i socijalisti zainteresovani za univerzalne ljudske težnje. Konceptija ljudske prirode nam pomaže i u razumevanju sveta oko nas. Pomažući nam da tumačimo svet, ona nam pomaže i da ga menjamo.

Čuvena je Marksova (Karl Marx) rečenica da je „istorija svih dosadašnjih društava bila istorija klasne borbe“.¹ Otpor eksploataciji i opresiji bio je konstantan tokom cele istorije – otpor je u istoj meri deo ljudske prirode u kojoj su to i kompeticija ili pohlepa. Svet oko nas je pun primera ljudi koji brane svoje živote i dostojanstvo.

1 Karl Marks i Fridrih Engels, *Manifest komunističke partije*, 1848.

I dok društvene strukture mogu oblikovati i ograničavati individualnu delatnost, ipak ne postoje strukture koje bi mogle pregaziti ljudska prava i slobodu bez otpora.

Naravno, istorija svih „dosadašnjih društava“ takođe beleži pasivnost, pa čak i pomirenost. Masovno kolektivno delovanje protiv eksploatacije i opresije je retkost. Ako se ljudi svuda zalažu za odbranu svojih interesa, zašto se ne opiremo više?

Pa, ako se kaže da su ljudi podstaknuti da traže slobodu i ispunjenje to ne znači da ljudi uvek imaju i kapacitete da to učine. Menjanje sveta nije lak podvig. U uobičajenim okolnostima, rizici povezani sa kolektivnom akcijom često deluju poražavajuće.

Na primer, radnice i radnici koji su odlučili da se pridruže sindikatu ili štrajku, ne bi li poboljšali svoje uslove rada, mogu biti izloženi ispitivanju svojih šefova, pa čak i izgubiti posao. Kolektivna akcija zahteva da mnoge različite individue odluče da preuzmu ovaj rizik zajedno, tako da ne iznenađuje što ona nije uobičajena i što je prolaznog karaktera.²

Drugim rečima, socijalistkinje i socijalisti ne veruju da je odsustvo masovnih pokreta znak da ljudi nemaju inherentnu želju da pružaju otpor ili, još gore, da ne prepoznaju šta su njihovi interesi. Umesto toga, protest se retko događa zato jer su ljudi pametni. Ljudi znaju da je u datom političkom momentu promena rizična i daleka želja, tako da razvijaju druge strategije kako bi gurali dalje.

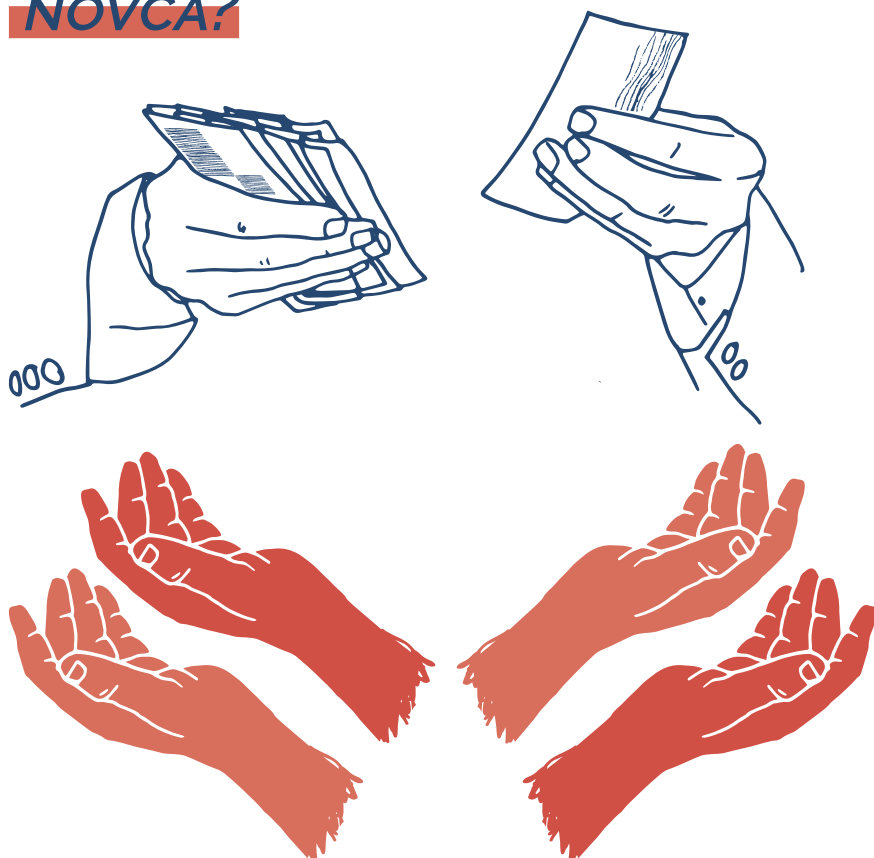
2 Bryan D. Palmer, *Uniting the Dispossessed*, Jacobin, 22. 07. 2015.

Ali ponekad ljudi iskorače i preuzmu rizik. Organizuju se i izgrađuju progresivne pokrete odozdo. Istorija je puna primera ljudi koji se bore protiv eksploatacije i jedan od glavnih zadataka socijalistkinja i socijalista jeste da učine kolektivno delovanje mogućim još većem broju ljudi.

U tom nastojanju – i u borbi da se odrede vrednosti pravednijeg društva – naša zajednička priroda nam ne nanosi štetu, već nam pomaže.

*NAŠA ZAJEDNIČKA PRIRODA
NAM ZAPRAVO POMAŽE DA
IZGRADIMO I ODREDIMO
VREDNOSTI PRAVEDNIJEG
DRUŠTVA.*

**ZAR BOGATI NE ZASLUŽUJU
DA ZADRŽE NAJVEĆI
DEO SVOG
NOVCA?**

Tehno tajkuni, omiljeni zabavljači i zadivljujući sportisti skoro uvek su u središtu žestokih debata o porezima. A onda slede pitanja: Zar ne volite svoj *Ajpod*? A Hari Potera? Neoliberalni ekonomisti tvrde da ličnosti poput Stiv Džobsa, Dž. K. Rouling i Lebron Džejmsa¹ i treba da zarađuju više nego ostali. Na kraju krajeva, mi – potrošači – smo oni koji kupuju njihove proizvode. Njihove veće plate su neophodan podsticaj teškom radu i inovaciji, od kojih će i najlenji među nama imati koristi.

Iako možda izgleda intuitivno, ovakvo stanovište ne pije vodu. Zagovornici niskih poreza za bogate namerno biraju prime-

1 Stiv Džobs (Steve Jobs) je bio osnivač i jedan od rukovodilaca Epl (*Apple*) kompanije, proizvođača kompjutera. Džoana K. Rouling (Joanne K. Rowling) je autorka knjiga o Hariju Poteru. Lebron Džejms (LeBron Raymone James) je američki košarkaš. (prim.prev)

re iz sfere tehnologije i zabave, sugerišući da su elite istinski inovatori, ljudi zaista drugačijeg kova. Ali dovoljno je pogledati listu najbolje plaćenih izvršnih direktora (*chief executive officers, CEOs*) u SAD i videti da stvari stoje drugačije. Najviše je plaćen Dejvid Zaslav (David Zaslav), predsednik i generalni direktor kompanije *Discovery Communications*, koji je 2014. godine zaradio preko 150 miliona dolara. A njegov veliki doprinos ljudskim dostignućima? Pa on pomaže da se emituje rijaliti šou *Here Comes Honey Boo Boo*.²

Većina ljudi ovo razume i veruje da bi bogati trebalo da plaćaju veći porez. Prema *Gallup* anketi iz 2015. godine, 62% ispitanika i ispitanika smatra da su ljudi sa većim primanjima „premao“ oporezovani, dok samo 25% misli kako oni plaćaju „fer deo“. Da korporacije nisu dovoljno oporezovane smatra 69%, dok je samo 16% zadovoljno sadašnjim poreskim stopama. Ali, socijalističko opravdanje poreza zasniva se na mišljenju – koje nije obuhvaćeno u ispitivanjima javnog mnjenja – o tome kako je zapravo stvoreno kapitalističko bogatstvo. Da bismo istražili ovo mišljenje, najpre moramo razumeti šta su porezi i šta ne-socijalisti misle o njima.

Poreska politika radi dve stvari u kapitalističkom društvu. Prvo, ona određuje udeo u ukupnom ekonomskom kolaču kojim upravlja javnost, u obliku budžetskih prihoda, kao i koliki deo će ostati na korišćenje privatnim akterima – individuama i korporacijama. Drugo, poreska politika propisuje kako će javni udeo biti

2 *Here Comes Honey Boo Boo* je rijaliti šou u kojem se prati život devojčice Alane Tomson (Alana Thompson), takmičarke u dečjem izboru za mis. (prim.prev.)

podeljen između konkurentskih potreba i želja individua, organizacija i korporacija. Prvo se tiče kontrole resursa, dok se drugo tiče pitanja raspodele.

Čak i kada vlada ubira visoke poreze, to ne mora nužno biti radi progresivnih ciljeva. Samo pomislite na ogromne beneficije koje korporacije dobijaju kroz subvencije i državnu podršku za istraživanje i razvoj (*research and development*), lako je videti kako vlade mogu distribuirati prihode ka vrhu, na dole ili horizontalno.³ U kapitalističkoj ekonomiji, u kojoj proizvodni resursi ostaju u privatnom vlasništvu, socijalistkinje i socijalisti zahtevaju da znatan deo društvenog proizvoda bude javno kontrolisan i demokratski preraspodeljen odozgo na dole.

Međutim, libertarijanski stav „oporezivanje je krađa“ je toliko duboko prožeo svakodnevne koncepcije vlasništva u SAD da čak i oni koji podržavaju progresivno oporezivanje najčešće prihvataju pretpostavku kako pre oporezivanja postoji prihod koji ljudi zarađuju i koji u celosti imaju pravo da poseduju. Čak se i liberalni kredo da „svako ima pravo na fer udeo u dobiti“ zasniva na implicitnoj ideji kako i radnici i kapital podjednako plaćaju porez iz građanske obaveze da se odreknu dela onoga što je njihovo radi dobrobiti društva.

Na istim osnovama, libertarijanci tvrde da ako je prihod pre oporezivanja direktan proizvod napora osobe ili korporacije, onda bi trebalo da bude njihov i da ga koriste po svom nahodanju. Prema

3 Tony Smith, *Red Innovation*, Jacobin, Issue 17. (prevod teksta na str. 287)

tom gledištu, čak iako je vlada demokratski odlučila da će oporezovati bogate po višim stopama, oporezivanje suštinski ostaje nepravedno. U ekstremnoj formulaciji libertarijanskog političkog filozofa Roberta Nozika (Robert Nozick) „oporezivanje zarada od rada je u istom rangu sa prinudnim radom“.

Ovaj stav su s pravom kritikovali progresivci. Socijalistkinje i socijalisti ne bi trebalo da se vraćaju na uobičajen liberalni kriterijum za oporezivanje: da platežna sposobnost osobe ili korporacije određuje iznos za plaćanje poreza. Ovo poznato opravdanje cirkuliše čak i među levičarima, koji u njemu čuju eho tvrdnje „svako u skladu s svojim sposobnostima, svakome prema njegovim potrebama“.

Ovakva perspektiva sugerise dve stvari, obe netačne. Prvo, da su porezi neka vrsta nužnog zla za one koji se oporezuju. Iako su prihodi pre oporezivanja osobe ili korporacije rezultat njihovog rada, za društvo je praktičnije da se nešto od tih prihoda oporezuje u javne svrhe, nego da se ostavi pod privatnom kontrolom. Ili, drugačije, dodatno oporezivanje bogatih je naprosto fer. Oba ova pogleda nas ponovo upetljavaju u libertarijansko šipražje – nije li tačno da poreska politika i dalje zadire u prava pojedinaca?⁴ Treba li pravednost onda biti adut za individualna prava? I na kraju krajeva, nije li socijalistički argument za veoma progresivno oporezivanje takođe kršenje individualnih prava? Zašto socijalistkinje i socijalisti toliko mrze slobodu?

4 Corey Robin, *The Limits of Libertarianism*, Jacobin, 12. 07. 2014.

Socijalistički pogled na preraspodelu unutar kapitalističkog društva mora odbaciti ključnu premisu koja je na delu u gotovo svim raspravama o poreskoj politici: da je prihod pre oporezivanja nešto što je zarađeno isključivo na osnovu individualnog truda i što se poseduje privatno, pre nego što država interveniše uzimajući deo. Kad jednom raskinemo sa ovom libertarijanskom fantazijom, lako možemo videti kako je individualni i korporativni prihod moguć jedino putem porezom finansiranih državnih aktivnosti.

Kapitalistička ekonomija nije samoregulisana. Prvi preduslov da bi kompanije ostvarile profit jesu državno omogućena vlasnička prava, koja nekim ljudima daju vlasništvo i kontrolu nad proizvodnim resursima isključujući druge. Drugo, vlade moraju upravljati tržištem rada kako bi se osiguralo zadovoljenje potreba kompanija za određenim veštinama. Države ovo čine putem imigracionih i obrazovnih politika. Takođe, sve kapitalističke države pokušavaju da ublaže rizike koje sa sobom nosi tržište rada, bilo da je u pitanju rizik od nestašice radne snage (za kompanije) ili rizik od nezaposlenosti (za radnice i radnike). Treće, većina kapitalista želi da država primenjuje antimonopolske, ugovorne, krivične, vlasničke i prekršajne zakone, jer to tržišne interakcije čini predvidljivijim i pouzdanijim. I konačno, kapitalistička ekonomija treba radnu infrastrukturu. Čak i većina libertarijanaca tvrdi kako je državna kontrola nad ponudom novca i kamatnim stopama neophodna za podsticanje ili usporavanje rasta onda kada ekonomija to zahteva.

Sve ovo se obavlja uz pomoć poreza. Ukratko, sâm pojam prihoda ili profita pre oporezivanja jeste trik računovodstva. Prihod osobe ili profit korporacije su delimično rezultat državnog pri-

kupljanja poreza i aktivnog stvaranja uslova koji im omogućavaju da zarade novac. U tom okviru, „porez za bogate“ nije samo poklič iz inata ili zahtev za pravednošću.

Socijalistički slučaj oporezivanja i progresivne preraspodele izgrađen je na osnovu tri bazična faktora funkcionisanja kapitalizma. Prvo, kao što je upravo razmotreno, lični prihodi i korporativni profiti nisu samo rezultat individualnog rada i poslovne konkurencije – umesto toga oni su deo šireg društvenog proizvoda. Ukupan prihod ostvaren u kapitalističkom društvu jeste rezultat kolektivnog društvenog napora, koji je omogućen specifičnom društvenom i pravnom arhitekturom, i koji se kanališe kako kroz javno finansirane, tako i privatno kontrolisane i finansirane institucije.

Drugo, klasna nejednakost koja proizilazi iz stvaranja ovog društvenog proizvoda je relacionala. Kapitalisti su u stanju da akumuliraju velike zalihe bogatstva samo zato što radnici nisu. Preduzeća mogu uzimati profit u obrnutoj srazmeri sa troškovima rada. Još jednom, uslov ove relacije je politički i održava se putem poreza. Kompanije se oslanjaju na to što države sprovode vlasnička prava i ugovore koji održavaju vlasništvo nad proizvodnim resursima društva – sredstvima za proizvodnju – u rukama nekolicine. Kao rezultat, u kapitalizmu većina ljudi radi za druge; a radnice i radnici ne upošljavaju druge da rade za njih. A kapitalisti zapošljavaju radnike samo onda kada veruju da će njihovi naponi doneti kompaniji više novca od iznosa nadnica – kada bi činili drugačije to bi bilo ravno tržišnom samoubistvu.

Naravno, težak rad, lukavstvo i sreća nekim radnicima ponekad omoguće da postanu kapitalisti. Ali osnovna struktura kapitalizma, u

kojoj mali broj ljudi poseduje većinu proizvodnih sredstava, garantuje da će ogromna većina ljudi (u najboljem slučaju) provesti svoje živote zarađujući nadnice, ali nikada profit. Oporezivanje je delimično lek za tu suštinsku, strukturalnu nejednakost kapitalističkog društva.

Treće, preraspodela putem oporezivanja jeste sredstvo proširenja individualne slobode – ne njenog suzbijanja, kako tvrde libertarijanci.⁵ Prema liberalnom teoretičaru Ajzaji Berlinu (Isaiah Berlin), sloboda je dvostruka. S jedne strane je negativna sloboda, odsustvo prinude ili „sloboda od“, što je odlika većine uobičajenih shvatanja slobode u SAD danas. Što se tiče prinude, porezi finansiraju niz javnih mera koje građankama i građanima daju određeni nivo slobode od privatne tiranije kompanija. One čine osnovu čitavog aparata države koji je, u kapitalističkom sistemu, jedina sila čija moć premašuje moć kapitalističke klase u celini.

Bez zakona kojima se zabranjuje ropstvo, a koje su napisali zakonodavci i podržavaju sudovi koje pak podržava javna blagajna, ljudi bi pod pretnjom nasilja ili gladi bili primorani da rade bez ikakve nadoknade. Bez regulacija, kao što su one kojima se zahteva barem minimalna zaštita na radu ili one koje prisiljavaju upravu da se uključi u kolektivno pregovaranje, radnice i radnici bi izgubili i ono malo što imaju u vezi sa organizacijom njihovog rada.

U kontekstu poreske politike, međutim, isto tako je bitna i pozitivna sloboda. Pozitivna sloboda je „mogućnost da“ – sposobnost da se rade stvari, kao i mogućnost izbora ciljeva i nastojanja

5 Jesse A. Myerson, *The Right to a Dignified Life*, Jacobin, 04. 08. 2015.

da se oni ostvare. Takva sloboda zahteva resurse. U kapitalističkim društvima sa niskim nivoom preraspodele, pozitivna sloboda je igra nulte sume u kojoj nekolicina uživa veliki deo ovih mogućnosti na račun većine drugih.⁶ Za poresku politiku koja deli društveni proizvod na takav način da nekima omogućava raskošan život, dok drugi dobijaju samo mrvice, ne može se reći da promoviše slobodu. Primera radi, javni obrazovni sistem koji pruža građankama i građanima priliku da razviju znanja i veštine radi ostvarivanja kolektivnih i individualnih ambicija, je temelj pozitivne slobode koju je moguće održati samo putem oporezivanja.

U istinski socijalističkom društvu kombinacija političke i ekonomske jednakosti će omogućiti daleko veći stepen i negativne i pozitivne slobode nego što je to slučaj u kapitalizmu. Dok ne ostvarimo taj svet, progresivna preraspodela putem oporezivanja je sredstvo ispravljanja strukturnih nejednakosti, kao i primarni način na koji možemo proširiti i uvećati slobodu za što više ljudi.

Ali krenuli smo pogrešnim putem. Proteklih nekoliko decenija, finansijski dobici od rastuće produktivnosti rada su pre svega bili usmereni ka vrhu, dok su poreske stope onih koji najviše zarađuju drastično smanjene i sada dostižu nivo od pre *Nju Dila*.⁷ Čak i blagi porast poreskog opterećenja najbogatijih 1% na stopu od

6 Stephen Maher, *The Truth About Finance*, Jacobin, 05. 01. 2016.

7 Nju Dil (*New Deal*) je bio program američke ekonomske politike u periodu od 1933. do 1938. godine, osmišljen radi sanacije katastrofalnih posledica Velike ekonomske krize iz 1929. godine. Karakteriše ga velika intervencija države u ekonomiju i označava početak takozvane *države blagostanja* (*welfare state*). (prim. prev.)

45%, što je i dalje niže od posleratnog nivoa, donelo bi dodatnih 275 milijardi dolara prihoda. To je mnogo više od 47 milijardi dolara koje su nam potrebne da bi obrazovanje na svim javnim koledžima i univerzitetima bilo besplatno. Takva uvećanja bi na duže staze stvorila prihode koji su nam potrebni radi finansiranja univerzalnog sistema zdravstvene zaštite,⁸ uvećanja socijalnog osiguranja i obnavljanja raspadnute infrastrukture.

Većina bi se složila da svi mi zaslužujemo da živimo u društvu koje nam daje ono što zaslužujemo, u kojem smo slobodni i imamo mogućnosti da budemo kreativni i da ostvarimo naše potencijale. Iako možda ne izgleda glamurno, redistributivno oporezivanje je korak u tom pravcu. Bogati nisu zaradili svoj novac – oni ga samo zadržavaju od daljnje preraspodele.

**BOGATSTVO STVARA
DRUŠTVO. PRERASPODELA
SAMO OMOGUĆAVA VEĆEM
BROJU LJUDI DA UŽIVAJU U
PLODOVIMA SVOG RADA.**

8 Adam Gaffney, *What Obamacare Can't Do*, Jacobin, 11.02. 2016.

HOĆE LI MI SOCIJALISTI ODUZETI PLOČE KENI LOGINSA?¹

1 Keni Logins (Kenny Loggins) je popularni američki rok pevač i gitarista, a posebno je poznat po filmskim muzičkim hitovima za Caddyshack (1980), Footloose (1984), Top Gun (1986) itd. (prim.prev.)

Imagine, kultni singl Džon Lenona (John Lennon) iz 1971. godine poziva slušaoce da zamisle svet bez imovine, pohlepe i gladi, svet u kojem celo čovečanstvo deli zemaljska blaga. Nije čudno što je pesma bila himna generacijama sanjara, a obuhvatila je i nešto od socijalističke vizije – snažnu želju da se okonča sa patnjom i opresijom, te da se pomogne svakoj osobi da dostigne svoj puni potencijal.

Ali slika koju oslikava pesma Džon Lenona mogla bi biti pomalo zabrinjavajuća za one koji ne žele svet bez lične imovine – neku vrstu globalne zajednice u kojoj smo prisiljeni da nosimo narukvice od konoplje i da delimo sa drugima naše ploče Keni Loginsa.

Na svu sreću, socijalistkinje i socijalisti nisu zainteresovani za kolektivizaciju vaše muzike. Ne zato što ne volimo Loginsa, već jednostavno zato što ne želimo svet bez lične imovine – stvari za ličnu potrošnju. Umesto toga, socijalistkinje i socijalisti se bore za

društvo bez privatnog vlasništva – stvari koje ljudima koji ih poseduju daju moć nad onima koji ih ne poseduju.

Moć koju daje privatno vlasništvo je najočiglednija na tržištu rada, gde vlasnici preduzeća odlučuju ko zaslužuje posao a ko ne i u stanju su da nameću uslove rada koje bi obični ljudi, kada bi imali pravu alternativu, odbili. I premda radnice i radnici obavljaju većinu stvarnog rada na poslu, vlasnici jednostrano odlučuju o tome kako će se deliti profit i ne daju zaposlenima nadoknadu za celokupnu vrednost koju ovi proizvedu. Socijalistkinje i socijalisti ovaj fenomen nazivaju eksploatacijom.

Eksploatacija nije isključivo vezana za kapitalizam. Ona je deo svakog klasnog društva i jednostavno znači to da su neki ljudi prinuđeni na rad pod uslovima diktiranim od strane drugih i za dobrobit drugih.

U poređenju sa sistemima ropstva ili kmetstva, teškoće sa kojima se radnice i radnici suočavaju danas nisu odmah očigledne. U većini zemalja radnici imaju stvarnu pravnu zaštitu i mogu da sebi priušte osnovne potrepsotine – što je rezultat radničkih borbi za ograničenjem obima i intenziteta eksploatacije.¹

Ali eksploatacija je u kapitalizmu samo ublažavana, nikada nije u potpunosti eliminisana. Razmotrimo jedan (doduše apstraktan) primer: zamislimo da te vlasnik preduzeća u jednoj stabilnoj i profitabilnoj kompaniji plaća 15 dolara po satu. Radiš tamo već 5 godina oko 60 sati svake sedmice.

1 Lois Weiner, *A Labor Movement That Takes Sides*, Jacobin, 07. 09. 2015.

Bez obzira na to kakav je tvoj posao – bilo da je jednostavan ili iscrpljujući, dosadan ili uzbudljiv – jedna stvar je sigurna: tvoj rad stvara više (verovatno mnogo više) vrednosti za tvog gazdu nego što je 15 dolara po satu. Ta istrajna razlika između onoga šta proizvedeš i šta dobiješ zauzvrat jeste eksploatacija – ključni izvor profita i bogatstva u kapitalizmu.

Naravno, sa tom platom si primoran da kupuješ sve što je neophodno za dobar život – stan, zdravstvenu zaštitu, brigu o deci, fakultetsko obrazovanje – što sve čini robu koju proizvode drugi radnici i radnice koji takođe nisu u potpunosti plaćeni za svoj trud.

Radikalna promena iziskuje oduzimanje izvora kapitalističke moći: privatnog vlasništva nad imovinom.

U socijalističkom društvu – čak i kada se zadržava tržište robe za široku potrošnju – ti i tvoji saradnici i saradnice ne biste proizvodili dane čineći druge bogatima. Zadržali biste mnogo veći deo vrednosti onoga što proizvedete. To bi moglo da stvori veći materijalni komfor ili, alternativno, mogućnost odluke da radite manje bez gubitka naknade, ukoliko biste želeli da pohađate neku školu ili da se bavite nekim hobijem.

Ovo možda može izgledati kao maštarija, ali je u potpunosti izvodljivo. Radnice i radnici na svim nivoima projektovanja, proizvodnje i isporuke znaju kako da stvore ono što je potrebno društvu – to rade svakog dana.² Znaju kako da upravljaju svojim radnim mestima kolektivno, bez posredništva privatnih vlasnika. I zaista, demo-

2 Sam Gindin, *Chasing Utopia*, Jacobin, 10. 03. 2016. (prevod teksta na str. 241)

kratska kontrola nad našim radnim mestima i drugim institucijama koje oblikuju našu zajednicu jeste ključ za okončanje eksploatacije.

To je socijalistička vizija: ukidanje privatnog vlasništva nad stvarima koje svi potrebujemo i koristimo – nad fabrikama, bankama, kancelarijama, prirodnim resursima, komunalijama, komunikacijom i saobraćajnom infrastrukturuom – i njegova zamena društvenim vlasništvom, čime se podriiva mogućnost elita da nagomilavaju bogatstvo i moć. A to je ujedno i etički apel socijalizma: svet u kojem ljudi ne pokušavaju da kontrolišu druge radi lične koristi, već sarađuju tako da svako ima mogućnosti da napreduje.

A što se tiče lične imovine, možete zadržati svoje ploče Keni Loginsa.

U stvari, u društvu bez destruktivnih ekonomskih krahova koji su svojstveni kapitalizmu, sa većom sigurnošću zaposlenja³ i sa izmeštanjem potrepština iz sfere tržišta, vaša kolekcija ploča bi bila oslobođena opasne zone⁴ jer ne biste morali da je založite kako biste obezbedili novac koji vam je potreban za kiriju.

To je, u kratkim crtama, socijalizam: manje Džon Lenon, više Keni Logins.

3 Chris Maisano, *Working for the Weekend*, Jacobin, Issue 7-8. (prevod teksta na str. 275)

4 Ova metafora opasne zone (*danger zone*) je istovremeno i igra reči, jer aludira na istoimeni hit Keni Loginsa (*Danger zone*) za film *Top Gun*. (prim.prev.)

**SOCIJALISTKINJE I SOCIJALISTI
ŽELE SVET BEZ PRIVATNOG
VLASNIŠTVA, A NE BEZ LIČNE
IMOVINE. MOŽEŠ SLOBODNO
ZADRŽATI SVOJU UŽASNU
MUZIKU.**

**NE ZAVRŠAVA LI
SOCIJALIZAM UVEK U
DIKTATURI?**

Generacije Amerikanki i Amerikanaca su učile da je Hladni rat bio borba između slobode i tiranije, sa ishodištem u rezolutnoj pobedi demokratskog kapitalizma. Socijalizam, u svakom obliku, poistovećivao se sa zločinima Sovjetskog Saveza i bio je osuđen na korpu za otpatke loših ideja.

Ipak, mnogi socijalisti i socijalistkinje bili su dosledni protivnici autoritarizma, i u levoj i u desnoj varijanti. Marks je znao da radnice i radnici mogu stvoriti socijalističko društvo samo snagom demokratske brojnosti. U tom smislu, *Komunistički manifest* se završava pozivom radnicama i radnicima na borbu za demokratiju, protiv aristokratskih i reakcionarnih sila.

Mnoštvo socijalistkinja i socijalista sledilo je ovaj put, vatreno braneći politička i civilna prava, istovremeno se boreći za demokratizaciju kontrole nad ekonomskim i kulturnim životom kroz proširenje društvenih prava i demokratije na radnom mestu. Uprkos

opštoj tvrdnji da je „kapitalizam jednak demokratiji“, sâmi kapitalisti, u odsustvu pritiska organizovane radničke klase, nikada nisu podržavali demokratske reforme. Dok je univerzalno pravo glasa za bele muškarce u SAD postignuto u vreme Džeksona,¹ evropski socijalisti su se do kraja 19. veka borili protiv autoritarnih kapitalističkih režima u Nemačkoj, Francuskoj, Italiji i na drugim mestima, ne bi li ostvarili pravo glasa za radničku klasu i siromašne. Dobili su podršku naroda kao najkonzistentnije pristalice univerzalnog prava glasa za muškarce (a kasnije i za žene), kao i pristalice zakonskog prava osnivanja sindikata i ostalih dobrovoljnih udruženja.

Socijalistkinje i socijalisti, kao i njihovi saveznici u radničkom pokretu, odavno su znali kako ljudi u užasnom stanju nestašice ne mogu biti slobodni ljudi. Tako je socijalistička tradicija van SAD generalno izjednačena sa osvajanjem prava na javno obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, brigu o deci i penzije za starije, a u SAD sa podržavanjem mnogih od ovih borbi.

Za mnoge socijalistkinje i socijaliste podrška demokratskim reformama bila je bezuslovna. Ali je postojala vera i da se klasna snaga kojom se ograničava moć kapitala mora produbljivati, ne bi li radni ljudi u potpunosti bili u mogućnosti da kontrolišu svoju društvenu i ekonomsku sudbinu. Kritikujući kapitalizam kao anti-demokratičan, demokratski socijalisti i socijalistkinje su se dosledno protivili autoritarnim vladama koje su navodno bile socijalističke.

1 Endru Džekson (Andrew Jackson) je bio američki predsednik od 1829. do 1837. godine (prim. prev.)

Revolucionari poput Roze Luksemburg (Rosa Luxemburg) i Viktor Serža (Victor Serge) kritikovali su ranu sovjetsku zabranu opozicionih stranaka, eliminaciju eksperimentisanja sa demokracijom na radnom mestu i neuspeh prihvatanja političkog pluralizma i civilnih sloboda. Ako je država vlasnik sredstva za proizvodnju i dalje ostaje pitanje: koliko je država demokratska? Roza Luksemburg je 1918. godine pisala u svom pamfletu o Ruskoj revoluciji:

Bez opštih izbora, bez slobode štampe, slobode govora, slobode okupljanja i bez slobodne borbe mišljenja, svakodnevni život javnih institucija nestaje i postaje sopstvena karikatura, uvećava se birokratija kao jedini odlučujući faktor.²

Roza Luksemburg je znala da se opštinska skupština Pariske komune sastojala od više političkih partija, od kojih je samo jedna bila povezana sa Marksovim *Međunarodnim udruženjem radnika (Prvom Internacionalom)*.³ Verni ovim vrednostima, socijalisti, komunisti disidenti i nezavisni sindikalci su predvodili pobune protiv komunističkih vlasti u Istočnoj Nemačkoj 1953, u Mađarskoj 1956. i Poljskoj 1956, 1968. i 1980. godine. Demokratski socijalisti su takođe predvodili kratak, ali izvanredan eksperiment „socijalizma sa ljudskim licem“ u vla-

2 Rosa Luxemburg, *Ruska revolucija*, 1918.

3 Pariska komuna iz 1871. godine bila je kratak eksperiment radikalne demokratije koji Marks i Engels nazivaju istinskom vladom radničke klase. Videti: Karl Marx, *Građanski rat u Francuskoj*, 1871.

di Aleksandera Dupčeka (Alexander Dubček) u Čehoslovačkoj 1968. godine. Sve ove pobune su slamali sovjetski tenkovi.

Ipak, pad Sovjetskog Saveza nije značio pobjedu demokratije. Socijalistkinje i socijalisti odbijaju tvrdnju da je kapitalistička demokratija u potpunosti demokratska. U stvari, imućni su se svaki put kada bi ih radnički pokret ugrožavao odricali svoje posvećenosti osnovama demokratije.

Marksova analiza francuske kapitalističke podrške Luju Napoleonu (Charles Louis Napoleon Bonaparte) u njegovom udaru na Drugu francusku republiku, u *18. brimeru Luja Bonaparte*, zastrašujuće ukazuje na kasniju kapitalističku podršku fašizmu tokom 1930-ih godina. U oba slučaja su oslabljena sitna buržoazija, opkoljena srednja klasa i tradicionalne agrarne elite imali podršku kapitalista u sprečavanju militantnosti radničke klase i svrgavanju demokratskih vlada. Autoritarni režimi u Latinskoj Americi su se tokom 1970-ih i 1980-ih oslanjali na korporativnu podršku slične prirode. Veliki deo prestiža posleratne evropske i današnje latinoameričke levice proizilazi iz toga što su bili najdosledniji protivnici fašizma.

Socijalistički i antikolonijalni pokreti 20. veka znali su da se demokratski ciljevi jednakosti, slobode i bratstva ne mogu ostvariti sve dok se ekonomska moć pretvara u političku i dok radnicama i radnicima dominira kapital. Socijalistkinje i socijalisti se bore za ekonomsku demokratiju koja proizilazi iz radikalno-demokratskog uverenja da „o onome što se tiče svih treba da odlučuju svi“.

Kapitalistički argument da je individualni izbor na tržištu jednak slobodi maskira realnost kapitalizma kao nedemokratskog sistema u kojem većina ljudi provodi svoj život tako što im se na-

ređuje. Korporacije su oblici hijerarhijske diktature u kojima oni koji rade nemaju pravo odlučivanja o tome kako da proizvode, šta da proizvode i kako će se upotrebiti profit koji stvaraju. Radikalne demokrate veruju da je podređivanje autoritetu (ne samo zakona, već i moći koja određuje podelu rada u kompanijama) validno samo onda kada svaki član i članica institucije na koju utiču ove prakse, imaju jednako pravo glasa u donošenju odluka.

Demokratizacija ekonomije će verovatno imati različite institucionalne oblike, u rasponu od radničkog vlasništva i kooperativa do državnog vlasništva nad finansijskim institucijama i prirodnim monopolima (kao što su telekomunikacije i energija), te međunarodnog regulisanja rada i ekoloških standarda.

Celokupna struktura ekonomije će se određivati demokratском politikom, a ne državnom birokratijom. Ali ostaje pitanje: kako se pomeriti od kapitalističke oligarhije ka socijalističkoj demokratiji? Mnogi demokratski socijalisti i socijalistkinje su do kraja 1970-ih godina prepoznali da su pritisci koje su na kapital vršili radnički, feministički, ekološki i antirasistički pokreti 1960-ih doveli do smanjenja korporativne profitabilnosti. Znali su da će kapitalisti uzvratiti političkom mobilizacijom, autsorsingom i kapitalnim investicijama. Stoga su socijalistkinje i socijalisti u Evropi zagovarali reforme u cilju osvajanja veće javne kontrole nad investicijama. Švedski radnički pokret je prihvatio Mejdnerov plan,⁴ program oporezivanja dobiti preduzeća u periodu od 25 godina u

4 Kjell Östberg, *The Great Reformer*, Jacobin, 10. 09. 2015.

cilju stvaranja javnog vlasništva nad velikim kompanijama. Socijalističko-komunistička koalicija koja je izabrala Fransoa Miterana (François Mitterrand) za francuskog predsednika je 1981. godine nacionalizovala je 30% francuske industrije i radikalno je poboljšala prava kolektivnog pregovaranja.

Kao odgovor na ovo, francuski i švedski kapital krenuo je da investira u inostranstvu umesto kod kuće i stvorio recesiju koja je zaustavila ove obećavajuće korake ka demokratskom socijalizmu. Politike Margaret Tačer (Margaret Thatcher) i Ronalda Regana (Ronald Wilson Reagan), koje prati 30 godina desindikalizacije i rezova u mreži socijalne sigurnosti, su potvrdile predviđanja levice: ili socijalisti i socijalistkinje treba da krenu dalje od države blagostanja ka demokratskoj kontroli nad kapitalom ili će kapitalistička moć erodirati postignuća posleratne socijalne demokratije.

Danas se socijalistkinje i socijalisti diljem sveta suočavaju sa teškim izazovom kako ponovo izgraditi političku moć radničke klase koja bi bila dovoljno jaka da pobedi konsenzus između konzervativaca i trećeputaških socijaldemokrata, usmerenih na korporativistički diktirane mere štednje.

Ali šta je sa vladama zemalja u razvoju koje sebe još uvek zovu socijalističkim, posebno jednopartijskim državama? Na mnogo načina, jednopartijske komunističke države imaju više toga zajedničkog sa prošlim autoritarno-kapitalističkim „developmentalističkim“ državama - kao što su Prusija i Japan krajem 19. veka, posleratna Južna Koreja i Tajvan – nego sa vizijom demokratskog socijalizma. Ove vlade daju prioritet državno vođenoj industrijalizaciji nad demokratskim pravima, naročito pravima nezavisnog radničkog pokreta.

Ni Marks ni klasični evropski socijalizam nisu očekivali da će revolucionarne socijalističke partije najlakše preuzeti vlast u pretežno agrarnim, autokratskim društvima. Delimično su se ove partije temeljile na novonastaloj radničkoj klasi koja se radikalizovala usled eksploatacije koju je vršio strani kapital. Ali, komunisti u Kini i Rusiji su uspeali da dođu na vlast i zbog toga što aristokrate i ratne vođe nisu uspeali da odbrane narod od invazije – poražene vojske seljaka su želele mir i zemlju. Marksistička tradicija je imala malo šta reći o tome kako bi se dominantno agrarna i postkolonijalna društva mogla razviti na pravedan i demokratski način. Istorija nam je ipak nešto pokazala. Pokušaj prisiljavanja seljaka (kojima su komunistički revolucionari najpre dali privatnu zemlju) da se vrate na kolektivno državno gazdinstvo rezultira brutalnim civilnim ratovima, vraćajući ekonomski razvoj decenijama unazad.

Savremene ekonomske reforme u Kini, Vijetnamu i na Kubi favorizuju mešovitu tržišnu ekonomiju u kojoj strani kapital i privatno vlasništvo seljaka imaju značajnu ulogu. Ali jednopartijske elite koje pokreću eksperimente ekonomskog pluralizma gotovo uvek su potiskivale pristalice političkog pluralizma, građanskih sloboda i radnih prava. Uprkos stalnom državnom zastrašivanju, rastuće nezavisne radničke borbe u državama kao što su Kina i Vijetnam mogle bi oživeti ulogu radničke klase u promovisanju demokratije.⁵ U te pokrete, a ne u autokratske vlade, socijalistkinje i socijalisti ugrađuju svoju solidarnost.

5 Eli Friedman, *China in Revolt*, Jacobin, Issue 7-8. (prevod teksta na str. 493)

Naravno, postoji bogata istorija eksperimenta demokratskog socijalizma u zemljama u razvoju, u rasponu od Pokreta narodnog jedinstva Salvadora Aljendea (Salvador Guillermo Allende Gossens) u Čileu 1970-ih do početnih godina vladavine Majkla Menlija⁶ u istoj deceniji na Jamajci. Latinoamerička „ružičasta plima“ u Boliviji, Venecueli, Ekvadoru i Brazilu danas predstavlja raznovrsne eksperimente demokratskog razvoja – iako politike njihovih vlada više zavise od preraspodele dobiti od izvoza robe nego od restrukturiranja ekonomskih odnosa moći. Ali vlada SAD, kao i globalni kapitalistički interesi, uporno rade na podrivanju čak i najskromnijih pokušaja ekonomske demokratije.

CIA i Britanska obaveštajna služba zbacile su demokratski izabranu vladu Mohameda Mosadika (Mohammad Mosaddegh) u Iranu 1954. godine, onda kada je ova nacionalizovala britansku naftu. Međunarodni monetarni fond (MMF) i Svetska banka ukinuli su kredit Čileu, a CIA je aktivno pomagala brutalni vojni udar Augusta Pinočea (Augusto Pinochet) u toj zemlji. Na sličan način, SAD u dosluhu sa MMF-om iscedile su jamajčansku ekonomiju Menlijeve ere.

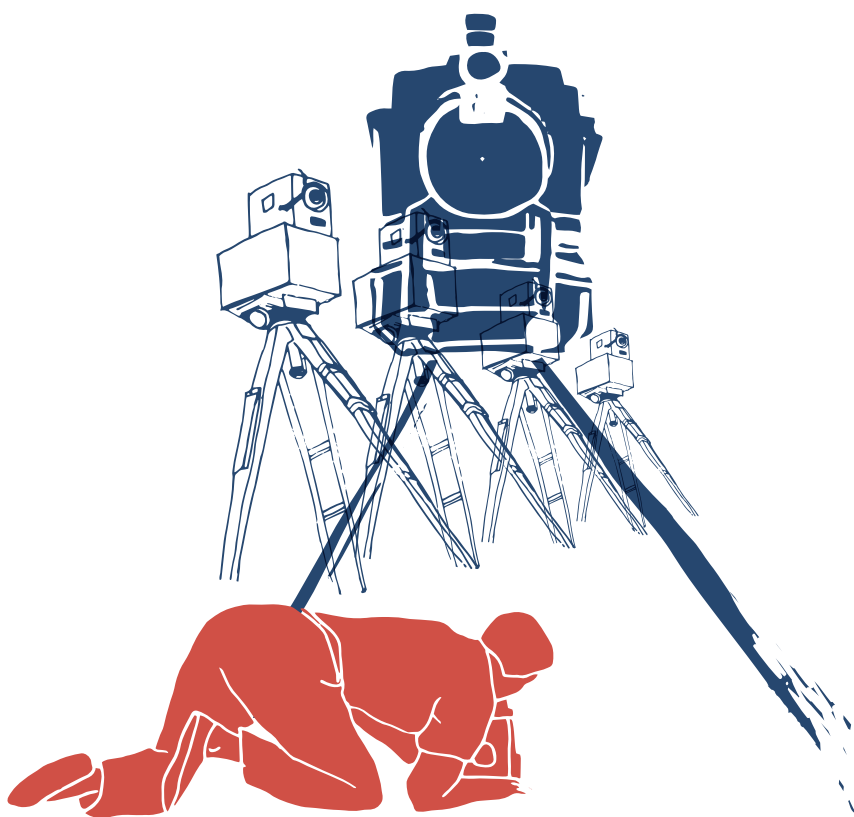
Kapitalističko neprijateljstvo čak i prema umereno reformističkim vladama zemalja u razvoju ne zna za granice. SAD su nasilno zbacile vladu Hakoba Arbenza (Jakob Arbenz) 1954. godine u Gvatemali, kao i predsedništvo Huan Boša (Juan Emilio Bosch) u Dominikanskoj republici 1965, jer su ovi favorizovali skromne

6 Majkl Menli (Michael Norman Manley) je bio lider Narodne nacionalne partije i dva puta premijer (od 1972. do 1980. i od 1989. do 1992.) Jamajke. (prim.prev.)

zemljišne reforme. Za studentkinje i studente istorije pitanje ne bi trebalo da bude da li socijalizam nužno završava u diktaturi, već da li obnovljen socijalistički pokret može prevazići oligarhijsku i antidemokratsku prirodu kapitalizma.

**SOCIJALIZAM SE ČESTO
POISTOVEĆUJE SA
AUTORITARIZMOM. MEĐUTIM,
ISTORIJSKI GLEDANO,
SOCIJALISTKINJE I SOCIJALISTI
SU MEĐU NAJVATRENIJIM
ZAGOVORNICIMA
DEMOKRATIJE.**

DA LI JE SOCIJALIZAM ZAPADNJAČKI KONCEPT?

Socijalizam je u vazduhu. Vratio se u SAD sa ekonomskom krizom 2008. godine, koja je novim generacijama jasno pokazala eksploatatorsku prirodu kapitalizma, pokrenula borbe protiv mera štednje i zapanjujućih nejednakosti u primanjima. Aktivistkinje i aktivisti domaćih pokreta doprineli su tome da se stvori okruženje u kojem je predsednički kandidat mogao govoriti o socijalizmu na nacionalnoj sceni.

Iako nije najradikalniji primer, Berni Sanders, koji se otvoreno naziva socijalistom, je svojom kampanjom privukao desetine hiljada ljudi i time promenio očekivanja.

Stoga nije čudno da se ideja socijalizma suočava sa jakim kontraudarom – i to ne samo od desnice. I u okviru levice postoji sumnja u, kako to mnogi vide, ideal jednodušnog usmerenja na ekonomske probleme koji su udaljeni od svakodnevnih patnji, a posebno onih koji se odnose na ljude koji nisu belci. Sandersovo

specifično pozivanje na model skandinavske socijaldemokratije podstaklo je kritike da podržava neku vrstu „nordijske izuzetnosti“ koja je neprijateljski raspoložena prema različitosti. Ovakvi napadi i na najpitomije varijante socijalizma podupiru teorijske pozicije, posebno u univerzitetkim kampusima, koje marksizam i mnoge njegove naslednike vide kao beznadežno evrocentrične.¹

Osnovna pretpostavka u ovim povezanim linijama napada na socijalizam – navodno zapadnjačke (i belaičke) ideologije – jeste da je socijalizam u stanju da se bavi ekonomskim nepravdama, dok nije u stanju da govori o živim iskustvima opresije i diskriminacije globalnog Juga, kao i potlačenih grupa diljem sveta.

Da li je ova kritika opravdana? Socijalistički ideal počiva na uverenju da radni ljudi širom planete pate u rukama kapitalista i da dele zajednički interes otpora eksploataciji. Nazivati to usko zapadnjačkom idejom bilo bi čudno za više od 1.100 tekstilnih radnica i radnika u Daki (glavnom gradu Bangladeša) koji su ubijeni aprila 2013. godine, kada se zgrada fabrike *Rana Plaza*, u kojoj su radili, srušila na njih.² Zgrada je bila proglašena rizičnom u pogledu bezbednosti, ali poslodavci su prisiljavali radnice i radnike da i dalje rade pod pretnjom otkaza.

Dve godine nakon urušavanja fabrike, nevladina organizacija *Human Rights Watch* je sprovela detaljno istraživanje o praksama u industrijama Bangladeša. Utvrdili su da je ozbiljna represija široko

1 Vivek Chibber, *How Does the Subaltern Speak?*, Jacobin, Issue 10. (prevod teksta na str. 363)

2 Colin Long, *After Rana Plaza*, Jacobin, 16. 06. 2014.

rasprostranjeni odgovor na radničko organizovanje – koje jedino može biti efektivna zaštita od opasnih uslova rada i mizernih plata. U nameri suzbijanja sindikalnih aktivnosti, vlasnici fabrika redovno vode okrutne kampanje zastrašivanja i odmazde nad radnicima, od kojih su većina žene. Radnički pokušaji organizovanja ne vode samo gubitku posla, već i stavljanju na crnu listu širom sektora.

Na drugoj strani planete, aprila 2015. godine Volmart³ je zatvorio 5 američkih radnji i otpustio 2.200 radnica i radnika, najavljujući im to svega nekoliko sati ranije. Dok su navedeni razlog zatvaranja bile „vodoinstalaterske popravke“, zapravo se radilo o odmazdi nad radnicima koji su pokušali da se organizuju tražeći platu dovoljnu za život i bolje uslove rada. Volmart, u kojem su radnici nedavno štrajkovali glađu protestvujući protiv bednih plata, jedna je od najvećih američkih firmi koja zapošljava Afroamerikance, Hispanoamerikance i žene.

Da li je evrocentrično tvrditi da bangladeški tekstilni radnici i radnice stavljaju na kocku u svojoj borbi za ekonomska prava – za pristojan život i sigurnost na poslu – isto toliko koliko i otpušteni radnici i radnice u američkim radnjama Volmarta? Dakako, bangladeški menadžeri i vlasnici fabrika ne misle tako. Njih to ništa manje ne zabrinjava, niti su manje neprijateljski raspoloženi prema ideji radničkog organizovanja od Volmartovih menadžera.

3 Volmart (Walmart) je američka multinacionalna maloprodajna korporacija koju čini razgranati lanac hipermarketa, prodavnica i robnih kuća. (prim. prev.)

Kapitalisti svuda gledaju na radnike i radnice kao na izvor profita. U sistemu koji je isključivo vođen motivom profita malo je podsticaja za bavljenje radničkim potrebama van diktata tržišta. A zakoni tržišta, šta god tvrdila neoklasična ekonomija, nisu pravedni i nepristrasni. Superiorna ekonomska i politička snaga kapitala osigurava da zakoni tržišta uvek idu u njegovu korist.

U oba konteksta, međutim, socijalistička analiza ukazuje na drugačiju realnost na delu. Uprkos svim preprekama, radnice i radnici neizostavno uzvraćaju udarac. Ali to je uvek očajnička bitka, u kojoj kapital koristi svako oružje u svom arsenalu ne bi li slomio radnički otpor. Grube metode šefova uključuju i fizičko zastrašivanje, onda kada znaju da se mogu izvući sa tim (kao u Bangladešu), kao i mnogo elegantnije poteze, poput zatvaranja čitavog lanca radnji (kao u SAD). Za radnice i radnike rezultat bitke je uvek rizičan i nepredvidljiv, jer kapital vrši odmazdu nad neposlušnima na svakom koraku. Ali kapital nikada ne može u potpunosti biti spokojan, jer eksploatacija svuda rađa otpor.

Socijalizam nije evrocentričan. Logika kapitala je univerzalna – stoga je univerzalan i otpor protiv njega.⁴ Kulturne specifičnosti mogu oblikovati neke detalje kapitalističkog funkcionisanja različito u SAD i Bangladešu, u Francuskoj i u Nikaragvi, ali one ne menjaju njegovo temeljno davanje prioriteta profitu nad ljudima. To je razlog zbog kojeg su već više od stotinu godina mnogi od najmoćnijih i neisveobuhvatnijih društvenih pokreta globalnog Juga inspirisani socijalističkim idealom.

4 Nivedita Majumdar, *Why We're Marxists*, Jacobin, 02. 07. 2014.

Koliko god da su različiti – Mao Cedung u Kini, Kvame Nkruma u Gani, Valter Rodni u Gvajani, Kris Hani u Južnoj Africi, Amilkar Kabral u Gvineji Bisao, M. N. Roj u Indiji i Če Gevara⁵ u Latinskoj Americi – za ove lidere socijalizam kao teorija i kao praksa nije bio ništa manje značajan za njihovo iskustvo nego što je to bio evropskim sindikalistima i sindikalistkinjama. I da, ovi revolucionari su se također suočavali sa političkim protivnicama koji su odbacivali njihovu stvar kao zapadnjačku teoriju, neprikladnu istočnjačkoj stvarnosti: liderima verske desnice, zemjoposednicima i drugim delovima ekonomske elite.

**„ZLOČIN KAPITALIZMA SE SASTOJI U TOME
ŠTO PRIMORAVA VEĆINU POPULACIJE DA BUDE
PREOKUPIRANA OSNOVNIM BRIGAMA O ISHRA-**

-
- 5 Mao Cedung (Mao Zedong) je bio revolucionar, komunista i predsednik Narodne republike Kine od 1954. do 1959. godine. Kvame Nkruma (Kwame Nkrumah) je bio marksista, prvi predsednik države Gane (sve do vojnog udara 1966. godine) i jedan od osnivača *Organizacije afričkog jedinstva* – koja se borila za dekolonizaciju i ujedinjenje Afrike. Valter Rodni (Walter Rodney) je bio istoričar, politički aktivist, profesor, socijalista, značajna figura pokreta *Black power* (Crna moć). Ubijen je 1980. godine. Kris Hani (Chris Hani) je bio lider južnoafričke Komunističke partije koji se snažno protivio vladi aparthejda. Ubijen je 1993. godine. Francuski filozof Žak Derida mu je posvetio knjigu *Marksove sablasti*. Amilkar Kabral (Amílcar Cabral) je bio inženjer agronomije, revolucionarni teoretičar, političar, učesnik u borbama za nezavisnost Gvineje Bisao od portugalske kolonijalne vlasti. M. N. Roj (Manabendra Nath Roy) je bio indijski revolucionar, politički teoretičar, osnivač Komunističke partije Meksika i Komunističke partije Indije. Če Gevara (Ernesto Che Guevara) je bio jedna od ključnih figura kubanske revolucije, marksista, gerilski vođa. (prim. prev.)

**NI, STANOVANJU, ZDRAVLJU I STICANJU VEŠTI-
NA. STOGA OSTAVLJA MALO VREMENA NEGO-
VANJU ZAJEDNICE I KREATIVNOSTI, ZA KOJIMA
LJUDI VAPE.**“ (NIVEDITA MAJUMDAR, WHY WE'RE
MARXISTS, JACOBIN, 02. 07. 2014)

Tog sudbonosnog jutra kada se urušila fabrika *Rana Plaza*, radnice i radnici su oklevali da uđu u zgradu. Na zidovima fabrike su se pojavile velike pukotine i inspektori su zgradu proglasili nebezbednom. Ali menadžment je prisilio radnice i radnike da počnu sa radom. Očajna majka je kasnije podsećala kako se njenoj osamnaestogodišnjoj ćerki, koja je stradala u urušavanju zgrade, pretilo gubitkom celomesečne plate ukoliko izabere da neće raditi tog dana. Radi se o posebnoj vrsti dehumanizacije stvorenoj u situaciji nestašice i nemoci, poznatoj radnicama i radnicima diljem sveta koji su prinuđeni da biraju između zarađivanja za život i vlastite bezbednosti. Socijalizam prepoznaje izvor ove dehumanizacije – privatno vlasništvo i eksploatacija – i odbacuje ga.

Kapitalizam ne tlači samo radnice i radnike u fabrikama, već kreira čitavu kulturu u kojoj logike opresije i konkurencije postaju opšte prihvaćene. Okreće ljude jedne protiv drugih i protiv vlastite humanosti. Poput Gregora Samse, lika iz Kafkinog romana *Preobražaj*, ljudi su otuđeni sâmi od sebe, izolovani od svojih bližnjih i mučeni zbog gubitka svega što bi moglo biti moguće.

Nema ničeg evrocentričnog u odbijanju destruktivne logike kapitala i u borbi za bolji svet koji će ga zameniti. To je istinski univerzalan i human izbor.

**SOCIJALIZAM NIJE
EVROCENTRIČAN.
LOGIKA KAPITALA JE
UNIVERZALNA – STOGA JE
UNIVERZALAN I OTPOR
PROTIV NJEGA.**

A RASIZAM?
ZAR SOCIJALISTE
NE INTERESUJE
ISKLJUČIVO
KLASA?

Već više od godinu dana se pokret *Black Lives Matter* (Crni životi su važni) širi u SAD. Središnji slogan pokreta je jednostavno, deklarativno priznanje ljudskosti Afroamerikana u društvu koje je upropašteno ekonomskim i socijalnim nejednakostima, a koje ovaj deo populacije proživljava u nesrazmerno većoj meri.

Pokret je relativno nov, ali rasizam koji ga je iznedrio nije. Prema bilo kojem barometru američkog društva – zdravstvo, obrazovanje, zapošljavanje, siromaštvo – Afroamerikanci su u goreм položaju od drugih. Izabrani zvaničnici diljem političkog spektra najčešće za ove razlike okrivljuju odsustvo „lične odgovornosti“ ili na njih gledaju kao na kulturni fenomen svojstven ovoj društvenoj skupini.¹

1 Jonah Birch & Paul Heideman, *The Poverty of Culture*, Jacobin, 16. 09. 2014.

U stvarnosti, rasnu nejednakost u velikoj meri proizvode politika vlade i privatne institucije koje ne samo što osiromašuju afro-američko stanovništvo, već ga demonizuju i kriminalizuju.

Ipak, rasizam nije naprosto produkt pogrešne javne politike niti čak individualnih stavova belih rasista, a razumevanje korena rasizma u američkom društvu je ključno za njegovo iskorenjivanje. Izgrađivanje bolje javne politike i zabrana diskriminatornih stavova pojedinaca i institucija neće uraditi posao. I dok postoji ozbiljna potreba za akcijama vlade u pogledu zabrane praksi koje nanose štetu određenim grupama ljudi, ove strategije ipak ne uspevaju da zahvate čitav obim i dubinu rasne nejednakosti u SAD.

Da bismo razumeli zašto se SAD toliko opiru rasnoj jednakosti, moramo videti dalje od akcija izabраних funkcionera, pa čak i dalje od akcija onih koji prosperiraju na osnovu rasne diskriminacije u privatnom sektoru. Moramo razmotriti način na koji je američko društvo organizovano u kapitalizmu.

Zavadi pa vladaj

Kapitalizam je ekonomski sistem zasnovan na eksploataciji velikog broja ljudi od strane nekolicine. Zbog ogromne nejednakosti koju proizvodi, kapitalizam se oslanja na različita politička, društvena i ideološka oruđa u racionalizovanju nejednakosti i, istovremeno, u podeli većine onih čiji je jedini interes da se ujedine ne bi li se odupreli kapitalizmu.

Kako 1% uspeva da održi nesrazmernu kontrolu bogatstva i resursa u američkom društvu? Upravo uz pomoć pravila „podeli pa vladaj“.

Rasizam je samo jedan među mnogim oblicima opresije koji ovome služe. Na primer, američki rasizam se razvio iz režima ropstva, kao opravdanje za porobljavanje afričkog stanovništva u vreme kada je svet slavio ideje slobode i samoodređenja.

Trebalo je racionalizovati dehumanizaciju i potčinjavanje crnih ljudi u to vreme novih političkih mogućnosti. Ali središnji cilj je bilo očuvanje institucije ropstva i enormnog bogatstva koje je ono proizvodilo.

Kao što je Karl Marks prepoznao:

Direktno ropstvo isto tako čini stožer buržoaskog društva, kao i mašine, krediti itd. Bez ropstva ne bi bilo pamuka; bez pamuka ne bi bilo moderne industrije. Ropstvo je dalo kolonijama vrednost; kolonije su stvorile svetsko tržište, a svetsko tržište je preduslov stvaranja industrije velikih razmera. Zbog toga je ropstvo ekonomska kategorija od najveće moguće važnosti.

Marks je takođe prepoznao važnost ropškog rada za genezu kapitalizma, „otkriće zlatnih i srebrnih zemalja u Americi, istrebljivanje, porobljavanje i zakopavanje urođenika u rudnike, početak osvajanja i pljačkanja Istočne Indije, pretvaranje Afrike u jedan zabran za

trgovinski lov na crnokošce, eto šta je nagovestilo zoru ere kapitalističke proizvodnje“.²

Samo kapitalistička potreba za radom bi mogla objasniti kako rasizam funkcioniše u kapitalizmu. Doslovna dehumanizacija afričkog stanovništva u svrhu rada bila je opravdanje za okrutan tretman i njihov niži status u SAD.³

Dehumanizacija nije jednostavno nestala nakon ukidanja ropstva; umesto toga, znak inferiornosti ispisan na crnoj koži prenosio se u proces oslobađanja od ropstva i položio je temelje za građanstvo drugog reda – koje afroameričko stanovništvo doživljava gotovo stotinu godina nakon ropstva.

Degradacija crnih ljudi je afroameričko stanovništvo učinila ranjivijim na ekonomsku prinudu i manipulaciju – ne samo na „anti-crni“ rasizam. Prinuda i manipulacija bile su ukorenjene u rastuće zahteve kapitala, ali njihov uticaj se osećao i izvan ekonomskog carstva. Crnim ljudima je bilo oduzeto pravo glasa, bili su podvrgnuti bezobzirnom nasilju i prikovani za služavske i slabo plaćene poslove. To je bila politička ekonomija američkog rasizma.

Postoji još jedna posledica rasizma i obeležavanja crnih ljudi. Afroameričko stanovništvo je u potpunosti bilo prognano iz političkog, civilnog i društvenog života, tako da je za većinu siromašnih i belog dela radničke klase bilo gotovo nezamislivo ujedinjenje sa crnim ljudima, ne bi li zajedno doveli u pitanje pravila i autoritet vladajuće beličke klike.

2 Karl Marks, *Kapital I*, BIGZ i Prosveta, Beograd, 1973, str. 662.

3 Barbara J. Fields & Karen E. Fields, *How Race Is Conjured*, Jacobin, 29. 06. 2015

Marks je prepoznao ovu osnovnu podelu u okviru radničke klase kada je primetio da će „u SAD svaki nezavisni pokret radnika biti paralizovan sve dok ropstvo bude izobličavalo republiku. Rad se ne može emancipovati u beloј koži dok je u crnoj koži žigosan“.

Marks je shvatao modernu dinamiku rasizma kao sredstvo kojim bi radnici, koji imaju zajedničke interese, takođe mogli postati smrtni neprijatelji zbog subjektivnih – iako realnopostojećih – rasističkih i nacionalističkih ideja. Razmatrajući tenzije između irskih i engleskih radnika, pisao je:

Svaki industrijski i trgovački centar u Engleskoj ima radničku klasu koja je podeljena na dva neprijateljska tabora, engleski proleter i irski proleter. Običan engleski radnik mrzi irskog radnika kao konkurenta koji umanjuje njegov standard života. Spram irskog radnika on se oseća kao član vladajuće nacije, i stoga se preobražava u oruđe aristokrata i kapitalista svoje zemlje, protiv Irske...

Ovaj antagonizam veštački održavaju i pojačavaju štampa, propovedaonica, komični stripovi, rečju – sva sredstva koja su na dohvat vladajućoj klasi. Ovaj antagonizam je tajna impotentnosti engleske radničke klase, uprkos njenoj organizovanosti. To je tajna uz pomoć koje kapitalista održava svoju moć. A kapitalistička klasa je toga u potpunosti svesna.

Prepoznavanje središnje uloge rasizma u podeli klase koja ima stvarnu moć da svrgne kapitalizam za američki socijalizam najčešće je značilo snažnu uključenost u kampanje i društvene pokrete kojima je cilj okončanje rasizma.

Međutim, u okviru socijalističke tradicije mnogi su mislili da će, s obzirom na to da je afroameričko i drugo ne-belo stanovništvo nesrazmerno siromašno i uglavnom radničko, kampanje koje imaju za cilj okončanje ekonomske nejednakosti biti dovoljne da zaustave njihovu opresiju.

Ovakvo stanovište zanemaruje to da rasizam konstituise vlastitu bazu opresije nad ne-belim ljudima. Obični crni ljudi i druge ne-bele manjine su potlačeni, ne samo zbog njihovog siromaštva, već i zbog rasnog i etničkog identiteta.

Takođe, ne postoji direktna veza između ekonomske ekspanzije ili poboljšanih ekonomskih uslova i opadanja rasne nejednakosti. U stvarnosti, rasna diskriminacija najčešće sprečava afroameričko i drugo stanovništvo da ima potpuni pristup plodovima ekonomske ekspanzije.

Konačno, crna pobuna 1960-ih se podudarala sa robusnom i cvetajućom ekonomijom – crni ljudi su se bunili jer su bili isključeni iz američkog obilja. Stanovište koje rasizam vidi samo kao nusprodukt ekonomske nejednakosti zanemaruje načine postojanja rasizma kao nezavisne sile koja uništava živote celokupnog afroameričkog stanovništva.

Borba protiv rasizma se redovno ukršta sa borbama za ekonomsku jednakost, ali rasizam se ne ispoljava samo u ekonomskim

pitanjima.⁴ Antirasističke borbe su takođe odgovor na društvene krize koje iskušavaju zajednice crnih ljudi i one uključuju borbe protiv rasnog profilisanja, policijskog nasilja, nejednakosti u područjima stanovanja, zdravstva i obrazovanja, te masovnih hapšenja i drugih vidova sistema „krivične pravde“.

**KLASNA BORBA MENJA IDEJE I PREDRASUDE
LJUDI, TE IZGRAĐUJE NOVE VEZE SOLIDARNO-
STI. RADNIČKE BORBE SU IMALE SREDIŠNJU
ULOGU U PRIDOBIJANJU BELIH RADNIKA ZA
BORBU PROTIV RASIZMA.** (JENNIFER ROESCH,
TAKING RACISM SERIOUSLY, JACOBIN, 08.08. 2015)

Borbe protiv rasne nejednakosti su ključne, ne samo zato što ovde i sada poboljšavaju živote afroameričkih i drugih rasnih i etničkih manjina, nego i zato što pokazuju običnim belim ljudima destruktivne posledice rasizma u životima ne-belih ljudi.

Pridobijanje običnih belih ljudi za antirasistički program je ključna komponenta u izgradnji istinskog i jedinstvenog masovnog pokreta sposobnog da se suoči sa kapitalom. Jedinstvo se ne može postići tako što će se crnim ljudima sugerisati da ublaže ulogu rasizma u društvu, da se ne bi otuđili od belih ljudi, niti se jedinstvo može postići isključivim usredsređenjem na „važniju“ borbu protiv ekonomske nejednakosti.

4 Jennifer Roesch, *Taking Racism Seriously*, Jacobin, 08.08. 2015. (prevod teksta na str. 387)

To je razlog zašto su multi-rasne socijalističke grupe uvek učestvovalе u borbama protiv rasizma. Ovo je naročito bilo važno u 20. veku, kada je afroameričko stanovništvo postalo urbanije, u stalnom konfliktu i kompeticiji sa domorodačkim i imigrantskim belim ljudima u pogledu poslova, stanova i škola. Nasilni konflikti između crnih i belih pripadnika radničke klase pokazali su do koje mere je rasna podeljenost uništila veze solidarnosti, neophodne za kolektivno suočavanje sa poslodavcima, zemljoposедnicima i izabranim zvaničnicima.

Socijalistkinje i socijalisti su imali ključnu ulogu u kampanjama protiv linčovanja i rasizma sistema krivične pravde, kao u kampanji *Scottsboro Boys* 1930-ih, kada je 9 mladih Afroamerikanaca optuženo za silovanje dve bele žene iz Skotsbora u Alabami. Liberalna organizacija „Nacionalno udruženje za napredak obojenih“ (*National Association for the Advancement of Colored People* – *NAACP*) je nevoljno preuzela slučaj, ali je suđenje u Skotboru postalo prioritet za Komunističku partiju i njoj blisku Internacionalnu pravnu zaštitu.

Deo kampanje je činila i turneja majki dečaka diljem zemlje, a potom i diljem sveta, ne bi li se privukla pažnja i dobila podrška. Ada Rajt (Ada Wright) – majka dvojice dečaka – je putovala u 6 zemalja tokom 6 meseci 1932. godine ne bi li ispričala priču svog sina. Zato što je putovala sa poznatim komunistima, bilo joj je često zabranjeno da govori. U Čehoslovačkoj je bila optužena da je komunistkinja i zatvorena je na 3 dana pre nego što je izbačena iz zemlje.

Socijalisti su se takođe uključivali u sindikalne kampanje Afroamerikanaca i bili su bitan deo kampanja za civilna prava Afro-

amerikanaca i drugih potlačenih manjina na severu, jugu i zapadu. Ovaj angažman objašnjava zašto su se mnogi Afroamerikanci tokom svojih života orijentisali ka socijalističkoj politici – socijalizam je oduvek artikulisao viziju društva koje bi moglo jamčiti istinsku slobodu crnim ljudima.⁵

Čak su i figure poput Martina Lutera Kinga (Martin Luther King)⁶ opisivale neku vrstu socijalističkog društva. Na okupljanju njegove organizacije *Southern Christian Leadership Conference* 1966. godine je izjavio:

Moramo se iskreno suočiti sa činjenicom da je nužno da pokret adresira pitanje restrukturiranja celokupnog američkog društva. Ovde živi 40 miliona siromašnih ljudi. I jednog dana moramo postaviti pitanje: „Zašto je 40 miliona ljudi u Americi siromašno?“ A kada počnete da postavljate to pitanje, onda postavljate pitanje o ekonomskom sistemu, o široj distribuciji bogatstva. Kada postavljate to pitanje, počinjete da dovodite u pitanje kapitalističku ekonomiju...

Počinjete da pitate „Ko poseduje naftu?“, počinjete da pitate „Ko poseduje rude gvožđa?“, počinjete da

5 Robin D. G. Kelley, *The Black Belt Communists*, Jacobin, 20. 08. 2015.

6 Thomas J. Sugrue, *Restoring King*, Jacobin, 18. 01. 2016.

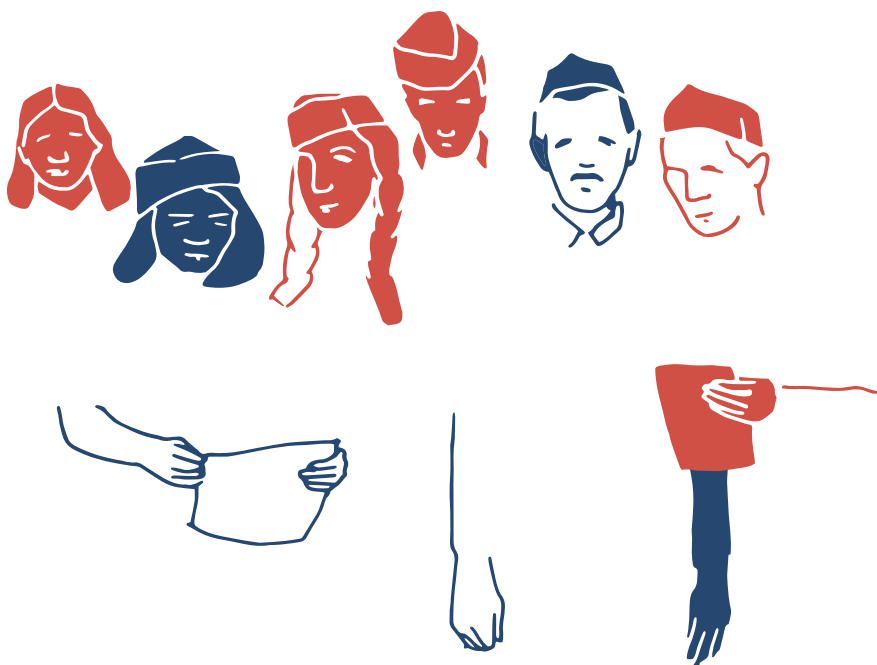
pitajte „Zašto ljudi moraju da plaćaju račune za vodu u svetu čije $\frac{3}{4}$ čini voda?“. To su pitanja koja se moraju postavljati.

Kako se pokret nastavljao radikalizovati, grupe poput *Crnih Pantera* i *Lige revolucionarnih crnih radnika* nastavljale su tradiciju Malkolma Iksa (Malcolm X) povezujući opresiju crnih ljudi direktno sa kapitalizmom. Panteri i Liga su otišli dalje od Malkolma u pokušaju izgradnje socijalističkih organizacija koje bi organizovale crne radnice i radnike u borbi za socijalističku budućnost.

Današnji izazov za socijalizam nije ništa drugačiji: socijalistkinje i socijalisti trebalo bi da budu centralno uključeni u borbe protiv rasizma, dok se istovremeno bore za svet zasnovan na ljudskim potrebama, a ne na profitu.

*MI ZAPRAVO MISLIMO DA
JE BORBA PROTIV RASIZMA
KLJUČNA U UKIDANJU MOĆI
VLADAJUĆE KLASÉ.*

NISU LI SOCIJALIZAM I FEMINIZAM PONEKAD U SUKOBU?

Socijalizam i feminizam su u dugoj, ponekad i tenzičnoj, vezi.

Socijalisti su često optuživani kako stavljaju preveliki naglasak na klasu, postavljajući u centar svih analiza strukturnu podelu između onih koji moraju da rade za nadnicu, ne bi li preživeli, i onih koji poseduju sredstva za proizvodnju. U gorim varijantama, oni ignorišu ili umanjuju središnji značaj drugih faktora – kao što su seksizam, rasizam i homofobija – u oblikovanju hijerarhija moći. Ili priznaju značaj ovih negativnih normi i praksi, ali tvrde da se one mogu iskoreniti tek nakon što se oslobodimo kapitalizma.

Istovremeno, socijalisti optužuju mejnstrim feministkinje kako se previše usredsređuju na individualna prava umesto na kolektivnu borbu, te da ignorišu strukturalnu podelu koja postoji među ženama. Mejnstrim feministkinjama je prebacivano i da se usklađuju sa buržoaskim političkim projektima koji umanjuju moć delovanja radnih

žena ili stavljaju u prvi plan srednjoklasne zahteve koji ignorišu potrebe i želje siromašnih žena globalnog Severa i Juga.¹

Ove stare debate datiraju još od sredine 20. stoleća i vremena Prve internacionale, i vrte se oko temeljno političkih pitanja moći i kontradikcija kapitalističkog društva.

Stvar se još više usložnjava zbog načina na koji su politike feminizma zamršene istorijskom prirodom kapitalizma – način na koji se seksizam integriše u proces stvaranja profita i u reprodukciju celokupnog kapitalističkog sistema je dinamičan.

Ovaj dinamizam je danas veoma očigledan kada je predsednička kandidatkinja Hilari Klinton (Hillary Clinton) prvi izbor za američke milionere. Ali, podela između socijalizma i feminizma je, na kraju krajeva, nepotrebna.

Zašto bi socijalisti i socijalistkinje trebalo da budu feministi i feministkinje

Opresija žena, i u američkom društvu i globalno, je višeslojna. Rodne podele u političkoj, ekonomskoj i društvenoj sferi ističu zašto socijalisti i socijalistkinje moraju biti feministi i feministkinje, kako bi se oslobodili tiranije kapitala.

1 Kevin Young & Diana C. Sierra Becerra, *Hillary Clinton's Empowerment*, Jacobin, 09. 03. 2015. (prevod teksta na str. 317)

Mogućnost da žena konačno postane predsednica SAD ukazuje na potpuni nedostatak ženskog liderstva i u SAD i diljem sveta. Bez obzira na moćne žene kao što su Angela Merkel, Kristin Lagard, Dženet Jelen i Dilma Rusev,² rodna ravnoteža u politici i biznisu ostaje veoma narušena. Samo 4% izvršnih direktora od 500 firmi koje je rangirao magazin *Fortune* su žene, a u većini korporativnih odbora ima samo nekoliko ili nimalo ženskih članova.

Globalno 90% državnih lidera su muškarci, a na Svetskom ekonomskom forumu 2015. samo 17% od 2.500 predstavnika bile su žene, dok je njih 20 zauzimalo mesta u američkom Senatu 2013. godine.

Za razliku od situacije u mnogim drugim zemljama, žene u SAD imaju, uopšteno govoreći, jednaka prava i zakonsku zaštitu, pristup obrazovanju, hrani i zdravstvu kao i muškarci. Ali rodne podele su očigledne širom društva.

Žene imaju bolje rezultate u visokom obrazovanju od muškaraca, ali ne postižu slične nivoe uspeha ili bogatstva, dok u popularnim medijima ostaju stereotipizirane i nedovoljno zastupljene. Napad na ženska reproduktivna prava se nastavlja nesmanjenom

2 Angela Merkel (Angela Dorothea Merkel) je nemačka političarka, liderka liberalno-konzervativne partije Hrišćansko-demokratske unije, kancelarka SR Nemačke od 2005. godine. Kristin Lagard (Christine Lagarde) je francuska pravница, političarka, od 2011. godine direktorka Međunarodnog Monetarnog Fonda (MMF). Dženet Jelen (Janet Yellen) je američka ekonomistkinja i predsednica Saveta guvernera Sistema Federalnih rezervi. Dilma Rusev (Dilma Rousseff) je brazilska ekonomistkinja i političarka, od 2011. do 2016. godine je bila predsednica Brazila. (prim.prev.)

žestinom, a stopa nasilja nad ženama se, nakon dugog i stabilnog opadanja tokom 1990-ih, ne pomera.³

Istovremeno, odluke o balansiranju života u kući i onog na poslu, suočene sa sve većim troškovima stanovanja i brige o deci, nikada nisu bile teže. Pedeset godina od usvajanja zakona o jednakoj plati za jednaki rad (*Equal Pay Act*) iz 1963. godine, žene su masovno postajale deo radne snage; danas 60% žena radi van kuće. Samohrane i udate majke rade u još većem broju, uključujući 57% majki koje imaju decu mlađu od godinu dana.

Ali žene koje rade puno radno vreme još uvek zarađuju samo 81% onoga koliko zarađuju muškarci – što je čak i popravljena brojka, koja se javlja kao posledica bržeg opadanja plata muškaraca u poslednjih nekoliko godina (osim na fakultetima).

Jaz između plata je praćen rodnom podelom rada. U maloprodaji, uslugama i prehrambenom sektoru – središtima novog porasta radnih mesta – dominiraju žene, a feminizacija negovateljskog rada još više je izražena. Uprkos nedavnim dostignućima, kao što je proširenje zakona *Fair Labor Standards Act* na kućanske radnice i radnike, na negovateljski rad se još uvek gleda kao na ženski rad i on ostaje potcenjen. Nesrazmeran broj poslova brige i nege čine slabo plaćeni privremeni poslovi u kojima su poniženja, maltretiranja, zlostavljanja i krađe nadnica uobičajena stvar.⁴

Pored ovih jasnih razlika između muškaraca i žena u SAD,

3 Jenny Brown & Erin Mahoney, *Abortion Without Apology*, Jacobin, 31. 12. 2015.

4 Johanna Brenner, *Caring in the City*, Jacobin, Issue 15-16. (prevod teksta na str. 299)

postoje još opasniji i dalekosežniji učinci seksizma. Feministkinje poput bel huks (bell hooks) tvrde kako seksizam i rasizam prožimaju svaki delić društva, te da dominantni narativi moći glorifikuju belu, heteronormativnu viziju života.

Dečaci i devojčice se tretiraju drugačije od sâmog rođenja, a rodni stereotipi koje iznose iz kuće, škole i svakodnevnog života se proizvode u životima žena, oblikujući njihove identitete i životne izbore.

Seksizam takođe igra manje očiglednu, ali presudnu ulogu u stvaranju profita. Od samog početka, kapitalizam se oslanja na neplaćeni rad van tržišta (uglavnom u kući) koji obezbeđuje suštinsku komponentu kapitalističke akumulacije: radnike – koji moraju biti rođeni, obučeni, nahranjeni, socijalizovani i voljeni.

Ovaj neplaćen rad je intenzivno rodno određen. I dok sve više muškaraca uzima učešća u kućnim poslovima i u poslovima podizanja dece nego što je to bio slučaj u prošlosti, opterećenje društvene reprodukcije i dalje primarno pada na žene od kojih se očekuje da preuzmu najteži teret kućnih poslova. Većina žena obavlja posao i van kuće, pretvarajući tako svoj rad u kući u „drugu smenu“. Na taj način, žene su dvostruko potlačene – eksploatisane na radnom mestu i neprepoznate kao radnice u društvenoj reprodukciji rada.

ALI ČAK I U SVOM NAJBOLJEM IZDANJU, NOR-
DIJSKE DRŽAVE BLAGOSTANJA SE NIKADA NISU
ISTINSKI PRIBLIŽILE PODRUŠTVLJAVANJU RADA
BRIGE I NEGE – POSEBNO AKO MISLIMO DALJE
OD RADA PODIZANJA DECE PREMA MNOGIM VR-
STAMA RADA BRIGE I NEGE O LJUDIMA KOJIMA

JE TO POTREBNO TOKOM CELOG ŽIVOTA.

(JOHANNA BRENNER, *CARING IN THE CITY*, JACOBIN,
ISSUE 15-16)

Zašto bi feministi i feministkinje trebalo da budu socijalisti i socijalistkinje

Uporne rodne podele koje prožimaju sve klase – u političkoj, ekonomskoj i društvenoj sferi – podstiču dominantno feminističko gledište da je seksizam nešto potpuno odvojeno od kapitalizma, nešto što treba rešavati odvojeno.

Tokom brojnih talasa feminističke borbe aktivistkinje su sledile različite strategije u borbi protiv seksizma i rodne podele. Danas su mejnstrim feministkinje sklone usredsređivanju na borbu žena za pozicije moći – i u političkoj i u ekonomskoj sferi – kao načinu da se reši čitav opseg problema sa kojima se žene suočavaju, poput nejednakih plata, nasilja, balansiranja između posla i života, te seksističke socijalizacije.

Istaknute govornice kao što su Šeril Sandberg (Sheryl Sandberg), Hilari Klinton, En-Meri Slotter (Anne-Marie Slaughter) i mnoge druge zagovaraju tu feminističku „preuzmi-moć“ strategiju. Šeril Sandberg, jedna od najuticajnijih zagovornica ove strategije, tvrdi kako žene treba da prestanu da se plaše i počnu da „narušavaju *status quo*“. Ako to budu činile, ona veruje da će ova generacija prekinuti jaz koji postoji na rukovodećim pozicijama i učiniti svet boljim mestom za žene.

Suština „preuzmi-moć“ argumenta je u tome da bi se žene, kada bi bile na pozicijama moći, za razliku od muškaraca pobrinule da sprovedu politike koje koriste ženama, i da bi rodna podela svih klasa u ekonomskoj, političkoj i kulturnoj sferi nestala ako bi žene zauzimale jednaki broj rukovodećih pozicija moći kao i muškarci.

Isticanje individualnog napredovanja kao puta dostizanja ciljeva feminizma nije ništa novo, kritikovale su ga brojne feministkinje uključujući Šarlot Banč (Charlotte Bunch) i Suzan Faludi (Susan Faludi), koje dovode u pitanje pojam sestrinske solidarnosti kao leka za duboko ukorenjene rodne podele. Kao što Suzan Faludi kaže „Ne može se menjati svet za žene tako što će se jednostavno ubaciti ženska lica u vrh nepromenjenog sistema društvene i ekonomske moći“.

Socijalističke feministkinje poput Džoane Brener (Johanna Brenner) takođe pokazuju kako mejnstrim feminizam prelazi preko dubokih tenzija među ženama:

Generalno možemo okarakterisati ambivalentnim odnose između radnica/siromašnih žena i srednjoklasnih profesionalnih žena čiji posao je da uzdižu i regulišu one koji su definisani kao problematični – siromašne, bolesne, kulturno neprilagođene, seksualno devijantne, nedovoljno obrazovane. Ove klasne tenzije se prelivaju u feminističku politiku kada srednjoklasne feministkinje tvrde da predstavljaju žene radničke klase.

Dakle, dok je sasvim sigurno nužno prepoznati koliko je savremeno društvo rodno određeno, istovremeno je potrebno jasno prepoznati i način na koji je moguće prevazići ove podele i, jednako važno, prepoznati granice feminizma koji ne dovodi u pitanje kapitalizam.

Kapital se hrani postojećim seksističkim normama, pogoršavajući eksploatatorsku prirodu nadničnog rada. Kada su ambicije i želje žena ušutkane ili potcenjene, onda se one mogu lakše iskoristiti. Seksizam je deo alata kompanija koji omogućava preduzećima da žene plaćaju manje – osobito obojene žene – i da ih diskriminišu na različite načine.

Ali čak i ako iskorenimo seksizam, inherentne kontradikcije kapitalizma ostaju. Važno je i neophodno da žene zakorače na pozicije moći, ali to neće promeniti temeljnu podelu između radnika i vlasnika – između žena na vrhu i žena koje su na dnu. To neće promeniti činjenicu da se mnoge žene nalaze na prekarnim, nisko plaćenim poslovima, što čini daleko veću prepreku unapređenju i udobnom životu nego seksizam u ekonomskoj i političkoj sferi. Neće promeniti ni moć motiva profita i prinude kompanija da radnicima daju onoliko malo koliko to ekonomske, socijalne i kulturne norme dopuštaju.

Naravno, društvo nije svodivo na nadnične odnose, rodne podele su stvarne i istrajne. Uzeti klasu ozbiljno u obzir znači smestiti opresiju žena u materijalne uslove u kojima one žive i rade, istovremeno prepoznajući ulogu seksizma u oblikovanju radnog i kućnog života žena.

Feministički pokret – i u verziji „društvenog blagostanja“ i u savremenoj radikalnoj varijanti – ima značajna postignuća. Iza-

zov je sada dvostruk: odbraniti ove teško dobijene pobjede i učiniti mogućim da sve žene stvarno imaju koristi od njih, te ići dalje sa novim konkretnim zahtevima koji se tiču složenog odnosa između seksizma i stvaranja profita.

Ne postoji jednostavan odgovor na to kako se mogu ostvariti ova dva cilja. U prošlosti, žene su najviše postigle boreći se i za ženska prava i za radnička prava istovremeno – povezujući borbu protiv seksizma sa borbom protiv kapitala.

Kao što Ajlin Boris (Eileen Boris) i Anelis Orlek (Annelise Orleck) tvrde, tokom 1970-ih i 1980-ih godina „sindikalne feministkinje su pomogle pokretanje ženskog pokreta, što je podstaklo nove zahteve za ženska prava u kući, na radnom mestu i u okviru sindikata“. Stjuardese, tekstilne radnice, službenice i kućne radnice su dovele u pitanje mušku dominaciju sindikalnim pokretom (žene nisu bile članice izvršnog odbora *Američke federacije rada – Kongresa industrijskih organizacija AFL CIO* do 1980. godine) i u tom procesu izgradile novi, ekspanzivniji feminizam.

Sindikalistkinje su otvorile novo polje mogućnosti tražeći ne samo veće plate i jednake šanse, već i uslove za brigu o deci, fleksibilno radno vreme, porodijsko odsustvo i druge prednosti koje su njihova sindikalna braća često zanemarivala i potcenjivala.

To je pravac ka kojem bi trebalo da se i socijalisti i socijalistkinje i feministi i feministkinje orijentišu – prema borbama i zahtevima koji dovode u pitanje pobude kapitala i okorele norme seksizma koje su toliko duboko ukorenjene u kapitalizam.

Bitke i zahtevi kojima je ovo moguće postići su konkretni i vrlo aktuelni. Na primer, borba za javno zdravstveno osiguranje –

koje bi obezbedilo pravo na zdravstvenu zaštitu svakoj osobi, od kolenke do groba, bez obzira na platežnu sposobnost – je zahtev koji podriva i seksizam i moć kapitala da kontroliše i guši delatnost radnika. Postoji još mnogo konkretnih kratkoročnih zahteva koji spajaju ciljeve feminizma i socijalizma, u kombinaciji sa zahtevima za snažnom socijalnom sigurnošću – poput besplatnog visokog obrazovanja, besplatne brige o deci i univerzalnog osnovnog dohotka.

Ove reforme bi položile temelje za radikalnije ciljeve koji bi išli dalje u iskorenjivanju seksizma, eksploatacije i komodifikacije društvenog života. Na primer, projekti koji zahtevaju veću demokratsku kontrolu nad institucijama ključnim za naše živote u kući, školi i na poslu – škole, banke, radna mesta, gradske uprave, državne i lokalne agencije – bi svim ženama i muškarcima omogućili veću moć, autonomiju i mogućnost boljeg života.

Ova antikapitalistička strategija sadrži mogućnost radikalne promene potrebne ženama.

Konačno, ciljevi radikalnog feminizma i socijalizma su isti – pravda i jednakost za sve ljude, ne pûke jednake mogućnosti za žene ili za jednaku participaciju žena u nejednakom sistemu.

*U KRAJNJOJ INSTANCI, CILJEVI
RADIKALNOG FEMINIZMA I
SOCIJALIZMA SU ISTI – PRAVDA
I JEDNAKOST ZA SVE LJUDE.*

**NE BI LI DEMOKRATIČNIJI
SVET ZNAČIO JOŠ
VEĆU EKOLOŠKU
KRIZU?**

Kapitalizam pustoši svet u kojem živimo. Klimatske promene bi mogle promeniti našu planetu do neprepoznatljivosti, poplavljujući priobalna naselja, intenzivirajući suše i toplotne talase i pojačavajući ekstremne vremenske uslove.

Najštetnije posledice će, naravno, osetiti najsiromašniji. Prekomerni ribolov doveo je ribare do kraha; zalihe pitke vode su oskudne u regijama koje su dom polovini čovečanstva; poljoprivredna industrija zasnovana na intenzivnom korišćenju veštačkog đubriva iscrpela je hranjive materije iz zemljišta; šume se uništavaju u zapanjujućem obimu da bi se napravilo mesta za komercijalne rančeve useva i stoke; stope izumiranja su uporedive sa praistorijskim apokalipsama koje su prouzrokovali meteori.

Rešavanje ovih problema nije jednostavno kao zamena sijalice. Ljudska aktivnost je transformisala čitavu planetu na načine koji su sada pretnja za živote onih koji je naseljavaju – ova pretnja

je za neke veća nego za druge.¹ Ali ako ukažete na to kako odgovorni krivac nije apstraktno čovečanstvo nego kapitalizam, odmah dobijete poznati odgovor: socijalizam je takođe štetan za okolinu! Proizvodnja u Sovjetskom Savezu je takođe koristila fosilna goriva, narušila poljoprivredno zemljište, zagađivala reke i krčila ogromna šumska prostranstva.

Istina je da sovjetski ekološki bilans ne uliva previše poverenja. Ali to ne znači da kapitalizam može rešiti naše ekološke probleme, kao što to tvrde zeleni preduzetnici,² ili da moramo u potpunosti napustiti moderno industrijsko društvo, kao što bi to želeli neki fanatični ekolozi. Kapitalizam koji pogoršava ekološke uslove može opstajati još neko vreme, ali će opstajati u uslovima sve većeg eko-aparthejda, omogućavajući sigurnost i komfor bogatima i sve veću oskudicu ostalima.

Ipak, dvadesetovekovni socijalistički san maksimizacije proizvodnje radi ostvarenja obilja i jednakosti sve više izgleda neodrživim. Marksisti su smatrali da će komunizam nastati usred postkapitalističkih uslova izobilja: jednom kad su se kapitalistički motori pokrenuli, oni se mogu preuzeti i dati na korišćenje svima. Ali ove mašine ne mogu više da se pokreću fosilnim gorivima, stoga se ne radi o obilju koje zamišlja savremeni konzumeristički kapitalizam. Potrebno je ne samo da preuzmemo sredstva za proizvodnju, već i da ih promenimo.

1 Andreas Malm, *The Anthropocene Myth*, Jacobin, 30. 03. 2015. (prevod teksta na str. 437)

2 Koncept „zelenog preduzetništva“ se odnosi na ekološki odgovorno poslovanje, koje vodi računa o tome da proizvodnja i proizvodi budu ekološki održivi. (prim.prev.)

Potrebna nam je i drugačija vizija budućnosti od one koju je nedavno iznela levica. Recentno ekološko levičarstvo ima tendenciju skretanja ka anarhizmu i nema poverenja u proizvodnju velikog obima niti u koncentraciju moći, bilo privatne ili javne. Ovo ne bi trebalo da iznenađuje – zbog toga što su ekološki problemi prostorno specifični, često podstiču lokalna rešenja manjih razmera. Ali klimatske promene i druge ekološke krize koje proizilaze iz globalnog sistema proizvodnje i potrošnje su sistemski problemi političke ekonomije; njihovo rešavanje iziskuje više od instant alternativnih praksi. Takođe, ekološki problemi ne poznaju političke granice: ekološka međuzavisnost je još jedan podsetnik da se održivost može postići samo globalnom solidarnošću.

Dakle, kakvoj budućnosti bi socijalizam 21. veka trebalo da teži? Kako da dostignemo pravedno društvo ne oslanjajući se na fosilna goriva i ne pogoršavajući druge oblike ekološke destrukcije?

U traženju odgovora, socijalistkinje i socijalisti bi trebalo da se okrenu tradicijama socijalističkog feminizma koji se bavio pitanjem rada pogodnim za život. Socijalističke feministkinje dugo upozoravaju na rad socijalne reprodukcije – aktivnosti nužne za obnavljanje radne snage, individualno i generacijski, kao što su vaspitanje, briga o deci, kućni rad i spremanje hrane. Borbe u vezi sa socijalnom reprodukcijom se usredsređuju na zahteve i mogućnosti života izvan fabrike, iz njih mnogo toga možemo naučiti o organizovanju novih načina života. Trebalo bi da uvažimo i rad ekološke reprodukcije – prepoznati da aktivnost ekosistema čini zemlju održivom za ljudski život.

Dok neki socijalisti teže izobilju svega za svakog, ekolozi nastoje da ukažu na prekomernu potrošnju kao na glavnog krivca za ekološku degradaciju. Ali nije svaka potrošnja ista. Kapitalizam se oslanja na jeftine inpute u obliku rada i prirode ne bi li proizveo jeftinu robu. Kao rezultat, sistem stalno snižava ekološke i radne troškove i standarde. Jeftina roba nije nužno loša, ali ona ne bi trebala ići na štetu radnih ljudi i ekosistema. Cilj socijalističkog društva nije suzbijanje potrošnje, već stvaranje društva u kojem će naglasak biti na kvalitetu života, a ne na kvantitetu stvari.

Moramo pronaći načine da živimo luksuzno, ali istovremeno lako i estetski, a ne asketski.³ Umesto beskonačnog ciklusa rada i šopinga, život u socijalističkoj budućnosti sa niskim nivoom emisije ugljenika trebalo bi da se orijentiše na aktivnosti koje život čine predivnim i ispunjujućim, ali zahtevaju manje intenzivnu potrošnju resursa: čitanje knjiga, podučavanje, učenje, stvaranje muzike, uživanje u predstavama, plesanje, bavljenje sportom, odlazanje u parkove, na planinarenje, provođenje vremena sa ljudima.

Sigurna opskrba javnim dobrima čini mogućim uživanje u komunalnom luksuzu, umanjujući rasipničke oblike privatne potrošnje. To znači javno stanovanje dostupno svima; besplatne ekstenzivne saobraćajne sisteme, gradske i međugradske, tako da se ljudi mogu kretati i bez vlastitog automobila; prostrane parkove i vrtove koji omogućavaju predah od svakodnevnog života; podršku umetnosti i kulturi različitih oblika; obilje prostora za javnu edu-

3 Daniel Aldana Cohen, *Seize the Hamptons*, Jacobin, Issue 15-16.

kaciju i rekreaciju, poput biblioteka, košarkaških terena i pozorišta. Gradovi se često promovisani kao bitan deo zelene budućnosti zasnovane na njihovoj energetski efikasnoj gustini. Ali zeleni gradovi zahtevaju više od urbanog planiranja i visokih zgrada. Socijalizam mora ponovo otkriti grad kao prostor borbe i solidarnosti u ostvarivanju potreba i želja – obezbediti javne resurse kao sredstva emancipacije i procvata, insistirati na javnim mestima kao prostorima lepote i zadovoljstva.

Kapitalisti obećavaju da će tehnologija rešiti ekološke probleme. Tehnološka rešenja nisu lek za sve, ali ne možemo predati tehnologiju kapitalistima: utopijski socijalistički projekti su oдавно zamišljali bolji svet izgrađen na osnovu kombinovanih kapaciteta ljudi, prirode i tehnologije. Vlasnici trenutne tehnologije, od čistih energetskih izvora do biotehnologije, obećavaju da će učestvovati u stvaranju održivije budućnosti. Ali sve dok je tehnologija pod privatnom kontrolom, proizvedena samo ako je profitabilna i dostupna onima koji mogu da plate, njen potencijal će se koristiti samo ako ide u korist kapitalistima. Socijalističko društvo će podržavati istraživanja problema čija rešenja nisu profitabilna i osigurati da se nastala tehnologija stavi u funkciju kao javno dobro.

Energija je od centralne važnosti – upotreba energije čini polovinu celokupne emisije ugljenika i podupire moderan život u svakoj tački.⁴ Tehnologije obnovljivih izvora energije, posebno

4 Brent Ryan Bellamy & David Thomas, *The Green Struggle*, Jacobin, 27. 10. 2015. (prevod teksta na str. 421)

solarne, obećavaju da će biti obilni izvori čiste energije. Ali dok se solarna energija reklamira kao energija koja se može koristiti u manjim razmerama i biti pristupačna svima, privatne kompanije takođe montiraju gigantske solarne farme, pozicionirajući se kao kanali ka budućnosti čiste energije. U međuvremenu, deregulacija i privatizacija električnih usluga u neoliberalnoj eri paralizovala je mogućnost da se izgradi nova javna povezana električna infrastruktura koja bi tranziciju ka čistoj energiji učinila mogućom. Socijalističko društvo može izabrati kakve izvore energije će koristiti i koliko dugo će trajati tranzicija s obzirom na znanje o ekološkim i zdravstvenim prednostima, te društvenim potrebama, a ne s obzirom na profitne marže. Možemo proizvesti čistu energiju u širokim razmerama i izgraditi potrebnu infrastrukturu ne bi li je učinili dostupnom i povoljnom za sve.

Istovremeno, nove tehnologije ne predstavljaju same po sebi napredak, bez obzira šta tehnološke kompanije govore o sebi. Nova medicinska elektronika, primera radi, ne služi uvek u svrhe bolje zdravstvene nege; ajpedovi ne služe uvek u svrhe boljeg obrazovanja – zapravo je najčešće slučaj obrnut. Socijalističko društvo bi moglo donositi odluke o proizvodnji i primeni novih tehnologija na osnovu demokratski izabranih ciljeva, a ne rasipno proizvoditi i trošiti u cilju održanja različitih industrija profitabilnim. Mogli bismo osigurati da svako ima pristup čistoj i jeftinoj električnoj energiji, na primer, pre nego da se posvećujemo pravljenju električnih igračaka za bogate.

U održivom socijalizmu će još uvek biti ekstraktivnih aktivnosti, elektrana velikih razmera i industrijskih fabrika. Nešto od

ovoga neće izgledati lepo, a nešto će narušavati lokalne ekosisteme. Ali umesto svaljivanja štetnih posledica moderne proizvodnje na ljude koji imaju najmanje moći da im se odupru – kao što su radnice i radnici, zajednice obojenih ljudi i domorodačke zajednice – donećemo svesne odluke o tome koje štetne posledice su prihvatljive, gde i kako se materijalizuju, dajući prioritet perspektivama i potrebama onih koji najviše pate od tih posledica. Mogli bismo početi da tretiramo radne pejzaže kao nešto više od mesta pustoši i prepoznati kako prisustvo mašina i industrije ne mora značiti devastaciju. Mogli bismo snositi troškove minimiziranja ekološke štete, radije nego hvatati krivine kako bismo pobedili konkurente.

Kapitalizam je počeo ograđivanjem javnih i zajedničkih izvora radi privatne koristi, i razvlastio je prethodne korisnice i korisnike. Kolektivno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju bi trebalo da uključi i kolektivno vlasništvo nad zemljom, okeanima i atmosferom. To ne bi samo značilo deljenje plodova koje ovi prostori generišu, već i zajedničko odlučivanje o tome kako bi se oni mogli koristiti. Socijalističko društvo bi moglo upotrebiti naučno znanje o ekološkim kapacitetima, ne bi li upravljalo i regulisalo upotrebu ovih prostora, ne prepuštajući ga hirovima industrije: poslušali bismo 98% naučnica i naučnika koji tvrde da postoji antropogeni faktor klimatskih promena, na primer, a ne bismo verovali lažima koje pričaju lobisti industrije fosilnih goriva.

U socijalizmu bismo odlučivali o upotrebi resursa demokratski, s obzirom na ljudske potrebe i vrednosti, a ne s obzirom na profit. U ekološki održivom socijalizmu ne radi se o očuvanju idea-

liziranog koncepta iskonske, netaknute prirode.⁵ Radi se o tome da se izabere svet u kojem stvaramo i živimo, i radi se o prepoznavanju toga da taj svet delimo i sa drugim vrstama. Svet koji je pogodan za život jeste svet u kojem svako može dobro živeti i ne mora otimati da bi preživeo.

Takvom svetu su potrebne šume jednako kao i fabrike, divlja utočišta jednako kao i gradovi. Nastojaćemo da ljudima obezbedimo dobre poslove, ali ćemo nastojati i da rade manje; mislićemo o poslovima za kojima postoji istinska potreba, a nećemo stvarati radna mesta samo da bi ljudi bili zaposleni. Odlučićemo da ostavimo deo prostora slobodnim od ljudske upotrebe, zaštititićemo prostor divljeg života istovremeno omogućavajući ljudima da pobegnu od gradskog života ne bi li proveli vreme u obnovljenim ekosistemima. Nastojaćemo da proizvedemo dovoljno da svako živi bogat i ispunjen život, umesto da se nadamo lutrijskom dobitku u akumulaciji privatnog bogatstva. Osiguravajući zadovoljenje potreba bićemo u mogućnosti da realizujemo naš ljudski potencijal u društvenim vezama, oslobođenim napetosti, sa drugim ljudima i drugim vrstama, jer će biti dovoljno za sve i vremena za sve.

5 Alyssa Battistoni, *Alive in the Sunshine*, Jacobin, Issue 13.

*U SOCIJALIZMU BISMO
ODLUČIVALI O UPOTREBI
RESURSA DEMOKRATSKI,
S OBZIROM NA LJUDSKE
POTREBE I VREDNOSTI, A NE S
OBZIROM NA PROFIT.*

JESU LI SOCIJALISTI PACIFISTI?
NISU LI NEKI RATOVI
OPRAVDANI?

Juna 1918. godine Judžin Debs (Eugene Debs) je održao govor koji će ga odvesti u zatvor. Govoreći u gradu Kanton u državi Ohajo, lider Socijalističke partije je osudio predsednika Vudro Vilsona (Woodrow Wilson) i Veliki rat u koji je uveo SAD.

Za Debsa je masovni pokolj koji je besneo Evropom tokom 4 krvave godina bio u interesu kapitalista, iako su ratovali radnici. U svakoj zemlji su bogati bili ti koji proglašavaju rat i nastojali su da profitiraju od njega; ali su siromašni bili ti koji su poslani u rat i koji su umirali u milionima.

Tako je uvek bilo, rekao je Debs svojoj publici, sve dok su se vojske slale u bitku jedna protiv druge, u ime kralja ili zemlje. „Ratovi su se kroz istoriju vodili radi osvajanja i pljačkanja“, dodao je. „Klasa gospodara je uvek objavljivala ratove, potčinjena klasa je uvek vodila bitke. Klasa gospodara nije imala šta da izgubi i mogla je dobiti sve, dok potčinjena klasa nije imala šta da dobije ali je mogla da izgubi sve – posebno svoje živote.“

Debsova poruka radnicima i radnicima je bila jednostavna: njihov neprijatelj nije bio narod Nemačke, vojnici iz radničke klase poslati u pokolj; neprijatelji su vladari, sa obe strane, koji zapovedaju trupama da idu u bitke. To su kapitalisti i njihovi predstavnici u američkoj i nemačkoj vladi, čija bogatstva i moć im daju kontrolu nad milionima sudbina.

Debsov govor je za američke vlasti bio previše – uhapsili su ga pozivajući se na novi zakon kojim se ograničavala sloboda govora, *Zakon o špijunaži* iz 1917. godine, i osudili ga na 10 godina zatvora. Zanimljivo, na izborima 1920. godine Debs se kandidovao za predsednika na listi socijalista, dok je sedeo u saveznom zatvoru u Atlanti i ipak uspeo da dobije skoro milion glasova.

Napraviti svet sigurnim mestom za kapitalizam

U Debsovom primeru vidimo ključne ideje koje su podupirale pristup socijalističkog pokreta pitanju rata. Socijalisti su oduvek gledali na kapitalističku sklonost ratovima za osvajanje i pljačku kao na krajnji izraz brutalnosti sistema. U organizaciji državnog nasilja neviđenih razmera vidimo kapitalističku tendenciju da potčinjava ljudske potrebe logici profita i moći. U jazu između obećanja demokratske jednakosti i realnosti klasne opresije koju izražava rat, vidimo temeljnu nepravdu koja definiše aktuelni društveni poredak.

U kapitalizmu se eksploatacija uglavnom pojavljuje na tržištu. Radi se o navodno ne-prinudnom ugovornom odnosu između radnika i poslodavaca, kojim se prikrivaju dublje, fundamentalne

klasne nejednakosti. Ali moć kapitalističke države da odlučuje o ratu je i dalje ključna za zdravo funkcionisanje sistema. Kapitalisti u zemljama poput SAD još uvek se oslanjaju na sopstvenu vojsku, ne bi li nametnuli „pravila igre“ u globalnoj ekonomiji i ne bi li efektivnije pobeđivali u kompeticiji sa drugim vladajućim klasama.

Suprotno ovakvom stanju stvari, socijalistkinje i socijalisti podržavaju organizaciju masovnih pokreta protiv ratova koje vode naše vlade. Mi učestvujemo u borbama protiv ograničenja slobode govora i drugih demokratskih prava, ograničenja koja su neizbežan inventar ovih ratova.¹ Umesto poziva na „nacionalno jedinstvo“ borimo se za internacionalnu solidarnost i snažniju klasnu organizaciju koja se bori za interese radništva. Na duže staze, nastojimo da ove pokrete prenesemo u širu borbu za radikalnu transformaciju društva na demokratskim osnovama.

Nigde ovaj pristup nije važniji nego u SAD – najmoćnijoj kapitalističkoj državi sveta.² Danas SAD više troši na vojsku nego sledećih 7 najbogatijih zemalja zajedno. Naša vlada ima otprilike 800 vojnih baza u inostranstvu. Američki vojnici i savezničke trupe su prisutni u skoro svim regionima sveta.

Američka država već vek i po vodi brutalne ratove u ime rastuće imperije, od špansko-američkog rata 1898. godine do nedavnih invazija na Avganistan i Irak. Iznova i iznova je intervenisala u Africi, Aziji i Latinskoj Americi ne bi li štitila interese biznisa i suzbila pokrete koji

1 Rory Fanning, *Students Into Soldiers*, Jacobin, 07. 04. 2016.

2 Greg Shupak, *Abolish the Military*, Jacobin, 11. 11. 2015.

bi mogli biti pretnja njenoj kontroli nad ključnim resursima ili koji bi mogli potkopati globalni kapitalistički sistem stabilnosti.

Obično su ove avanture opisane kao nužne radi donošenja slobode i demokratije potčinjenim zemljama ili radi zaštite američkih građanki i građana od opasnosti. Istorija, međutim, priča drugu priču.

Čak i u vreme špansko-američkog rata iz 1898. godine, koji mnogi smatraju zorom modernog američkog imperijalizma, američka vlada je izvršila invaziju na Kubu, Portoriko i na Filipine u ime oslobađanja naroda od španskog jarma kolonijalizma. Nakon pobeđe, Vašington je odlučio da ove 3 teritorije funkcionišu kao američki protektorati (u slučaju Portorika kao otvorena kolonija), čime je doveo u pitanje uveravanja o najboljim namerama. A kako su stanovnici ovih zemalja shvatili obećanja slobode i demokratije previše doslovno, SAD su odlučile da nemaju drugog izbora nego da unište narodne borbe za nezavisnost koje su se pojavile. Nacionalni ustanak koji je buknuo 1899. godine na Filipinima je ugušen po cenu života nekoliko stotina hiljada Filipinaca.

U svakom ratu koji se odvijao od onda do sada, obrazac je isti. Američka vlada je ušla u Prvi svetski rat 1917. godine (nakon što je Vilson pobedio na izborima 1916. godine na osnovu antiratnih obećanja) da bi „svet učinila bezbednim za demokratiju“, dok je istovremeno slala marince diljem Latinske Amerike da brane ekonomske i političke interese kapitala. Borila se u Drugom svetskom ratu da bi „oslobodila svet tiranije“, ali je provela posleratne godine nameštajući izbore u Italiji, sponzorišući žestok građanski rat u Grčkoj i podupirući šaha u Iranu. U Koreji i južnoj Aziji je poslala milione u grobove ne bi li „spasila“ ljude od komunizma, istovremeno in-

stalirajući brutalne diktature u Južnom Vijetnamu i u Južnoj Koreji. U međuvremenu, američki političari su tajno organizovali zbacivanje narodnih demokratskih vlada diljem planete – od Mohameda Mosadika u Iranu do Patrisa Lumumbe (Patrice Lumumba) u Kongu i Salvadora Aljendea u Čileu.

Da bi opravdali ove akcije, američki zvaničnici su često pribegavali opasnom rasizmu. General Vilijam Vestmorlend (William Westmoreland) je jednom prilikom pravdao brutalnost snaga koje je predvodio u Vijetnamu tvrdeći kako „istočnjaci ne cene život u onoj meri u kojoj ga cene zapadnjaci... Mi vrednujemo život i ljudsko dostojanstvo. Oni za to ne mare“.

Američka vlada je svuda pokazala da je njena posvećenost slobodi i demokratiji u inostranstvu toliko plitka kao i njena predanost jednakosti u vlastitoj zemlji.³ Iznova i iznova je dokazivala kako je njen strah od demokratske kontrole nad svetskim resursima dublji od njene prodemokratske retorike. Henri Kisindžer (Henry Kissinger), koji je bio savetnik za spoljno-politička pitanja trojici predsednika, je o naporima Niksonove administracije da sruši izabranu socijalističku vladu Čilea rekao: „ne vidim zašto bismo stajali po strani i gledali kako zemlja postaje komunistička zbog neodgovornosti sopstvenog naroda“. Isto se dogodilo i tokom 1980-ih u pokušajima podrivanja levih vlada u malenoj Nikaragvi i još manjoj Grenadi.

3 Brett S. Morris, *Nixon and the Cambodian Genocide*, 27. 04. 2015. (prevod teksta na str. 515)

Ovaj obrazac je nedavno ponovljen na Bliskom istoku – sada ključnom bojnopolju za SAD i njene imperijalne konkurente, zbog svoje uloge centra globalne proizvodnje nafte.

Ako je početno opravdanje ratova u Iraku i Avganistanu bila nužnost odbrane američkih života, uništenje Al Kaide i iskorenjivanje terorizma, nijedan od ovih ciljeva nije postignut. Niti su ratovi rezultirali demokratskim vladama u tim zemljama. Upravo suprotno, stotine hiljada izgubljenih života tokom ovih ratova je samo destabilizovalo region i intenziviralo sektaške podele. Umesto da podrže demokratske pokrete, SAD su podržale diktatorske režime u Egiptu i Bahreinu, te pomogle u osnaživanju najopasnijih i najreakcionarnijih monarhija u Saudijskoj Arabiji i Ujedinjenim Arapskim Emiratima.

SAD su takođe pomogle Izraelu u eskalaciji svakodnevnog nasilja (i u polu-redovnom masovnom ubijanju u Gazi), okupaciji i ekspanziji naseljavanja na štetu Palestinaca. Posmatrale su i kako sukobljene strane u sirijskom građanskom ratu učestvuju u pokolju koji je utopio sirijsku borbu za demokratiju u krvi stotina hiljada građana.

S obzirom na obim i razmere američkog imperijalnog nasilja, od presudne je važnosti da se socijalistkinje i socijalisti u SAD protive vojnim intervencijama vlade. Takav stav je nužan za svaku istinsku radničku solidarnost. Svaki put kada američka vlada baci bombe na avganistansku svadbu ili pomogne odredima smrti u Iraku; svaki put kada pošalje nekoga da trune u zatvorima Avganistana ili u zalivu Gvantanamo; svaki put kada omogući CIA agentima da muče zatvorenike – ona klasnu solidarnost preko državnih granica čini manje verovatnom.

Zašto bi se radnici i radnice iz drugih zemalja ujedinili sa onima iz SAD, u čije ime su bili bombardovani i okupirani? U meri

u kojoj su Amerikanci „kupuju“ nacionalizam, koji neizbežno ide sa mahinacijama vlade u inostranstvu, oni pojavu klasnog pokreta protiv ugnjetavanja i eksploatacije čine nemogućim.

U međuvremenu, pozicija američkih radnica i radnika se sve više pogoršava. Dok se stotine milijardi dolara troši za napade na države diljem planete, novac za programe socijalnog blagostanje koji bi pomogao ljudima u zemlji nije dostupan. Prolivanje krvi i resursa, rasizam i nagli porast reakcije – nužni pratilci ratova u inostranstvu – sve to se preokreće na štetu radnica i radnika u SAD. U vreme kada je milion Amerikanki i Amerikanaca nezaposleno i siromašno, trošiti više od 2 biliona dolara na invaziju i okupaciju Iraka izgleda sve bestidnije.

To znači da američki radnički pokret ima materijalni podsticaj da se suprotstavi težnjama vlade da ratuje. Zbog toga socijalistkinje i socijalisti misle da je međunarodni radnički pokret koji će se suprotstaviti ratu i imperijalizmu ne samo nužan, već i moguć.

Neprijatelj u kući

Ipak, ako se socijalistkinje i socijalisti u zemlji poput SAD-a suprotstavljaju ratu koji vodi njihova vlada, to ne znači da su oni pacifisti – odnosno da se suprotstavljaju svim ratovima ili da imaju principijelan stav protiv svake vrste nasilja. Pitanje je ko vodi rat i u čijem je interesu ili u ime koje politike.

Kao što je devetneastovekovni vojni teoretičar Karl fon Clausevic (Carl von Clausewitz) primetio, „rat je nastavak politike dru-

gim sredstvima“. Za njega je to značilo da je radi razumevanja karaktera određenog rata potrebno razumeti ko se bori u ratu i u koje svrhe. Naravno, teško da je Klauzevic, pruski general u Napoleonom ratovima, bio figura levičarskog radikalizma, ali za socijaliste je bitno da razumeju njegove osnovne poente.

Socijalistički pokret želi iskoreniti rat jer je brutalan i iracionalan – traćenje ljudskih života i društvenih resursa koje stvara ogromnu devastaciju. Međutim, u svetu eksploatacije i ugnjetavanja trebalo bi razlikovati nasilje onih koji se bore radi održanja nepravde i onih koji se bore protiv nepravde.

Ne bi trebalo, na primer, mešati nasilje južnoafričkog aparthejda sa oružanim elementima Afričkog nacionalnog kongresa Nelsona Mandele (Nelson Rolihlahla Mandela). Isto važi i u vezi sa razlikovanjem nasilja američke vojske tokom Vijetnamskog rata – rata u kojem je na kraju ubijeno čak 3,5 miliona ljudi – i vijetnamskog Fronta za narodno oslobođenje, koji se borio da oslobodi Vijetnam od francuske i američke dominacije.

„KONZERVATIVNA PROCENA ŽRTAVA RATA JE 2 MILIONA SAMO U JUŽNOM VIJETNAMU, OD 19 MILIONA STANOVNIKA. ANALOGNA STOPA CIVILNIH ŽRTAVA U SAD DANAS BI BILA SKORO 33 MILIONA.“ (PENNY LEWIS, *THE BURDEN OF ATROCITY*, JACOBIN, 29. 04. 2014.)

Za socijalistički pokret izreka Klauzevica upućuje na potrebu da se svaki rat procenjuje na osnovu interesa kojima služi. Nije slučajno da

su socijalisti poput Marksa i Engelsa podržavali Uniju tokom Američkog građanskog rata prepoznavši, uprkos Linkolnovo izričitoj namjeri da ujedini zemlju bez ukidanja ropstva, da će rat protiv Konfederacije nužno postati rat protiv klase plantažera.⁴ Zapravo, kao što je Linkoln – koji se 1840. godine suprotstavio meksičko-američkom ratu jer ga je video kao nastojanje da se ropstvo proširi na nove teritorije – na kraju i sâm prepoznao, Sever je mogao uspeti samo uz pomoć mobilizacije robova u bitku za njihovu slobodu.

Sve ovo ne treba čitati kao tvrdnju da socijalisti imaju čisto instrumentalni odnos prema nasilju – da mislimo, kao što se često tvrdi, kako „ciljevi opravdavaju sredstva“. U našim naporima da se postigne ona vrsta promene kojoj težimo, nasilje može samo potkopati našu stvar na duži rok. Ne možemo se nikada nadati da ćemo postići kapacitet nasilja kapitalističke države i naš pokret bi bio samo oslabljen ukoliko bi se borba za socijalizam transformisala iz društvenog i političkog sukoba u vojni.

Niti nužno podržavamo druge vlade samo zato što se nalaze u sukobu sa našom vladom: na primer, ne opravdavamo imperijalno nasilje Rusije i Kine samo zato što su ponekad na ratnoj nozi sa našim vladarima.

Još važnije, treba biti jasno da naša podrška grupama koje se bore protiv opresije, od strane američke vlade ili bilo koga drugog, ne znači da smo uvek nekritični prema tim snagama. Potrebno je samo baciti pogled na rastuće nejednakosti i sve veći prodor glo-

4 Penny Lewis, *The Burden of Atrocity*, Jacobin, 29. 04. 2014.

balnog kapitalizma u Južnoj Africi nakon pada aparthejda, ili u Vijetnamu nakon oslobođenja, da bi se videlo kako čak ni pobjedničke borbe ne moraju imati pravedan ishod. Doista, izražavajući solidarnost sa pokretima koji se suočavaju sa opresijom, socijalistkinje i socijalisti moraju biti spremni da kritikuju one koji vode ove borbe, kada god je to potrebno – bilo da se radi o kritici zasnovanoj na političkim, strateškim ili moralnim razlozima.

Međutim, ne tretiramo sve strane u određenom sukobu kao da su iste. Iznad svega se suprotstavljamo ulozi naše vlade u propagiranju ratova. Kao što je tvrdio nemački revolucionar Karl Libknecht (Karl Liebknecht) u govoru tokom Prvog svetskog rata, znamo da je „glavni neprijatelj u kući“.

Na tim osnovama, nadamo se da ćemo izgraditi međunarodni pokret koji se ne suprotstavlja samo određenoj imperijalnoj intervenciji, već koji može biti pretnja i samim temeljima sistema koji gaji rat i masivno nasilje bez presedana u istoriji.

S onu stranu imperijalizma

Danas je levica previše slaba da bi postigla ovaj cilj. Radničkom pokretu u SAD nedostaje kapacitet za kontinuiranu aktivnost protiv rata. Ali ono što nam pokazuje primer Judžin Debsa jeste da postoji duga istorija radikalnog suprotstavljanja imperijalizmu iz koje možemo crpiti nadu i inspiraciju.⁵

5 Joe Allen, *Vietnam: The (Last) War the U.S. Lost*, Haymarket Books 2007.

Tradicija levog antiimperijalizma živi i nakon Debsove smrti. Ako je izgubila snagu tokom hladnoratovskih godina Makartijeve represije nakon Drugog svetskog rata, ponovo je oživela tokom 1960-ih i 1970-ih godina. Na primer, Martin Luter King je postajao sve glasniji kritičar rata u Vijetnamu. Iako se često opisuje kao blagi moralista, prethodnik multikulturalnog liberalizma, King je zapravo bio vizionar čija je politika postajala sve radikalnija u tandemu sa pokretom koji je vodio. Ništa ne izražava taj sve veći radikalizam bolje nego njegova odluka da se javno suprotstavi ratu u Vijetnamu – potez protiv kojeg su bili čak i njegovi najbliži savetnici, zbog potencijalnih političkih posledica.

Ignorišući savete, 4. aprila 1967. godine, godinu dana pre atentata, Martin Luter King je održao najkontroverzniji govor u svojoj karijeri. Govoreći u njujorškoj *Riverside* crkvi, otvoreno je istupio protiv rata u Vijetnamu i pozvao je Džonsonovu⁶ administraciju da prekine sa do tada neviđenom kampanjom bombardovanja, te da pokrene povlačenje pola miliona američkih trupa iz jugoistočne Azije. Osuđujući „ludilo“ politike demokratske administracije, King se usredsredio na neverovatnu brutalnost sa kojom su se suočavali obični ljudi Vijetnama u rukama američke vojske. „Mora da vide Amerikance kao čudne oslobodioce“, zaključio je, kada to navodno oslobođenje podupiru korumpirane, nedemokratske vlade, uništavajući

6 Lindon Džonson (Lyndon B. Johnson) je bio predsednik Sjedinjenih Američkih Država od 1963. do 1969. godine. (prim.prev.)

čitava naselja i ogoljujući seoske pejzaže napalm bombama i *Agent Orange*⁷ defolijantima, ubijajući žene, decu i starije.

A šta je sa američkim vojnicima, koji su uglavnom deca radničke klase izvučena iz osiromašenih ruralnih zajednica i segregiranih gradskih geta? Imajući u vidu nesrazmeran broj Afroamerikanaca koji je poslat da ubija i umire u močvarama Vijetnama, King je optužio administraciju da „uzima crne mladiće, koje je naše društvo osakatile, i šalje ih 8.000 milja daleko od kuće, da garantuju jugoistočnoj Aziji slobodu koju oni nisu mogli da pronađu u jugozapadnoj Džordžiji ili u istočnom Harlemu.“

King je naglasio kako su nade za istinsko ulaganje napora u bori protiv siromaštva, koje su bile podgrejane Džonsonovim programom *Velikog društva*, uništene eskalacijom rata u Vijetnamu. Istinska kampanja iskorenjivanja siromaštva kod kuće je nemoguća, zaključio je, sve dok „avanture poput Vijetnama nastavljaju da odvlače ljude, veštine i novac kao kakva demonska, destruktivna cev za usisavanje“.

S obzirom na sve, King je rekao da više ne može da čuti uprkos snažnom pritisku njegovih navodnih saveznika u Džonsonovoj administraciji koji su želeli da spreče javnu kritiku politike vlade u pogledu Vijetnama. Upoređujući neverovatne razmere nasilja u Vijetnamu sa relativno minornom štetom koju je proizveo lanac nereda koji su izbili diljem gradova Amerike – što je izazvalo štan-

7 *Agent Orange* je herbicid koji je američka vojska koristila tokom rata u Vijetnamu, a koji je ostavio dugoročne posledice, kako po zdravlje ljudi, tako i po životnu sredinu. (prim.prev.)

covanje novinskih članaka koji su upozoravali na pretnju „crnih ekstremista“ – King je zaključio da nikada više ne bi mogao podići svoj glas zbog nasilja nad ugnjetavanim ljudima u getoima da nije najpre otvoreno govorio o najvećem prenosiocu nasilja danas u svetu: o svojoj vladi. Nekoliko dana kasnije je marširao u masovnom protestu protiv rata, u Centralnom parku u Njujorku.

Kingov govor, koji je budućim naraštajima poznat pod nazivom *Posle Vijetnama* (*Beyond Vietnam*), razljutio je čak i dotadašnje simpatizere koji su dolazili iz liberalnog establišmenta. Povučena je pozivnica za njegovu već planiranu posetu Džonsonu u Beloj kući. Jedan od predsedničkih savetnika je privatno pisao da se King „smestio u isti lonac sa komunjarima“. U međuvremenu, napadnut je u uvodniku koji se pojavio sledećeg dana u 168 glavnih novina. Njujork Tajms je pisao kako je njegova osuda rata „beskorisna i samoporažavajuća“. Vašington post je pisao kako je King „postao manje koristan za svoju stvar, svoju zemlju i svoj narod“.

Ono što je King počeo da shvata jeste da su rasizam i nejednakost kod kuće i rat u inostranstvu povezani.⁸ Ovo priznanje ga je odvelo u sukob sa bivšim liberalnim pristalicama, čija je spremnost da dovedu u pitanje *status quo* okončana – kao što je to čest slučaj sa liberalnim establišmentom – čim je američka pozicija najsnažnije imperijalne sile bila dovedena u pitanje.

Hvatajući se u koštac sa pitanjima i suočavajući se sa bivšim prijateljima, King je naćeo niz problema sa kojima se bilo koji ma-

8 Lee Sustar, *The Evolution of Dr. King*, 18. 01. 2016. (prevod teksta na str. 399)

sovni društveni pokret koji ostvariije značajan napredak u SAD na kraju mora suočiti: ne može se govoriti o društvenoj promeni kod kuće ako se ignoriše pokolj koji generiše američka spoljna politika. Za američku levicu i posebno za budući socijalistički pokret, to je lekcija koju vredi naučiti.

*SOCIJALISTIČKI POKRET
ŽELI DA ISKORENI RAT JER JE
BRUTALAN I IRACIONALAN.
ALI SMATRAMO DA POSTOJI
RAZLIKA IZMEĐU NASILJA KOJE
VRŠE POTLAČENI I NASILJA
ONIH KOJI TLAČE.*

ZAŠTO SOCIJALISTI TOLIKO GOVORE O RADNICAMA I RADNICIMA?

Većina ljudi zna da socijalistkinje i socijalisti stavljaju radničku klasu u središte svoje političke vizije. Ali zašto? Kada postavim ovo pitanje studentima/kinjama ili aktivistima/kinjama, dobijem čitavu paletu odgovora, ali najčešći odgovor je moralni – socijalisti/kinje misle da radnici/e najviše pate u kapitalizmu i zato njihov loš položaj predstavlja najvažniji problem na koji se treba fokusirati.

Istina je, naravno, da se radnice i radnici suočavaju sa poniženjima svih vrsta i materijalnom oskudicom, stoga svaki pokret za društvenu pravdu ovo mora učiniti ključnom temom. Ali ako je ovo sve, ako je ovo jedini razlog zbog kojeg bi se trebali fokusirati na klasu, onda argument vrlo lako pada u vodu. Konačno, postoji mnogo grupa koje isto tako pate zbog poniženja i nepravdi – rasne manjine, žene, osobe sa invaliditetom. Zbog čega se izdvajaju radnice i radnici? Zašto se jednostavno ne kaže da svaka marginalna i

potlačena grupa treba biti u središtu socijalističke strategije?

Ipak, postoje dodatni razlozi za fokus na klasu od moralnog argumenta. Razlog zbog kojeg socijalistkinje i socijalisti veruju da klasno organiziranje mora biti u centru održive političke strategije odnosi se na druga dva politička faktora: dijagnoze o izvorima nepravde modernog društva i prognoze o najboljim polugama promene u progresivnijem pravcu.¹

Kapitalizam ne ispunjava obećanja

Potrebno je mnogo toga da bi ljudi vodili pristojne živote. Ali dve stvari su apsolutno suštinske. Prva je određena garancija materijalne sigurnosti – stvari poput prihoda, stanovanja i osnovne zdravstvene nege. Druga je oslobođenje od društvene dominacije – ako ste pod nečijom kontrolom, ako neko donosi ključne odluke o vama, onda ste stalno izloženi zlostavljanju. Zato je, u društvu u kojem većina ljudi nema siguran posao ili ima posao ali ne može plaćati račune, u kojem su podređeni kontroli drugih ljudi, u kojem nemaju prava glasa u donošenju zakona i propisa – nemoguće postići društvenu pravdu.

Kapitalizam je ekonomski sistem koji zavisi od lišavanja većine ljudi suštinskih preduslova za pristojan život. Radnice i radnici svaki dan odlaze na posao znajući da on nije siguran; plaćeni su

1 Joe Burns, *Labor Law Won't Save Us*, Jacobin, 27. 01. 2015.

onoliko koliko poslodavci misle da je u skladu sa njihovim prioritetom, pravljenjem profita, a ne dobrobiti zaposlenih; rade tempom i u trajanju koje određuju njihove gazde; i podređuju se ovim uslovima ne zato što to žele, već zato što je većini jedina alternativa tome ostajanje bez posla. Ovo nije neki uzgredan ili marginalni aspekt kapitalizma, već suštinsko određenje sistema.

**„RADNIČKI POKRET NIJE SAMO JOŠ JEDAN
DRUŠTVENI POKRET. ON IMA POSEBNU ISTO-
RIJSKU ULOGU: DA OSPORI GLAVNI IZVOR MOĆI I
PRIVILEGIJA U DRUŠTVU – AKUMULACIJU KAPI-
TALA NA OSNOVU RADA RADNICA I RADNIKA.“**

JOE BURNS, *LABOR LAW WON'T SAVE US*, JACOBIN,
27. 01. 2015.

Ekonomska i politička moć je u rukama kapitalista, čiji jedini cilj je maksimiziranje profita, što znači da je za njih položaj radnica i radnika u najboljem slučaju od sporedne važnosti. A to znači da je sistem u svojoj biti nepravedan.

Radnice i radnici su u prednosti

Iz ovoga sledi da je prvi korak u pravljenju društva humanijim i pravednijim – smanjenje nesigurnosti i materijalne oskudice u životima većine ljude, i uvećanje obima samoodređenja. Ali odmah nailazimo na problem – politički otpor elita.

Moć nije jednako raspodeljena u kapitalizmu. Kapitalisti, a ne radnici, odlučuju koga će unajmiti i otpustiti, kao i o tome ko će koliko dugo raditi. Kapitalisti takođe imaju najveću političku moć, jer mogu lobirati, finansirati političke kampanje i političke partije. A s obzirom na to da su oni ti koji imaju koristi od sistema, zašto bi podsticali promene – promene koje bi nužno vodile umanjenju njihove moći i njihovoj propasti? Na ove izazove oni ne odgovaraju ljubazno i čine sve što je u njihovoj moći ne bi li održali *status quo*.

Svaki put kada su pokreti za progresivne reforme pokušali nešto da promene u smeru koji bi društvo učinio pravednijim, suočili bi se sa moći kapitala. Svakoj reformi koja iziskuje redistribuciju prihoda ili koju vlada sprovodi kao socijalnu meru – bilo da je reč o zdravstvenoj brizi, ekološkim regulacijama, minimalnoj nadnici ili programu zapošljavanja –redovno se suprotstavljaju bogati, zato što ove mere nužno znače redukciju njihovih prihoda (kao na primer porezi) ili njihovih profita. To znači da pokušaji sprovođenja progresivnih reformi moraju ići u pravcu pronalaženja izvora prevage, izvora moći koji će im omogućiti da prevaziđu otpor kapitalističke klase i političkih funkcionera.

Tu moć ima radnička klasa, iz prostog razloga što kapitalisti mogu stvarati profit samo ako se radnice i radnici svakog dana pojave na poslu; u slučaju da oni odbiju da nastave da igraju ovu igru, profiti bi nestali preko noći. A ako postoji nešto što privlači pažnju poslodavaca, to je zaustavljanje protoka novca.

Akcije poput štrajkova nemaju samo moć da bace kapitaliste na kolena, već mogu imati i dalekosežniji uticaj na sve nivoe insti-

tucija koje direktno zavise od njih – uključujući i vladu. Ova sposobnost razbijanja čitavog sistema samo putem odbijanja rada, daje radnicama i radnicima takvu vrstu prednosti kakvu nema nijedna druga društvena grupa, osim sâmih kapitalista. Stoga, ukoliko progresivna društvena promena zahteva savladavanje kapitalističkog otpora – a već tri veka znamo da zahteva – onda je od ključnog značaja organiziranje radnica i radnika tako da uzmu moć u svoje ruke.

Radnice i radnici nisu samo grupa koja je sistematski eksploatisana, već su i grupa koja je u najboljoj poziciji da donese stvarne promene i da natera na ustupke glavni centar moći – bankare i industrijalce koji vode sistem.² Oni su grupa koja se susreće sa kapitalistima svakog dana i za njih su vezani trajnim sukobom kojim im je obeležena egzistencija. Oni su jedina grupa koja se mora suprotstaviti kapitalu, ukoliko žele poboljšati svoj život. Nema logičnije sile oko koje bi se organizovao politički pokreta.

Ovo nije samo teorija. Ako pogledamo stotinjak godina u prošlost i vidimo u kojim uslovima su progurane reforme sa dalekosežnim učincima, reforme koje su poboljšavale materijalne uslove siromašnih ili koje su im dale veća prava spram tržišta – one su se nepromenljivo temeljile na mobilizaciji radničke klase. Ovo nije bio slučaj samo sa „rasno neutralnim“ merama države blagostanja, veći i sa takvim fenomenima kao što su građanska prava i borba za pravo glasa.

Svaki pokret koji je uvećao pogodnosti za siromašne, bili oni obojeni ili beli, muškarci ili žene, morao se bazirati na mobilizaciji

2 Erik Olin Wright, *Why Class Matters*, Jacobin, 23. 12. 2015. (prevod teksta na str. 171)

radnih ljudi. To je važilo i za Evropu i za globalni Jug, kao i za Sjedinjene Američke Države.

Radnička klasa je toliko važna u političkoj strategiji zbog nje-ne moći da natera kapital na stvarne ustupke. Naravno, i činjenica da su radnice i radnici većina u kapitalističkom društvu, te da su sistematski eksploatisani, čini njihove probleme još akutnijim. Zbog ove kombinacije moralne hitnosti i strateške sile, socijalistička politika se temelji na radničkoj klasi.

*RADNICE I RADNICI SU U SRCU
KAPITALISTIČKOG SISTEMA.
I ZBOG TOGA SU U SREDIŠTU
SOCIJALISTIČKE POLITIKE.*

HOĆE LI SOCIJALIZAM BITI DOSADAN?

Godina je 2081. i svi su konačno jednaki. Ne samo pred bogom i pred zakonom, jednaki su na svaki način. Niko nije pametniji od drugog. Niko ne izgleda bolje od drugog. Niko nije snažniji niti brži od drugog. Sva ova jednakost postoji zahvaljujući 211, 212. i 213. amandmanu Ustava i zahvaljujući neprestanoj budnosti tima američkih agenata kancelarije Generalnih hendikepa.¹

Ovo nije moja verzija 2081, već vizija Kurta Vonegata (Kurt Vonnegut) u uvodnom delu priče *Harrison Bergeron*, kratke priče o budućnosti u kojoj su svi jednaki. Atraktivni ljudi su prisiljeni

1 Ovo se odnosi na priču Kurta Vonegata (priča *Harrison Bergeron* je objavljena u zbirci kratkih priča „Dobrodošli u majmunarnik“) u kojoj kancelarija Generalnih hendikepa čini sve da bi građani poštovali zakone jednakosti. U te svrhe koriste se razni hendikepi: maske za one koji su previše lepi, najteži zadaci za one koji su najjači itd. (prim. prev.)

da nose maske, pametni ljudi imaju uređaje u ušima čija buka im redovno odvlači pažnju itd.

I očekivalo bi se od Vonegata da su tu i neki urnebesno mračni momenti – poput izvođenja baleta u kojem su plesači prikovani nožnim tegovima – ali za razliku od većine njegovih priča, priča *Harrison Bergeron* se zasniva na reakcionarnoj premisi: jednakost je moguće postići samo svođenjem najtalentovanijih na mediokritete koji su deo mase.

Socijalizam se često u naučnoj fantastici prikazuje ovim sivim distopijskim tonovima, što odražava ambivalentnost mnogih umetnika prema kapitalizmu. Umetnice i umetnici često zaziru od anti-humanih vrednosti i komercijalizacije kulture u našem društvu, ali su isto tako svesni da imaju jedinstven status u njemu koji im omogućava da izraze sopstvenu kreativnu individualnost – sve dok se prodaje.² Oni se plaše da će im socijalizam oduzeti taj status i svesti ih na nivo pûkih radnika, jer nisu sposobni da zamisle svet koji vrednuje i ohrabruje umetnički izraz svih svojih članica i članova.

Naravno, postoji još jedan razlog zašto se socijalistička društva zamišljaju turobnima i dosadnima: većina društava koja je sebe nazivala socijalističkim jesu bila turobna i dosadna. Nedugo nakon revolucija u Istočnoj Evropi koje su okončale dominaciju Sovjetskog Saveza, Rolingstonsi su održali legendarni koncert u Pragu u kojem su dočekani kao kulturni heroji.

2 Miranda Campbell, *Culture Isn't Free*, Jacobin, 02. 07. 2015.

Caka je u tome da se to odvijalo 1990. godine, Mik (Mick Jagger) i Kit (Keith Richards) su se približavali pedesetima, a nekoliko godina pre toga su izbacili hit, užasnu pesmu „Harlem Shuffle“. Zaboravite sad sve cenzure knjige i zabrane demonstracija. Ako želite razumeti koliko je bilo dosadno staljinističko društvo, pogledajte video pesme „Harlem Shuffle“ i onda pomislite na jedan od najgotivnijih evropskih gradova kako ludi od sreće što ima priliku da gleda te tipove.

Da li je stvarno bitno da li je socijalizam dosadan? Možda izgleda smešno, čak i uvredljivo, biti zabrinut radi takve trivijalnosti u poređenju sa hororima koje kapitalizam konstantno stvara. Pomislite na sve veće opasnosti od uragana i požara koje prouzrokuju klimatske promene, traume od gubitka kuće ili posla, ili na nesigurnost u pogledu toga da li vas muškarac koji sedi pored vas gleda kao metu silovanja. Volimo da gledamo filmove o kraju sveta ili o ljudima koji se suočavaju sa nevoljama, ali u stvarnom životu većina nas preferira predvidljivost i rutinu.

Brinuti o tome da bi socijalizam mogao biti dosadan izgleda kao ultimativni „problem belaca“, kako se to često kaže na internetu. Ok, super bi bilo eliminisati siromaštvo, rat i rasizam... ali šta ako mi bude dosadno?

Ipak, ovo pitanje je, naravno, važno zato što ne želimo živeti u društvu bez kreativnosti i uzbuđenja, a i zbog toga što bi, ukoliko bi se ove stvari gušile, morala postojati vladajuća klika ili klasa koja ih guši – bilo da misle ili ne da je to za naše dobro. Konačno, ako je socijalizam nešto bajato i statično, onda nikada neće zameniti kapitalizam, koji se sa tačnošću može nazvati mnogim lošim imenima, ali dosada nije jedno od njih.

Kapitalizam je mnogo puta u proteklih 200 godina revolucionisao svet i promenio načine na koji mislimo, izgledamo, komuniciramo i radimo. U proteklih nekoliko decenija, sistem se brzo i efikasno adaptirao na globalne talase protesta i štrajkova koji su se dešavali tokom 1960-ih i 1970-ih: sindikalizovane fabrike su zatvarane i preseljene u druge delove sveta, utvrđena uloga državne uprave je preusmerena od one koja pomaže ljudima ka onoj koja pomaže korporacijama da pomognu ljudima i, konačno, sve ove i druge promene su nam prodate kao nešto za šta su se oni koji su protestovali sve vreme borili – svet u kojem su svaki muškarac, žena i dete rođeni sa jednakim pravima da kupuju pametne telefone i fabrički pocepane farmerke, koliko god im se ište.

Kapitalizam se može obnoviti brže od bilo kojeg drugog prethodnog ekonomskog poretka. „Očuvanje starog načina proizvodnje u nepromenjenom obliku bio je prvi uslov opstanka svih ranijih industrijskih klasa“, pisali su Marks i Engles u *Komunističkom manifestu*. „Neprekidno revolucionisanje proizvodnje, neprekidno potresanje svih društvenih odnosa, večita nesigurnost i kretanje razlikuju buržoasku epohu od svih ranijih.“ Dok su ranija klasna društva očajnički pokušavala da održe *status quo*, kapitalizam se razvija promenom.

Rezultat je svet u stalnom pokretu. Jučerašnji fabrički okrug je današnje nehipijensko naselje, a sutra već hipstersko susedstvo. Sve što je čvrsto pretvara se u dim. To je još jedna rečenica iz *Komunističkog manifesta*, kao i naslov prelepe knjige Maršala Bermana (Marshall Berman) koji piše kako živeti u kapitalizmu znači „biti u okruženju koje obećava avanturu, moć, uživanje, rast, promenu

sebe i sveta – i istovremeno u okruženju koje preti da uništi sve što imamo, sve što znamo i sve što jesmo“.³

Ipak, većina naših života je daleko od uzbudljivih. Radimo za šefove koji žele da budemo bezumne radilice. Čak i ako se pojave neke super zanimljive inovacije na našem radnom mestu, možemo se kladiti da će nam one, na kraju krajeva, služiti tome da budemo u stanju da uradimo više posla u kraćem roku – što bi možda moglo biti uzbudljivo menadžmentu, ali će naše dane, zapravo, ispuniti još težim rintanjem.

Van posla je ista priča. Škole svoju primarnu ulogu vide u tome da vas „pripremaju za karijeru“, što je zapravo fina fraza koja u prevodu znači obrazovati decu da budu spremna da se nose sa sranjima na poslu.⁴ Čak i ono malo sati koji bi trebalo da predstavljaju naše slobodno vreme namenjeno je pranju, kuvanju, čišćenju, proveru domaćih zadataka i svim drugim obavezama koje nas i naše porodice pripremaju za sledeći radni dan.

Većina uzbudljivost kapitalizma vidi kao nešto što se događa na nekom drugom mestu: u novotarijama za bogate, divljim zabavama za poznate, neverovatnim nastupima koje možemo samo gledati sa kauča. Posmatrano s vedrije strane, većina ovoga je barem zabavnije od pesme „Harlem Shuffle“.

3 Marshall Berman, *All That Is Solid Melts into Air: The Experience of Modernity*, Verso Books, 1983.

4 Megan Erickson, *The Privatization of Childhood*, Jacobin, 03. 09. 2015. (prevod teksta na str. 343)

Što je još gore, kada dođemo u neposredni kontakt sa ovim uzbuđenjima, to je obično zato što se nalazimo na njihovoj potpuno suprotnoj krajnosti. Naše radno mesto je preuzeto od strane super novog robota, naša kirija je postala preskupa otkad je preko puta ulice sagrađen prelepi luksuzni toranj. Dodajući još soli na ranu, ako krenemo da se žalimo kaže nam se da stojimo na putu progresa.

Kaže se da je žrtvovanje pojedinaca i pojedinki u ime društvenog progresa jedan od najvećih horora socijalizma, sveta vođenog bezličnim birokratama koji se navodno brinu za zajedničko dobro. Ali kapitalizam je prepun nevidljivih i neizabranih donosilaca odluka, od funkcionera u zdravstvenom osiguranju koji nas ne poznaju ali mogu odlučivati o tome da li je naša operacija „nužna“, pa sve do milijarderskih fondacija koje proglašavaju škole koje nikada nisu posetili „neuspešnim“.

Socijalizam takođe podrazumeva mnoštvo promena, preokreta, pa čak i haosa, ali ovaj kaos, kako to kaže Hal Drejper (Hal Draper), dolazi odozdo.⁵ U vreme ruske revolucije, boljševička sovjetska vlada je oslobodila brak od nadležnosti crkve već mesec dana nakon dolaska na vlast i omogućila je razvod ukoliko jedan od partnera podnese zahtev.

Ovi zakoni su dramatično promenili porodičnu dinamiku i živote žena, što potvrđuju i neke popularne pesme u ruskim ruralnim predelima:

5 Hal Draper, *The Two Souls of Socialism*. In: „New Politics“, winter 1966.

U ono vreme, moj muž je koristio svoje pesnice i svoju snagu. Ali sada - sada je tako nežan. On se boji razvoda, ali ja se više ne bojim njega. Ako ne možemo živeti sastavljeni, otići ću na sud i bićemo rastavljeni.

Naravno, razvod može isto toliko biti emotivno slamajući, koliko može biti i oslobađajući. Revolucija na sve bacila novo svetlo, od naših lidera do naših voljenih, a to može biti i uzbudljivo i tegobno. „Gigantski su se događaji“, pisao je Trocki (Leon Trotsky) 1923. godine u novinskom članku, „sručili na porodicu u njenom starom obliku, rat i revolucija. A nakon toga je usledilo sporo puzanje podzemne krtice – kritičkog mišljenja, svesnog proučavanja porodičnih odnosa i oblika života. Nije ni čudo da ovaj proces deluje najintimnije i stoga najbolnije upravo na porodične odnose.“

U jednom drugom članku, Trocki je opisao svakodnevnicu revolucionarne Rusije kao „proces u kojem je svakodnevni život radnih masa razmontiran i formiran kao nov“. Kao i u kapitalizmu, ovi prvi koraci ka socijalizmu daju obećanje kreacije i pretnju destrukcije, ali sa ključnom razlikom u tome što su ljudi o kojima piše Trocki imali aktivnu ulogu u određivanju kako će se njihov svet menjati.

Daleko od toga da su imali potpunu kontrolu, pogotovo kontrolu nad masovnim siromaštvom i nepismenošću koje su car i svetski rat ostavili za sobom. Ali čak i u ovim mizernim uslovima, godine između Oktobarske revolucije i Staljinove konačne konsolidacije moći pokazuju uzbuđenje društva u kojem se za većinu klasa po prvi put otvaraju nove mogućnosti.

Umetnost i kultura su cvetale. Najnapredniji slikari i vajari su ukrašavali javne trgove ruskih gradova svojom futurističkom umetnošću. Samo da se zna, Lenjin je mrzeo futuriste, ali to nije sprečavalo vladu da podržavaju njihov časopis *Umetnost komune*. Baleti i pozorišta su bili otvoreni za masovnu publiku. Kulturne grupe i radnički komiteti su nastojali da unesu umetnost i umetničko obrazovanje u fabrike. Reditelj Sergej Ejzenštajn (Sergei M. Eisenstein) je postao svetski poznat po revolucionarnoj tehnici svojih filmova koji prikazuju Rusku revoluciju.

Besmislena premisa priče „Harrison Bergeron“ je opovrgnuta. Socijalisti nisu mislili da su talentovani umetnici pretnja „jednakosti“, niti su smatrali da postoji išta kontradiktorno u poštovanju pojedinačnih umetnika i otvaranju prethodno elitističkog sveta umetnosti masama radnika i seljaka.

Mogućnosti socijalizma, koje su nagoveštene u Rusiji tokom nekoliko godina, nisu bile sterilni eksperiment koji kontroliše šačica teoretičara, već haotična i uzbudljiva kreacija desetina miliona ljudi koji su tražili drugačiji način upravljanja društvom i međusobnog ophođenja, sa svim veštinama, preprekama i neurozama koje su stekli živeći u kapitalizmu, u jezivim uslovima siromaštva i ratom razorenoj zemlji. Zeznuli su stvar na razne načine, ali su takođe pokazali da je socijalizam realna mogućnost, a ne utopijski san koji ne odgovara realnim potrebama ljudi.

A društvo kojem su težili je bilo mesto u kojem jednakost nije bila srozavanje već podizanje opšteg kulturnog i intelektualnog nivoa društva. U mnogim romanima, filmovima i drugim umetničkim prikazima socijalizma retko se pominju rastuća stopa razvoda i uža-

rene debate o umetnosti. U većini njih – uključujući i ona dela čija je namera bila promovisanje socijalizma – predstavljeno je društvo bez konflikta, zbog čega i izgleda tako uvrnuto.

Sličan problem danas postoji u mnogim protestnim pokretima u kojima aktivistkinje i aktivisti žele da organizuju pokret prema modelu konsenzusa, što znači da se skoro svi prisutni moraju složiti da bi odluka bila donešena. Konsenzus bi ponekad mogao biti učinkovit način da se izgradi poverenje između ljudi koji se ne poznaju i ne veruju jedni drugima, pogotovo zbog toga što većina ljudi u današnjim, navodno demokratskim, društvima nema nikakvo iskustvo učestvovanja u demokratskom procesu diskusije, debate, a onda tek u većinskom glasanju.

Kada organizatorke i organizatori gledaju na konsenzus ne samo kao na privremenu taktiku, već kao na model prema kojem bi trebalo upravljati društvom, onda, međutim, nastaje problem. Voleo bih da živim u demokratskom društvu konflikta i rasprava, u kojem se ljudi ne plaše da zastupaju ono u šta veruju i ne osećaju prinudu da moraju ublažiti svoje mišljenje ne bi li se postigao kompromis i ne bi li se svi pretvarali kako se od samog početka slažemo. Ako u vašem slučaju socijalizam počiva na ideji da će ljudi prestati da se raspravljaju i da se čak povremeno ponašaju kao šupci, onda bi možda najbolje bilo da se zalažete za nešto drugo.

Socijalizam neće nastati, kako je Lenjin jednom pisao, „od apstraktnog ljudskog materijala ili od ljudskog materijala koji smo specijalno za to napravili, već od ljudskog materijala koji smo nasledili od kapitalizma. Istina, to nije lako, ali nijedan drugi pristup ovome nije dovoljno ozbiljan da bi opravdao diskusiju.“

Da bi neko bio delotvoran/a socijalista/kinja, od izuzetne je važnosti da voli ljudska bića. Ne čovečanstvo kao koncept, već stvarne, znojave ljude. U knjizi *All That Is Solid Melts into Air*, Berman je ispričao priču o Robertu Mouzesu (Robert Moses), čuvenom njujorškom urbanisti koji je sravnio čitave kvartove koji su tačno stajali na mestu predviđenom za nove autoputeve. Mouzes je „voleo javnost, ali ne ljude“, primetio je jedan njegov prijatelj. Izgradio je parkove, plaže i autoputeve za masovno korišćenje, iako je najviše prezirao njujoršku radničku klasu koju je susretao.

Voleti javnost ali ne ljude je takođe osobina elitističkih socijalista koji više veruju u petogodišnje planove, utopijske nacрте ili u osvajanje budućih izbora, nego u čuda koje stotine miliona inspirisanih i oslobođenih ljudi može postići. Zbog toga su njihove vizije socijalizma toliko beživotne i nemaštovite.

Suprotno od toga, Marks, koji se najčešće prikazuje kao izolovani intelektualac, je bio kavgadžijska, polemična, zabavna i strastvena osoba. Jednom je rekao da je njegova omiljena izreka „Ja sam ljudsko biće, ništa ljudsko mi nije strano“. Teško da mogu da zamislim kako bi svet kojim upravlja većina ljudskih bića, sa svim našim veličanstvenim i zapaljujućim različitim talentima, ličnostima, ludilima i strastima, mogao biti dosadan.

*SOCIJALIZAM NIJE
PODSTICANJE OSREDNJOSTI,
VEĆ JE OSLOBAĐANJE
KREATIVNIH POTENCIJALA
SVIH LJUDI.*

***JOŠ O
SOCIJALISTIČKOJ
POLITICI***

ELEN MEJKSINS VUD
(ELLEN MEIKSINS WOOD)

GROBARI KAPITALIZMA

Pristupajući povijesti iz perspektive „političkog marksizma“, koji se temelji na pokušaju rehistoriziranja i repolitiziranja marksističkog projekta, nedavno preminula marksistička povjesničarka i politička teoretičarka Ellen Meiksins Wood (1942-2016) u tekstu kritizira teleologiju i formalizam „konzekvencijalističkog“ pristupa poimanju kapitalizma i buržoaske revolucije: „Ovaj konzekvencijalizam također mora vrlo specifične ‘zakone kretanja’ kapitalizma – njegove specifične imperATIVE za poboljšanje proizvodnih snaga i uklanjanje prepreka tom poboljšanju – tretirati kao univerzalne zakone povijesti. Ili, preciznije, ovi konzekvencijalisti usvajaju najjednostavniju vrstu tehnološkog determinizma kako bi izbjegli objasniti specifičnost kapitalizma.“

Način na koji definiramo kapitalizam i razmišljamo o njegovu razvoju oblikuje način na koji se borimo kako bismo ga prevladali.

K*apitalizam je neko vrijeme bio zabranjena riječ, barem u srednjostrujaškoj politici i medijima koji su je tretirali kao ljevičarski pejorativni izraz. Umjesto te riječi dobili smo *privatno poduzeće, slobodno tržište* i tako dalje. Riječ se sada vratila u češću upotrebu, no njezino je značenje počesto nedovoljno jasno.*

Kada bi morali definirati kapitalizam, većina bi se ljudi na neki način referirala na tržište, razmjenu i trgovinu. U takvu bi se definiciju kapitalizma ubrajalo bilo koje društvo s dobro razvijenom trgovinskom djelatnošću, a osobito društva (no možda ne samo ona?) u kojima su trgovina i industrija u privatnom vlasništvu.

Neki ljudi inzistiraju na preciznijem definiranju tog pojma. Ja sam jedna od njih. Nas se kritiziralo zbog toga što nudimo isuviše preciznu definiciju (o tome ću više reći kasnije). No smatram da je korisno biti jasan oko toga što uistinu razlikuje kapitalistički sistem od bilo kojeg drugog oblika društva – barem ako želimo razumjeti zašto on funkcionira na način na koji funkcionira, bilo u (relativno) dobrim razdobljima ili u onim lošima.

Definiranje kapitalizma

Dakle, što podrazumijevam pod pojmom kapitalizma? Kapitalizam je sustav u kojem su svi glavni ekonomski akteri ovisni o tržištu za svoje osnovne životne potrebe. Ostala su društva imala tržišta, često u velikim razmjerima; no samo je u kapitalizmu ovisnost o tržištu temeljni uvjet života svakog čovjeka. To podjednako vrijedi kako za kapitaliste tako i za radnike.

Odnos između kapitala i rada i sam je posredovan tržištem. Nadnični radnici primorani su prodavati svoju radnu snagu kapitalistu samo kako bi dobili pristup sredstvima vlastitog preživljavanja, pa čak i sredstvima za svoj vlastiti rad, a kapitalist ovisi o tržištu jer mu ono omogućava pristup

radnoj snazi i realizaciju profita koji radnici proizvode. Naravno da između kapitala i rada postoji velika neravnoteža u klasnoj snazi, no kapitalisti nisu ništa manje ovisni o tržištu kako bi održavali sebe i svoj kapital.

U nekapitalističkim društvima izravni proizvođači poput seljaka obično su posjedovali sredstva za uzdržavanje i proizvodnju (zemlju, alate itd.), te zbog toga nisu bili ovisni o tržištu. Vladajuća je klasa stoga morala biti u stanju uspostaviti vrhovnu nadmoć kako bi mogla prisvajati višak rada drugih, upotrebljavajući ono što je Marx nazvao „izvanekonomskim“ sredstvima, tj. prinudnu silu bilo koje vrste: pravnu, političku ili vojnu. Tim je sredstvima primjerice feudalac od seljaka prisvajao uslugu rada ili najamninu za zemljište koje je obrađivao.

Za razliku od ovog prisvajanja, profiti kapitalista ne prisvajaju se izravno od radnika. Kapitalisti plaćaju radnike unaprijed i svoje profite moraju realizirati prodajom onoga što radnici proizvode. Profit ovisi o razlici između iznosa koji kapitalist isplaćuje radnicima i iznosa koji ona ili on uprihodi od prodaje dobara i usluga koje radnici proizvedu. Činjenica da kapitalist može ostvariti profit jedino ako uspije prodati svoja dobra i usluge na tržištu, i to tako da ih proda za veći iznos od iznosa troškova njihove proizvodnje, znači da je neizvjesno hoće li ostvariti profit.

Kapitalisti se također moraju uspješno natjecati s drugim kapitalistima na istom tom tržištu kako bi postigli profit. Natjecanje je ustvari sila koja pokreće kapitalizam – premda kapitalisti često daju sve od sebe kako bi ga izbjegli, npr. pomoću monopola.

No društveni prosjek produktivnosti, koji na svakom tržištu određuje uspjeh u cjenovnoj konkurenciji, nalazi se izvan kontrole pojedinih kapitalista. Oni ne mogu određivati cijene po kojima će se njihovi proizvodi uspješno prodavati te čak i ne znaju unaprijed koji će uvjeti biti potrebni da bi se osigurala ikakva prodaja, a još manje profitabilna prodaja.

Troškovi su jedina stvar koju kapitalisti mogu kontrolirati u značajnoj mjeri. Stoga će oni, budući da njihovi profiti ovise o povoljnom omjeru cijene i troškova, učiniti sve što mogu kako bi smanjili svoje troškove i time si zajamčili profit. To prvenstveno znači da će smanjivati troškove rada, a to pak zahtijeva stalno povećavanje produktivnosti rada, iznalaženje organizacijskih i tehničkih sredstava za prisvajanje maksimalnog iznosa viška vrijednosti koji je moguće uzeti od radnika unutar određenog vremenskog razdoblja, po najnižoj mogućoj cijeni.

Održavanje tog procesa zahtijeva redovita ulaganja, reinvestiranje viška vrijednosti i stalnu akumulaciju kapitala. Taj je uvjet kapitalistima nametnut neovisno o njihovim osobnim željama i potrebama, o tome jesu li altruistični ili pohlepni. Čak i najskromniji i društveno najodgovorniji kapitalist podliježe tim pritiscima i primoran je maksimiziranjem profita akumulirati kapital kako ne bi propao. Prinuđenost kapitalista da provode strategije „maksimiziranja“ temeljna je značajka kapitalističkog sistema.

Stoga cijelim kapitalističkim sustavom upravljaju tržišni imperativi, prinuda natjecanja, maksimizacija profita, akumulacija kapitala, i nemilosrdan imperativ povećanja produktivnosti rada kako bi se smanjili troškovi te tako posljedično smanjila cijena.

Što kapitalizam nije

To nas dovodi do onoga što kapitalizam nije. Govorila sam o kapitalističkim tržišnim *imperativima*, a tvrdim da postoji temeljna razlika između imperativa i *moćnosti*.

Visoko razvijene trgovačke mreže nastajale su tijekom ljudske povijesti na različitim kontinentima. Da spomenem samo neke značajne europske slučajeve – postojala su društva, kao što su Firentinska ili Nizozemska Republika, u kojima su trgovački interesi bili dominantni, u političkom i ekonomskom smislu. Francuska je također imala naprednu i dalekosežnu trgovačku mrežu. Ali čak ni takva visoko razvijena trgovačka društva nisu podlijegala principima specifičnima za kapitalizam – stalnoj akumulaciji s ciljem opstanka u konstantnoj konkurentskoj borbi i bespoštednom pritisku da se poveća produktivnost rada kako bi se smanjili troškovi.

Elite u tim društvima još su se uvijek za stjecanje svojeg bogatstva oslanjale na „izvanekonomsku“ moć – na pravnu, političku ili vojnu nadmoć i prinudu. Politička je služba, na primjer, bila važan izvor prihoda. Čak je i trgovački uspjeh ovisio uglavnom o nadmoći pri postizanju zadovoljavajućih cijena na odvojenim tržištima (za razliku od konkurentskog natjecanja u integriranom tržištu) – primjerice pomoću dominacije u transportu robe, pomoću upravljanja trgovačkim rutama, kao i pomoću monopolâ i trgovinskih povlastica koje su dodjeljivale vlade, ili čak izravnom vojnom silom koju su privatne tvrtke često koristile.

Iako su ova trgovačka društva ponekad pokretala proizvodnju u značajnom obujmu, a ponekad čak i postizala značajne tehničke inovacije, to je imalo manje veze s povećanjem konkurentске prednosti nego što je imalo s povećanjem proizvodnje kako bi se iskoristilo rastuće tržište. Tada se na smanjivanje tržišnih mogućnosti najčešće odgovaralo smanjivanjem investicija u proizvodnju – za razliku od kapitalizma u kojem smanjivanje tržišnih mogućnosti zapravo može pojačati, a ne oslabiti, potrebu da se odgovori na tržišne imperitive.

Zbog toga su, kada su zapadnoeuropska gospodarstva zapala u krizu nakon 1660. godine, bogate elite u Nizozemskoj Republici smanjile investicije u poljoprivredu, a kasnije i investicije u industrijsku proizvodnju. Do sredine osamnaestog stoljeća neproizvodni rentijeri stekli su daleko najveći udio u ukupnom društvenom bogatstvu.

Taj je razvoj situacije bio u oštroj suprotnosti s onim što se u isto vrijeme događalo u Engleskoj. Iako je Engleska ranije zaostajala za svojim europskim susjedima u nekim aspektima razvoja trgovine, englesko je gospodarstvo – a osobito njegov poljoprivredni sektor – bilo prvo u povijesti u kojem je proizvodnja postala izravno pogonjena imperativima natjecanja, maksimizacije profita i akumulacije kapitala.

Na ruševinama seljaštva, čija je zemlja bila izvlaštena, nastala je značajna kategorija engleskih poljoprivrednih proizvođača, ponajprije uzgajivača koji su plaćali najamninu za zemlju na kojoj su uzgajali. Odvojeni od svojih sredstava za život, ovi su agrarni kapitalisti bili ovisni o tržištu i podlijevali imperativima tržišta za zadovoljenje svih svojih materijalnih potreba.

Iako nisu bili primorani postizati prosječnu profitnu stopu kao što to moraju moderni kapitalisti, ipak je proizvodnja s ciljem stjecanja profita većeg od iznosa potrebnog za zadovoljavanje vlastitih životnih potreba bila uvjet za nastavljjanje njihova pristupa zemlji i neizostavna *pretpostavka* proizvodnje za vlastito održanje.

Tako su ovi proizvođači bili podložni pritiscima odnosa cijena i troškova na potpuno nov način. Posljedica toga je da kada su transeuropska kriza i opadanje cijena poljoprivrednih proizvoda uzrokovali intenziviranje konkurencije, u Engleskoj je to – za razliku od Nizozemske i ostatka Europe – potaknulo *povećanje* produktivnih investicija u nove tehnologije s ciljem poboljšanja produktivnosti rada i isplativosti ulaganja.

Ishod toga – koji se često opisuje kao agrarna revolucija u Engleskoj osamnaestog stoljeća – bilo je konstantno smanjenje troškova koje je dovelo do rasta realnih nadnica, rasta domaćeg tržišta, nadilaženja maltuzijanskih „populacijskih stropova“ – do prvog proboja prema „samoodrživom rastu“.

U ovom se povijesnom kontrastu jasno vidi bitna razlika između nekapi-talističkih trgovačkih društava i gospodarstva pogonjenog imperativom tržišta da se povećanjem produktivnosti rada poveća konkurentska prednost. Da se izrazimo na drugi način – suvremenim ekonomskim žargonom – moglo bi se reći da je u tim nekapitalističkim trgovačkim društvima sektor financija, uz trgovinu i najamnine, *bio* „realno gospodarstvo“, za razliku od kapitalističkih društava u kojima je financijski sektor obično izdvojen od „realne“ proizvodnje dobara i usluga te njoj podređen.

Trgovci su obično ovisili o tome da proizvod kupe za manje novca na jednom tržištu i prodaju za više na drugom, tj. o arbitraži i pregovaranju o cijenama na odvojenim tržištima. Kada bi povukli investicije iz proizvodnje, trgovačka se djelatnost i dalje mogla nastaviti na svoj ustaljeni, tradicionalni način. U isto vrijeme proizvođači, kao što su primjerice seljaci koji su posjedovali sredstva za vlastito uzdržavanje i na taj način bili u velikoj mjeri zaštićeni od konkurentske prinude, nikada nisu iz temelja ovisili o tome da udovolje tržišnim imperativima i mogli su i dalje proizvoditi kako bi zadovoljili svoje vlastite životne potrebe.

To je u oštroj suprotnosti s razvijenim kapitalističkim društvima, u kojima kako kapital tako i radništvo za nastavljanje proizvodnje i sam svoj opstanak ovise o pokoravanju tržišnim imperativima koji su temelj društvenog poretka.

Financijski interesi nesumnjivo se mogu odvojiti od proizvodnje ili „realne ekonomije“, no onda se treba objasniti kako i zašto se u kapitalističkom sustavu finansijsko špekuliranje može i uspijeva u potpunosti izdvojiti iz realne ekonomije na načine koji mogu rezultirati samo lošim posljedicama (kao što se to dogodilo u trenutnoj krizi) – a to objašnjenje zahtijeva specifičnu koncepciju toga što kapitalizam jest (i što on nije).

Ispraznost buržoaske (građanske) revolucije

Nejasne koncepcije kapitalizma ne mogu objasniti što je to specifično za kapitalistički sustav da ga razlikuje od bilo kojeg drugog oblika društva,

a to je dijelom stoga što one izbjegavaju dati odgovor na jedno drugo pitanje: odakle i kako je uopće nastao. Ako je kapitalizam oduvijek postojao – na neki način – ili ako ne postoji prepoznatljiv proces povijesnog prijelaza iz nekapitalističkih društava u kapitalizam, tada se teško može govoriti o njegovoj specifičnosti.

Od osamnaestog stoljeća nadalje standardna objašnjenja podrijetla i nastanka kapitalizma uzimala su zdravo za gotovo da je kapitalizam postojao u embrionalnom obliku od pamtivijeka, otkad postoje tržišta i trgovina. Uz dovoljno trgovanja i mogućnosti za zaradu novca, prodavači će prije ili kasnije početi djelovati više ili manje kao kapitalisti: specijalizirat će se, akumulirati i inovirati.

Jedino što je potrebno objasniti, prema toj perspektivi, jest neuspjeh u uklanjanju prepreka – političkih i kulturnih smetnji – koje su toliko dugo sprečavale trgovačku, komercijalnu djelatnost da postigne kritičnu masu i spontano stvori kapitalizam u punom smislu riječi. Možemo to nazvati „komercijalizacijskim modelom“ kapitalističke povijesti, a on seže barem do samog Adama Smitha i njegova djela *Bogatstvo naroda*.

Prema tome, ta je verzija kapitalističke povijesti stara priča. No nejasna koncepcija kapitalizma koja se nalazi u njezinoj srži u posljednje je vrijeme postala osobito bitna jednoj školi marksističke misli koja je optužila ljude poput mene (koje oni vole nazivati „političkim marksistima“) za „ekscentrično usku koncepciju kapitalizma“ (u članku Alexa Callinicos i Camille Royle, „Pick of the Quarter“, u časopisu *International Socialism*, broj 142, 2. travnja 2014.).

Njihova je koncepcija kapitalizma uglavnom u skladu s komercijalizacijskim modelom, uz poseban naglasak na tehnološkom napretku kao ključnoj pokretačkoj snazi. No u samom središtu njihove ideje nalazi se koncept „građanske (buržoaske) revolucije“. Ustvari, glavni razlog njihove nedorečenosti o definiciji i povijesti kapitalizma jest napor da *spase* koncept buržoaske revolucije. (Vidjeti posebice knjigu Neila Davidsona *How Revolutionary Were the Bourgeois Revolutions?* [Koliko su revolucionarne bile buržoaske revolucije?] Haymarket, 2012; i njegov članak „Is There Anything to Defend in Political Marxism?“ [Ima li ičega u političkom marksizmu što vrijedi braniti?] u časopisu *International Socialist Review*, broj 91, 14. kolovoza 2014.)

Kao i sam komercijalizacijski model, buržoaska revolucija je stara priča, koju nisu izmislili marksisti. No standardni povijesni narativ o kapitalizmu doživio je značajan zaokret kada ga se počelo povezivati s idejom da je „buržoaska revolucija“ bila presudna za uklanjanje prepreka napretku trgovačkog, komercijalnog društva.

Francuski su povjesničari, među kojima se ističe Francois Guizot, bili ti koji su počeli razmišljati o modernoj Zapadnoj – ili, štoviše, globalnoj – povijesti kao napretku buržoazije u klasnom sukobu sa zaostalijim snagama i tumačiti povijesne događaje (bilo da je riječ o društvenim pobunama, građanskim ratovima, pa čak i procesu industrijalizacije) kroz sliku revolucije koja je nastala iz nedavnog revolucionarnog iskustva njihove vlastite zemlje.

Povjesničari poput Guizota dodijelili su Engleskom građanskom ratu njegov status buržoaske revolucije (a kasnijoj britanskoj industrijalizaciji

status industrijske revolucije). Učinak stapanja francuske i engleske povijesti rezultirao je poistovjećivanjem i brkanjem uspona kapitalizma s napretkom buržoazije.

Teško je prenglasiti zbrku do koje je dovelo ovakvo povijesno poistovjećivanje, koje je u velikoj mjeri odgovorno za izjednačavanje pojmova *buržoaskog* i *kapitalističkog*. U svojem izvornom značenju na francuskom jeziku, riječ *buržoazija* (*bourgeoisie*) odnosila se na one koji prebivaju u gradovima, a u nekom je trenutku počela označavati bogatije dijelove trećeg staleža. No kapitalizam s time, u bilo kojem preciznom smislu, nije imao puno veze.

Smisleno je opisivati Francusku revoluciju kao buržoasku (građansku) – tj. kao sukob između buržoazije i aristokracije – dokle god buržuj ne znači kapitalist i dokle god se jasno razumije da se u njoj nije radilo o kapitalizmu. Tipični revolucionarni buržuj nije bio kapitalist, pa čak ni pretkapitalistički trgovac, već državni službenik ili profesionalac. Kad se buržoazija suprotstavila aristokraciji, cilj joj nije bilo zagovaranje kapitalizma, već prije svega osporavanje povlaštenosti aristokracije i njezina privilegiranog i isključivog pristupa državnoj vlasti.

S druge strane, Englesku revoluciju bi se *moglo* smisleno opisati kao kapitalističku, jer je njezin korijen bilo kapitalističko vlasništvo, a čak ju je i vodila klasa koja je u suštini bila kapitalistička. No ona nije bila osobito buržoaska (građanska). Ne samo da u njoj nije bilo klasne borbe između buržoazije i aristokracije već je dominantna kapitalistička klasa zapravo *bila* zemljoposjednička aristokracija.

Poistovjećivanje tih povijesnih događaja učinilo je „buržoasku revoluciju“ središnjom temom u priči o kapitalizmu. Nakon što se to dogodilo, ona je počela igrati ključnu ulogu u prijedornom objašnjenju, ili točnije, u ne-objašnjenju o podrijetlu kapitalizma. Nakon što je prihvaćeno zdravo za gotovo da je buržoazija bila inherentno i po definiciji kapitalistička, za kapitalizam se moglo pretpostaviti da već postoji; no ono za što je bilo potrebno objašnjenje nije bilo podrijetlo kapitalizma, već pobjeda buržoazije i posljedično uklanjanje prepreka za pobjedu kapitalizma u sukobima sa zaostalijim snagama.

Ova je tendencija bila posebno uočljiva u različitim marksističkim tradicijama. Istina je da je i sam Marx bio pod utjecajem Guizota i narativa o napretku buržoazije; no on je u svojim kasnijim analizama kapitalizma prevladao ideje povijesnog razvoja i klasne borbe inspirirane Guizotom. (Čak se i u njegovim ranijim radovima, a osobito u *Komunističkom manifestu*, već mogu vidjeti značajna odstupanja od utjecaja tog francuskog mislioca.)

Unatoč tome, ideja o buržoaskoj revoluciji kao nužnom povijesnom stadiju koji je postignut klasnom borbom između buržoazije i zaostalih (zemljoposjedničkih) klasa okoštala je u pojednostavljenu ortodoksiju kada je upotrijebljena s ciljem da podrži staljinističku doktrinu „socijalizma u jednoj zemlji“, koju se suprotstavljalo Trockijevoj teoriji o „permanentnoj revoluciji“.

Ipak, s vremenom je poimanje buržoaske revolucije kao historijskog događaja koji je pokretao klasni sukob između, s jedne strane, uspinjuće kapitalističke klase trgovaca i industrijalaca i, s druge strane, nazadne feudalne aristokracije, postalo teško braniti uslijed nadmoćnih povijesnih

dokaza da se nikakva izravna klasna borba između (zemljoposjedničke) aristokracije i kapitalističkih klasa nije dogodila nigdje, pa ni u Francuskoj. Stoga je najgrublja verzija narativa o buržoaskoj revoluciji uvelike napuštena prije nekog vremena.

„Politički marksisti“

No tu su grubu ideju kritičari marksizma ipak održali na životu, i to u njezinu negativnom obliku. Ona je služila kao glavna meta raznih „revizionističkih“ povjesničara koji su htjeli osporiti „društvene interpretacije“ Francuske i Engleske revolucije pokazujući da ni u jednom od ta dva slučaja nije postojalo bilo što slično revolucionarnoj klasnoj borbi između kapitalističke buržoazije u usponu i propadajuće feudalne aristokracije. No dok su „revizionisti“ još uvijek napadali vrstu društvenog tumačenja koju je malo koji ozbiljan povjesničar zagovarao, marksisti su prevladali takva gruba tumačenja i nastavili razvijati svoje teorijsko objašnjenje.

Neki od tih marksista koji su zaključili da koncept buržoaske revolucije više prikriva nego što otkriva – osobito oni koje se naziva „političkim marksistima“ – počeli su nuditi nove društvene interpretacije Francuske i Engleske revolucije (vidi posebice knjigu Georgea Comninela, *Rethinking the French Revolution* [Ponovno razmatranje Francuske revolucije], Verso 1987; a o Engleskoj revoluciji, Robert Brenner, pogovor knjizi *Merchants and Revolution* [Trgovci i revolucija], Verso 2003).

Oni su i dalje naglašavali važnost društvenih odnosa vlasništva i klase, ocrtavajući specifična ograničenja i zahtjeve koje nameću određeni društveni odnosi vlasništva svojim distinktnim „pravilima reprodukcije“. Ali te nove društvene interpretacije više se nisu oslanjale na stara objašnjenja klasnih borbi između kapitalista u usponu i nazadnih (zemljoposjedničkih) klasa.

Drugi i dalje nisu bili spremni napustiti ideju buržoaske revolucije. No kako bi je uspjeli održati, oni su u osnovi napustili tradicionalnu ideju sukoba uspinjuće građanske kapitalističke klase s nazadnom feudalnom klasom i zamijenili je puno neodređenijim pojmom.

Polazeći od konvencionalnog izjednačavanja građanskog s kapitalističkim (što je uvijek problematično), skupina marksističkih povjesničara, predvođena posebice Neilom Davidsonom, iznijela je ideju da je ono što neku revoluciju čini buržoaskom (građanskom), bez obzira na njezine uzroke i aktere, to da pridonosi napretku kapitalizma. Drugim riječima ishodi ili posljedice, a ne specifični klasni akteri, ono su što određuju je li revolucija buržoaska.

Ova „konzekvencijalistička“ verzija tumačenja buržoaske revolucije primjenjuje taj koncept na bilo koju vrstu transformacije za koju se na neki način može tvrditi da promiče razvoj kapitalizma ili uklanja zapreke za njegovo napredovanje, bez obzira na klasni sastav ili namjere revolucionarnih aktera. Doista, djelovanje tih aktera može čak i nestati pri objašnjavanju kapitalističkog napretka buržoaske revolucije, ono može biti zamijenjeno nekim transhistorijskim mehanizmom „građanskog“ napretka, primjerice neminovnim unapređenjem tehnoloških snaga.

Ovi marksistički konzekvencijalisti mogu pokušati uzeti u obzir, u određenoj mjeri, povijesne dokaze koji dovode u pitanje stare dogme; a to bi bilo potpuno smisleno kada bi sve što time tvrde bilo to da kapitalizam nije nastao kao namjerni klasni projekt, već kao neplanirana posljedica (kao što to, da kažem usput, politički marksizam ustvari tvrdi). Čak bi moglo biti – barem donekle – razumljivo kada bi oni jednostavno prihvatili (problematično) izjednačavanje „buržoaskog“ s kapitalističkim i redefinirali „buržoasku revoluciju“ kao bilo koji revolucionarni proces koji je, neovisno o djelovanju aktera ili njihovim namjerama, potaknuo razvoj kapitalizma.

No njihova tvrdnja u ovom obliku nailazi na nepremostive prepreke. Tome je razlog taj što se osjećaju primoranima, uglavnom iz ideoloških razloga, dati konceptu buržoaske revolucije neodrživu univerzalnost, koja ga, u konačnici, lišava svakog značenja.

Takav koncept buržoaske revolucije mora u sebe uključiti ne samo revolucionarne prevrate nego i vrlo duge i postupne povijesne procese. Također je, sasvim eksplicitno, dužan pokriti neobično širok i raznolik povijesni spektar. Buržoaska revolucija postaje u rastućoj mjeri neuvjerljivo gipka kada je pritisnuta da posluži kao objašnjenje širokog spektra povijesnih obrazaca na različitim kontinentima.

No ono što zaista stvara nerazrješivu kontradikciju u konceptu buržoaske revolucije kakav zagovaraju konzekvencijalisti jest da on ne uključuje samo one slučajeve u kojima je kapitalizam zaista napredovao – na primjer trijumfom kapitalističke zemljoposjedničke aristokracije u Engleskoj – nego i slučajeve u kojima je revolucija zapravo otežavala ili kočila

razvoj kapitalizma. To se najjasnije vidi na primjeru koji konzekvencijalistički analitičari smatraju klasičnim za buržoasku revoluciju, u Francuskoj revoluciji. Njezina je posljedica bila sputavanje kapitalističkog razvoja konsolidiranjem vlasništva seljaka i otvaranje puta za slobodniji pristup državnim karijerama za buržoaske dužnosnike.

Ta koncepcija buržoaske revolucije, koja može uključivati kako one slučajeve u kojima je kapitalizam napredovao tako i one u kojima je bio zapriječen, može se činiti prilično besmislenom. No čak i kad bismo ostavili postrani činjenicu da konzekvencijalistički koncept građanske revolucije nema nikakvu očitu vezu s napretkom kapitalizma – kako god da definiramo taj napredak – taj koncept jednostavno ne objašnjava i ne može objasniti porijeklo i nastanak kapitalističkih odnosa vlasništva, čak i ako se tvrdi da se navodna revolucija dogodila prije sazrijevanja kapitalizma i da je predstavljala uvjet za to sazrijevanje.

To je zato što, prema definiciji koju zagovaraju sami konzekvencijalisti, sve što buržoaska revolucija objašnjava jest uklanjanje prepreka razvoju onog kapitalizma *koji već postoji*, kapitalizma *za koji se pretpostavlja da je dotad već postojao*. Stoga se naprosto ne može postaviti temeljno pitanje: kako je nastao?

U svome najnovijem obliku konzekvencijalistički pristup naglašava važnost revolucija odozgo, ili transformacija unutar države koja potom teži promicati maksimizaciju kapitalističkog profita. Ove transformacije države mogu se u velikoj mjeri razlikovati po svojem karakteru, vremenu odvijanja i uzročnostima; a buržoaske revolucije mogu proizvesti veli-

ku raznolikost oblika države, od Francuske ili Engleske do Japana. Ipak, bez obzira na prirodu i vrijeme relevantnih transformacija države, konzekvencijalizam ne može objasniti porijeklo upravo onih kapitalističkih odnosa vlasništva koje transformacije države navodno potiču.

Eksplanatorna vrijednost koncepta „buržoaske revolucije“ dodatno je dovedena u pitanje ako priznamo i prihvatimo da su svi slučajevi kapitalističkog razvoja, osim onog prvoga, podrazumijevali komercijalne i vojne imperitive koje je stvorio upravo kapitalizam koji je već postojao u drugim zemljama. Glavni primjer toga su trgovačke i ratne prednosti koje je imala kapitalistička Velika Britanija. Ona je utjecala na razvoj drugih europskih sila i na njihovu imperijalističku ekspanziju, ponajprije stoga što su te sile poticale takve državne politike kojima je cilj bio konkurirati Britancima – Francuska je tek jedan od brojnih primjera takvog razvoja.

Stoga je taj konzekvencijalizam neodređen kako po pitanju uzroka tako i posljedica. Na taj se način koncept buržoaske revolucije gotovo uopće ne odnosi na bilo koju specifičnu pojavu. Ideja buržoaske revolucije takvim je definiranjem ukinuta. Može se primijeniti na sve, što znači da ne objašnjava ništa.

Budalaština o neminovnosti

Postoji dakako mnogo toga što treba objasniti o burnim događajima koji su pratili globalnu ekspanziju kapitalizma, ali teško je vidjeti čime „buržoaska revolucija“ može pridonijeti tom objašnjenju. Oni koji se još uvi-

jek drže te ideje ne čine to toliko iz razloga što ona osvjetljava povijest već ponajprije zbog njezina simboličnog političkog značenja.

Ne radi se o tome da buržoaske revolucije služe kao modeli za druge revolucionarne transformacije, osobito za prijelaz u socijalizam. Umjesto toga koncept je otpočetak bio isprepleten s idejom o neminovnosti napretka. U svojem prosvjetiteljskom obliku to je značilo stalni napredak razuma, uključujući i tehnološke proboje. U svojem socijalističkom obliku buržoaski je napredak pretvoren u tvrdnju o neminovnosti socijalizma, do kojeg bi trebao dovesti neumoljivi razvoj proizvodnih snaga u njihovu sukobu s dominantnim društvenim odnosima.

Očito, socijalistički je projekt pusta tlapnja osim ako na socijalizam gledamo kao na neminovno odredište procesa pogonjenog dinamičnom i nepopustljivom ekspanzijom proizvodnih snaga – a buržoaska revolucija na neki je način dio tog procesa, bez obzira na to koji od svojih raznolikih pojavnih oblika ona pritom poprima. No čak i bez takvih ideoloških motiva, konzekvencijalistima je nužna koncepcija povijesne neminovnosti kako bi uopće mogli održati svoje prijeporno (ne)objašnjenje podrijetla kapitalizma.

Ovaj konzekvencijalizam također mora vrlo specifične „zakone kretanja“ kapitalizma – njegove specifične imperativne za poboljšanje proizvodnih snaga i uklanjanje prepreka tom poboljšanju – tretirati kao univerzalne zakone povijesti. Ili, preciznije, ovi konzekvencijalisti usvajaju najjednostavniju vrstu tehnološkog determinizma kako bi izbjegli objasniti specifičnost kapitalizma.

Bilo bi sasvim u redu da su ustvrdili jednu očitu stvar (što „politički marksisti“ poput mene često čine): da je bilo golemih tehnoloških napredaka u različitim vremenima na različitim mjestima prije nastanka kapitalizma; a čak je moguće reći, u vrlo širokom (da ne kažem banalnom) smislu, da je dugoročno gledano postojala opća postupna tendencija tehnoloških poboljšanja, čak i ako do nje dolazi samo zbog toga što ti napreći, nakon što su otkriveni, gotovo sigurno neće u potpunosti nestati.

No ova je vrsta tehnološkog napretka vrlo različita od imperativa jedinstvenih za kapitalizam, od njegove neizbježne prinude (koja je uvjet opstanka) da se stalno unapređuje produktivnost rada i smanjuju njegovi troškovi kako bi se uspjelo u konkurentskoj borbi i maksimiziralo profit. Međutim, konzekvencijalizam zahtijeva da se prešuti i ta razlika.

Prešućivanje te razlike nije im potrebno samo da bi izbjegli pitanje o tome kako je kapitalizam nastao. Potrebno im je također kako bi održali stav da – bez obzira na kašnjenja, ometanja ili prepreke koje se mogu naći na putu – povijest nezaustavljivo pokreće univerzalni i transhistorijski poriv za tehnološkim napretkom, koji će neminovno kulminirati socijalizmom.

Neminovnost zamjenjuje povijest teleologijom i potkopava svaku ideju povijesnog kauzaliteta. To postaje osobito jasno u kritikama koje su ovi konzekvencijalisti uputili marksističkim povjesničarima (npr. „političkim marksistima“) koji odbijaju buržoasku revoluciju i pritom naglašavaju ulogu društvenih odnosa vlasništva i klasnih odnosa na druge načine. Ti su povjesničari, tvrde konzekvencijalisti, svu povijest svodili na „voluntaristički“ sukob volja, kojemu ne samo da nedostaje jasan ishod

i neizbježnost socijalizma već u njemu nema čak ni bilo kakvih čvrstih materijalnih uvjeta.

Ova konzekvencijalistička kritika posve je u krivu. Politički marksizam tvrdi da specifični oblici društva poput kapitalizma – sa svojim specifičnim materijalnim uvjetima, specifičnim društvenim odnosima vlasništva i vlastitim pravilima reprodukcije – stvaraju specifične oblike i objekte sukoba.

On razumije da rezultati tih sukoba nisu unaprijed određeni, ali da ih ipak oblikuju i ograničavaju specifični materijalni uvjeti, na povijesno specifične načine, unutar specifičnih procesa povijesne promjene: klasna borba u feudalnom društvu, bez obzira na njezin ishod, nužno je drugačiji proces od klasne borbe u kapitalističkom društvu; i, iako ishod nikada nije zajamčen, socijalizam kao posljedica klasne borbe u kapitalizmu povijesna je mogućnost na način na koji to nikada ne bi mogao biti u kontekstu feudalnih društvenih odnosa vlasništva.

Bez obzira na to što je socijalizam bio svjestan i namjeravan cilj jednog dijela klasnih borbi u kapitalizmu, dok, s druge strane, kapitalizam nije bio namjeravani projekt klasnih borbi u feudalizmu, to ne čini socijalizam neminovnim ishodom. Prepoznavanje toga ključna je razlikovna odrednica između povijesti i teleologije.

Kritika političkih marksista kao „voluntarističkih“ pokazuje izostanak razumijevanja toga što znači govoriti o *povijesnoj* uzročnosti. Iz te kritike proizlazi da smo prisiljeni birati između, s jedne strane, potpuno kontingentnih procesa i, s druge, bezuvjetne predodređenosti.

To je osobito zbunjujuće s obzirom na to da dolazi od zagovornika novog konzekvencijalizma, koji su usvojili neobičnu mješavinu potpuno ahistorične kontingencije i apsolutnog determinizma. Iako su uvjereni da je klasična borba sila koja pokreće povijest, ipak inzistiraju da je ishod te borbe u konačnici nužno već predodređen. Oni brane ideju „buržoaskog revolucionarstva“ manje kao povijesni, a više kao teleološki moment.

Kao i mnogi drugi koji upotrebljavaju nejasne koncepcije kapitalizma, ti kritičari političkog marksizma ne mogu objasniti porijeklo kapitalizma, a ne mogu ga čak ni definirati na bilo koji smisleni način. Ako se gotovo bilo što može smatrati buržoaskom revolucijom, kako ćemo prepoznati kapitalizam kad ga vidimo? Štoviše, kako je moguće održati koncepciju kapitalizma kao specifičnog oblika društva, s njegovim vlastitim sistemskim načelima funkcioniranja, ako se njegovi zakoni kretanja svode na transhistorijske zakone?

Najveća ironija konzekvencijalističke perspektive jest u tome što, u želji da obrani jednu vrstu marksističke ortodoksije protiv onoga što njezini zagovornici smatraju nekom vrstom hereze, uspijeva konceptualno poništiti sve ono najznačajnije i najdistinktivnije u Marxovu historijskom materijalizmu, odbacujući sve napore da se razjasni specifična priroda kapitalizma – ono čemu je Marx posvetio najveći dio svog životnog djela.

Umjesto toga, ovaj se konzekvencijalizam vraća nečemu što je slično koncepcijama povijesti koje je Marx kritizirao u svojoj kritici klasične političke ekonomije i prosvjetiteljskih koncepcija napretka. Sve što oni dodaju iznenađujuće sirovoj predmarksističkoj ideji napretka jest neizbježnost socijalizma.

Za razliku od svojih prethodnika prosvjetitelja, Marx je namjerno zamijenio teleologiju poviješću. Okarakterizirao je svoju kritiku političke ekonomije kao, između ostalog, pokušaj da ospori tvrdnje ekonomista koji tretiraju proizvodnju kao odgovor na „vječne prirodne zakone neovisne o povijesti, prilikom čega se buržoaski odnosi potihom krijumčare kao nepovredivi prirodni zakoni na kojima je utemeljeno društvo kao apstrakcija“ (Grundrisse I.1).

Cilj njegova životnog djela bio je zamijeniti ovu ahistorijsku tendenciju objašnjenjem povijesno specifične dinamike i distinktivnih principa funkcioniranja kapitalizma. Predstavlja li takvo što „ekscentrično usku“ koncepciju kapitalizma?

S engleskog preveo: Damjan Rajačić

Preuzeto sa internet portala Slobodni filozofski
<http://slobodnifilozofski.com/>

ERIK OLIN RAJT
(ERIK OLIN WRIGHT)

ZAŠTO JE PITANJE KLASE VAŽNO

Erik Olin Rajt o klasi, socijalizmu i značenju marksizma.

Kada je 1970-ih godina Erik Olin Rajt „upao u marksizam“,¹ to je bila „jedina igra u gradu“ za ozbiljnog radikalnog naučnika.

Do 1990-ih godina situacija nije više bila ista, marksizam se povukao na marginu unutar i van akademije. Rajt je odabrao da ostane u marksizmu. Odlučio je da rekonstruiše sociološki marksizam, tretirajući ga ne kao skup fiksnih ideja niti kao idiosinkratski metod, već kao karakterističan skup pitanja i konceptualni okvir odgovora.

Rajtov marksizam je regularna društvena nauka, ali vođena težnjom ka socijalizmu.

1 Erik Olin Wright, *Falling into Marxism; Choosing to Stay*, <https://www.ssc.wisc.edu/~wright/Published%20writing/IE-PROLOGUE.pdf>

Njegov rad se već više od četrdeset godina usredsređuje na ponovno promišljanje dva osnovna problema marksističke tradicije: klasu i strategije za društvenu transformaciju. Rajtova nova knjiga *Understanding Class*,² suočava vlastiti pristup problemu klase sa npr. pristupima Tomasa Piketija (Thomas Piketty) i Gaja Stendinga (Guy Standing). A elektronska knjiga *Alternatives to Capitalism*,³ koja evidentira debatu sa Robin Hanelom (Robin Hahnel), pokazuje njegovo novije razmišljanje o socijalističkim mogućnostima.

Tokom nedavne posete Australiji, Rajt je razgovarao sa jednim od urednika *Jacobina*, Majkom Begsom (Mike Beggs), u opsežnom intervjuu, raspravljajući o različitim temama – od Vebera (Max Weber) i Marksa (Karl Marx) do tržišta i njegovih pogleda na levu strategiju.

Počnimo sa pitanjem zašto je klasa važna. Dejvid Graski (David Grusky) je otvoreno postavio ovo pitanje⁴ tvrdeći da je klasa u makro smislu samo naučni konstrukt. Koji je vaš odgovor?

Ne slažem se sa tvrdnjom da klasa nije realna kategorija. Mislim da je odgovor na pitanje „da li je to realna kategorija“ taj „da li identifikuje mehanizme koji

2 Erik Olin Wright, *Understanding Class*, Verso, 2015

3 Erik Olin Wright and Robin Hahnel, *Alternatives to Capitalism: Proposals for a Democratic Economy*, <http://www.versobooks.com/blogs/1769-free-ebook-from-new-left-project-alternatives-to-capitalism-by-erik-olin-wright-and-robin-hahnel>

4 David Grusky in collaboration with Gabriela Galescu, *Foundations Of A Neo-Durkheimian Class Analysis*, <https://www.ssc.wisc.edu/~wright/chapter%203%20--%20Grusky%20Jan%202004.pdf>

su pokretačka sila u životima ljudi, bez obzira na to da li akteri prepoznaju pokretačku silu ili pravne kategorije koje postavljaju granice tim mehanizmima“.

Marksisti tvrde da društvene veze unutar sistema proizvodnje identifikuju realne mehanizme koji oblikuju živote ljudi i određuju teren sukoba, te da srce ovog mehanizma čini kombinacija eksploatacije i dominacije. To su dve reči koje se koriste za karakterizaciju specifičnih mehanizama koji marksistički određene klase identifikuju kao uzročno relevantne.

Tako da Graskijeva tvrdnja da klase nisu realne mora značiti da eksploatacija i dominacija nisu realne, da su one sâme izmišljotine analitičarske imaginacije. Mislim da je to očigledno pogrešna dijagnoza prirode kapitalističkih društava.

Tvrdnja da su eksploatacija i dominacija mehanizmi odvojena je od tvrdnje da oni objašnjavaju čitav niz konkretnih, vidljivih pojava koje su od interesa za klasne analitičare.

Uzmimo za primer svest ljudi. Kako ljudi posmatraju svet? Kako akteri razumeju svoje prilike? Da li dominacija i eksploatacija, kao i to u kakvoj vezi se ljudi nalaze sa tim mehanizmima, stvarno objašnjavaju svest ljudi?

Pa, ne baš. Nikada nije bilo tačno da klasa, sâma po sebi, objašnjava svest. Svest oblikuju različite vrste drugih stvari, pored određenih mehanizama koji se mogu podvesti pod pojam klase.

Ako vam je stalo samo do eksplanatorne moći tih konkretnih stvari koje objašnjavaju svest, onda biste morali reći „ne, klasa sâma po sebi nije

najvažnija“. Ali naravno, to je veoma uzak i ograničen način razumevanja relevantnosti tih pojmova i njihove eksplanatorne moći.

Ideja da je klasa važna – ili barem da je nejednakost važna – je sada izgleda pozicija mejnstrima, počevši od krize, od Occupy pokreta, od Piketija. Vi ste kritični prema nekim „zdravorazumskim“ pristupima nejednakosti, u kojima se nejednakost misli u smislu toga na koji način su ljudi razvrstani na pozicije. Šta mislite da nedostaje ovakvom stanovištu?

Ono što nedostaje jeste objašnjenje zašto postoje vrste raspoloživih pozicija prema kojima je moguće razvrstavati ljude i zašto raspoložive pozicije imaju osobine koje imaju.

Jedna je stvar reći da vam kulturni kapital, društveni kapital i obrazovni kapital omogućavaju da postanete menadžer u multinacionalnoj korporaciji i da napredujete na lestvici i eventualno postanete glavni izvršni direktor. Ali zašto uopšte postoje raspoložive pozicije glavnog izvršnog direktora na koje je moguće biti unapređen? I zašto, ako su dostupne, one imaju godišnji prihod četiri stotine puta veći od prihoda radnika, za razliku od onih koje imaju prihod dvadeset puta veći od prihoda radnika i radnica ili onih čiji je prihod šest puta veći od radničkih prihoda?

Kako objasniti prirodu pozicija shodno kojima su ljudi razvrstani?

Postojalo je vreme kada se koristio određeni termin za opis ove činjenice. Klasne pozicije su označene kao „prazna mesta“ na koje se ljudi razvrstavaju. To se razlikuje od stanovišta da ljudi nose svoje klasne pozicije na leđima, da su to atributi sâmihi ljudi.

Naravno, postoji splet atributa osoba i atributa pozicija u stabilnoj, dobro uređenoj klasnoj strukturi, ali atributi osoba i atributi pozicija se razlikuju. Ono što čini klasnu analizu u marksističkoj tradiciji jeste promišljanje sâmihi pozicija.

Sugerisete da i marksistički i veberijanski pristupi klasi imaju da kažu nešto o strukturi sâmihi pozicija. Ali marksistički i veberovski pristup se često suprotstavljaju jedan drugome.

Postoji zanimljiva stvar za svakoga ko je upoznat sa Veberom: pročitajte dodatak njegovoj knjizi⁵ iz kasnih 1890-ih godina, *The Agrarian Sociology of Ancient Civilizations*. Dodatak sadrži duži esej o propasti Rimskog carstva i o tome zašto se ropska privreda na kraju zakomplikovala i počela da podriva reprodukciju rimskog društva.

Da sam dao ovaj esej mojim vrlo pametnim doktorantima i da oni ne znaju ko ga je napisao, i da sam im rekao „dajte mi dijagnozu teorijske

5 Max Weber, *The Agrarian Sociology of Ancient Civilizations*, Translated by R.I. Frank, Verso, 2013

ukorenjenosti ovog poglavlja“, oni bi rekli „jasno je da je marksistička“. Ovde Veberov pogled na klasu ima vrlo marksistički karakter.

Veber itekako vidi klase unutar kapitalizma kao sistematski strukturirane shodno vlasničkim pravima. To je ono što vidi kao središnju osu klasnih odnosa: kapitaliste i radništvo. Ove dve kategorije su srž njegove analize.

Razlika između Marksa i Vebera je u tome što Veber smatra da je sistem dominacije i nejednakosti pre kapitalizma bio zasnovan na statusu pre nego na klasi, stoga klasnu analizu vidi kao nešto što odgovara samo kapitalizmu, a ne misli da je klasna analiza način razumevanja širih različitih istorijskih perioda u strukturiranju dominacije i eksploatacije.

Takođe postoje značajne razlike u okviru analize kapitalizma između Marksa i Vebera, posebno u načinu na koji Veber ignoriše problem eksploatacije. Ipak, ključna razlika između ovih tradicija je u tome što je marksistička klasna analiza kapitalizma usidrena u veoma odvažan predlog: taj da postoji alternativa kapitalizmu.

Centralna svrha klasne analize u marksizmu jeste da se razjasne uslovi za prevazilaženje kapitalizma i za stvaranje socijalističke alternative. Ako ispuštite socijalizam kao alternativu kapitalizmu, onda teško da ima smisla da ostanete marksista. Bilo bi još uvek nekih marksističkih ideja koje bi mogle biti korisne; ali antikapitalizam je kritički cilj marksističke klasne analize. To svakako nije slučaj sa Veberom.

Svrha Veberove klasne analize je razumevanje razlika unutar kapitalizma.

Veber analizira kako su klase konstituisane u kapitalističkom društvu i kako različite vrste vlasničkih prava potpomažu strukturiranje klasnih odnosa u smislu životnih šansi ili mogućnosti koje blokiraju ili otvaraju.

Ako vas interesuje raznovrsnost kapitalizma i razumevanje toga kako se klase strukture razlikuju u kapitalizmu, veberovske kategorije su vrlo fleksibilne za to. Sadrže dosta mogućnosti za podkategorije zasnovane na prirodi ugovora o radu, prirodi tehničke obuke radnika; sve to stvara različite tržišne kapacitete, a različite vrste kapitalizma ih ili potvrđuju ili podrivaju.

Dakle, marksistička klasna analiza nam pomaže da razumemo velike epohalne kontraste i izazove kapitalizmu od moguće alternative. Veberovska klasna analiza nam pomaže da razumemo varijacije unutar kapitalizma.

Razlog zbog kojeg mislim da su one kompatibilne je zbog toga što se i marksisti/kinje takođe bave varijacijama unutar kapitalizma, i kada to proučavaju zvuče stravično veberovski. Pozivaju se na istu vrstu problema: organizovani *versus* neorganizovani kapitalizam, kapitalizam sa jakim radničkim pokretom koji omogućava sigurna radna prava *versus* kapitalizam sa neorganizovanim radničkim pokretom itd.

Često ste tvrdili kako marksizam ne odlikuje posebna metodologija. Možete li to pojasniti?

Nije nezamislivo da će marksisti otkriti neku novu metodologiju koja stvarno pomaže u otkrivanju realnih uzročnih mehanizama o kojima niko

drugi nije govorio. To je moguće. Prema tome, ne mislim da marksizam ne bi trebalo da ima osobenu metodologiju. Ali ako je otkrio novu metodologiju, to bi bila nova naučna metodologija koju bi svi trebalo da usvoje.

Nema razloga da postoji neka naročita ezoterična metodologija koja je potrebna za analiziranje ovih problema, a da istovremeno nije potrebna za analiziranje svega drugog.

Dakle, ako „dijalektika“ znači nešto koherentno i ako je to korisno za razumevanje transformacije sistema, onda je korisno i za razumevanje svega što ti sistemi predstavljaju. Kada pokušavam da shvatim ideje kao što su „dijalektika“ ili „protivrečnosti“ i pokušam da ih preciziram, to ne može biti u obliku „za svaku tezu postoji antiteza iz koje proizilazi sinteza“.

Zašto bi to bio slučaj? Zašto bi postojao neki osnovni zakon prirode koji kaže da gde god postoji teza, tu postoji i antiteza iz koje proizilazi sinteza? Ne, ne postoji. Tamo gde postoje određene vrste uzročnih procesa, one mogu, iz razloga koje treba objasniti, podstaći oblike otpora i opozicije. I iz tog konflikta proističe neka vrsta novog rešenja. Ako je to dobar argument, to je argument o mehanizmima. To se ne može razjasniti pozivanjem na izraze kao što je dijalektika.

Mislim da se sve bitne teze marksizma koje imaju kredibilitet mogu formulisati kao obična realna naučna objašnjenja – kauzalni procesi. Postoje temeljni mehanizmi koji generišu posledice, potom ti mehanizmi uzajamno deluju.

Mehanizmi nisu izolovani; nisu hermetički zatvoreni; u uzajamnom su delovanju. I iz interakcije tih kauzalnih procesa proističe fenomen koji posmatramo u svetu. Kompleksnost je u tome što se sve ovo događa u kontekstu ljudske svesti i moći delovanja, kontekstu u kojem ljudi posmatraju svet i tumače ga – to je deo procesa. Pa šta onda znači „dijalektika“?

Jedna sociološka formulacija je ono što se zove „problem struktura-delovanje“. Problem struktura-delovanje nije nejasan ezoteričan problem; to jednostavno znači da se ljudska bića rađaju u već postojećem društvenom svetu koji ograničava njihove akcije.

To izgleda očigledno – zašto bi bilo ko prigovorio ovome? Nikada nije postojao sociolog koji ne shvata da se bebe rađaju u svetu u kojem već postoje društveni odnosi koji nisu one izgradile.

Ali ljudi odrastaju, postaju svesni agenti i angažuju se u praksama koje stvaraju iste te odnose. Ljudi su akteri ograničeni odnosima, ali njihove akcije utiču na te odnose. Nije li to struktura-delovanje problem?

To nije velika stvar. To je uobičajena zdravorazumska sociologija. Ali isto tako i jeste velika stvar, jer je to odnos koji omogućava svesnu, namernu društvenu promenu, što je svrha marksističke analize.

Da citiram Marksa, nije stvar u tome da se svet tumači, već da se promeni. To bi bio besmislen iskaz da strategija nije moguća. Mora da postoji delovanje, ali isto tako bi bilo besmisleno ako se delovanje ne bi suočavalo sa strukturama koje zahtevaju transformaciju. Ideja da moramo promeniti svet znači da posto-

ji svet koji treba menjati i mislim da je to ono što „dijalektika“ mora značiti – u suprotnom ne bih znao šta ona znači.

Možete li reći šta „analitički marksizam“ znači za vas i da li je to još uvek koristan opis savremene tendencije?

Termin je skovan ranih 1980-ih godina kao način opisivanja onoga što je bilo zajedničko grupi marksističkih ili marksovskih ili marksistički naklonjenih ili kripto-marksističkih naučnika koji su se susretali na godišnjem nivou kako bi razgovarali o osnovnim marksističkim idejama.

Ekipa je, čini mi se, prilično dobro poznata. Mislim da je središnja figura bio G. A. Koen (G. A. Cohen), kanadsko-britanski filozof. Drugi koji su najviše bili povezani sa ovom grupom su Robert Brenner (Robert Brenner), Adam Psevorski (Adam Przeworski), Džon Roumer (John Roemer), ja, Džon Elster (Jon Elster) u to vreme i još nekoliko drugih ljudi. Sem Boulds (Sam Bowles) je postao deo ove grupe.

To je bila grupa ljudi koji su učestvovali u neumornom, sistematskom i jasnom propitivanju širokog dijapazona marksističkih koncepata. Uzmi-mo za primer koncept eksploatacije. Prvobitno ga je formulisao Marks s obzirom na radnu teoriju vrednosti. Onda smo imali seriju debata koja se protezala nekoliko godina o tome kako je najbolje misliti koncept eksploatacije. Ja sam razvio ono što sam nazvao sociološkim objašnjenjem eksploatacije koje je prilično nezavisno od radne teorije vrednosti.

Sve to je bio deo nastojanja da se preciziraju temeljni mehanizmi koje ovi koncepti identifikuju. Analitička rubrika je izvedena iz analitičke filozofije, što je samo, čini mi se, način da se govori o preciznoj i jasnoj upotrebi pojmova, tako da se sve definiše na način koji tačno pojašnjava ono o čemu se govori.

„Analitički“ ne podrazumeva nikakav suštinski zahtev za sadržajem ideja, već samo to kako bi trebalo da ih procenjujemo. Takođe nije tačno to da je analitički marksizam imao neko posebno opredeljenje za teoriju racionalnog izbora; to je samo jedna od struja koju analitički marksisti shvataju ozbiljno.

Analitički marksizam se, dakle, tiče konceptualne jasnoće i preciznosti u vezi sa mehanizmima koji su u igri. E sad, teorija racionalnog izbora je elegantna upravo zato što je precizna i jasna u pogledu mehanizama koji su u igri i zbog nekih vrsta problema koji vam daju dobar način za fiksiranje sklopa argumenata.

I za neke ljude u grupi – posebno za Džon Roumera – ovaj poseban način formulisanja problema i traženja rešenja dominira njihovim razmišljanjima. Ali čak ni on ne bi insistirao na tome da su modeli racionalnog izbora način da se sve objasni.

Interno ime koje je grupa sama sebi dala, možda pomalo arogantno, bilo je „Marksistička grupa koja ne kenja“ (*Non Bullshit Marxism group*). To je bila naša interna šala o tome šta nas definiše. I mislim da, na neki način, bolje karakteriše šta je bila misija grupe: otarasiti se opskurantizma iz marksizma i identifikovati najsnažnije jezgro koje se može braniti.

U mom slučaju to je pomoglo da se učvrsti moja posvećenost marksizmu kao terenu na kojem sam hteo nastaviti svoj rad. Za neke druge ljude u grupi, to ih je uverilo da je marksizam bio dobra posebna oblast kojom su se kratko bavili, ali da to stvarno više nije za njih.

Adam Pserovski i Džon Elster su napustili grupu. Smatrali su da su iscrpeli poseban zadatak ispitivanja Marksovih pojmova, da više nisu imali neke koristi od toga i da se pitanja koja ih više interesuju plodonosnije traže na drugom terenu.

U knjizi *A Future for Marxism?*,⁶ Endru Levin (Andrew Levine) piše o svojoj putanji – i on to vidi kao prirodnu putanju – od altiserovskog do analitičkog marksizma. To izgleda neobično, jer se francuska filozofija i analitička teorija uglavnom posmatraju kao polarne suprotnosti. Da li je to bio i vaš put ili ste došli sa nekog drugog mesta?

Prvi tekst koji sam napisao, a koji je bio blisko povezan sa ovim temama, je bio o Pulancasu (Nicos Poulantzas).⁷ Čitao sam Alitiseru (Louis Althusser)⁸

6 Andrew Levine, *A Future for Marxism?: Althusser, the Analytical Turn and the Revival of Socialist Theory*, Pluto, London, 2003.

7 Doug Enaa Greene, *Nicos Poulantzas: State, class and the transition to socialism*, <http://links.org.au/node/4543>

8 Louis Althusser, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <http://plato.stanford.edu/entries/althusser/>

kao student, ranih 1970-ih, a Pulancasa više od Altisera; u Pulancasu sam pronašao sadržajniiji skup argumenata. Mislim, da se tako izrazim, da je količina kenjanja u Altiserovom radu prilično velika: razmahao se i dosta se pozivao na koncepte bez ikakve specifikacije. To je deo kroz koji se mora proći u njegovom radu da bi se stvarno došlo do analitičkog jezgra.

Ipak, i Pulancas i Altiser su se bavili određivanjem pojmova, ne samo njihovim preuzimanjem sa polica i potom razvijanjem argumenta sa ovim preformulisanim i razjašnjenim konceptima.

Mnogo sam naučio iz izlaganja i testiranja Pulancasovih argumenata. Moj prvi rad o klasi⁹ je bio kritika Pulancasa. Pulancas je predložio da se ono što se obično naziva srednjom klasom nazove novom sitnom buržoazijom. Razvio sam argument u kojem sam objasnio zašto mislim da to ne identifikuje pravilno mehanizme koji su uključeni – zašto kategorija „neproduktivnog rada“ nije korisna kategorija za razumevanje klasnih odnosa.

A onda sam predložio empirijski test debate, tako da to ne bude samo debata o definicijama: možemo razviti dokaze o tome da li koncepcija nove sitne buržoazije zaista bolje identifikuje klasne granice od moje alternativne koncepcije koja se tiče kontradiktornih lokacija unutar klasnih odnosa.

9 Erik Olin Right, *Class, Crisis and the State*, <https://www.ssc.wisc.edu/~wright/selected-published-writings.htm#CCS>

Tako je, u mom ličnom slučaju, čitanje Altisera i Pulancasa svakako došlo pre angažmana u onome što je postalo poznato kao analitički marksizam, ali mislim da je moj stav prema Altiseru i Pulancasu bio stav analitičkog marksizma suprotstavljenog altiserijanizmu.

Iako to ne bih tako nazvao, mislim da je način na koji sam ih dovodio u pitanje bio nešto kao: „Ovi koncepti nisu dovoljno jasni. Hajde da pokušamo da preciziramo mehanizme. Hajde da vidimo da li postoje empirijske posledice koje možemo povratno iskoristiti u teorijskom promišljanju.“

Onda sam pročitao Džeri Koenovu knjigu¹⁰ i to je, naravno, kao i za mnoge druge, bilo iskustvo prosvetljenja. Kada sam je pročitao, rekao sam: „Aha, sada vidim da je ovo način na koji bi trebalo raditi. Ovo je način kako da se dođe do korena objašnjenja i pokaže njihov smisao, čineći od ideja koje su bile nejasno formulisane koherentne ideje.“ Onda sam napisao kritički prikaz Koenove knjige, koji se mnogo dopao Džeriju, pa me je pozvao da se pridružim grupi analitičkog marksizma u njenoj drugoj godini.

Osoba koja je počela kao altiserijanac i koja je napisala najbolja dela – koja bih ja okarakterisao kao analitičko-marksističku rekonstrukciju Altisera i Pulancasa – jeste Joran Terborn (Göran Therborn). *The Ideology of Power and the Power of Ideology*¹¹ i *What Does the Ruling Class Do When*

10 G. A. Cohen, *Karl Marx's Theory of History: A Defence*, Princeton University Press, 2001.

11 Göran Therborn, *The Ideology of Power and the Power of Ideology*, Verso, 1999.

*it Rules?*¹² – mislim da su to dve najbolje knjige napisane u altiserijanskoj tradiciji. One su altiserijanske u smislu što krajnje ozbiljno uzimaju ideje Pulancasa i Altisera, ali im daju racionalnu, koherentnu formu koju ni Pulancas ni Altiser nemaju. Mislim da su to zapanjujuće dobre knjige.

Te knjige su se pojavile na samom kraju velikog procvata marksizma 1970-ih, koji se završio tokom ranih 1980-ih godina, i nijedna od njih nije uzeta kao ključni okvir ideja u kasnijoj marksističkoj misli. Mislim da postoji razumna šansa da u jednom trenutku budu ponovo otkrivene i da im se da značaj koji zaslužuju.

Uvek ste bili skloni tome da se ozbiljno uključite u raspravu¹³ o vašem naučnom radu i poznati po tome da možete promeniti mišljenje, ponekad i o temeljnim konceptima. Šta je u vašem radu konzistentno od samog početka, a šta se promenilo?

Najkonzistentnija ideja je u osnovi marksističko jezgro: svrha razumevanja klasne strukture kapitalizma jeste uslov za njegovu promenu. Razlozi za usredsređenje na prirodu kapitalističke eksploatacije uključuju i normativnu posvećenost eliminaciji kapitalističke eksploatacije i sociološku posvećenost za razumevanje uslova za transformaciju kapitalizma ili prevazilaženje kapitalizma u alternativu.

12 Göran Therborn, *What Does the Ruling Class Do When It Rules?: State Apparatuses and State Power under Feudalism, Capitalism and Socialism*, Verso, 2007.

13 Erik Olin Wright, *The Debate on Classes*, Verso, 1998.

Rekao bih da se antikapitalistička analiza kapitalizma provlači kroz ceo moj rad: ideja da je utroba onoga što kapitalizam čini štetnom društvenom strukturom njegova klasna struktura. Postoje marksisti koji misle da je istinski krivac tržište – klase su loše, ali istinski krivac je tržište. Majkl Albert (Michael Albert) i Robin Hanel zagovaraju¹⁴ anti-tržišnu kritiku kapitalizma. Ja se ne slažem sa time. Ono što je za osudu u vezi sa tržištem jeste za osudu samo ako imate tržišta koja su, na kraju krajeva, zasnovana na kapitalističkoj eksploataciji i dominaciji.

Složio bih se sa kritikom tržišta ukoliko bi bilo istina da tržišta nužno generišu kapitalističke klasne odnose. To je u suštini stanovište Majkl Alberta. On tvrdi da je malo tržišta isto kao malo ropstva, kao malo kancera. Malo tržišta će te na kraju ubiti.

Mislim da je to pogrešno. Možete imati prilično snažna tržišta u okviru kojih je blokirana koncentracija kapitala i u kojima se održava demokratska kontrola nad alokacijom resursa. Robin Hanel i ja smo se angažovali u podužoj debati o ovim temama¹⁵ u knjizi koju će Verso uskoro objaviti, *Alternatives to Capitalism: Proposals for a Democratic Economy*.

14 Michael Albert and Robin Hanel, *The Political Economy of Participatory Economics*, <https://zcomm.org/political-economy-of-parecon/>

15 Robin Hanel and Erik Olin Wright, *Alternatives to Capitalism: Proposals for a Democratic Economy*, http://www.newleftproject.org/index.php/site/article_comments/alternatives_to_capitalism_proposals_for_a_democratic_economy

Kako izgleda socijalistička ekonomija? Koji mehanizmi u okviru ove ekonomije će sprečavati koncentraciju kapitala?

Pre svega, mislim da je pojam potpune tržišne socijalističke ekonomije nekoherentan. Baš kao što je i pojam potpuno kapitalističke ekonomije nekoherentan. Svaka ekonomija je ekosistem heterogenih i kvalitativno različitih proizvodnih i distributivnih mehanizama. Pitanje je „Koji mehanizmi dominiraju?“, a ne „Koji mehanizmi sve preuzimaju?“.

U svakoj socijalističkoj ekonomiji postoji veliki sektor javnih dobara sa pogodnostima koja se direktno obezbeđuju raspodelom koju vrši država. Ako su obrazovanje, zdravstvo, mnoštvo javnih rekreativnih prostora i niz drugih stvari obezbeđeni kao dekomodifikovana javna dobra, to bi lako moglo činiti 60% ekonomije. To nije tržišni socijalizam, to je samo socijalizam. Uglavnom, tržište će biti deo ekonomije.

U svakoj socijalističkoj ekonomiji sa tržištem, deo tog tržišta neće biti socijalistički. Ne vidim razlog zašto ne biste mogli da imate male restorane koje jednostavno organizuju ljudi koji žele pokrenuti mali restoran.

I možda oni ne moraju biti organizovani kao kooperative. Sklon sam zago-varanju toga da male firme treba da budu kooperative (njima je svakako potrebno demokratski upravljati), ali možda i ne moraju. Možda postoji prostor za određene vrste ne-kooperativnih preduzetničkih individualnih vlasništva u ekonomiji u kojoj dominiraju socijalistički odnosi. Ne znam kakva bi trebalo da bude optimalna mešavina različitih oblika.

Da li bi zaposleni u hipotetičkom privatnom restoranu imali i druge opcije?

Apsolutno. Date svakome osnovni dohodak,¹⁶ tako da svako može reći „ne“. Imate ekspanzivan sklop javnih dobara, tako da znatan deo potrošnje nije zasnovan na tržištu. Životni standard ljudi ne zavisi samo od zarade: zavisi od pogodnosti koje su javno dostupne plus od zarada. Kombinacija osnovnog dohotka i javnih pogodnosti znači da možete živeti pristojan život bez uključivanja¹⁷ u kapitalističke odnose proizvodnje.

Tržišna socijalistička ekonomija bi imala sve vrste drugih olakšica za različite oblike kooperativne proizvodnje. Očekivao bih da tržišna socijalistička ekonomija naginje ka javnom osiguranju kooperativa više nego individualnog preduzetništva. A postoje razni načini da se to učini – na primer, u pogledu načina organizovanja kreditnog tržišta i načina organizovanja javnog prostora: kreiranje prostora za stvaranje (*makerspaces*)¹⁸ za modularnu naprednu tehnološku proizvodnju malih razmera i slično.

Kako sprečiti koncentracije bogatstva? Već imamo propise koji navodno, ali ne i efektivno, sprečavaju monopole. Da bi se sprečile koncentracije bogatstva potrebna su pravila koja postavljaju jasne granice privatnoj akumulaciji. Preduzeća koja imaju zaposlene iznad određenog broja se

16 Peter Frase, *The Politics of Getting a Life*, Jacobin, Issue 6, 2012.

17 Jesse A. Myerson, *The Right to a Dignified Life*, Jacobin, 04. 08. 2015.

18 Guy Rundle, *All Power to the Makerspaces*, Jacobin, Issue 17, 2015

moraju kooperativizovati, a ako to ne žele, i to je u redu – mogu ostati mala preduzeća. Dakle, nema imperativa da se mora postati velikim preduzećem.

Konkurencija ne primorava preduzeća da budu veća ukoliko ne postoji krupnija ekonomije obima, zar ne? Ako ne postoje ekonomije obima, nema nikakvog razloga da firme rastu ne bi li bile konkurentne. Njihova konkurentna prednost se ne uvećava ako su one veće.

Mislim da ekonomije obima brzo opadaju u mnogim područjima proizvodnje, što omogućava množenje visoko-produktivnih firmi malih razmera. To je recept za kooperativnu tržišnu ekonomiju.

Ova vrsta vizije je veoma kontroverzna za krajnju levicu, zar ne? Prisustvo tržišta bi uvredilo neke socijaliste, a neki bi protestovali i protiv same ideje „recepata za kuhinju budućnosti“.

Dozvolite mi jednu terminološku intervenciju na brzinu. Radi se o izrazu „krajnje levo“. Rekao bih da *rigidna* levica odbija tržišta. „Krajnje levo“ upućuje da se radi o nečemu što je *više* levo; ali *više* levo ne znači ne znači više naivno. To znači dublju posvećenost održivoj demokratskoj i egalitarnoj emancipatorskoj alternativi. Ja sebe pozicioniram krajnje levo. Upravo zato želim institucionalnu heterogenost kao cilj – verujem da je to najbolji izbor. Ne mislim da je prikladno reći da vas to čini manje levičarem.

Mislim da je temeljni princip socijalizma demokratija na svakom koraku, ali ne možete unapred znati šta bi trebalo da bude rezultat demokratskog odlučivanja. To treba da otkriju ljudi angažovani u demokratskim borbama, jer ne možemo znati sve nepredvidivosti.

Moje predviđanje je da će duboko, snažno demokratsko društvo stvoriti prostor za tržište, jer će ga ljudi videti kao jeftino rešenje za složene probleme. S obzirom na sve kompromise koji su neizbežni, bolje je imati razuman prostor za tržište nego pokušati sve planirati.

Ali to je predviđanje onoga šta bi oni koji demokratski odlučuju mogli da osmisle, a ne recept za to šta bi ono trebalo da bude. Osim ako smatrate da nema kompromisa, onda će prirodno biti dvosmislenosti u otkrivanju toga kakva bi uloga tržišta trebala biti u postkapitalističkoj ekonomiji.

Izazov koji sam predočio Hanelu (koji veruje da bi ekonomija trebalo da bude demokratski planirana bez ikakve uloge tržišta), na koji mislim da nije odgovorio, jeste: „Da, ako smatrate da nema kompromisa, da nema problema ‘suvišnih sastanaka’, da neće biti drugih neočekivanih posledica pokušaja ljudi da razumeju svoj paket potrošnje za sledeću godinu – što je deo plana – onda možda tržišta mogu biti eliminisana.“ Ja sam skeptičan. Ali, osim ako ne verujete u to da nema kompromisa, vi ne možete unapred odlučiti koja je mešavina.

Vaša nova knjiga objedinjuje dve glavne niti vašeg rada – razumevanje klase u kapitalističkom društvu i istraživanje „realnih utopija“ kao oblika socijalističke strategije.

Izvorni naslov je bio *Suočiti se i možda prevazići kapitalizam putem realnih utopija* (*Challenging and maybe Transcending Capitalism through Real Utopias*). Ali novi naslov, o čemu zapravo govorim, jeste *Kako biti antikapitalista u 21. veku?* (*How To Be An Anti-Capitalist For The 21st Century?*).

Pa recite nam, kako?

Evo o čemu se ukratko radi. Postoji četiri načina da se bude antikapitalista: razbijanje kapitalizma, pripitomljavanje kapitalizma, izbegavanje kapitalizma i erodiranje kapitalizma.

Razbijanje kapitalizma je vizija devetnaestovekovnog i dvadesetovekovog revolucionarnog komunizma. Scenario je većini poznat: politička partija će biti standardni obrazac za organiziranje političkog pokreta. U istorijski nepredviđenim okolnostima, taj politički pokret je sposoban da preuzme državnu vlast. To može biti putem izbornog procesa – to se ne može isključiti – ili kroz nasilnu pobunu.

Bez obzira na to kako se preuzima državna vlast, prvi zadatak je da se država preoblikuje kao odgovarajući instrument transformacije, a drugi zadatak je da se razbiju centri moći postojeće društvene strukture.

To omogućava pokretanje dugačkog procesa izgradnje alternative. Strategija razbijanja kapitalizma se može zamisliti kao strategija „prvo razbijanje, onda gradnja“. To je bio revolucionarni ideal 20. veka.

Mislim da su ti eksperimenti prilično snažno dokazali da kapitalizam nije vrsta društvenog poretka – barem ne u svojim složenim oblicima – koji se može razbiti. Poslednji stih himne Voblija,¹⁹ „Solidarnost zauvek“, je „možemo stvoriti novi svet iz pepela starog“. Ono što su revolucionarni pokreti 20. veka pokazali jeste da je moguće izgraditi novi svet iz pepela starog sveta – ali to jednostavno nije svet koji je iko želeo.

Naravno, bilo je nekih dostignuća Ruske i Kineske revolucije, ali one nisu stvorile svet demokratskog egalitarnog osnaženja običnih ljudi sposobnih da oblikuju sopstvene sudbine. To nije proizašlo iz ovih revolucija.

Bilo da je to samo zbog istorijski nepovoljnih okolnosti u kojima su se dogodile te revolucije ili zbog intrinzičnih posledica strategije razbijanja, uništenja i pokušaja izgradnje iz pepela – to je diskutabilno.

Verujem da su haotične snage koje strategija razbijanja oslobađa strahovite i opasne, te da nužno vode represivnim odgovorima radi ponovnog stvaranja uslova društvene integracije. Društveni poredak i bezbednost postaju goruća potreba i stvaraju oblike dominacije u novom postrevolucionarnom društvu koje je onda izuzetno teško istisnuti, ako ne i nemoguće.

19 Vobliji (*Wobblies*) su članovi međunarodnog sindikata *Industrijski radnici sveta* (*Industrial Workers of the World, IWW*). (prim.prev.)

Svakako nemamo dokaza za to da je moguće razbijanjem stare strukture izgraditi emancipatorski, egalitarni, demokratsko-participativni ambijent za ljudski razvoj. Mislim da je strategija razbijanja isključena iz istorijske agende u složenim društvima.

Demokratska tranzicija je, mislim, moguća. To je ono za šta se zalažem. Problem je u tome što će momenat prekida osloboditi strahovito haotične procese, čak i u demokratskim uslovima. To je problem Sirize. Da su napustili evro, potonuli bi u ekonomski haos. Onda se postavlja pitanje, da li su mogli, u tom trenutku, pokrenuti raskid sa kapitalizmom, pod demokratskim uslovima?

I šta bi se desilo na sledećim izborima? Situacija bi bila očajna. Na sledećim izborima neke partije bi rekle „glasajte za nas i vratićemo Grčkoj evro“. I šta bi se onda dogodilo? Evropski bankari bi rekli „da, da, glasajte za ove tipove, a mi ćemo vam pomoći“. Onda bi dobili subvencije. Ne postoji način da se preživi broj izbora potrebnih da se prođe kroz tranziciju u demokratskim uslovima, kroz pad životnog standarda i materijalnih uslova života.

U složenom društvu, u kojem je toliko međuzavisnosti, količina patnje koju nastojanje da se prekine sa kapitalizmom oslobađa se čini neodrživom u demokratskim uslovima. U ne-demokratskim uslovima, problem je u tome što autoritarne tranzicije ne rezultuju demokratskim i participatornim ciljevima. Nisam spreman da ovu strategiju formalno proglasim nemogućom. To bi bilo previše jako. Previše je nepredvidivosti, ali moja intuicija je da je na nivou sistema transformacija kapitalizma putem prekida nemoguća.

Druge opcije su pripitomljavanje, izbegavanje i erodiranje. Pripitomljavanje je socijaldemokratsko rešenje. I dalje se preuzima država. Dobijete državnu moć u formalnom smislu. Ali nemate *društvenu* moć jer je kapitalizam i dalje snažan. Kapital kontroliše²⁰ sredstva investiranja.

Imate državnu vlast u smislu vlade. Imate političku moć. Imate dovoljno mobilizacije iza te političke moći da možete da pregovarate sa kapitalom i da kreirate ograničenja kapitalu koja su korisna za radništvo, ali tu mora da postoji *quid pro quo* (usluga za uslugu) – saradnja radnika u projektu kapitalističkog razvoja. To je klasni kompromis.

Pripitomljavanje kapitalizma ima za cilj da umanju ili neutralizuje najveće štete koje stvara kapitalizam – rizike za pojedince, deficit javnih dobara, negativne spoljne faktore. Ublažite ove štete, ali ostavljate kapitalizam netaknutim i samo se bavite simptomima. Pripitomljavanje kapitalizma funkcioniše prilično dobro. Barem je tako bilo u neko vreme. U poslednje vreme je to malo zapetljano.

Neoliberalna ideologija kaže da su socijaldemokratska rešenja trajno skinuta sa dnevnog reda. To je samoopravdanje privilegija elita. Čak i u relativno otvorenom, globalizovanom i finansijalizovanom svetu nema razloga verovati (ako ostavimo po strani političku moć neoliberalnih snaga) da se mehanizmi pripitomljavanja ne mogu ponovo uspostaviti. Oni samo nisu još uvek uspostavljeni.

20 Jonah Birch, *The Many Lives of François Mitterrand*, Jacobin, 19. 08. 2015.

Jedno je mišljenje da će globalna kriza zbog klimatskih promena ubiti neoliberalizam, jer ne postoji način da tržište reši problem prilagođavanja, a kamoli problem ublažavanja posledica. Gigantski javni radovi potrebni za rešavanje klimatskih poremećaja će otvoriti još jedan prostor za novu rundu državnih afirmativnih mera²¹ u obezbeđivanju javnih dobara i društveno pravednih dobara, kroz ublažavanje negativnih efekata globalnog zagrevanja.

U svakom slučaju, to je pripitomljavanje kapitalizma. Danas je sigurno otrcano u poređenju sa trideset, četrdeset godina ranije, ali je još uvek deo menija antikapitalizma.

Izbegavanje kapitalizma je više individualističko rešenje. Hipici su se 1960-ih i 1970-ih godina upustili u ovo rešenje. Pioniri Zapadnog pokreta u Sjedinjenim Američkim Državama su bežali od kapitalizma. To je bio njihov središnji podsticaj: preseliti se na zapad, iskobeljati se iz kandži banaka i zemljoposjednika. Pokreti koji se zalažu za dobrovoljnu jednostavnost ili anti-konzumeristički pokreti su neka vrsta izbegavanja kapitalizma – ljudi koji sve redukuju kako bi živeli više balansirane živote.

Izbegavanje kapitalizma je zanimljiv oblik antikapitalizma. On ima vrlo malo potencijala da bude transformativan. U nekim sredinama može dati korisne eksperimente, korisne modele za ono što bi se potom moglo generalizovati u izmenjenim uslovima.

21 Christian Parenti, *Why the State Matters*, Jacobin, 30. 10. 2015.

Erodiranje kapitalizma je najmanje poznata strategija. Mislim da je ona više u skladu sa određenim anarhističkim tendencijama. Prudon bi se mogao smatrati ranim rušiocem. Njegov stav je bio: „Stvarajte radničke kooperative. One će biti atraktivan način života. Radnici će se u njima okupljati. Kapitalizam će propasti jer neće naći nikoga da radi.“

To je pojednostavljen pogled na to kako bi radničke kooperative mogle opstati i nadmetati se sa kapitalistima. Marks je, u svojoj čuvenoj debati sa Prudonom, mislio da je ovo smešno i odbacio je Prudona zajedno sa utopijskim socijalistima kao potpuno besmislene male eksperimente. Još gore od besmislenosti – oni su samo odvrćali pažnju.

Kasnije je Marks bio prilično naklonjen radničkim i drugim oblicima kooperativa, osećao je da su one bile opipljiv test da li radnici zaista mogu upravljati proizvodnjom, a da je problem sa tom strategijom bio u tome što one neće biti tolerisane. Ako bi ikada bile pretnja kapitalu, jednostavno bi bile uništene.

Danas postoji mnogo primera ekonomskih inicijativa koje bi spadale u rubriku erodiranja kapitalizma. Projekt *Pokreta bezemljaša Brazila*²² za agrarnu reformu, zauzimanja zemlje, novi oblici komunalne i agrarne proizvodnje, radničke kooperative i mnogi drugi oblici kooperativa. Vikipedija uništava tri stotine godina staro kapitalističko tržište enciklopedija

22 Mario Alemi, *Landless Workers' Movement: History did not end*, <http://www.visualab.org/index.php/history>

u roku od jedne dekade. To je daleko produktivnije od bilo kojeg kapitalističkog modela, kao što je i Linuks, kao što su i drugi otvoreni softveri. To erodira kapitalizam.

E sad, erodiranje kapitalizma je, tvrdim, izuzetno atraktivna i krajnje neuverljiva strategija za prevazilaženje kapitalizma. Privlačna je, jer čak i u vrlo neprijateljskom okruženju možete nešto učiniti. A mislim da aktivisti uvek očajnički žele nešto da urade. „Šta mogu da uradim?“, moji studenti me stalno pitaju „Šta mogu da uradim? Želim uraditi nešto konstruktivno.“

Erodiranje kapitalizma gradi ove alternative, a one čine život boljim. One su definitivno ilustracija boljih načina života. One mogu biti učinkovite, ali pitanje je da li je verovatno da će ukupni efekt komunalnih bašti, radničkih kooperativa, Vikipedije i slično, zaista potkopati mogućnost kapitalizma i prevazići ga alternativom? To izgleda prilično neuverljivo.

Mislim da nije plauzibilno da će anarhistička strategija izgradnje sveta koji želimo u okviru postojećeg sveta uspeti da transformiše svet kao celinu. Ali ako se erodiranje kombinuje sa novim načinima razmišljanja o pripitomljavanju kapitalizma, onda bi bilo moguće stvoriti dugoročnu političku strategiju koja kombinuje ono najbolje od progresivne strane socijaldemokratije sa najkonstruktivnijim verzijama anarhističkog komunalnog aktivizma i kreativnosti odozdo.

To znači kombinovanje anarhizma i socijaldemokratije u paru u kojem se erodira kapitalizam da bi ga se učinilo pitomijim i u kojem se pripitomljava kapitalizam da bi ga se lakše moglo erodirati. Premo-

šćavate ovu političku podelu, odbacujući viziju razbijanja kapitalizma, jer je nemoguća, i viziju izbegavanja kapitalizma, jer je narcisistička.

Mislim da ovaj par nije jednostavan. Nije linearan. Ne radi se o tome da se otkrije formula i da samo treba pustiti da stvari idu svojim tokom, da se pobrinu same za sebe. Ne, ovaj proces će biti pun kontradikcija. To je svojstveno samom procesu: način na koji pripitomljavate kapitalizam zavisi od toga kako pregovarate sa kapitalom. Ti dogovori su sami po sebi nestabilni. Oni zavise od odnosa snaga.

Ali šta je onda alternativa? Nije da predviđam, u smislu „ako ovo uradite ovako, pobedićemo“. Samo kažem da ne vidim neku drugu uverljiviju strategiju koja bi bila u stanju da prevaziđe kapitalizam.

Mogli bismo reći „ovo je Bernštajnov (Eduard Bernstein) evolucioni socijalizam,²³ minus evolucija, minus izvesnost da će se dogoditi“?

Pa ne baš, jer Bernštajn nije naglašavao mobilizaciju odozdo radi izgradnje alternativa u prostorima društva. Njegova strategija je bila parlamentarni socijalizam.

23 Eduard Bernstein, *Evolutionary Socialism*, <https://www.marxists.org/reference/archive/bernstein/works/1899/evsoc/>

Kako onda vidite ulogu parlamentarne – ili izborne – politike? To je sigurno bitan deo strategije pripitomljavanja.

Jedna od zamki parlamentarne demokratije jeste verovanje da ona mora biti na komandnoj visini. Mislim da vrlo važnu arenu čine opštine – politika na lokalnom nivou – i izgradnja nacionalnih pokreta na temelju lokalnih mobilizacija.²⁴

U SAD su opštinske vlasti veoma jake i imaju posebno velike odgovornosti, dok je nacionalna politika nepristupačna i prilično dobro odbranjena od bilo kakve leve strategije. Dakle, postoje razlike u različitim okruženjima.

U nekim političkim sistemima nema prostora na lokalnom nivou. Dakle, u najcentralizovanijim kapitalističkim demokratijama, gradovi su više administrativne jedinice nacionalnih vlada nego autonomna mesta političke borbe. Moguće je da je u nekim kontekstima borba za veću opštinsku autonomiju deo političkog projekta neophodnog radi stvaranja većeg prostora.

Mislim da država ima veoma važnu ulogu, a ideja da se utiče na državu primarno kao spoljni akter, prisiljavajući državu da nešto uradi, je apsurdna. To nikada nigde nije bila uspešna dugoročna strategija.

24 Luke Elliott-Negri, *Seven Lessons From the Sawant Campaign*, Jacobin, 03. 08. 2015.

Naravno, ako izazovete dovoljno problema i poremećaja možete naterati državu da uradi neke stvari, ali čim mobilizacija opadne, dobici se mogu ukinuti. Strategija koja se usredsređuje isključivo na spoljne pritiske i remećenja nije snažna. Jedini način da se nešto snažno promeni jesu promene u pravilima igre, a to zahteva političke partije koje su sposobne da dovedu u pitanje moć i menjaju pravila igre.

Ipak, u SAD je strateški veoma teško predložiti ili pridruživanje Demokratima ili izgrađivanje treće partije ispočetka.

To je jedan od razloga zašto su niži nivoi vlasti efikasniji. Velika kontinentalna država poput Sjedinjenih Američkih Država je glomazan primer. Svakako nije svuda u svetu slučaj da su konvencionalne partije u toj meri nedostupne²⁵ društvenim pokretima.

Ali čak i u Demokratskoj partiji u Sjedinjenim Američkim Državama, levo krilo ima predloge koji su stvarno podložni ovim stvarima. Partija nije homogeno neoliberalna.²⁶ Vrlo velik deo demokratskog biračkog tela i nemali broj izabranih političara se bori za veće poreze, više javnih dobara, više regulacija, više inicijativa za zaštitu životne sredine i rekonstrukciju radničkog pokreta, ne bi li narodna moć porasla.

25 Adam Hilton, *Bernie and the Search for New Politics*, Jacobin, 24. 06. 2015.

26 Bhaskar Sunkara, *Lean Socialist. Why liberalism needs socialism—and vice versa*, http://inthesetimes.com/article/14873/lean_socialist

Oko svega ovoga već postoje javne rasprave, ako već ne i neposredne akcije. Iz različitih razloga, ove stvari su marginalizovane, u smislu da nisu u stanju da se prevedu u konkretne politike, ali to ne mora biti trajno stanje.

Mislim da se u američkom kontekstu za ovo treba izboriti u okviru Demokratske partije. Ideja o trećoj partiji nije održiva. Smatram da je zadatak da se progresivno krilo Demokratske partije načini elastičnijim i da se iznađu načini za mobilizaciju biračkog tela, kako bi im se dao izborni kredibilitet.

To je teško učiniti. Sistem je u velikoj meri protiv nas. Ali ipak, i dalje ne vidim koja bi bila druga alternativa. Ako kažete „ok, zato jer je to nedostupno, batalićemo državu“, to znači povlačenje u ugao erodiranja u mojoj četvorostrukoj strategiji, bez pokušaja sa komponentom pripitomljavanja. To znači menjati svet bez preuzimanja moći ili bez dovođenja u pitanje moći, kako to Holovej²⁷ predlaže.

Možda je to moguće. Ne kažem da sam siguran da se kapitalizam ne može erodirati samo izgradnjom alternativa odozdo. Samo sam skeptičan da će prostor za te alternative biti dovoljno siguran.

A ipak imate veoma pozitivno mišljenje o mnogima od tih projekata, zar ne?

27 John Holloway, *Change the World Without Taking Power. The Meaning of Revolution Today*, Pluto Press, 2003

Apsolutno. Imam pozitivno mišljenje o svim tim projektima, jer to su sve primeri koji prethodno uobličuju emancipatorsku alternativu. Zadatak je da se ovi prefigurativni primeri generalizuju.

E sad, postoji još jedan deo ove jednačine, koji je teško predvideti. Ovo je vrlo klasična marksistička ideja: nove proizvodne snage u koje ulazimo sa 21. vekom će, po mom predviđanju, biti enormno razorne za postojeće oblike kapitalizma. To već vidimo u nekim sektorima. I to bi moglo radikalno otvoriti nove mogućnosti.

Primer koji često navodim – jer je simpatičan – jeste primer Vikipedije koja uništava tri stotine godina staro tržište enciklopedija. Ne možete proizvesti komercijalno održivu enciklopediju opštih namena koju će neko kupovati. Vikipedija je proizvedena na potpuno nekapitalistički način, sa nekoliko stotina hiljada neplaćenih urednica i urednika diljem sveta koji doprinose globalnim dobrima i čine ih besplatno pristupačnim svima. Ona je i neka vrsta ekonomije poklona, obezbeđujući neophodne infrastrukturne resurse.

Vikipedija je puna problema, ali je izvanredan primer kolaboracije i saradnje velikih razmera koja je visoko produktivna. Mislim da je to prva linija onoga što će biti razorna faza kapitalizma.

Ova tema je povezana sa problemom ekonomije obima. Ako imate tehnologije koje imaju veoma ograničenu ekonomiju obima, tako da se proizvodni troškovi po jedinici manjih količina stvari ne razlikuju od proizvodnje velikih količina, onda je za kapitaliste mnogo teže da

monopoliziraju sredstva proizvodnje. Monopol značajno zavisi od činjenice da morate imati velike količine kapitala da biste proizvodili konkurentno.

Primer su 3D štampači.²⁸ Ne mislim da je to već moguće, pa hajde da zamislimo još nekih deset, petnaest, dvadeset godina od sada. Zamislite da 3D štampači mogu štampati 3D štampače. Onda imamo samo-replikativnu mašinu. Samo-replikativna mašina čija opšta namena je bila da proizvodi širok spektar robe bi u potpunosti potkopala mogućnost monopoliziranja sredstava za proizvodnju, osim ako se ne uvedu neki potpuno novi mehanizmi kapitalističke monopolizacije.

Naravno, postoje neke stvari koje 3D štampač neće moći da proizvedu. 3D štampač neće moći da proizvede zemlju, niti fizički prostor u koji se može smestiti 3D štampač. Mnoge od inputa koje koristi 3D štampač – smola i druge vrste sirovina – neće biti proizvedene putem 3D štampača. Neki od tih inputa se moraju iskopati iz zemlje i obraditi. Tako da je moguće da će se kapitalistički monopol nad sredstvima za proizvodnju vratiti natrag na prirodni prostor resursa proizvodnje.

Dakle ne radi se o argumentu o post-oskudici. Radi se o transformaciji odnosa proizvodnih snaga.

Apsolutno. To je ono što tvrdim – to je klasični marksizam koji uključuje intenziviranje protivrečnosti između odnosa proizvodnje i proizvodnih snaga.

²⁸ Guy Rundle, *All Power to the Makerspaces*, Jacobin, Issue 17, 2015.

Poenta je u: ubrzavanju iracionalnosti²⁹ sistema proizvodnje koji se zasniva na privatnom vlasništvu i u kojem se sredstva proizvodnje više ne mogu monopolizovati. Svako može imati sredstva za proizvodnju, ali ne mogu ih odgovarajuće iskoristiti zbog monopolizacije prirodnih resursa od strane privatnog vlasništva.

Upadljiv karakter suprotnosti između snaga i odnosa proizvodnje u tom kontekstu stvar čini dosta jednostavnom za zagovaranje pozicije o neopohodnosti transformacije vlasničkih odnosa koji sputavaju smislenu upotrebu proizvodnih snaga.

Ako su samo zemlja i prirodni resursi ono što je monopolizovano na ovaj sebičan, samouvećavajući, monopolistički način, to je jednostavniji problem od monopolizacije složenog robnog lanca i krupnog kapitalno-intenzivnog kompleksa proizvodnje.

Ove nove proizvodne snage – ako su predviđanja tačna – će stvoriti uslove za drugačiji ambijent političke borbe.

Kao i za intelektualno vlasništvo.

I za intelektualno vlasništvo,³⁰ tako je. Mislim da svi ovi događaji ukazuju da će kapitalizam u budućnosti biti više erozivan nego što je to bio u prošlosti, jer će biti lakše da se popune prostori sa alternativnim oblicima

29 Peter Frase, *Four Futures*, Jacobin, Issue 5, 2011.

30 Peter Frase, *Property and Theft*, Jacobin, Issue 11-12, 2013

proizvodnje. Ali biće erozivniji samo ako bude bio i pripitomljeniji, zbog potrebe da se ukroti goropadna eskalacija prava intelektualnog vlasništva, vlasničkih prava nad zemljom i slično.

Kriza životne sredine bi isto tako mogla da otvori prostor za to. Jasno je da će pitanje ko kontroliše i reguliše pristup prirodnim resursima biti na dnevnom redu u kontekstu globalnih problema životne sredine.

Ponoviću moju glavnu poentu: realne utopije postaju održive kada obuhvataju ove dve strategije, pripitomljavanje i erodiranje kapitalizma. To je drugačije od staromodnog Bernštajnovog evolucionog socijalizma. Uloga države u takvom projektu transformacije jeste da odbrani i proširi prostore u kojima će se alternative graditi odozdo, a neće ih nametati država. Država, dakle, treba biti ključni akter u obezbeđivanju zadovoljenja potreba.

Sa engleskog prevela Maja Solar

CRVENI I CRNI

Profit je motor kapitalizma. Kako bi to izgledalo pod socijalizmom?

Radikalni levičari i levičarke imaju naviku da govore u kondicionalu. Ono što se provlači kroz sve njihove priče o promenama koje bi voleli da vide u svetu je neugodno saznanje da naš socijalni sistem postavlja rigidne granice na to koliko promene zaista može biti postignuto u ovom trenutku. „Posle revolucije...” je čežnjiv, ironičan uvod u lepe želje levice.

Zašto onda levičari/ke toliko oklevaju da pričaju o tome kako bi izgledao drugačiji sistem? Jedna od najstarijih i najuticajnijih primedbi takvoj priči dolazi od Marksa, sa njegovim često citiranim prezirom prema utopijskim „receptima“ za „kuhinje budućnosti“. Pouka citata je, navodno, da buduće društvo mora izniknuti iz spontane dinamike istorije, a ne iz izolovanih maštarija nekog piskarala. Ovakva izjava nije bez ironije, jer je dve godine kasnije piskaralo Marks napisao sopstveni recept za „kuhinju“ u svojoj

Kritici gotskog programa – uključivala je radničke bonove, skladišta dobara, i računovodstveni sistem za utvrđivanje visine plata radnika.

Kako se ispostavilo, Marksov komentar je bio kontranapad na negativnu kritiku koju je primio u pariskim novinama uređivanim od strane ljubitelja filozofa Ogista Konta (August Comte), koji su kritikovali Marksa zato što nije ponudio konkretnu alternativu socijalnom sistemu koji osuđuje. (Zato se, u originalnom citatu, ironično pita da li su kritičari možda očekivali recepte koji nalikuju mišljenju Konta). Kako bi razumeli kontekst, morali biste znati da je, kao i mnogi drugi utopistički pisci tadašnje ere, Kont nudio scenarije za buduće društvo koji su bili okićeni skoro sumanutom grandioznošću, koji su sadržavali precizne i fantastično detaljne instrukcije o praktično svakom delu svakodnevnog života. Marks je ciljao upravo na takvu opsesivnu vrstu planiranja budućnosti.

Razlog za uzdržanost je osećaj da sricanje ideja za buduće socijalne institucije dovodi do vida tehnokratskog elitizma koji guši utopijski elan pobunjenog naroda. Velika društvena promena se nikada ne dešava bez masa inspirisanih na herojska dela entuzijazma, a strpljivi pokušaji da se realistično uhvati u koštac sa materijalnim problemima funkcionalnog društva su retko tako inspirišući. Ovo nipošto nije trivijalna primedba; jedna od najstarijih zabluda na levisi jeste iluzija da se promena dešava kada se neko pojavi sa briljantnim programom od deset tačaka i uspe da uveri sve u njegovu genijalnost.

Ipak, uspešan radikalni projekat mora da se obraća svakom aspektu emocionalnog registra: ne samo onim ekstatičnim momentima u istoriji kada

sve izgleda moguće, već i onim teškim i kritičkim raspoloženjima kada čak i okoreli optimisti počnu da sumnjaju i promišljaju. Čak i borba tako epska i strastvena kao što je bila borba za osam sati rada – koja je „izgledala kao jedna od najupečatljivijih utopija revolucionarnog socijalizma“, u svoje vreme se vodila, kako se Eli Helevi (Elie Halevy) seća – oko birokratske mere, sprovedene preko pravnih direktiva i fabričkih inspektora.

Možda je najfundamentalniji razlog što je levica toliko sumnjičava povodom takvih zamisli to što su one najčešće bile predstavljene kao istorijske *krajnje tačke* – a krajnje tačke će uvek biti razočaravajuće. Ideja da će istorija dostići nekakvu finalnu destinaciju gde će socijalni konflikt nestati i gde će politika doći do završnice je na levisi bila neosnovana fantazija od samog njenog nastanka. O scenarijama za budućnost nikada ne treba razmišljati kao o finalnim, ili čak nepovratnim; umesto što ih posmatramo kao nacрте za neku buduću destinaciju, bilo bi bolje gledati ih samo kao mape koje sadrže moguće rute izlaska iz lavirinta. Jednom kada izađemo iz lavirinta, na nama je da odlučimo kako ćemo dalje.

U ovom eseju, polazim od ustaljene socijalističke tvrdnje da centralne mane kapitalizma nastaju iz konflikta između potere za privatnim profitom, sa jedne, i zadovoljenja ljudskih potreba, sa druge strane. Onda ću dati prikaz nekih stvari koje bi trebalo razmotriti u bilo kom pokušaju popravke takvih mana.

Ono čime se neću baviti ovde jeste uspostavljanje neke finalne i totalne harmonije između interesa pojedinaca i interesa svih, ili pročišćenje društva od konflikta ili egotizma. Interesuje me *najkraći* mogući korak od

društva koje imamo sada do društva gde je većina proizvodne imovine zajedničko vlasništvo – ne sa ciljem da se isključi mogućnost radikalnije promene, nego upravo da se ona uključi.

Nema ništa loše u konkretnom i praktičnom razmišljanju o tome kako da se oslobodimo društvenih institucija koje nas sprečavaju da postanemo društvo kakvo smo sposobni da postanemo. U jednu stvar možemo biti sigurni: sadašnji sistem će se promeniti ili će se nastaviti zauvek.

Levičari i levičarke su odgovorili/e na kraj „realno postojećeg socijalizma“ uglavnom na dva načina. Većina je prestala da priča o svetu nakon kapitalizma, okrećući se skromnim politikama parcijalnih reformi, lokalizmu, ili ličnom razvoju.

Drugi odgovor je bio sve suprotno – beg unapred u najčistiju, najbeskompromisniju viziju rekonstrukcije društva. U određenim radikalnim krugovima, ovaj impuls je u skorije vreme povećao privlačnost težnje ka svetu bez država i tržišta, pa tako i bez novca, plata i cena: sistem u kome će se roba slobodno proizvoditi i slobodno uzimati, gde će se ekonomija voditi isključivo maksimumom „od svakoga u skladu sa sposobnostima, svakome prema potrebama“.

Kad god se razmatraju takve ideje, debata se odmah fokusira na velika filozofska pitanja o ljudskoj prirodi. Skeptici se podsmevaju da su ljudi previše sebični da bi takav sistem funkcionisao. Optimisti tvrde da su ljudi prirodno kooperativna vrsta. Dokazi se navode za obe strane raspra-

ve. Ali najbolje je ostaviti tu debatu po strani. Bezbedno je pretpostaviti da ljudi ispoljavaju kombinaciju kooperacije i sebičnosti, u proporcijama koje se menjaju u skladu sa okolnostima.

Uzvišena vizija sveta bez država i tržišta suočava se sa preprekama koje nisu moralne, nego tehničke, i važno je tačno razumeti šta su one.

Moramo pretpostaviti da ne bismo želeli da se vratimo na neku nižu fazu ekonomskog razvoja u budućnosti; želeli bismo da iskusimo makar iste materijalne komfore koje imamo pod kapitalizmom. Na *kvalitativnom* nivou, naravno, razne stvari bi se morale promeniti tako da proizvodnja bolje zadovoljava stvarne ljudske i ekološke potrebe. Ali ne bismo želeli da vidimo generalni pad u našim proizvodnim snagama.

Međutim, ona vrsta proizvodnje za koju smo danas sposobni zahteva veliku i kompleksnu podelu rada. Ovo predstavlja nezgodan problem. Da biste konkretno shvatili šta to znači, razmislite kako su Amerikanci živeli za vreme Američke revolucije, kada je tipični građanin radio na maloj, relativno izolovanoj porodičnoj farmi. Takva domaćinstva su uglavnom proizvodila ono što su konzumirala i konzumirala su ono što su proizvodila. Ako bi proizveli skromni višak farmerskih proizvoda, prodali bi ih drugima u blizini, i sa novcem koji su zaradili mogli su da kupe nekoliko luksuznijih stvari. Ali najčešće se nisu oslanjali na druge ljude da im obezbede stvari koje su im bile potrebne za život.

Uporedite takvu situaciju sa našom. Ne samo da se oslanjamo na druge kada su dobra u pitanju, nego se sam *broj* ljudi na koje se oslanjamo vrtoglavo povećao.

Osvrnite se po sobi u kojoj sedite i razmislite o stvarima koje posedujete. Sada probajte da razmislite o tome koliko je ljudi bilo direktno uključeno u njihovu proizvodnju. Laptop na kome kucam, na primer, ima monitor, kućište, DVD plejer, i mikroprocesor. Svaka stvar je najverovatnije napravljena u posebnoj fabrici, moguće i u različitim državama, od strane raznih kompanija koje upošljavaju stotine ili hiljade radnika i radnica. Onda razmislite o sirovoj plastici, metalu, gumi koji su upotrebljeni za izradu ovih komponenti, i o svim ljudima koji su bili uključeni u njihovu proizvodnju. Dodajte i ljude koji su bili uključeni u proizvodnju goriva u fabrikama, i brodske posade, i vozače kamiona koji su prevozili kompjutere do željene destinacije. Nije teško zamisliti milione ljudi koji učestvuju u proizvodnji samo onih stvari koje su sada na mom stolu. I od milion zadataka koje je potrebno obaviti u tom procesu, svaki pojedinac izveo je samo mali set izolovanih radnji.

Kako su svi oni znali šta da rade? Naravno, većina ovih ljudi su bili zaposleni i njihovi šefovi su im rekli šta da rade. Ali kako su njihovi šefovi znali koliko plastike je potrebno da proizvedu? I kako su znali da pošalju slabiju, mekšu vrstu plastike u kompjutersku kompaniju, čak i ako bi ista bila zadovoljna da uzme jaču, kvalitetniju plastiku, rezervisanu za proizvođače bolničke opreme? I kako su proizvođači odlučili da je vredelo više resursa da naprave laptop računare sa lepim LCD monitorima, umesto da budu štedljivi i da naprave stare, jednostavnije modele sa katodnim cevima?

Ukupan broj takvih dilema je praktično beskonačan u modernoj ekonomiji, sa milionima različitih proizvoda i sa milijardama radnika i radnica

i potrošača. I sve te dileme moraju biti rešene na način koji je globalno konzistentan, zato što u bilo kom određenom momentu postoji ograničena količina radne snage i mašina, tako da proizvesti više jedne stvari znači proizvesti manje drugih. Resursi se mogu kombinovati u skoro beskonačnom broju mogućih permutacija; neki mogu zadovoljiti materijalne potrebe i želje društva prilično dobro; dok bi drugi bili katastrofalni, uključujući velike količine nepotrebnih proizvoda i dosta onih potrebnih koji nisu još ni napravljeni. U teoriji, svaki stepen uspeha je moguć.

Ovo je problem ekonomske kalkulacije. U tržišnoj ekonomiji, cene vrše ovu funkciju. A razlog zašto cene funkcionišu jeste u tome što prenose sistemsku informaciju: koliko su ljudi voljni da se odreknu jedne stvari da bi dobili neku drugu, pod datim setom okolnosti. Samo kada se zahteva od ljudi da se odreknu jedne stvari kako bi dobili drugu, u nekoj razmjeri, kvantitativna informacija može pokazati koliko, u relativnom smislu, ljudi cene te stvari. I samo sa saznanjem koliko relativne vrednosti ljudi daju milionima različitih proizvoda, proizvođači, koji su uključeni u ovu ogromnu mrežu, mogu donositi racionalne odluke o tome kakav bi njihov sitni udeo u celom sistemu trebalo da bude.

Ništa od ovoga ne znači da kalkulacija može biti postignuta samo kroz cene, ili da su cene stvorene na tržištu idealne ili optimalne. Ali ne postoji način da decentralizovani sistem u kontinuitetu stvari i prenosi toliko kvantitativnih informacija bez upotrebe cena u nekoj formi. Naravno, ne moramo da imamo decentralizovani sistem. Možemo da imamo centralizovanu plansku ekonomiju, u kojoj se sve ili većina odluka društvene proizvodnje poverava profesionalnim planerima sa kompjuterima. Njihov

zadatak bi bio ekstremno kompleksan a rezultati vrlo nesigurni, ali bi takav sistem obezbedio makar *neki* metod za ekonomsku kalkulaciju: planeri bi pokušali da skupe sve neophodne informacije u svoje centralno odeljenje i onda da osmisle šta svi treba da urade.

Dakle, *nešto* mora da obavlja funkciju ekonomske kalkulacije koju cene vrše za tržišni sistem i koju planeri obavljaju za centralno planirani sistem. Zapravo, već je napravljen pokušaj da se objasni šta bi tačno bilo potrebno za ekonomsku kalkulaciju u svetu bez država i tržišta. Anarhistički aktivista Majkl Albert (Michael Albert) i ekonomista Robin Hanel (Robin Hahnel) osmislili su sistem koji su nazvali Participativna ekonomija u kome bi slobodno donete odluke svakog pojedinca i pojedinke o proizvodnji i potrošnji bile koordinisane preko velikog celodruštvenog plana, formulisano kroz proces „participacije“, bez centralne birokratije.

Parekon, kako su ga zvali, zanimljiv je primer za namere ovog teksta, zato što rigorozno razrađuje šta bi tačno bilo potrebno za vođenje takve „anarhističke“ ekonomije. A odgovor je, otprilike, sledeći: na početku svake godine, svako mora da napiše listu proizvoda koje planira da konzumira tokom godine, zajedno sa količinom svakog od tih proizvoda. Tokom pisanja ovih listi, svako se konsultuje sa probnom listom cena za svaki proizvod u ekonomiji (imajte na umu da postoji više od dva miliona proizvoda samo u kategoriji „Kuhinja i ručavanje“ na sajtu Amazon.com), i ukupna vrednost zahteva pojedinca ne sme da premaši njegov/njen lični „budžet“, koji se određuje na osnovu toga koliko pojedinac/ka obeća da će raditi tokom te godine.

Pošto su inicijalne cene samo privremene procene, mreža direktnodemokratskih saveta mora da unese sve liste želja i jemstva rada u kompjuter da bi generisala poboljšan set cena koji će uravnotežiti planirane stepene proizvodnje i potrošnje (ponude i potražnje). Ta poboljšana lista cena se onda objavljuje, što pokreće ponavljanje procesa: sada svi moraju ponovo da napišu svoje liste potrošačkih zahteva, i da osmisle jemstva rada, u skladu sa novim cenama. Cela procedura se ponavlja nekoliko puta dok se ponuda i potražnja ne uravnoteže. Na kraju, svako glasa da se napravi izbor između nekoliko mogućih planova.

U svojim govorima i na papiru, Albert i Hanel opisuju ovaj izvanredan proces kako bi pokazali koliko bi privlačan i izvodljiv njihov sistem bio. Ali za mnoge ljude – tu bih uključio i sebe – efekat je sasvim suprotan. Njihov sistem ostavlja utisak upravo precizne demonstracije toga zašto bi ekonomska kalkulacija u odsustvu tržišta ili državnog planiranja bila, ako ne nemoguća u teoriji, onda barem nemoguća u funkcionalnom smislu, na način koji bi ljudima bio prihvatljiv u praksi. Čak i Parekon kao takav je kompromis, sa stanovišta čistunaca, jer narušava princip „od svakoga u skladu sa mogućnostima, svakome u skladu sa potrebama“ – individualne potrošačke liste ne smeju da premašuju jemstvo rada pojedinaca. Ali naravno, bez takvog sporazuma, planovi uopšte ne bi imali smisla.

Poenta nije da velika ekonomija bez države i tržišta „ne bi funkcionisala“. Nego da, u odsustvu nekog koordinišućeg mehanizma kao što je Albertov i Hanelov, jednostavno ne bi ni postojala. Problem ekonomske kalkulacije bi, dakle, trebalo shvatiti ozbiljno ako želimo da razmišljamo o nečemu boljem od statusa quo.

A šta je sa drugom alternativom? Zašto ne centralno planirana ekonomija gde se posao ekonomske kalkulacije predaje u ruke eksperata za skupljanje informacija – demokratski odgovornih, ako je moguće. Zapravo imamo istorijske primere ovakve vrste sistema, iako su, naravno, bili daleko od demokratskih. Centralno planirane ekonomije zabeležile su neke uspehe: kada je komunizam stigao u siromašne, ruralne zemlje kao što su Bugarska i Rumunija, one su uspele da se industrijalizuju brzo, da iskorene nepismenost, podignu nivo obrazovanja, modernizuju rodne uloge, i na kraju, da se pobrinu da većina ljudi ima osnovni smeštaj i zdravstveno osiguranje. Sistem je takođe mogao da unapredi proizvodnju po glavi stanovnika vrlo brzo, od, recimo, nivoa današnjeg Laosa do nivoa današnje Bosne; ili od nivoa Jemena do nivoa Egipta.

Ali van toga, sistem je postao problematičan. Ovde je potrebna uvodna napomena: zato što neoliberalna desnica ima naviku merenja uspeha društva na osnovu obilja potrošačke robe, radikalna levica je sklona negiranju da je ovakva stvar uopšte politički relevantna. Ovo je greška. Problem sa punim policama supermarketa jeste taj da one nisu *dovoljne* – a ne to da su nepoželjne ili trivijalne. Građani komunističkih zemalja su iskusili nestašicu, loš kvalitet i uniformnost svojih dobara ne samo kao neugodnosti, nego su ih iskusili kao narušavanje svojih osnovnih prava. Kako antropološkinja¹ komunističke Mađarske piše „roba državno-socijalističke proizvodnje (...) je

1 Krisztina Fehérváry, *Goods and States: The Political Logic of State Socialist Material Culture*, http://www.academia.edu/433413/Goods_and_States_The_Political_Logic_of_State_Socialist_Material_Culture

pokazatelj propasti državno socijalistički stvorene modernizacije, i još važnije, režimskog nemara i čak 'nehumanog' tretiranja svojih stanovnika/ca.“

Zapravo, oskudnost potrošačkih zaliha među narodom je shvaćena kao izdaja humanističke misije samog socijalizma. Istoričar² Istočne Nemačke citira peticije koje su obični potrošači uputili državi: „Zaista nije u duhu ljudskog bića kao centra socijalističkog društva da moram godinama da štedim novac za Trabanta i onda ne mogu da ga koristim duže od godinu dana zbog manjka rezervnih delova!“, rekao je jedan. Drugi je napisao: „Kada u socijalističkoj štampi pišete ‘maksimalno zadovoljenje potreba naroda’ i tako dalje, i ‘sve u korist društva’, uhvati me mučnina“. U drugim državama i na drugim jezicima širom Istočne Evrope, građani su gotovo identično reagovali kada bi evocirali sliku robe ispod standarda koja im se nudila.

Stvari koje se nisu mogle nabaviti u Mađarskoj u više navrata, zbog promašenog planiranja, uključivale su „kuhinjsko pomagalo za pripremu mađarskih nudli“, „čepovi za odvod u kadama koji odgovaraju kadama u ponudi, police za kozmetiku i razvodne kutije potrebne za nove stambene zgrade“. Kako se uredništvo lokalnih novina žalilo tokom 1960-ih godina, ove stvari „ne izgledaju toliko važne, do momenta kada postanu potrebne, i onda su odjednom veoma važne!“

U celosti, čak i najbolje procene pokazuju dosledni zaostatak komunističkih zemalja za Zapadnom Evropom: prihod po glavi stanovnika Istočne Nemačke, koji je bio neznatno viši od onog iz regiona Zapadne Nemačke

2 Jonathan R. Zatlin, <http://www.bu.edu/history/faculty/jonathan-r-zatlin/>

pre Drugog svetskog rata, nikada se nije oporavio u odnosu na posleratne godine okupacije, i opadao je u kontinuitetu od 1960-ih godina pa na ovamo. Do kraja 1980-ih godina iznosio je manje od 40% nivoa Zapadne Nemačke.

Za razliku od imaginarne ekonomije bez država i tržišta, komunističke ekonomije *jesu* imale ekonomski mehanizam kalkulacije, samo nije funkcionisao onako kako su ga predstavili. U čemu je bio problem?

Prema mnogim zapadnim ekonomistima, odgovor je jednostavan: mehanizam je bio previše nespretn. Prema ovom tumačenju, problem je bio u vezi sa „nevidljivom rukom“, fraza koju je Adam Smit (Adam Smith) koristio samo usput, ali koju su kasniji pisci koristili kako bi reinterpretirali njegove uvide o ulogama cena, ponude i potražnje u raspodeli dobara. Smit je originalno pominjao sistem cena kako bi objasnio zašto tržišne ekonomije uopšte prikazuju privid reda, pre nego haosa – zašto, na primer, bilo koja potrebna roba obično može da se nađe u prodaji, iako ne postoji centralni autoritet koji bi se postarao da takva roba bude proizvedena.

Krajem 19. veka, Smitove ideje su bile formalizovane od strane osnivača neoklasične ekonomije, tradicije čije su eksplanatorne ambicije bile daleko veće. Oni su pisali jednačine koje su predstavljale kupce i prodavce kao vektore ponude i potražnje: kada je ponuda premašivala potražnju u određenom tržištu, cena se spuštala, kada je potražnja premašivala ponudu, cena je rasla. A kada su ponuda i potražnja bile jednake, određeno tržište bi bilo u „ravnoteži“ i postiglo bi „ravnotežnu cenu“.

Što se tiče ekonomije kao celine, sa njenim bezbrojnim, *isprepletanim* tržištima, tek 1954. godine su budući nobelovci Kenet Erou (Kenneth Arrow) i Žerar Debru (Gerard Debreu) stvorili ono što je pozdravljeno kao monumentalno otkriće u teoriji „opšte ravnoteže“ – otkriće, koje, prema rečima Džejmisa Tobina (James Tobin) „leži u samom jezgru naučne osnove ekonomske teorije“. Matematički su dokazali da pod određenim pretpostavkama, slobodna tržišta garantovano mogu da stvore set potencijalnih ravnotežnih cena koje mogu da izbalansiraju ponudu i potražnju na svim tržištima istovremeno – a rezultirajuća podela dobara bi bila, u jednom važnom smislu, „optimalna“: nikome ne bi moglo biti bolje dok nekom drugom ne bi bilo lošije.

Pouka koja je mogla da se izvuče iz ovog otkrića je bila da cene nisu samo sredstvo koje tržišne ekonomije koriste da kreiraju stepen reda i racionalnosti. U stvari, cene koje su tržišta stvarala – *ako* su ta tržišta bila slobodna i nesputana – bile su optimalne, i rezultirale su maksimalnom efikasnošću raspodele resursa. Ako komunistički sistem nije funkcionisao, onda je to bilo zbog toga što nespretn i varljiv mehanizam planiranja nije mogao da dostigne ovo optimalno rešenje.

U ovom narativu su odjekivali najdublji instinkti ekonomske profesije. Prigodne priče iz ekonomskih udžbenika koje objašnjavaju zašto su minimalne plate i kontrola visine rente loše za sve, koriste se da pokažu da ponuda i potražnja diktiraju cene po višem logičkom principu kome se smrtnici protive na sopstvenu štetu. Te priče su analize „parcijalne ravnoteže“ – one pokazuju samo šta se dešava na pojedinačnom tržištu koje je veštački odsečeno od tržišta koja ga okružuju. Ono što su Erou i Debru

izneli, kako je profesija verovala, bio je dokaz da se ovakva logika odnosi na ekonomiju u celosti, sa svim njenim isprepletanim tržištima: teorija opšte ravnoteže. Drugim rečima, dokaz da će na kraju, cene slobodnog tržišta dovesti ekonomiju u celini do njenog optimuma.

Stoga, kada su se zapadni ekonomisti obrušili na bivši Sovjetski blok nakon 1989. godine kako bi pomogli usmeravanju tranzicije iz socijalizma u kapitalizam, njihova centralna mantra, beskonačno ponavljana, bila je „Prilagodite cene!“.

Ali u međuvremenu se nakupilo dosta suprotnih dokaza. U vreme Sovjetskog kolapsa, ekonomista Piter Marel (Peter Murrell) objavio je članak u Žurnalu ekonomskih perspektiva (*Journal of Economic Perspectives*) u kome je dao pregled empirijskih studija efikasnosti u socijalističkim planskim ekonomijama. Ove studije su dosledno opovrgavale neoklasicističku analizu: doslovno sve su pokazivale da su po standardnim neoklasicističkim merama efikasnosti, planske ekonomije bile jednako dobre ili bolje od tržišnih ekonomija.

Marel je zamolio čitaoce da se ne vode predrasudama:

Konzistentnost i smisao rezultata će iznenaditi mnoge čitaoce. Ja sam bio, i jesam, iznenađen prirodom ovih rezultata. Zbog njihovih inkonzistentnosti sa prihvaćenim doktrinama, postoji tendencija da budu odbačeni na metodološkim osnovama. Međutim, takvo odbacivanje postaje otežano kada

se suoči sa nagomilanim brojem konzistentnih rezultata iz mnogo različitih izvora.

On je prvo pregledao osamnaest studija tehničke efikasnosti: stepen do koga firma proizvodi na svom maksimalnom tehnološkom nivou. Koristeći istu metodologiju uporedio je rezultate sparujući studije centralno planiranih firmi sa studijama koje su ispitivale kapitalističke firme. Jedna studija, na primer, našla je stepen tehničke efikasnosti od 90% u kapitalističkim firmama; druga je koristeći isti metod našla stepen od 93% u Sovjetskim firmama. Rezultati su se nastavili u istom pravcu: 84% naspram 86%, 87% naspram 95%, i tako dalje.

Onda je Marel ispitao studije efikasnosti raspodele: stepen do koga su resursi među firmama raspodeljeni tako da se maksimizira ukupna proizvodnja. Jedna studija je otkrila da bi potpuno optimalna realokacija resursa povećala totalnu Sovjetsku proizvodnju za samo 3-4%. Druga je našla da bi se podizanjem Sovjetske efikasnosti na američke standarde povećao njen bruto društveni proizvod (BDP) za celih 2%. Treća je navela raspon procena ne većih od 1,5%. Najviši broj koji se mogao pronaći u bilo kojoj Sovjetskoj studiji je bio 10%. Kako je Marel zabeležio, teško da su to količine koje bi „ohrabrile rušenje celog socioekonomskog sistema“. (Marel nije bio jedini ekonomista koji je primetio ovu anomaliju: članak pod naslovom „Zašto je raspodela u Sovjetskoj ekonomiji efikasna?“ pojavio se u *Sovjetskim studijama* otprilike u isto vreme).

Dvojica nemačkih mikroekonomista (Erik Dietzenbacher, Hans-Jürgen Wagner) testirala su „naširoko prihvaćenu“ hipotezu da su „cene u plan-

skoj ekonomiji arbitrarno propisane i nisu ni u kakvoj relaciji sa relativnim nestašicama ili ekonomskim vrednostima, dok su kapitalističke cene blizu nivoa tržišne ravnoteže“. Oni su iskoristili tehniku koja analizira distribuciju resursa među industrijama u jednoj ekonomiji kako bi izmerili koliko šablon odstupa od onog koji bi očekivano prevladao pod savršeno optimalnim neoklasicističkim cenama. Analizirajući podatke Istočne i Zapadne Nemačke iz 1987. godine, došli su do „neverovatnog rezultata“: odstupanje je bilo 16,1% u zapadnonemačkoj, a 16,5% u istočnonemačkoj ekonomiji – trivijalna razlika. Primetili su da je razlika koja je išla u korist Zapadne Nemačke bila najveća u sektorima proizvodnje gde je mogla da postoji neka vrsta kompetitivnih uslova. Ali u većem delu zapadnonemačke ekonomije – koja je u to vreme bila globalno hvaljena kao *Modell Deutschland* – monopoli, porezi, subvencije, itd, zapravo su ostavili strukturu cena *dalje* od „efikasnog“ optimuma nego u umirućem komunističkom sistemu iza Berlinskog zida.

Delovalo je da je neoklasicistički model takođe opovrgnut, zahvaljujući uglavnom propalim eksperimentima sa tržišnim verzijama socijalizma u Istočnoj Evropi. Sredinom 1950-ih godina, reformistički ekonomisti i intelektualci regiona su zagovarali uvođenje tržišnih mehanizama kako bi racionalizovali proizvodnju. Reforme su pokušane u dosta zemalja, sa različitim stepenima ozbiljnosti, uključujući i bezuspešno Praško proleće. Ali zemlja koja je otišla najdalje u ovom pravcu bila je Mađarska, koja je uvela svoj „novi ekonomski mehanizam“ 1968. godine. Firme su i dalje bile u vlasništvu države, ali sada se očekivalo da kupuju i prodaju na otvorenom tržištu i da maksimiziraju profit. Rezultati su bili razočaravajući. Iako je 1970-ih slobodnija konzumeristička ekonomija Mađarske

među stranim dopisnicima zaradila naziv „najsrećnije barake u Sovjetskom bloku“, njen niski produktivni rast se nije poboljšao i manjkovi su i dalje bili uobičajeni.

Ako sve ove činjenice i otkrića nisu predstavljale dovoljan razlog za sumnju u neoklasicistički narativ, postojao je još fundamentalniji razlog: ekonomisti su otkrili nedostatke u samoj teoriji. U godinama nakon što su Erou i Debru izneli svoj slavni dokaz da slobodna tržišta pod pravim uslovima mogu da stvore optimalne cene, teoretičari (uključujući i samog Debrua) su otkrili neke uznemirujuće karakteristike modela. Ispostavilo se da takve hipotetičke ekonomije stvaraju *više* mogućih setova ravnotežnih cena, i nije postojao mehanizam koji bi garantovao da će se ekonomija ustaliti na bilo kojem od njih, bez dugih ili čak beskrajnih ciklusa pokušaja i pogrešaka. Štaviše, rezultati modela nisu mogli izdržati labavljenje njegovih očigledno nerealnih inicijalnih pretpostavki; na primer, bez savršeno kompetitivnih tržišta – koja su doslovno nepostojeća u stvarnom svetu – nije bilo razloga za očekivanje bilo kakve ravnoteže.

Čak i tvrdnja liberala da su intervencije vlade opravdane „propustima tržišta“ – specifičnim anomalijama koje odstupaju od savršenih tržišnih pretpostavki Erou-Debru modela – bila je narušena još jednim otkrićem 1950-ih godina: „opštom teorijom drugog najboljeg rešenja“. Predstavljena od strane Ričarda Lipsija (Richard Lipsey) i Kelvina Lankastera (Kevin Lancaster),

teorema dokazuje da čak i ako se prihvate idealizovane pretpostavke standardnog modela, pokušaji da se isprave „propusti tržišta“ i „iskrivljenja“ (kao što su tarife, kontrole cena, monopoli ili eksternalije) jednako

mogu da pogoršaju stvari koliko i da ih poprave, sve dok god drugi propusti tržišta ostanu neispravljeni – što će uvek biti slučaj u svetu endemski nesavršene konkurencije i ograničenih informacija.

U opširnom pregledu „neuspeha teorije opšte ekonomske ravnoteže“, ekonomista Frenk Ekermen (Frank Ackerman)³ je zaključio:

Priča o Adamu Smitu, nevidljivoj ruci, i o vrednostima tržišta preovladava u udžbenicima uvodnih kurseva, predavanjima u učionicama, i u savremenom političkom diskursu. Intelektualna osnova ove priče počiva na opštoj ravnoteži. (...) Ako se sada zna da je osnova svačije omiljene priče o ekonomiji netačna (...) onda profesija duguje svetu objašnjenje.

Poenta je sledeća: Ako deterministička priča o slobodnim tržištima koja stvaraju optimalne cene, što dovodi do optimalne proizvodnje, više nije održiva, onda se neuspeh planskih ekonomija više ne može pripisati nedostatku tih karakteristika. Dok su se rušili komunistički sistemi u Istočnoj Evropi, ekonomisti koji su izgubili veru u neoklasicistički narativ počeli su da zagovaraju potrebu za alternativnim objašnjenjem. Najprominentiniji teoretičar u ovoj grupi je bio Jozef Stiglic (Joseph Stiglitz), koji je postao poznat po svom radu u oblasti informacione ekonomije. Njegovi argumenti su se uklapali sa argumentima ostalih disidenata neoklasicističkog pristupa, kao što je eminentni mađarski akademik planske

3 Nije u vezi sa autorom ovog teksta.

ekonomije, Janoš Kornai (János Kornai), i evolucionih ekonomista kao što je Piter Marel (Peter Murrell).

Svi oni su istakli nekoliko karakteristika, uglavnom ignorisanih od strane neoklasicističke škole, koje su bolje objašnjavale sposobnost tržišnih ekonomija da izbegnu probleme sa kojima se suočavaju centralno planski sistemi. Aspekti koje su naglašavali bili su različiti, ali svi oni su proizilazili iz iste, veoma jednostavne činjenice: u tržišnim sistemima *firme su autonomne*.

To znači da se u granicama prava, firma može pojaviti na tržištu; izabrati svoje proizvode i metode proizvodnje; sarađivati sa drugim firmama i pojedincima; i mora se zatvoriti ako ne može da opstane na sopstvenim resursima. Kao što piše u jednom priručniku za centralno planiranje, u tržišnim sistemima pretpostavka je da „neka aktivnost može biti preduzeta, osim ako nije izričito zabranjeno“, dok u planskim sistemima „najčešća pretpostavka u većini oblasti ekonomskog života jeste da se aktivnost *ne sme* preduzeti osim ako je dobijena dozvola od strane odgovarajućeg autoriteta“. Neoklasicistička opsednutost time da firme primenjuju ovu autonomiju u *laissez-faire* okruženju – da se restrikcije na dobrovoljnu razmenu minimalizuju ili eliminišu – suštinski je mašila poentu.

Dakle, slobodan ulazak na tržište i višestruki autonomni izvori kapitala znače da svako sa novim idejama za proizvodnju može da traži resurse kako bi primenio svoje ideje i da se ne suoči ni sa jednom zabranom u planskoj aparaturi. Rezultat toga je da preduzetnici imaju više šansi za pribavljanje resursa kako bi testirali svoje ideje. Ovo verovatno dovodi do više otpada koji je inherentan propalim eksperimentima – ali takođe i

dosta većeg opsega za poboljšane proizvode i procese, i konstantno većeg stepena tehnološkog poboljšanja i produktivnog rasta.

Autonomija firmi da izaberu svoje proizvode i proizvodne metode znači da one mogu direktno da komuniciraju sa svojim kupcima i da prilagode proizvodnju njihovim potrebama – a sa slobodnim ulaskom i kupci mogu da izaberu proizvode različitih proizvođača: nije potrebna agencija koja bi ukazala na to šta je potrebno proizvoditi. Kako bi ilustrovao relativnu informacionu efikasnost ovakve vrste sistema, Stiglic je naveo detalj iz ugovora Ministarstva odbrane za proizvodnju običnih belih majica: u ponudi za tender fizički opis željene majice je iznosio oko trideset sitno štampanih stranica. Drugim rečima, centralizovana agencija nikada ne bi saznala i kasnije specifikovala svaku željenu karakteristiku svakog proizvoda.

U međuvremenu, ekonomisti Istočne Evrope su shvatili da je suštinski preduslov za istinsku autonomiju firmi bio postojanje tržišta kapitala – i ovo je pomoglo da se objasni neuspeh mađarskih tržišno-orijentisanih reformi. Tražeći objašnjenje za istrajnost manjkova pod novim tržišnim sistemom, mađarski ekonomista Janoš Kornai je identifikovao fenomen koji je nazvao „meko budžetsko ograničenje“ – situacija u kojoj država neprekidno prebacuje resurse firmama koje su u gubitku kako bi ih sprečila da propadnu. Ovaj fenomen, tvrdio je, bio je ono što je stajalo iza problema nestašice u Mađarskoj: očekujući da će uvek biti zaštićene od bankrota, firme su u praksi radile bez ograničenja budžeta, i tako isticale neograničene zahteve za materijale i kapitalna dobra, uzrokujući hronične smetnje u proizvodnji.

Ali zašto je država stalno otplaćivala dugove firmi koje su bile u krizi? Nije da su mađarske vlasti principijelno bile protiv propasti firmi. Zapravo, kad bi se bankroti desili, komunističko vođstvo ih je tretiralo kao priliku za javnu promociju svoje posvećenosti racionalnom ekonomskom sistemu.

Ultimativni odgovor je bio odsustvo tržišta kapitala. U tržišnoj ekonomiji, firma koja je pred kolapsom može prodati deo ili sve svoje operacije drugoj firmi. Ili može tražiti kapital od zajmodavaca i investitora, ako ih može ubediti da ima potencijal da poboljša svoje performanse. Ali u odsustvu tržišta kapitala, jedine praktične opcije su bankrot ili otplaćivanje dugova od strane države. Konstantna novčana podrška države bila je cena koju je mađarsko vođstvo bilo primorano da plaća kako bi izbeglo ekstremno visoke i štetne razmere propadanja firmi. Drugim rečima, tržišta kapitala stvaraju racionalni način za borbu sa turbulencijom prouzrokovanom jakim budžetskim ograničenjima tržišnih sistema: kada firma mora da potroši više od svog prihoda, može se okrenuti zajmodavcima ili investitorima. Bez tržišta kapitala, ta opcija je isključena.

Dok je otpor komunizmu rastao, oni u Istočnoj Evropi koji su želeli da izbegnu skretanje u kapitalizam izvukli su prikladne lekcije. Godine 1989, poljski disidenti i ekonomski reformisti Włodzimierz Brus (Włodzimierz Brus) i Kazimir Laski (Kazimierz Łaski) – obojica ubeđeni socijalisti i sledbenici istaknutog marksiste-kejnzijanca Mihala Kaleckog (Michał Kalecki) – objavili su knjigu u kojoj su ispitivali izgleda za reformu Istočne Evrope. Obojica su bili uticajni zagovornici demokratskih reformi i socijalističkih tržišnih mehanizama od 1950-ih godina.

Njihov zaključak je bio – da bi postojao racionalan tržišni socijalizam, firme koje su u javnom vlasništvu morale bi da postanu autonomne, a to bi zahtevalo *podruštvljeno tržište kapitala*. Autori su jasno istakli da bi ovo iziskivalo fundamentalno preuređenje političke ekonomije istočno-evropskog sistema – kao i tradicionalnih ideja o socijalizmu. Pišući uoči prevrata koji će srušiti komunizam, predstavili su svoju viziju: „uloga države kao vlasnika bi trebalo da bude razdvojena od države kao autoriteta zaduženog za administraciju. (...) Preduzeća (...) moraju da postanu odvojena ne samo od države u širem smislu nego i jedna od drugih.“

Vizija koju su Brus i Laski skicirali je bila novina: konstelacija autonomnih firmi, finansiranih od strane mnoštva autonomnih banaka ili investicionih fondova, sve zajedno se takmiče i sarađuju na tržištu – a ipak, sve su u društvenom vlasništvu.

Sve ovo predstavlja osnov za postavljanje ključnog pitanja *profita*. O funkciji profita u kapitalizmu može se razmišljati na dva načina. Prema marksističkoj koncepciji, neumorna potraga kapitalista za profitom diktira brzinu i oblik ekonomskog rasta, što profit čini ultimativnim „motorom sistema“ – ali nepredvidivim i arbitrarnim motorom koga bi trebalo zameniti nečim što je racionalnije i humanije. U mejnstrim ekonomiji, s druge strane, profit je shvaćen prosto kao bezopasni koordinišući signal, koji emituje informacije firmama i preduzetnicima o tome kako na najefikasniji način zadovoljiti potrebe društva.

U svakoj od ovih verzija ima neke istine. Obratite pažnju na mejnstrim računicu. Njena logika je jasna: profit firme je tržišna vrednost proizvoda kog prodaje, umanjena za tržišnu vrednost resursa koju kupuje. Dakle, potera za profitom navodi firme da maksimizuju svoju proizvodnju društveno potrebnih proizvoda dok štedljivo koriste svoje oskudne resurse. Prema ovoj logici, profit predstavlja idealnu spravu za koordinaciju.

Međutim, ova logika važi samo dotle dok tržišna vrednost proizvoda predstavlja dobru meru njegove društvene vrednosti. Da li takva pretpostavka može da prođe? Levičarima je jasno da se treba podsmevati ovoj ideji. Istorija kapitalizma je antologija pogrešno procenjenih vrednosti dobara. Ne samo da se kapitalisti služe mnoštvom trikova i manevara kako bi povećali tržišnu vrednost robe koju prodaju (na primer kroz reklame) i snizili vrednost resursa koje moraju da kupe (na primer dekvacijom rada), nego sam kapitalizam sistematski proizvodi cene krucijalnih dobara koje jedva da su racionalno povezane sa njihovom marginalnom društvenom vrednošću: pomislite samo na zdravstveno osiguranje, prirodne resurse, kamatne stope, plate.

Dakle, ako je profit signal, onda bez izuzetka dolazi pomešan sa mnogo šuma. Onda taj signal, bez izuzetka, dolazi. Većina robe u ekonomiji nije kao zdravstveno osiguranje ili prirodni resursi, banalnija je – gumice za kosu, lim, ili televizori sa ravnim ekranom. Relativne cene ovih roba izgleda da stvarno funkcionišu kao dobri vodiči za njihove relativne marginalne društvene vrednosti. Kada se radi o *ovom* delu resursa i proizvoda firme – recimo, kompanija koja kupuje gvožđe i prodaje ga prerađeno kao čelik – težnja za profitom zaista tera kapitaliste da proizvode stvari koje ljudi

žele na najefikasniji mogući način. Iracionalnost profita proizvodi krucijalna potcenjena roba – radna snaga, priroda, informacije, finansije, rizik, itd.

Drugim rečima, u kapitalizmu firme *mogu* povećati svoje profite tako što će efikasno proizvoditi stvari koje ljudi žele. Ali mogu ih povećati i ojađivanjem svojih radnika, uništavanjem sredine, varanjem potrošača i zaduživanjem populacije. Kako postići ovo prvo bez da se dobije i drugo?

Standardan odgovor na ovu dilemu je ono što bi se moglo nazvati socijal-demokratskim rešenjem: dopustiti firmama da ostvaruju svoje privatne profite, ali neka država interveniše od slučaja do slučaja kako bi im zabranila da to rade na štetu društva. Zabraniti zagađivanje, dati radništvu prava, zabraniti prevaru potrošača, potisnuti špekulaciju. Ova agenda nije za šalu. Društveni teoretičar Karl Polanji (Karl Polanyi) video ju je kao deo onoga što je nazvao „dvostrukim pokretom“ koji je u toku još od industrijske revolucije. Polanji je tvrdio da je liberalni kapitalizam oduvek podstaknut težnjom da sve pretvori u robu. Pošto mu je potrebno da proizvodnja bude „organizovana kroz samoregulišući mehanizam razmene dobara“, zahteva da „čovjek i priroda moraju biti upleteni u takav mehanizam; moraju biti podređeni ponudi i potražnji, tj. biti tretirani kao roba, kao dobra proizvedena za prodaju“.

Međutim, takva težnja za komodifikacijom oduvek je proizvodila svoju dijalektičku suprotnost – kontrapokret od strane podređenog društva, koji traži dekomodifikaciju. Dakle, Polanji je dvostruki pokret je „akcija dva organizujuća principa u društvu, svaki od njih sebi postavlja specifične

institucionalne ciljeve, ima podršku određenih društvenih snaga i koristi svoje posebne metode“:

Prvi je princip ekonomskog liberalizma, koji teži da uspostavi samoregulišuće tržište, oslanjajući se na podršku trgovačkih klasa, i koristeći uglavnom laissez-faire i slobodnu trgovinu kao metode; drugi je princip socijalne zaštite koji teži očuvanju čoveka i prirode, kao i proizvodne organizacije, oslanjajući se na varirajuću podršku onih koji su najviše pogođeni štetnim akcijama tržišta – primarno, ali ne i ekskluzivno, radničku klasu i zemljoposjednike – koristeći zaštitu zakonodavstva, ograničenje monopola, i druge instrumente intervencije kao svoje metode.

Posle Drugog svetskog rata, pritisak kontrapokreta učinio je dekomodifikaciju nepriznatim motorom unutrašnje politike širom industrijalizovanog sveta. Partije radničke klase, akutno ranjive na pritisak odozdo, bile su u vladi više od 40% vremena u posleratnim decenijama – nasuprot 10% u međuratnim godinama, i skoro nikada pre toga – i „pretnja levice“, prisilila je partije desnice u defanzivnu pomirljivost. Školovanje, zdravstvena nega, stanovanje, penzije, slobodno vreme, briga o deci, sami troškovi života, ali najvažnije, najamni rad: sve ovo je trebalo da bude postepeno odstranjeno iz sfere tržišnog pritiska, transformisano iz dobara za koje je potreban novac, ili robe koja se kupovala i prodavala po principu ponude i potražnje, u socijalna prava i predmete demokratskog odlučivanja.

Ovo je barem bio maksimalni socijaldemokratski program – i u određenim periodima i mestima u posleratnoj eri njegova dostignuća su bila dramatična.

Međutim, socijaldemokratsko rešenje je nestabilno – i tu nastupa marksistička koncepcija sa svojim naglašavanjem da je težnja za profitom motor kapitalističkog sistema. Postoji fundamentalna kontradiktornost između prihvatanja da će težnja kapitaliste za profitom biti *motor* sistema, i verovanja u to da je možete sistemski ukrotiti i suzbiti kroz primenu određenih mera i regulacija. U klasičnom marksističkom objašnjenju, kontradiktornost je jasno ekonomska: mere koje previše smanjuju visinu profita će dovesti do problema nedostatka investicija i ekonomske krize. Ali kontradiktornost takođe može biti i politička: kapitalisti koji su gladni profita će iskoristiti svoju društvenu moć da opstruiraju primenu određenih mera. Kako možete imati sistem vođen pojedincima koji maksimizuju svoj priliv profita, a ipak očekivati da zadržite mere koje suzbijaju profit, pravila, zakone, i regulacije koje su neophodne za podupiranje opšteg blagostanja?

Ono što je potrebno je struktura koja dozvoljava autonomnim firmama da proizvode i trguju robom na tržištu, težeći da stvore višak proizvoda u odnosu na resurse – i istovremeno zadržavanje tih firmi u javnom vlasništvu i sprečavanje malobrojne klase kapitalista da prisvoje taj višak. Pod ovakvim sistemom radnici i radnice mogu da ostvare bilo koji stepen kontrole nad menadžmentom svojih firmi koji žele, i svi „profiti“ mogu biti društveni – zapravo, mogu funkcionisati kao signal, pre nego kao motivišuća snaga. Ali preduslov takvog sistema jeste podružtvljavanje sredstava za proizvodnju – strukturisano na način koji zadržava postojanje tržišta kapitala. Kako sve ovo može da se uradi?

Počnimo sa osnovama. Privatna kontrola nad društvenom proizvodnom infrastrukturom je na kraju krajeva finansijski fenomen. Kapitalisti upražnjavaju kontrolu, kao klasa ili kao pojedinci, finansirajući sredstva za proizvodnju. Ono što je potrebno, onda, jeste *podruštvljenje finansija* – to jest, sistem opšteg, kolektivnog finansiranja sredstava za proizvodnju i kredita. Ali šta ovo znači u praksi?

Može se reći da ljudi poseduju dve vrste imovine. „Lična“ imovina uključuje kuće, automobile, ili kompjutere. Ali finansijska imovina – polaganje prava na priliv novca, kao što su deonice, obveznice i investicioni fondovi – ono je što finansira proizvodnu infrastrukturu. Pretpostavimo da se ustanovi javni zajednički fond, koji bi preduzeo ono što se eufemistički može nazvati „obaveznom kupovinom“ kompletne finansijske imovine u privatnom vlasništvu. Fond bi, na primer, „kupio“ nečije deonice po tržišnoj vrednosti, uplaćujući novac na bankovni račun te osobe. Do kraja ovog procesa, zajednički fond bi posedovao sva finansijska sredstva koja su bila u privatnom vlasništvu, dok bi svo finansijsko bogatstvo pojedinaca bilo konvertovano u depozite u bankama (ali sa tim da bi se sve banke sada nalazile u zajedničkom vlasništvu, pošto zajednički fond sada poseduje sve deonice).

Niko nije izgubio novac; samo su unovčili svoje deonice i obveznice. Ali postoje dalekosežne posledice. Društvena sredstva za proizvodnju i kredit sada čine aktivu javnog fonda, dok finansijsko bogatstvo pojedinaca sada predstavlja njegovu pasivu (obligacije). Drugim rečima, posao posredovanja između ušteđevine pojedinaca i produktivne fizičke imovine društva koji su ranije vršile kapitalističke banke, investicioni fondovi, itd, sada je podruštvljen. Zajednički fond sada može iznova uspostaviti „ukroćeno“

tržište kapitala na podružtvljenim osnovima, sa mnoštvom društvenih banaka i investicionih fondova koji poseduju kapital i raspodeljuju ga na sredstva za proizvodnju.

Pouka ovoga jeste da prelazak na drugi sistem ne mora da bude katastrofalan. Naravno, situacija koju opisujem bi bila revolucionarna – ali ne bi morala da sadrži i totalni kolaps starog društva i Prometejsko prizivanje nečega potpuno neprepoznatljivog na njegovo mesto.

Na kraju procesa, firme više nemaju individualne vlasnike koji teže da maksimizuju profit. Umesto toga, one su u vlasništvu društva kao celine, zajedno sa svakim viškom („profitom“) koji bi mogle da stvore. Pošto firme i dalje kupuju i prodaju na tržištu, one i dalje mogu da stvaraju višak (ili deficit) na osnovu koga može da se vidi njihova efikasnost. Međutim, nijedan individualni vlasnik ne prisvaja ove viškove, što znači da niko nema poseban interes u perpetuiranju ili iskorištavanju pogrešnog procenjivanja vrednosti robe u svrhe sticanja profita, što je endemska pojava u kapitalizmu. Kontradiktornost „socijaldemokratskog rešenja“ – selektivno osujećivanje motiva za profitom da bi se podržalo opšte dobro, sa istovremenim oslanjanjem na taj motiv kao motor sistema – sada može biti prevaziđena.

Sa istim ciljem, akumulacija kamata na bankovnim računima pojedinaca može biti zaustavljena na određenom stupnju bogatstva, a van tog nivoa može biti ograničena samo na kompenzaciju za inflaciju. (Ili društveni suficit može biti podeljen podjednako među svima i isplaćen kao socijalna dividenda). Ovo neće baš doprineti eutanaziji rentijera, nego nestanku

rentijerskih „interesa“ u društvu. I dok pojedinci još mogu biti slobodni da započnu biznis, jednom kada njihove firme dostignu određenu veličinu, dob i važnost, one će morati da postanu javne: da budu prodane od strane svojih vlasnika na podružtvljenom tržištu kapitala.

Ono što opisujem jeste, u određenom smislu, kulminacija trenda koji se pod kapitalizmom odvijao vekovima: rastuća separacija vlasništva od kontrole. Već sredinom 19. veka, Marks se čudio širenju onoga što danas nazivamo korporacije: „Akcionarska društva generalno – koja su se razvijala s kreditnim sistemom – imaju tendenciju da ovaj upravljački rad kao funkciju sve više odvajaju od svojine na kapital, bio sopstveni ili uzajmljen isto onako kao što se s razvitkom buržoaskog društva sudijske i upravne funkcije rastavljaju od zemljišne svojine, čiji su atributi one bile u feudalno doba“.⁴ Marks je ovaj razvoj smatrao veoma značajnim: „To je ukidanje kapitala kao privatne svojine u okviru same kapitalističke proizvodnje.“

Do početka 1930-ih godina ovo „podružtvljeno privatno vlasništvo“ je postala dominantna proizvodna forma u američkom kapitalizmu, kao što su Adolf Berl (Adolf Berle) i Gardiner Mins (Gardiner Means) naznačili u *Modernoj korporaciji i privatnom vlasništvu* (*The Modern Corporation and Private Property*). Činilo se da se upravljačko-korporativni model suočava sa izazovom u 1980-im godinama, kada su vlasnici kapitala, nezadovoljni klonulim stopama profita, pokrenuli napad na ono što su smatrali slabim i samozadovoljnim korporativnim menadžerima. Ovo je pokrenulo titansku

4 Karl Marks, *Kapital*, tom 3, citirano po Moša Pijade, Prosveta, 1978, str. 325.

unutarklasnu bitku za kontrolu nad korporacijom koja je trajala više od decenije. Ali do kasnih 1990-ih, rezultat je bio kompromis za obe strane: generalni direktori su sačuvali svoju autonomiju od kapitalnih tržišta, ali su prigrllili ideologiju „akcionarske vrednosti“; njihovi paketi deonica su učinjeni osetljivijim na profit firme i njen uspeh na berzi, ali i drastično povećani. U stvarnosti, ništa od ovog tehnički nije rešilo problem separacije vlasništva i kontrole, pošto nove šeme plaćanja nikada nisu uspele da poravnaju novčane interese menadžera sa interesima vlasnika. U iscrpnoj studiji prihoda direktora od 1936. do 2005. godine sprovedenoj od strane MIT-a i Federalnih Rezervi,⁵ ekonomisti su otkrili da je korelacija između učinka firme i ukupne plate njenih direktora zanemarljiva – ne samo u eri menadžerstva sredinom veka, nego tokom celog perioda.

Drugim rečima, laboratorija kapitalizma vršila je vekovima dug eksperiment da bi testirala može li ekonomski sistem funkcionisati ako preseče jedan-na-jedan vezu između profita preduzeća i nagrada koje njegovi upravljači akumuliraju. Eksperiment je bio uspešan. Savremeni kapitalizam, sa svojim dosta radikalnim razdvajanjem vlasništva i kontrole, nema manjak grešaka i patologija, ali nepažljivost prema profitu nije jedna od njih.

Kako bi ove podruštvljene firme bile vođene? Kompletan odgovor na to pitanje se nalazi van domašaja eseja kao što je ovaj. Detaljno opisivanje nadležnosti i akata fiktivnih preduzeća je tačno ona vrsta recepta iz

5 Carola Frydman, *Executive Compensation: A New View from a Long-Run Perspective*, 1936-2005, *Review of Financial Studies* 23, May 2010.

Kontovog kuvara koju je Marks s pravom ismejao. Ali osnovna poenta je dovoljno jasna: pošto ove firme kupuju i prodaju na tržištu, njihovo dostignuće može biti racionalno procenjivano. Firmu mogu u potpunosti kontrolisati njeni radnici i radnice, u tom slučaju oni mogu da uberu celu njenu neto dobit, nakon što plate upotrebu kapitala.⁶ Ili firma može da bude u „vlasništvu“ entiteta na podružtvljenom tržištu kapitala, sa menadžmentom izabranim od strane tog entiteta i snažnim sistemom radničkog odlučivanja kojim se pravi kontra-ravnoteža menadžmentu u firmi. Ti menadžeri i „vlasnici“ mogu biti evaluirani na osnovu *relativnog* povrata koji stvara firma, ali oni ne bi imali privatna vlasnička prava nad *apsolutnom* masom profita.⁷ Ako očekivanje budućeg učinka mora biti na

6 Ekonomija firmi s radničkim upravljanjem je ogromna tema koja pokreće mnoštvo kompleksnih institucionalnih pitanja koja leže van dometa ovog članka. (Vidite *Governing the Firm* Gregorija Doua [Gregory Dow] za obuhvatniji pregled). Ali važno je naglasiti, kao političku stvar, da sa takvim firmama više ne postoji sistemski konflikt između autonomne kapitalističke ili menadžerske klase i ostatka populacije. Naravno, i dalje postoje sukobljeni interesi među sektorima, ali oni postoje bez obzira na oblik svojinskih odnosa koji je na snazi. Štaviše, mislim da postoji dobar razlog za pretpostavku da će uticaj uskogrudih sektorskih interesa biti veći kad postoji autonomna kapitalistička klasa nego kad je nema, jer ta klasa ima unutrašnji interes u održavanju poroznosti države prema ličnim interesima manjine uopšteno.

7 Nema potrebe da se pretpostavi da menadžeri nužno moraju uzimati novčane nagrade za bolji učinak. Ali korišćenje te pretpostavke čini lakšom jednostavnu matematičku ilustraciju toga kako menadžeri mogu biti ocenjeni relativnim ali ne i apsolutnim profitom. Pretpostavimo da vlast početkom svake godine odredi jedan deo nacionalnih prihoda namenjen isplaćivanju menadžerskih bonusa na kraju godine. Taj iznos bi se mogao menjati svake godine, ali recimo da je ove godine 3%. Na kraju godine, nacionalni prihod se sabere, zajedno sa ukupnim profitom. Ako ukupan profit iznosi 30% nacionalnog prihoda, to znači da bi ukupni bonusi bili jedna desetina ukupnog profita ($3\%/30\%$) – što znači da bi iznos bonusa za menadžere svake pojedinačne firme bio jednak jednoj desetini

neki način „objektivno“ procenjeno, to je nešto što podružtvljena tržišta kapitala mogu obavljati.

Takav program nije utopijski, ne proglašava *nultu godinu* i ne tretira društvo kao *tabula rasu*. Ono što pokušava jeste da skicira racionalni ekonomski mehanizam koji odbija stavljanje potere za profitom iznad ispunjenja ljudskih potreba. On ne isključuje dalje, temeljnije promene u načinu na koji ljudi komuniciraju jedni s drugima i sa svojim okruženjem – već naprotiv, spušta barijere daljoj promeni.

U počast Ajzaku Dojčeru (Isaac Deutscher), istoričarka Elen Mejksins Vud (Ellen Meiksins-Wood) je pohvalila njegovu „odmerenu viziju socijalizma, koji priznaje svoje obećanje ljudske emancipacije bez gajenja romantičnih iluzija da će izlečiti sve ljudske boljke, ili nekim čudom, prema Šelijevim rečima „osloboditi ljude krivice ili bola“. Socijalizam, Dojčer je napisao, nije „poslednji i savršeni proizvod evolucije, ili kraj istorije, nego, u određenom smislu, samo početak istorije“. Sve dok levica može da sačuva ovu elementarnu osnovu nade, sačuvaće i horizont izvan kapitalizma na svom vidiku.

Sa engleskog prevela Tatjana Maksimović

profita te firme. Pod ovakvim sistemom, svaka menadžerka bi imala interes da poboljša učinak svoje firme, ali ne bi imala racionalan razlog da podriva ili da se protivi bilo kom zakonu o potiskivanju profita, normama, pravilima ili regulacijama donešenim u interesu društva, pod pretpostavkom da se ona odnose na sve firme podjednako. Još jednom, ono što je ovde važno je koncept: bilo da je nagrada za dobar učinak novac ili pohvala, princip je isti.

SEM GINDIN
(SAM GINDIN)

JUREĆI UTOPIJU

Radničko vlasništvo i kooperative neće uspeti u kapitalističkim uslovima.

Ove godine se obeležava pet stotina godina od *Utopije* Tomasa Mora (Thomas More) – knjige koja je u vreme početaka kapitalizma uvela pojam „utopija“ u radikalnu misao. U Morovoj priči, izmišljeni lik doslovno tvrdi da „sve dok su privatno vlasništvo i novac mera svih stvari, teško da će zajednicom vladati pravednost ili sreća“.

Pola milenijuma kasnije, ova ideja – da je privatno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju ključna prepreka ka boljem svetu – dobro se kotira na levisi koja poziva da se ostvari ekonomija koja se temelji na direktnoj kontroli od strane radništva i zajednice.

Majkl Albert (Michael Albert) i Robin Hanel (Robin Hahnel)¹ su prednjačili u ovakvim zahtevima, pokušavajući da ostvare praktičnu održivost „participativne ekonomije“ početkom 1990-ih godina. Pišući nakon finansijske krize iz 2008. godine, Hanel je ponovo istakao značaj verovanja u prihvatljivu alternativu: bez nje, rekao je, „ne možemo očekivati da će ljudi preuzeti rizike koji su potrebni radi promene“ niti da će „graditi strategiju prelaska iz tačke A u tačku B“.

Noviji zagovornici su se pomerili od problema uverenja ka problemu strategije. Tri prominenta leva intelektualca su u središtu ovih nastojanja: Ričard Volf (Richard Wolff), Gar Alperovic (Gar Alperovitz) i Erik Olin Rajt (Erik Olin Wright).

Iako razvijaju argumente više ili manje nezavisno, njihovi argumenti se ipak preklapaju i nailaze na spremnu publiku među aktivistima i aktivistkinjama koji su razočarani u sindikate, izbornu politiku i u sopstveno iskustvo u društvenim pokretima, ali su inspirisani eksperimentima narodnog upravljanja u Latinskoj Americi. Zbog sve većeg interesovanja, participativna ekonomija je nazvana „sledećom velikom idejom Levice“.

Pobornici narodnog upravljanja zagovaraju postepeno, direktno preuzimanje radnih mesta od strane grupa radnika i radnica, u okviru kapitalizma, zajedno sa sličnim neposrednim proširenjem kooperativa (*co-ops*)

1 Michael Albert & Robin Hahnel, *The Political Economy of Participatory Economics*, Princetone University Press, 1991.

i širenjem decentralizovane participacije u svakom aspektu društvenog života. Vremenom će ove kvantitativne promene uticati na kvalitativne promene i kapitalizam će ustupiti mesto društvu zasnovanom na supstancijalnoj ekonomiji i socijalnoj demokratiji.

Za Ričarda Volfa, političkog ekonomistu, odlučujući problem kapitalizma je eksploatacija. Kapitalisti – zahvaljujući kontroli nad sredstvima za proizvodnju – kupuju radnu snagu, organizuju je i kontrolišu višak koji radnici i radnice proizvode za sopstvenu potrošnju i, iznad svega, za produktivno reinvestiranje koje omogućava da ciklus ide dalje.

Ali Volf ne misli da ćemo eksploataciju okončati ako pokušavamo regulisati tržište ili se okrenemo državnim alternativama, bilo socijaldemokratskim ili komunističkim. S obzirom na odnose snaga koji su ukorenjeni u kapitalizmu, on misli da industrije neminovno vezuju regulatore i fiskalnu ekspanziju za rast sistema, ne za njegovu promenu. A centralno planiranje samo zamenjuje kapitaliste državnim birokratama.

Kao i veći deo američke levice, Volf ima razumevanja za sindikate, ali misli da oni više nisu u stanju da vode društvenoj promeni. Umesto toga, on predstavlja sindikalistički-nastrojenu alternativu koja se zasniva na stvaranju radničkih samoupravnih preduzeća (*Worker Self-Directed Enterprises, WSDEs*), koja su usredsređena na „unutrašnju organizaciju proizvodnih preduzeća“ i „pozicioniranje radništva unutar svakog proizvodnog preduzeća kao prisvajача viškova tog preduzeća“.

Istoričar Gar Alperovic, jednako optimističan, tvrdi kako radnici već imaju materijalnu osnovu za revoluciju u vlasničkim odnosima. Distancirajući se od rasprostranjenog pogleda koji protekle tri decenije procenjuje kao period neprestano umanjivanih očekivanja, Alperovic u svojoj knjizi *What Then Must We Do?* predviđa da će se sve više i više ljudi okretati protiv kapitalističkih društvenih odnosa, što se ekonomija bude pogoršavala „nudeći vrlo malo alternativa do inovacija i uzimanja stvari u svoje ruke“.

On ide i korak dalje, tvrdeći da je „sledeća američka revolucija“ već u toku. „Socijalizam“, kaže Alperovic, „je uobičajen kao i trava u SAD-u“ (dodajući u zagradama „doduše možda ne tako česta pojava... ali ipak veoma česta“).

U poglavlju pod nazivom „Svakodnevni socijalizam, sve vreme, američki stil“, Alperovic napominje da je „tiha demokratizacija“ američke ekonomije dovela do toga da se „više od 40% populacije“ pridruži kooperativama i da je preko deset miliona ljudi postalo članovima *Planova za akcionarstvo zaposlenih* (*Employee stock-ownership plans, ESOPs*). Model ESOP, dodaje naglašavajući, uključuje „tri miliona [članova] više nego što ih je u sindikatima u privatnom sektoru“.

Erik Olin Rajt, marksistički sociolog, je teorijski ambiciozniji i nijansiraniji u diskusiji od Alperovica. S pravom odbacuje determinističko nastojanje u vulgarnom marksizmu, i premda očekuje da će borba za prevazilaženje kapitalizma uključivati ozbiljne sukobe² i lokalizirane lomove, on

2 Erik Olin Wright, *Why Class Matters*, Jacobin, str. 25

pobunjeničko rešenje razumno smatra zastarelim u eri u kojoj je kapitalizam, pre svega, spojen sa liberalnom demokratijom. Osim toga, Rajt strahuje da bi posledica raskida – „diktatura proletarijata“ – rizikovala ostvarenjem ozbiljnije autoritarnosti. To ne znači da se svrstava u anarhistički obojene društvene pokrete koji su neumoljivo neprijateljski nastrojeni prema državi; državu vidi kao važno mesto borbe.

Ali, kao Volf i Alperovic, Rajt usvaja gradualistički okvir „metamorfoze“ i daje znatnu težinu eklektičkom razvoju „međuprostornih alternativa“ koje nastaju u pukotinama kapitalizma – „realnim utopijama“³ koje bi se u konačnici proširile do samog jezgra kapitalizma.

Privlačnost mikrokosmosa budućeg sveta, poput kooperativa i radničkih samoupravnih preduzeća, je u zajedničkoj želji za supstancijalnom kontrolom nad našim svakodnevnim životima kao i u nadi da bi takve institucije mogle delovati kao strateški udarni ovnovi u ostvarivanju socijalizma.

Štaviše, ovaj pristup marksistički moduliranog populizama izgleda da nudi izlaz iz strategije rada u okviru sistema i kooptiranja ili iz čekanja na revoluciju koja nikada ne dolazi.

Za mnoge aktiviste i aktivistkinje sadrži, izgleda, i dodatni bonus izbegavanja zapetljanih složenosti koje sa sobom nosi suočavanje sa državom – iako je država u središtu vlasničkih odnosa i kapitalističke moći.⁴

3 Erik Olin Wright, *Envisioning Real Utopias*, VersoBooks, 2010.

4 Christian Parenti, *Why the State Matters*, Jacobin, 30. 10. 2015

Konačno, međutim, ova strateška orijentacija nije dovoljna.

Ciljevi i sredstva

U predlozima za uvođenje radničkog samoupravljanja u okviru kapitalizma ubrzo se nailazi na teškoće, posebno kada je reč o vlasništvu. Albert i Hanel su uvek oprezno insistirali na tome da radnici ne poseduju svoje posebno radno mesto, čak i kada je ono pod njihovom kontrolom – radno mesto pripada društvu kao celini.

Oni tvrde da bi radnici trebalo da „rukovode“ svojim radnim mestima jer su oni kojih se „najviše tiče“ ono što se tamo događa, ali u socijalističkoj demokratiji bi svi kojih se tiču odluke radnih mesta – drugi radnici i radnice, potrošači i zajednica – morali imati pravo glasa u tome kako potrošiti viškove koje generiše proizvodnja.

Međutim, pojavljuju se zamršena pitanja o vlasništvu – i u širem smislu o posredovanju između sredstava i ciljeva – kada se radnička kontrola sprovodi u kapitalizmu, sistemu u kojem institucionalizacija svojine zahteva da se vlasništvo legalno i suštinski nalazi *negde*.

Ukoliko se državno vlasništvo odbacuje kao zamena za zajednička dobra (*commons*) i ako je vlasništvo preduzeća kojima upravlja radništvo u rukama sâmihih radnika i radnica, onda ove grupe radnika i radnica u suštini postaju sopstveni kapitalisti. Oni imaju vlasnička prava, mobilišu svoje finansije, kontrolišu i reinvestiraju „njihov“ višak u sopstvenu korist.

Zakonski odobrena vlasnička prava su postala važna nakon perioda ekonomske krize u Argentini 2001. godine. Kada su radnici preuzeli fabrike pred kolapsom, bilo im je potrebno čvrsto jemstvo vlasničkih prava ne bi li izbegli uskraćivanje finansijskih i kreditnih sredstava koja su im bila potrebna radi kupovine komponenti i materijala pre prodaje.

Država je popustila ovim zahtevima, ali samo pod uslovom da radna mesta postanu kooperative,⁵ što je značilo da su radnici nasledili dugove „rekuperiranih“ fabrika i da su takođe bili odgovorni za svoje gubitke.

Najmilitantniji radnici su se usprotivili takvom aranžmanu. Oni su želeli ulogu u upravljanju radnim mestima, ali su tvrdili da država treba zakonski da ih preuzme, finansira njihovu obnovu i poveže ih u plan o radnim mestima. Ovi zahtevi su uglavnom odbijeni.

Tako su radnici završili u kooperativama i bili su trostruko više ugroženi kao konkurenti u okviru kapitalizma: otpočeli su sa postrojenjima koja su kapitalisti ostavili kao potkapitalizovana i nekonkurentna; bili su opterećeni dugovima; i morali su uložiti vlastite uštedevine u sredstva ili pristati na niže nadnice ne bi li rešili probleme duga ili novih investicija.

Slučaj Argentine dovodi u sumnju ideju kako veća radnička kontrola nad radnim mestima ili kooperative lako prelaze u sve egalitarniji društveni poredak.

5 *Argentina's co-operative sector continues to grow*, <http://ica.coop/en/media/news/argentinas-co-operative-sector-continues-grow>

Bez alternativnog institucionalnog mehanizma za koordinaciju proizvodnih aktivnosti, konkurentska tržišta – koja Hanel opisuje kao „kancer socijalizma“ – preobražavaju razlike u sredstvima, veštinama, lokalnim prednostima i valorizaciji proizvoda u ogromne nejednakosti između radništva i zajednica.

Negativan uticaj ovih nejednakosti na društvenu solidarnost je bolno bio očigledan u bivšoj Jugoslaviji, koja je u potpunosti implementirala tržišni socijalizam. Nejednaki raspored istorijskih i geografskih prednosti je podrazumevao da su se nejednakosti između preduzeća takođe manifestovale regionalno.

Tamo gde se to preklapalo sa etničkim i klijentelističkim političkim strukturama, to je opasno pogoršalo etničke tenzije. I kako je severna Jugoslavija razvijala bliže ekonomske veze sa Evropom, ove nejednakosti su se pojačavale.

Jedna od ključnih nejednakosti koje generiše konkurencija – neizbežan deo kapitalizma – jeste nezaposlenost. Ako uspešna preduzeća izbacuju ona neuspešna iz posla i ako radni kolektivi radije ne upošljavaju i ne dele profit sa radnicima i radnicama koji tek postaju deo radne snage, šta se događa sa radništvom koje je ostavljeno bez posla?

Volf je razmišljao o ovom pitanju i priznao je da bi ekonomija utemeljena na modelima radničkih samoupravnih preduzeća (WSDE) zahtevala državnu intervenciju u borbi protiv nezaposlenosti. Ali zbog njegove antipatije prema državi daje iznenađujuće naivan odgovor: „Umesto primanja redovnih nadoknada za nezaposlenost, [radnici i radnice] bi mogli

zahtevati da im se isplati celokupni iznos nadoknada unapred kao početni kapital za WSDE“.

Slati radnike i radnice koji nisu uspeali da pronađu posao nazad u džunglu konkurencije ili nuditi radništvu koje tek postaje deo radne snage priliku da se takmiči sa onima koji su već etablirani, dosta liči na rešenja koja nudi libertarijansko pravo. I ignoriše činjenicu da mesto na kojem se sprovodi takav program – Italija – ima duplo veću stopu nezaposlenosti⁶ od Sjedinjenih Američkih Država.

Još jedan model koji se, na površini, pojavljuje kao bolje rešenje problema fragmentisanog radničkog vlasništva jeste *Kvebečki fond solidarnosti* (*Quebec Solidarity Fund, QSF*) – jedan od primera „realnih utopija“ koje Rajt pozdravlja.

QSF model je specifičan po tome što država subvencionise radnike i radnice da investiraju u „fond solidarnosti“ i ne daje prava vlasničkih i investicionih odluka raspršenom radništvu ili podgrupama radnika i radnica, već širem kolektivu – u ovom slučaju, centralnom sindikalnom telu.

Iako Rajt priznaje da model QSF ne osporava kapitalizam, on izgleda i dalje veruje da bi on mogao doprineti većem projektu. Ovo je pogrešno. Postavljanje radničkih lidera na odgovorna mesta ne jamči samo po sebi

6 Lorenzo Totaro, *Italy Unemployment Rate Stays Unchanged, Prompting Concerns*, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-02-02/italy-unemployment-stays-unchanged-prompting-outlook-concerns>

bolju politiku. I doista, QSF je izvorno osmišljen da bi skrenuo populističko interesovanje dalje od radikalnih zahteva, poput onog o kontroli privatnih finansijskih institucija, a ne da bi demokratizovao ekonomiju.

U stvarnosti, radnička participacija u QSF se uglavnom sastoji u učešću u jedinstveno visokim poreskim olakšicama odobrenih onima koji doprinose fondu (mera koja je pomogla utišavanju kritike poreskih olakšica za korporacije). QSF također obezbeđuje Kvebečkoj federaciji rada klijentelističke mogućnosti za visoko plaćene poslove na vrhu i naknade za aktiviste koji prodaju program na radnom mestu.

Povrh svega, briga za visoke povrate i legitimnost u investicionim krugovima je sprečila fond da koristi sredstva u interesu sindikalizovanih kompanija, da se uzdrži od ulaganja u antisindikalne kompanije, s obzirom na kreativne obrte, ili da pokaže bilo kakav afinitet za socijalne investicije.

U tom smislu, Rajtovo pogrešno identifikovanje Kvebeka sa „socijalnom ekonomijom“ izgleda kao da odražava taktičku odluku leve da nađe pozitivne primere koji podstiču optimizam. Da budemo pošteniji, dobra stvar je što je Kvebek uveo progresivne programe, poput programa brige o deci.

Ali priča se, sve u svemu, ne razlikuje mnogo od drugih. Studenti i sindikati su marširali ulicama⁷ protiv povećanja školarina, rezova u javnom sektoru, zamrzavanja plata i degradacije životne sredine. Ipak, ni u Kvebeku, kao ni

7 Ashley Smith, *Feeling Their Power*, Jacobin, 19. 01. 2016.

drugde, „socijalna ekonomija“ nije zamenila skup politika koje nazivamo „neoliberalizmom“.

Ambiciozniji predlozi za laganu kolektivizaciju vlasništva bez direktnog ograničavanja moći kapitala će se verovatno suočiti sa ozbiljnim preprekama. Švedski *Majdnerov plan* je dobra ilustracija za to.

Majdnerov plan,⁸ koji je osmislio sindikat (*Landsorganisationen, LO* - švedska centrala rada) 1970-ih je predložio godišnji namet na profit, koji će se potom konvertovati u akcije za centralni fond pod kontrolom sindikata (koji je u to vreme predstavljao preko 80% radnika i radnica).

Sredstva bi se demokratski mogla dodeljivati u svrhe regionalnog i sektorskog razvoja i, vremenom, većinsko vlasništvo proizvodnih sredstava nacije bi se od privatnih vlasnika prebacilo na švedsku radničku klasu.

Međutim, kao najveći problem se ispostavilo pitanje vremena: tokom tranzicije, švedska ekonomija je ostala zavisna od istih tih korporacija koje su nastojali da eksproprišu.

Upozoravajući da će instinktivno povući dugoročne investicije ukoliko njihova vlasnička prava budu ugrožena, i tvrdeći da će efikasnost, stabilnost, pa čak i životni standardi pretrpeti nenadoknadivu štetu ukoliko dođe do prenosa vlasništva, korporacije su se agresivno mobilisale protiv Majdnerovog plana.

8 Kjell Östberg, *The Great Reformer*, Jacobin, 10. 09. 2015.

Suočavanje sa pretnjama preduzeća je zahtevalo širok, agresivan odgovor, koji bi uključio i zaustavljanje preduzeća u obezvređivanju imovine ili u napuštanju zemlje. Ali tako dramatičan raskid sa kapitalizmom nije bio na dnevnom redu i predlozi sindikata – elegantni u teoriji, ali ekonomski i politički kontradiktorni – su poraženi i nikada nisu ponovo oživljeni.

Bodrenje

Trezvena procena uspeha i neuspeha eksperimenata radničkog vlasništva je od suštinskog značaja. Nažalost, slabost levice je osnažila tendenciju preuveličavanja značaja obećavajućih borbi.

Očajnički očekujući dobre vesti, aktivistkinje i aktivisti su oduševljeno pozdravljali svako radničko preuzimanje kompanije ili „iskorak“. Međutim, novina ubrzo počinje da blede i umesto da nakon toga dobijemo razborite analize – pažnja se pomera na sledeću inspirativnu akciju, pa onda na sledeću...

Jedan od takvih slučajeva je i slučaj kompanije *Republic Windows*⁹ u Čikagu. Nakon najavljenog zatvaranja, pa *sit-down* štrajka,¹⁰ pa promene u vlasništvu i još jednog najavljenog zatvaranja kompanije, radnici i radnice su – bez nade

9 *Chicago Workers Open New Cooperatively Owned Factory Five Years After Republic Windows Occupation*, http://www.democracynow.org/2013/5/9/chicago_workers_open_new_cooperatively_owned

10 *Sit-down* štrajk tip štrajka u kojem radnice i radnici „zauzimaju“ radna mesta i ne napuštaju ih sve do ispunjenja njihovih zahteva. (prim. prev.)

da će se pronaći drugi vlasnik – hrabro napravili korak ka uspostavljanju radničke kooperative. Sledio je nalet entuzijastičnih tekstova, uz nadu da bi se moglo podstaći dugo očekivano oživljavanje radničkog pokreta.

Ali kako se to nije odmah dogodilo, kompanija *Republic Windows* je ispalala sa radara levice. Skoro da uopšte nije bilo diskusije o konačnom nesretnom ishodu: od prvobitno 240 radnika i radnica koji su se suočili sa prvom najavom zatvaranja kompanije 2008. godine, ostalo ih je samo 17. Zbog pritiska konkurencije oni sami sebi isplaćuju nadnicu, u blizini ili ispod minimalne plate (kao „suvlasnici“ ne mogu biti obuhvaćeni zakonom o minimalnim platama).

Tragedija kompanije *Republic Windows* ukazuje na granice sporadičnih, manje ili više proizvoljnih preuzimanja kompanija, pogotovo u slučaju (kao što je to uobičajeno) kada fabrika biva odbačena od strane kapitala ali i dalje ostaje podložna konkurentskim odnosima između preduzeća.

Iako vredna divljenja kao odbrambene mere, preuzimanja fabrika nisu sâma po sebi pretnja *status quo*, niti nužno vode dubljim razumevanjima, posvećenosti i strateškim kapacitetima koji bi mogli biti temelj budućih izazova kapitalizmu.

Dramatičnija ilustracija je primer talasa preuzimanja fabrika u Argentini, što je naročito izazvalo intenzivno uzbuđenje međunarodne levice.

Ohrabreni podrškom okolnih zajednica, solidarnošću radnika u drugim preuzetim fabrikama, i *piquateros* pokretom (mobilizovanim grupama ne-

zaposlenih radnika)¹¹ – radnici i radnice su uspešno zaustavili pokušaje države da ih izbací iz sopstvenih rekuperiranih fabrika.

Osim toga, u procesu rada na ovim radnim mestima radnici i radnice su naučili nove veštine, stavljen je veći prioritet na zdravlje i bezbednost, radnici su težili većoj fleksibilnosti u deljenju radnih opterećenja, a hijerarhije na radnom mestu kao i raslojavanja po prihodima su praktično sasečena (osobito tamo gde su borbe za održavanje radnih mesta otvorenim bile najakutnije).

Kao i u prošlim periodima dubokih političkih previranja, akcije radnika i radnica su potvrdile radikalni potencijal i centralno mesto radničke klase. Marina Kabat, bliska posmatračica ovih događaja izbliza, je s pravom argentinske događaje okarakterisala kao „jedno od najvećih dostignuća radničkog pokreta“. Ali je savetovala i obazrivost: „Zanemarivanje granica i protivrečnosti neće pomoći u očuvanju i razvijanju njihovih punih potencijala za budućnost“.

Iako ove akcije predstavljaju konkretne alternative za pojedine grupe radnika i radnica ili njihove zajednice – i ostavljaju značajno nasleđe – oni se nisu razvili u alternativni model za društvo u celini. Fabrike su preuzete iz očajja, a ne iz strateških prioriteta.

11 Moira Birss, *The Piquetero Movement: Organizing for Democracy and Social Change in Argentina's Informal Sector*, <http://quod.lib.umich.edu/j/jii/4750978.0012.206/--piquetero-movement-organizing-for-democracy-and-social?rgn=main;view=fulltext>

Bez svesne strategije za sveukupnu društvenu transformaciju, a posebno bez potrebe da se ide dalje i da se dobije državna vlast radi podrške, proširenja i koordinacije preuzimanja fabrika, kao i eliminacije konkurencije kao pokretačke snage, raskid sa kapitalizmom nikada nije bio istinska mogućnost.

Preuzimanja fabrika su i danas na dnevnom redu u Argentini, ali njihov rast je usporen zbog opadanja stope zatvaranja. Od 2014. godine je bilo oko trista preduzeća u radničkom vlasništvu koje pokrivaju skoro četiri hiljade radnika – što čini delić od ukupno dve stotine hiljada registrovanih argentinskih preduzeća i manje od 0,1% procenta radne snage u zemlji. Radnička preuzimanja kompanija nisu dovela u pitanje prosperitetna radna mesta niti „vodeće vrhove“ ekonomije.

Još jedna popularna mikroalternativa su kooperative, oblik poslovanja koji se zasniva na egalitarnom principu: jedna osoba – jedan glas. Dostignuća kooperativa se ne osporavaju, ali je važno da se ne pretera sa uveličavanjem njihovog značaja.

Dok je Marks hvalio radničke kooperative kako „u starom obliku predstavljaju klicu novog“, takođe je insistirao na tome da one „u svojoj stvarnoj organizaciji prirodno reprodukuju, i moraju da reprodukuju, sve nedostatke postojećeg sistema“.

Formalna jednakost u kooperativama ne znači nužno da svi jednako učestvuju, baš kao i u izornoj demokratiji – birokratija i elite (i indiferentnost) lako osujećuju obećanje jednakog prava glasa. Pored toga, preko

90% kooperativa su potrošačke kooperative, što znači da glavni vlasnici nisu ljudi koji tamo rade.

Čak i u kooperativama u vlasništvu radništva se članstvo i zapošljavanje ne preklapaju uvek: u *Cooperative Home Care Associates*,¹² najvećoj američkoj kooperativi u vlasništvu radništva, samo polovina radnika i radnica su članovi kooperative. To nije neobično – mnoge kooperative su to samo po nazivu, a neke od većih čak otvoreno podstiču poseban oblik akcijskog vlasništva koje slabi kontrolu članstva.

Kooperative takođe ni približno nisu toliko nezavisne od kapitalističkih diktata koliko to njihovi zagovornici podrazumevaju. Kreditne unije – najrasprostranjenija vrsta kooperativa – su morale da uđu na finansijska tržišta ne bi li dobili sredstva za servisiranje svoje baze, i tako su se efikasno integrisale sa Vol Stritom. Neke od njih su čak umešane u finansijsku krizu iz 2008. godine.

Osvrt na Mondragon, legendarnu šest decenija staru kooperativu u Baskiji, nam otkriva ograničenja kooperativa. Sa radnom snagom od 80. 000 ljudi, funkcionisanjem na globalnom nivou kroz 150.000 kompanija sa godišnjim prometom od 16 milijardi dolara, Mondragon je živi dokaz da je moguće pokrenuti posao koji formalno ima demokratsku strukturu, značajno izjednačen prihod i strukturu moći, i humani model planiranog otpuštanja.

12 *BEST PRACTICES: Cooperative Home Care Associates*, <http://phinational.org/consulting/resources/best-practices/chca>

Ipak, Mondragon je daleko od ideala Alberta i Hanela. Dok je razmer prihoda od-direktora-do-radnika u odnosu 6,5 : 1 (što izgleda zanemarljivo u odnosu na SAD gde iznosi 350 : 1), top menadžeri i dalje žive u potpuno drugačijem svetu od radništva. I, kao što je Šerin Kazmir (Sharryn Kasmir) pokazala u svom istraživanju, učešće u donošenju odluka je pre svega u interesu nižeg nivoa menadžmenta, a ne radnika i radnica.

Nedavni događaji su doveli do dodatnih problema. Pritisak konkurencije je doveo do zatvaranja¹³ jedne od najvećih delatnosti Mondragona (kompanije Fagor, proizvođača bele tehnike sa 3.400 radnika) i kooperativa se sve više morala oslanjati na privremene radnike i radnice koji rade od kuće kao i na rastuću proizvodnju u inostranstvu koja koristi unajmljene radnike i radnice, a ne članove kooperative.

Ukratko, kooperative, koje su nekada bile deo radikalnih političkih pokreta, su sada u velikoj meri integrisane u kapitalistički poredak. One mogu lobirati za određene promene, ali se više ne mobilizuju uz one koji se bore protiv kapitalizma.

Umesto toga, glavni interes članova kooperativa generalno ne ide radikalnije od dobijanja veće prodajne i niže nabavne cene na tržištu – što nije za odbaciti, ali isto tako to neće naterati kapitaliste da se preznojavaju.

13 *Trouble in workers' paradise*, <http://www.economist.com/news/business/21589469-collapse-spains-fagor-tests-worlds-largest-group-co-operatives-trouble-workers>

Čak i pored ovih nedostataka, preuzimanja fabrika i kooperative imaju neke pozitivne strateške atribute. Entuzijazam prema planovima za akcionarstvo zaposlenih, nasuprot tome, veoma je zbunjujuć. Prema ESOP modelu, radnici su delimično kompenzovani akcijama kompanija koje drže sve dok ne odu u penziju ili daju ostavku. Značajan pobornik ovog modela, Alperovic priznaje da je ESOP model daleko od savršenstva, ali i dalje ga navodi kao dokaz „evolutivne rekonstrukcije“ unapređenja demokratije.

Ipak, ESOP model je bio uveden da bi *ugrozio* demokratiju na radnom mestu, kao i moć radništva, a ne da bi je unapredio. Korporacije kao što su *Proctor and Gamble*, *IBM*, *Coca-Cola* i *UPS* biraju akcionarstvo zaposlenih zbog poreskih olakšica i izbacivanja sindikata (ili barem radi ograničavanja njihove mobilizacije u vezi sa nivoom nadnica ili beneficija nudeći delimičnu „kompenzaciju“).

Kao što je dokument Federalnih rezervi¹⁴ u svom istraživanju odnosa između sindikalnog pregovaranja i ESOP modela zaključio, „ESOP model podstiče slabljenje pregovaračke moći sindikata“. Iz perspektive suočavanja sa kapitalizmom, ESOP planovi nisu prefigurativni već integrativni. Učešće u akcijama koje se nudi radnicima i radnicama ne podrazumeva preraspodelu moći i ono što je radnički „udeo“ u smislu korporativnih prihoda je samo parče od onoga od čega su nedavno odustali.

14 *ESOP Fables: The Impact of Employee Stock Ownership Plans on Labor Disputes*, https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/staff_reports/sr347.pdf

U pokušaju da uspostavi hegemoniju ideje ESOP modela, Alperovic stidljivo citira nikog drugog nego bivšeg predsednika Ronalda Regana: „ne mogu drugačije nego da verujem“, kako je Regan rekao u govoru 1987. godine, „da ćemo u budućnosti u SAD-u i širom zapadnog sveta videti sve veći trend ka sledećem logičnom koraku, vlasništvu zaposlenih“.

Ali daleko od toga da upućuje na moć ideje čije vreme je došlo, Reganova podrška (kao što je jasno iz celog govora) signalizira njegovo slaganje sa načinom organizacije koji nije pretnja za establišment.

Moja poenta nije u tome da se odbaci značaj strategija osmišljenih radi osnaživanja radničke kontrole i radničkog vlasništva. U principu, preuzimanja fabrika i kooperative bi trebalo entuzijastično podržavati.

Ali ono što nedostaje u tolikim skorašnjim analizama jeste trezveno, drugarsko istraživanje njihovih snaga i slabosti, tako da, povrh solidarnosti, iz njih nešto možemo naučiti a ne samo ih dodavati na spisak postojećih iluzija – zadobijajući na taj način bolje razumevanje toga šta transformacija društva zaista zahteva.

Moć delovanja države i radničke klase

Radi postizanja svojih navodno radikalnih ciljeva, pokret za radničku kontrolu u okviru kapitalizma nudi neobično apolitične strategije. Njihov prioritet je dovođenje u pitanje vlasničkih odnosa, ali vrlo malo pažnje obraćaju na uključivanje i transformaciju države, i izgleda da ne pridaju

baš mnogo značaja tome kako konkurencija između kompanija reprodukuje kapitalističke društvene odnose i prioritete.

U vezi sa ovim nedostacima je i slabo obraćanje pažnje na političku moć delovanja i na oblike političkih kapaciteta klase – naspram ekonomskih kapaciteta – koje "dolazak do cilja" zahteva. Ova relativna nezainteresovanost za vlast i moć delovanja je najtemeljnija slabost pokreta.

Kako bi radnici i radnice stvarno preuzeli radna mesta koja kapital nije napustio? Da li je u redu očekivati od radništva da to uopšte i *želi*, imajući u vidu nesigurnosti i nedostatak institucionalne podrške? Da li su izvršene pripreme za neizbežan kontranapad države, u slučaju da pokret zaista počne da ugrožava ekonomski dominantne korporacije i da ograničava privatnu akumulaciju kapitala? I, nezavisno od pretnje države, kako će se ovi fragmenti novog društvenog poretka koordinirati i zaštititi od destruktivnih pritisaka domaće i međunarodne konkurencije?

Organizovanje koje nije usmereno na državu je nesumnjivo važno. Ipak, u nekom trenutku, antikapitalistički pokreti neće moći da izbegnu usmeravanje borbe ka državi. Istorijski, kad god bi radnici i radnice dolazili do ivice u pogledu militantnosti, a pritom odbijali ili bi im nedostajalo snage da se upuste u suočavanje sa državom, njihove pobune bi počele da blede ili bi bile brutalno slomljene. Ignorirati ili potcenjivati potrebu za izgradnjom pokreta koji bi mogao preuzeti državnu moć znači unapred izgubiti.

Sistemska razmatranje države nije samo pitanje „za kasnije“, nakon što pokret postane istinska pretnja. Radije, ono je neodložan izazov, čak i kada se razmatra u strogo ekonomskim terminima.

Iako su preduzeća u vlasništvu radnika i kooperative dokazale da mogu opstati u pojedinim nišama ili u ekonomskim prostorima koje su korporacije u velikoj meri napustile, potpuno je druga stvar suočiti se sa ključnim kapitalističkim bankama i korporacijama.

Očekivati od preduzeća kojima rukovode radnici da iskorače iz senke kapitalizma i zamene korporativni kapital bez bilo koje vrste podrške, koja bi mogla doći jedino od države, je naivno do krajnjih granica. Problem nije samo u tome što su radnička samoupravna preduzeća i kooperative od samog početka u nepovoljnom položaju, u smislu radnih mesta i podsektora koje su nasledili, niti u tome što se suočavaju sa ogromnom prazninom u finansijskim, upravnim i tehničkim resursima, kao i ustanovljenim vezama sa inputima i tržištem.

Povrh svega, konkurencija zasenjuje sve. Uprkos pojedinim izuzecima, biti konkurentan u uslovima kapitala i istovremeno se oslanjati na vrednosti koje ne uvećavaju konkurenciju znači neprekidno se suočavati sa izborom između odbacivanja tih vrednosti i prihvatanja poraza u uslovima konkurencije.

Jedno od uobičajenih rešenja ove dileme je lobiranje za posebne odredbe za radnička samoupravna preduzeća i kooperative koje bi delimično ispravile nepovoljan konkurentski položaj. Ove odredbe se protežu od jednostavno dogovorenih politika za više programa „obuke“, do *start-*

*up*¹⁵ i finansijskih subvencija, materijalno tehničke i istraživačke podrške. Ipak, ako borba za opstanak čini ovakva rešenja nužnim, ona ipak i dalje legitimizuje destruktivan uticaj konkurentske igre.

Svakodnevna realnost konkurencije ima tendenciju da fragmentiše solidarnost, terajući radničke kolektive da se brinu samo o sebi – čineći da pobednici osećaju malo potrebe za podsticanjem šire solidarnosti a gubitnici postaju cinični prema radničkoj kontroli.

Vrtlog konkurentskih pritisaka pronalazi svoj put i u unutrašnjem radu kolektiva, dajući veću težinu veštinama koje tržište više vrednuje i reprodukujući unutar-fabričke hijerarhije koje podstiču profitabilnost.

Podale se mogu i same stvoriti, kao kada Volf insistira na kategorizaciji radnika duž ose produktivnosti, utvrđene na osnovu toga da li daju direktan doprinos stvaranju viška. Kakvim god svrhama bi ovo moglo poslužiti u analizi kapitalizma (u najboljem slučaju sumnjivim), podela je posebno kontraproduktivna za izgradnju klasno utemeljene solidarnosti.

Davanjem višeg statusa nekim radnicima i radnicama u odnosu na druge, ojačava se niži status koji često zauzimaju radnici/e poput kancelarijskih radnika/ca i čistača/ica (i uopšte prekarni radnici/e, češće žene i imigranti). Verbalna gimnastika opisivanja takozvanih ne-produktivnih radnika i radnica kao ipak značajnih ili imenovanja tih radnika/ca kao „onih koji

15 *Start-up* subvencije su namenjene osnivanju novih preduzeća. (prim.prev.)

omogućuju“ – daje mali doprinos kada je u pitanju izjednačavanje njihovog statusa. (Isto tako, govoriti slabo plaćenim radnicima i radnicama u lancima brze hrane da su manje eksploatisani od radnika i radnica u automobilske industriji, jer ne proizvode toliko višak vrednosti, malo čini na izgradnji solidarnih veza u radničkoj klasi).

Postoje razlozi za nadu da će radnički kontrolisana preduzeća ekonomski cvetati. Ali njihov uspeh ne proizvodi, sam po sebi, radničku klasu sposobnu za buduće *političke* borbe.

Mondragon, najuspešnija kooperativa, je opet poučan primer. Iako osnovan od strane antifašističkog katoličkog sveštenika oca Arizmendiariete (José María Arizmendiarieta Madariaga), Frankov (Francisco Franco) režim je tolerisao Mondragon, pa čak ga i podržavao, jer ga je smatrao „preduzetničkom alternativom radničkom aktivizmu i socijalizmu“.

Antiradikalne tendencije su opstale sve do danas. Mondragonski radnici su upadljivo odsutni iz svih ideoloških i kulturnih struja¹⁶ uskovitlanih oko ostatka baskijske i španske radničke klase. Iako su ponekad sudelovali u širim borbama, ekonomsko vođstvo Mondragona se ne podudara sa političkim vođstvom.

Ovo nije samo pitanje mlake solidarnosti, već pokazatelj toga da Mondragon, i pored svih svojih dostignuća, prihvata pravila kapitalizma i

16 César Rendueles & Jorge Sola, *Podemos and the Paradigm Shift*, Jacobin, 13. 04. 2015.

pokušava da se izbori za konkurentski prostor unutar njega. „Živimo u tržišnoj ekonomiji“, nedavno je izjavio njegov predsednik, dodajući, „i to ne možemo promeniti“.

U rvanju sa dilemom konkurentski uspeh *versus* klasna formacija, mora biti jasna jedna poenta: pokušaj usvajanja politika koje „ravnaju teren“ je pogrešan pristup. Potrebno je promeniti pravila igre, tako da mera uspeha ne bude „konkurentnost“ koja podriva solidarne i egalitarne vrednosti.

Promeniti pravila igre znači ograničiti disciplinujuću moć konkurencije – ograničavanje, a ne proširenje slobodne trgovine, i sužavanje mogućnosti kapitala da uklanja produktivna preduzeća iz zajednica koje ih obogaćuju. To takođe podrazumeva davanje veće težine razvoju orijentisanom ka unutra i uvođenju znatnog stepena ekonomskog planiranja.

Kretanje u tom pravcu, a ne u okviru postojećih pravila kapitalizma, zahteva pomeranje borbe na teren države – ne samo borbu protiv države, već i borbu unutar države u cilju transformacije države.

Ovo nas vraća natrag na pitanje moći delovanja. Ako ključ za participativnu ekonomiju leži u sposobnosti da se promene pravila igre i transformiše država, onda se ocena radničkih samoupravnih preduzeća i koope-
rativa ne može zasnivati na tome da li je ovo ili ono preduzeće ekonomski uspešno, već da li ona doprinose izgradnji radničke klase sa vizijom, uverenjem, klasnim senzibilitetom, pameću i institucionalnom snagom za demokratizaciju ekonomije.

Politizacija

Dakle, kako bi izgledala politizacija radničkih samoupravnih preduzeća, kooperativa i sličnih oblika participativne demokratije? Šta bi priznavanje potrebe da se suoče sa državom i izgrade klasni kapaciteti značilo za njihovo svakodnevno funkcionisanje? Kako bi se ova šira uloga menjala sa promenom faze borbe? I ako politizacija treba biti opšta i održiva, ne znači li to da ona zahteva kao dopunu tih, pre svega, ekonomskih institucija, specifično političku instituciju – partiju (ili partije)?

Razmotrimo potrošačke i kreditne kooperative. One su u prošlosti često imale bliske veze sa socijalističkim pokretima i kako je leva politika slabila, tako je slabila i politička priroda pokreta kooperativa.

Re-politizacija kooperativa bi značila ponovno pridruživanje socijalističkom pokretu: one bi ponovo postale aktivne u socijalistički orijentisanim kampanjama, integrišući socijalističku edukaciju u svoje kontakte sa članovima i zajednicom, proširujući svoje objekte u kulturne i političke prostore (kafe klubovi, knjižare, pabovi, mesta za javne tribine).

Posebno je zanimljiv predlog, koji svoje korene ima u nekim praksama iz prošlosti, da kooperative izdvoje deo od svoje prodaje za finansiranje sindikata, zajednice i socijalističkih organizacija. Kupovina u kooperativama bi tada bila više od pûkog izraza potrošačkih preferencija. Ona bi bila signal posvećenosti većem političkom projektu.

U slučaju preduzeća u vlasništvu radnika i radnica, politizacija predstavlja radikalniji izazov. Kao što je već istaknuto, strategija koja se zasniva na preuzimanju postrojenja koja je kapital napustio i istovremenom prihvatanju konkurentske ludačke košulje kapitalističkog tržišta može imati određenog praktičnog smisla. Ali jednostavno ne može biti osnova za društvenu transformaciju. Politizacija radničkog samoupravljanja zahteva usredsređenje na *kontekst* u kojem se deluje.

Da bi se politizacija ostvarila, radnička samoupravna preduzeća se moraju integrisati u veće komplekse – bilo da su organizovana na regionalnom ili sektorskom nivou – koji direktno udovoljavaju društvenim potrebama, i potrebno je da barem delimično budu zaštićena, kroz znatan stepen planiranja, od destruktivnih pritisaka konkurencije. Obim koji zahteva takvo planiranje se može postići samo na nivou države.

Alperovic je, pak, ukazao na demokratski karakter komunalnih usluga u opštinskom vlasništvu. Ovo usredsređenje na lokalnu državu treba proširiti i na proizvodnju, građevinarstvo i uslužne delatnosti – gradeći neku vrstu „sovjeta“. Ova strategija izričito *ne* zahteva efikasnije integrisanje radnih mesta u globalne lance vrednosti i međunarodnu konkurenciju.

Ako bi – kao deo borbe za razvoj koji se orijentiše ka unutra, nasuprot onom koji je vođen slobodnim tržištem¹⁷ – državne i paradržavne institucije počele da garantuju tržišta za domaću proizvodnju (npr. posteljine

17 Peter Rossman, *Against the Trans-Pacific Partnership*, Jacobin, 13. 05. 2015.

i materijale za bolnice, knjige za škole i univerzitete, materijale i opremu za izgradnju i obnavljanje životne sredine), to bi moglo pomoći izgledima preduzeća kojima upravljaju radnici i radnice.

Isto tako bi stvaranje javnih preduzeća koja bi nadzirala konverzije postrojenja (poput automobilske industrije) rešavalo dugoročne ekološke potrebe ovog veka u pogledu javnog prevoza i energetske efikasne obnove fabrika, kancelarija i domova.

Između ostalog, prisustvo takvih struktura već samo po sebi može podstaći radništvo – zabrinuto za budućnost svojih radnih mesta i svesno svojih potencijalnih proizvodnih kapaciteta – da iniciraju preuzimanje preduzeća koja bi se uklopila u ukupne ekološke ili društvene planske mere.

To je nova teritorija. Postoji obilje dokaza za to kako radnici i radnice mogu organizovati proizvodnju na radnom mestu, ali oni imaju malo iskustva u demokratskom razvoju širih društvenih planova koji podrazumevaju dovoljno autonomije na radnom mestu da bi radničko samoupravljanje imalo smisla.

Ne treba preuveličavati razmere koliko daleko se može ići sa tim u okviru kapitalizma, ali testiranje toga se čini plodnim za razvoj ekonomskih veština, institucionalnih sposobnosti i političkih veza – kao i isticanje mnogih neresenih problema – ključnih za pomeranje ka ambicioznijim intervencijama.

Posebno značajna slepa mrlja pokreta za radničku kontrolu su radnici u javnom sektoru¹⁸ – naročito imajući u vidu da su njihovi sindikati u suštini poslednji bastioni sindikalizma. U slučaju Volfa, ovaj previd izgleda proizilazi iz njegovog minimalnog interesovanja za „ne-produktivne“ radnike i radnice.

Međutim, opštiji razlog za ovo zanemarivanje leži u apsurdnosti segmentirane primene radničkog vlasništva na javni sektor; izgleda da se ne isplati razmišljati o tome da radnici i radnice poreskog odeljenja ili odeljenja socijalne zaštite budu „vlasnici“ poreskih naplata ili distribucije bonova za hranu.

Ipak, ako je transformacija države od najvećeg značaja, onda je i uloga radnica i radnika u javnom sektoru također krucijalna. U najgorem slučaju, ignorisanje može dovesti do toga da radnice i radnici – zabrinuti za svoje sektorske interese – postanu štetna prepreka demokratizaciji države. Ali u najboljem slučaju bi moglo ozbiljno pokrenuti pitanje prelaska na drugačiju vrstu države.

U prošlosti su neki radnici i radnice javnog sektora privremeno izgrađivali saveze sa klijentima, kao deo nastojanja da sačuvaju svoje poslove i poboljšaju pregovaračku poziciju. Da li bi se ova defanzivna taktika mogla proširiti na institucionalizaciju novih radnik-klijent odnosa direktno u okviru države – primera radi, uspostavljanjem radnik-klijent saveta unutar

18 Chris Maisano, *The Road to Friedrichs, Jacobin*, 11. 01. 2016.

odeljenja za socijalna pitanja koji bi rešavao probleme socijalnih mera;¹⁹ uspostavljanjem učitelj-roditelj saveta koji bi restrukturirali školski sistem; i formiranjem sličnih saveta za zdravstvenu zaštitu, stanovanje, prevoz?

Razmišljanje o ovim pitanjima politizacije – bilo da to znači ponovno promišljanje industrije, radničkih odnosa prema državi ili radničke uloge u državi – omogućava zamišljanje projekta samoupravljanja ne uz zaoblavanje sindikata već uz osnaživanje uslova za njihovo oživljavanje.

U kojoj meri oživljavanje sindikata i ponovno razvijanje borbe njihovog članstva stoji u proporciji sa izgradnjom šireg klasnog senzibiliteta koji povezuje zajedničke frustracije sa potrebom za većom klasnom solidarnošću na radnom mestu i u zajednici, čime bi se dovelo u pitanje šta se proizvodi, kako se proizvodi i za koga se proizvodi – što su ključna pitanja za problem samoupravljanja?

Jedan od retkih slučajeva kada se država pojavljuje u projektu participativne ekonomije jeste participativno budžetiranje: proces koji daje običnim građanima šansu da oblikuju lokalne prioritete. Postoje dobri razlozi za podržavanje ovog praktikovanja demokratskog finansiranja.

Participativno budžetiranje²⁰ uvodi marginalizovane izborne jedinice i razvija individualnu i kolektivnu pismenost o određenoj dimenziji državne aktivnosti.

19 Jennifer Mittelstadt, *Reimagining the Welfare State*, Jacobin, 23. 07. 2015.

20 Participatory Budgeting, <http://labs.council.nyc/pb/>

Proces je nekima privlačan zbog toga što ga vide kao proces oduzimanja moći države i davanja moći bazi, a ne kao proces ulaska u sferu države.

Problem je što budžeti po svojoj prirodi funkcionišu kao disciplinujuća ograničenja. Ako se uvećanje poslova, kontrola nad investicijama i radnim mestima, te ograničenja tokova kapitala nalaze izvan okvira rasprave – kao što je to uobičajeno u ovim raspravama koje se tiču novca – onda je najvažniji izazov zamaskiran: kako promeniti ili prevazići ograničenja sa kojima se ljudi suočavaju.

Participativno budžetiranje na taj način završava u ograničenju, a ne u širenju, političkih mogućnosti. U tom kontekstu, politizacija bi obuhvatala ne samo izjednačavanje mogućnosti za participaciju (troškovi prevoza, briga o deci) i demokratizaciju tehničke ekspertize (pritiskom na birokrate da popularizuju svoja objašnjenja i postanu, kao što je predložio brazilski akademik, „tehnodemokrate“), već i obavljanje edukativnog i organizacionog rada radi dovođenja u pitanje budžetskih ograničenja i njihovog lociranja u političku ekonomiju klasne moći.

U ovom trenutku, politizacija radničkih samoupravnih preduzeća i kooperativa se vrti oko svesnog integrisanja političkih problema u ekonomske aktivnosti – izgradnjom klasne senzibilnosti, razvijanjem odnosa između sastavnih delova, angažovanjem države i preduzimanjem koraka kojim otpočinje proces transformacije države.

Ali, baš kao i u ekonomiji, delimična transformacija ima svoje granice. Ako i kada bi se ovaj pokret suočio sa novom fazom većeg pokreta (ko-

jeg je on deo) – kao na primer kad bi levica došla na vlast i obavezala se da će demokratizovati državu – promenjene okolnosti bi podigle ulog radničkog samoupravljanja.

Nastavak zavisnosti nove vlade i društva od neprijateljske kapitalističke klase, zajedno sa još nerazvijenim kapacitetom države da preuzme, restrukturira i demokratizuje ključne delove kapitala, bi period neizvesnosti i krize učinio praktično neizbežnim.

U tom kritičnom trenutku bi ekonomske veštine i potencijali radničkog samoupravljanja mogli izbeći svoje marginalno smeštanje u okvire kapitalizma i postati središnji politički faktor.

Ovde bi i „simbiotski odnos“, o kojem govori Rajt, između alternativnih ekonomskih institucija i srodnih pokreta sa jedne strane, i države s druge strane – odnos koji bi bio naivan u normalnim okolnostima kapitalizma – takođe imao smisla.

Kada kooperative i društveni pokreti budu usklađeno delovali u kolektivnom obezbeđivanju osnovnih potreba kao što su hrana, zdravlje, energija i saobraćaj; kada zemlja, neiskorištene fabrike i luke budu preuzete; kada bude sprečeno da se postrojenja i oprema relociraju u inostranstvo; kada se osnuju radnički savezi koji će biti povezani sa drugima iz sektora ili regije – kada sve to eksplodira, „radničko i društveno samoupravljanje“ će dobiti kvalitativno novo značenje. I da bi bilo uspešno, moraće takođe tražiti onu vrstu praktične podrške države koja pomaže da se porodi „drugačiji oblik države“.

Konačno, politizacija radničke kontrole i zadruga se ne može dogoditi bez uvođenja druge institucije, one koja premošćuje svet radničkih preduzeća i kooperativa kao „delimično autonomno područje delovanja“.

Ono što je Tad Vilijamson (Thad Williamson) primetio povodom Rajtovih „realnih utopija“ još više važi i za ostale zagovornike alternativnih ekonomskih institucija poput kooperativa, radničkih samoupravnih preduzeća i njihovih rođaka: „Razmatranje politike kao delimično autonomne oblasti delovanja je u drugom planu“.

Niti politizacija alternativnih ekonomskih institucija, niti buduća transformacija države nisu moguće bez postojanja posebnih političkih institucija – socijalističke partije (ili, verovatnije, partija), utemeljene na ovim alternativnim institucijama, ali sa širom (i dugoročnijom) vizijom i strateškim senzibilitetom.

Njena posebna uloga nije toliko u fokusiranju na radikalne politike – iako je i to važno – već u izgradnji individualnih i kolektivnih kapaciteta za analizu i procenu, u demokratskom odlučivanju i stvaranju strategija, u organizovanju i izgradnji solidarnosti, i u nastojanju da se radnici i radnice organizuju u klasu sposobnu da osvoji državnu vlast i da transformiše državu.

Zadatak pred nama

Ne postoji brzo rešenje za pat poziciju levice. Pokušaji oživljavanja ideje samoupravljanja su vredni divljenja zbog toga što ističu suštinski značaj suočavanja sa privatnim vlasništvom.

Ali dominantni populizam projekta potcenjuje granice rada u kapitalizmu i previda fundamentalnu potrebu za sveobuhvatnim izazovom i preokretom postojećih vlasničkih odnosa – što se ne može desiti bez razvoja klasne kohezije i institucionalnog kapaciteta za suočavanje sa kapitalističkom državom.

Rezultat je najgori od svih svetova: dok je samoupravljanje ograničeno na marginu, dominante korporacije nastavljaju svojim veselim putem; omražena država se ignoriše i pušta da nas i dalje zakucava; pojavljuju se povremeni izlivi koji apsorbuju energiju ali ostavljaju iza sebe malo sadržine; radnička klasa, bez obzira na svoj akterski potencijal, besciljno posrće.

Sve dok se diskusija ne politizuje tako da može prevazići (legitimnu) kritiku etatizma i dok ne počne demokratska transformacija države, kao deo ekonomske demokratizacije i razvoja klasnih kapaciteta za rešavanje ovih prioriteta – ova „sledeća velika ideja“ će biti samo još jedan od poslednjih neuspeha levice.

Sa engleskog prevela Maja Solar

RADITI ***ZA VIKEND***

Stavljanje pune zaposlenosti u centar nove leve strategije

Prošlog proleća, kad su Sjedinjene Države ušle u još jedan period ekonomske krize i kad je nezaposlenost u Evrozoni dostigla rekordne nivoe, na internetu je postao popularan meme „Stiven iz stare ekonomije“.¹ Većina memeva su neozbiljni poduhvati, posvećeni korišćenju mačaka u komične svrhe ili projektovanju feminističkih fantazija na Rajana Goslinga (Ryan Gosling). Međutim, ko god da je smislio „Stiven iz stare ekonomije“ – verovatno sveži fakultetski diplomac sa brdom studentskog duga i bez perspektive za skorije zaposlenje – ciljao je na kritiku društva.

1 Old economy Steven; termin „stara ekonomija“ se odnosi na period ubrzanog ekonomskog rasta tokom procvata industrije početkom 20. veka; proizvodnja automobila, energetika i industrija čelika su grane industrije najčešće asocirane sa „starom ekonomijom“ (prim. prev.).

Stivenova slika izgleda kao davno zaboravljena srednjoškolska slika nečijeg kul ujaka. Sa svojim paperjastim šiškama, tankim brčićima i majicom širokog okovratnika sa kragnicom, Stiven izgleda kao tip čoveka koji je provodio svoje subotnje večeri krstareći glavnom ulicom u svom sportskom automobilu, odmeravajući ženske i slušajući Bachman-Turner Overdrive do daske.²

Većina verzija ovog *memea* kontrastira posleratni prosperitet sa suženim mogućnostima današnjih mladih radnika i radnica. Stiven plaća svoju godišnju školarinu na državnom fakultetu ušteđevinom od letnjeg honorarnog posla! Stiče diplomu iz humanističkih nauka i pronalazi prikladan prvi posao u struci. Na kraju, penzionise se sa visokom penzijom i ide na odmore kad god mu se prokleta ćefne.

Međutim, Stiven ne samo da uživa materijalne udobnosti izobilja „stare ekonomije“, nego poseduje stepen svakodnevne moći koji je teško zamisliv današnjim radnim ljudima. Stiven može poslati svog šefa dođavola, dati otkaz i dobiti posao u fabrici prekoputa. Ako ga otpuste na novom poslu, nije problem. Prosto će da nađe još jedan posao na putu do kuće. Ako želi povišicu, može samo da uđe u šefovu kancelariju i da je zahteva. Stiven je možda tvrdoglav, ali ne mora da se saginje ni pred kim da bi sastavio kraj s krajem.

Naravno, „Stiven iz stare ekonomije“ *meme* je ukorenjen u ofucanoj nostalgiji. Proleterski život nikad zaista nije bio tako lak, i nisu svi dobili priliku

2 Kanadski rok bend iz 1970-ih (prim. prev.)

da okuse plodove posleratnog izobilja. Postoji razlog zašto se baš beli frajer štreberskog izgleda po imenu Stiven koristi kao predstavnik sigurnosti i snage radničke klase. Ipak, poruka odzvanja jer govori o vrlo stvarnom osećaju gubitka, o žudnji za vremenom kad je radnička klasa, posebno radnice i radnici organizovani u sindikate, mogla očekivati stalan porast životnog standarda i osećaj sigurnosti i slobode koji dolaze s njim.

Stivenova stara ekonomija je održala ovu sigurnost iz jednog razloga: bila je to ekonomija pune zaposlenosti. Vizija pune zaposlenosti za 21. vek može i mora izgledati drugačije od realnosti pune zaposlenosti posleratne ere. Zalaganje za punu zaposlenost nije nužno povezano sa pretpostavkama o vrlinama rada i porocima dokolice.

Hoćemo punu zaposlenost baš zato što slabi disciplinarne mere kojima šefovi raspolažu i otvara mogućnost za manje rada i više slobodnog vremena. Ekonomija pune zaposlenosti podiže pregovaračku moć i životni standard radničke klase u kratkom roku i postepeno razara relativnu socijalnu moć kapitala, otvarajući mogućnosti za radikalnu transformaciju društva.

Duža uzica

Pod punom zaposlenošću podrazumevam ono što bi većina ljudi podrazumevala – ekonomiju u kojoj svako ko je voljan i sposoban da radi ima pristup zaposlenju. Međutim, konvencionalna ekonomija nudi dosta drugačiju zamisao pune zaposlenosti, tzv. prirodne stope nezaposlenosti, poznate i kao stopa nezaposlenosti koja ne ubrzava inflaciju (*Non-Accelerating Inflation Rate of*

Unemployment). Široko govoreći, taj naziv označava navodno „prirodan“ stepen nezaposlenosti koji ne vrši značajan pritisak na porast stope inflacije. To jest, uopšte ne odgovara zdravorazumskoj definiciji pune zaposlenosti, već je samo procena broja nezaposlenih potrebnog da drži plate i cene niskim i očuva poverenje investitora.

Sam koncept prirodne nezaposlenosti je ideološki odgovor na političke posledice posleratne ekonomije pune zaposlenosti, kad su tokom 1960-ih godina prosečne stope nezaposlenosti u razvijenom svetu pale ispod 3%. Ovo stanje skoro potpune zaposlenosti je dramatično povećalo snagu radničke klase erodirajući disciplinarne moći šefova, koji nisu više mogli disciplinovati radništvo pokazivanjem na nezaposlene mase ispred kapija fabrika ili vrata kancelarija.

Jačanje snage rada u odnosu na kapital oličeno je u talasu masovnih štrajkova poznih 1960-ih i ranih 1970-ih, kada su radnici zahtevali ne samo veće plate i proširene beneficije već i deo kontrole nad upravljanjem i organizovanjem samog radnog mesta. Ovaj dramatičan pomak u ravnoteži moći takođe se odigrao i u bezbrojnim manjim konfrontacijama između radništva i šefova na radnim mestima.

U jednoj slikovitoj anegdoti iz tog perioda, radnik na montažnoj traci u *Dženeral Motorsu*³ koji je izbegavao posao svakog ponedeljka ukoren je

3 General Motors, američka kompanija sa sedištem u Detroitu u Mičigenu koja se bavi dizajnom, proizvodnjom i prodajom automobila i automobilskih delova (prim. prev.).

od strane svog nadzornika. Kada je upitan zašto radi samo 4 dana nedeljno, radnik je odgovorio: „Zato što ne mogu zaraditi za život ako radim samo 3“. Ko bi danas imao smelosti da to kaže?

Poljski marksistički ekonomista Mihal Kalecki (Michal Kalecki) predviđeo je ovakav razvoj događaja u njegovom značajnom eseju iz 1943. godine *Politički aspekti pune zaposlenosti*. Ekonomija pune zaposlenosti bi, bar u teoriji, koristila kapitalistima jer bi podigla kupovnu moć masa i, posledično, profit kompanija koje teže da zadovolje tu potražnju. Ali kao što je Kalecki zapazio, otpor kapitalista politikama pune zaposlenosti proističe iz druge vrste opreza. U ekonomiji pune zaposlenosti, disciplinarni efekat koji se postiže rezervnom armijom nezaposlenih je fatalno podriven.

Moć šefa se smanjuje ne samo na pojedinačnom radnom mestu, već u celokupnoj ekonomiji, dajući radnicima i radnicima više slobode i povećavajući njihovu mogućnost da ispostave zahteve. Iako bi ekonomija pune zaposlenosti pomogla krajnjem bilansu povećavanjem kupovne moći masa, stvarajući efektivnu tražnju, socijalni i politički proizvodni odnosi koji s punom zaposlenošću dolaze, su neodrživi s tačke gledišta kapitala. Pristajanje na ekonomiju pune zaposlenosti bi značilo jednostrano polaganje oružja u klasnoj borbi.

Realno istorijsko iskustvo potvrđuje ovaj argument. Neoliberalni poredak nije bio naročito uspešan u vraćanju ekonomskog rasta na nivoe posleratne ere. Ali je vratio klasnu moć elite koja je bila politički ugrožena plimom radničke militantnosti i radikalizacijom bitnih delova istorijskih partija levice.

Iako iznosi samo nešto preko 8%, stopa nezaposlenosti u SAD je trenutno previsoka da bi olabavila disciplinske stege prema radničkoj klasi, i preniska da bi spontano izrodila masovne pokrete nezaposlenih u borbi za poslove i primanja. Na nama sa leve i na onome što je ostalo od radničkog pokreta je da ujedinito zaposlene i nezaposlene, organizovane i neorganizovane, one sa stabilnim i one sa nesigurnim poslovima iza političkog programa koji akcenat stavlja na pravo na rad.

Sati su prokleta predugi!

Zalaganje za punu zaposlenost ne treba mešati sa promovisanjem radne etike na štetu zadovoljstva i slobodnog vremena. Slažemo se s Marksovom tezom da „istinsko carstvo slobode“ počinje tačno tamo gde prestaje posao, i da je „skraćivanje radnog vremena njegov osnovni preduslov“. Za socijaliste i socijalistkinje je sloboda isključivo asocirana sa vremenom koje provodimo van sfere materijalne proizvodnje. Ne možemo i ne bi trebalo da „pronađemo sebe“ kroz posao, već kroz odnose koje gradimo s prijateljima, komšijama i ljubavnim partnerima, kroz političke borbe u koje se uključujemo rame uz rame sa svojim drugovima i drugaricama, i kreativne i umetničke poduhvate kojima težimo kao ciljevima za sebe.

Sve do sredine 20. veka su čak i najkonzervativniji delovi radničkog pokreta u SAD podržavali progresivno skraćenje radnog dana i radne nedelje kao sržnu vrednost sindikalne borbe. Ova težnja je ujedinita sindikate usmerene na kratkoročne ciljeve i revolucionarne socijaliste i soci-

jalistkinje, Američku federaciju rada (AFL)⁴ i Industrijske radnike sveta,⁵ Semjuela Gompersa (Samuel Gompers)⁶ i Velikog Bila Hejvuda (Big Bill Haywood).⁷ Tokom Velike depresije, AFL je bio instrumentalan u podržavanju napora senatora iz Alabame, Huga Bleka (Hugo Black), da progura predlog zakona o tridesetočasovnoj radnoj nedelji u Kongresu. Predlog je prošao Senat, ali mu se usprotivio Ruzvelt (Franklin Roosevelt), te su bile male šanse da zaista postane zakon. Kasnije je predlog razvodnjen i prošao je kao *Uredba o fer standardima rada* iz 1938. godine⁸ koja je ustanovila četrdesetočasovnu radnu nedelju koju znamo i volimo danas.

Radnički pokret je tradicionalno shvatao zahtev za punom zaposlenošću i zahtev za kraćim radnim vremenom kao neraskidivo povezane; pomak ka ostvarenju jednog je istovremeno bio i pomak ka ostvarenju drugog. Gompers je jasno istakao taj argument: „Sve dok postoji jedan čovek koji traži posao i ne može ga dobiti, radno vreme je predugačko“.

Kao što Dejvid Rediger (David Roediger) i Filip Foner (Philip Foner) ističu u *Our Own Time*,⁹ svojoj knjizi o borbi radništva protiv ubrzanosti

4 American Federation of Labor, AFL, nacionalna federacija radničkih sindikata u SAD, osnovana u Ohaju 1886. godine ujedinjenjem zanatskih sindikata. (prim. prev.)

5 Industrial Workers of the World, IWW, internacionalni radnički sindikat osnovan u Čikagu 1905. godine. (prim. prev.)

6 Vođa radničkih sindikata i jedan od osnivača AFL (prim. prev.)

7 Jedan od osnivača i vođa IWW, član izvršnog komiteta Socijalističke partije Amerike (prim. prev.)

8 Fair Labor Standards Act of 1938

9 Philip S. Foner and David R. Roediger, *Our Own Time: A History of American Labor and the Working Day*, 1989.

kapitalističkog vremena, zahtev za kraćim radnim satima trebalo je da se dotakne tri bitna cilja. Prvo, težio je da ujedini radnike podeljene zanimanjima, veštinama, rasom, etnicitetom, polom, starosnim dobom i radnim statusom na način na koji borba za veće plate to ne bi uspela. Drugo, podstakao je radnički pokret da stupi u akciju u političkoj areni i da stekne naklonost i izvan svog članstva. I treće, zahtev za kraćim radnim vremenom zadirao je direktno u pravo uprave da organizuje i kontroliše proces rada. Ako bi radnice i radnici imali pravo da odluče kada će raditi, šta bi ih sprečilo da kasnije zahtevaju kontrolu i nad tim kako će raditi?

Nakon Drugog svetskog rata, kada je većina stručne javnosti očekivala da će globalna ekonomija zapasti u još jednu recesiju, radikalni sindikati su postavili zahtev za kraćim radom za istu platu na sam vrh svoje pregovaračke agende. U Fordovoj kolosalnoj River Ruž (River Rouge) fabrici blizu Detroita, levo orijentisane vođe sindikata UAR (Ujedinjeni automobilski radnici)¹⁰ antagonizovale su i kompaniju i sindikalno vođstvo svojim „30 za 40“ zahtevom – tridesetočasovna radna nedelja za platu četrdesetočasovne nedelje. UAR militanti su nastavili da zahtevaju manje rada za istu naknadu i tokom 1970-ih godina, kada je neoliberalna kontrarevolucija prekinula te težnje.

Radni dan se u SAD nije značajno promenio, ni kroz kolektivne ugovore ni kroz zakonsku regulativu, još od donošenja *Uredbe o fer standardima rada* 1938. godine. I dok svetska ekonomija nastavlja svoju naizgled beskraju stagnaciju, vreme je da se ponovo otkrije istorija radničke borbe za

10 UAW Local 660, United Auto Workers

kraće radno vreme. Nezaposlenost ostaje tvrdoglavo visoka dok prosečan broj radnih sati godišnje u SAD ostaje među najvišim u razvijenim kapitalističkim zemljama. Godine 2010. godine prosečan radnik/ca je proveo/la 1778 sati na poslu. Nasuprot tome, radnici i radnice u mnogim zemljama kontinentalne Evrope i u skandinavskim socijaldemokratijama imaju mnogo više vremena za odmor i veće stope učešća na tržištu rada. U velikoj meri su izbegli socijalnu katastrofu masovne nezaposlenosti kroz programe za deljenje posla (*work-sharing*) i druge mere usmerene na sprečavanje dugotrajne nezaposlenosti radnika i radnica.

Mnoštvo studija je pokazalo da nezaposlenost i slabe veze sa svetom rada duboko narušavaju fizičku i emotivnu dobrobit onih koji to iskuse. Okončavanje njihovih neprilika treba da bude među glavnim kratkoročnim ciljevima levice, nezavisno od bilo kakve šire strateške agende za koju se možemo zalagati. Sve dok smo u okvirima kapitalističke političke ekonomije, jedina gora stvar od imanja posla je nemati posao. A kako su iskustva socijaldemokratskih zemalja pokazala – moguće je održavati visoku stopu zaposlenosti, kraće radno vreme, i robusne države blagostanja, čak i u neoliberalnoj eri.

Na kraju *Opšte teorije*,¹¹ Kejnz je dao pregled strašne političko ekonomske situacije tokom sredine 1930-ih godina i sumirao je u jednoj jedinoj britkoj frazi: „Najizraženije mane ekonomskog društva u kome živimo su

11 John Maynard Keynes, *General Theory of Employment, Interest and Money*, 1936.

njegov neuspeh da obezbedi punu zaposlenost i arbitrarna i nejednaka raspodela bogatstva i prihoda“.

Nakon dugog skretanja s puta posleratnog zlatnog doba, tih 30 slavnih godina u kojima je izgledalo da su razvijene kapitalističke zemlje uspele da otkriju recept ekonomskog rasta i društvenog blagostanja, našli smo se još jednom u istoj neprilici. Tada, kao i sada, program je jasan: oporezivati bogate, zaposliti ljude, skratiti radno vreme i graditi državu blagostanja. Ovo su zahtevi na kojima bi se mogla izgraditi koalicija levih liberala, socijaldemokrata i radikalne levice koja bi se obraćala širokoj i duboko nesigurnoj javnosti. U sadašnjoj situaciji sve manje od toga je nedovoljno.

Imajući u vidu paralisnost i disfunkcionalnost našeg političkog sistema, naizgled neprobojnu dominaciju naših ekonomskih elita i drastičnu eroziju snage i masovnosti našeg radničkog pokreta, postavljanje zahteva za punom zaposlenošću deluje beznađežno utopijski. Ali upravo je utopija tog zahteva ono što ga čini toliko ubedljivim i neophodnim danas.

Uvođenje pune zaposlenosti je od onih prelaznih zahteva koji ne samo da imaju moć da komuniciraju sa realnim i hitnim potrebama miliona ljudi, već i otvaraju mogućnost promene u ravnoteži moći između radništva i kapitala, postavljajući tako temelje za radikalnije i trajne promene u osnovnoj strukturi političke ekonomije. On predstavlja centralnu komponentu strategije koja bi trebalo da vodi teoriju i praksu revitalizovane levice.

Sa engleskog prevela Tatjana Maksimović

RADI ONO ŠTO VOLIŠ. VOLI ONO ŠTO RADIŠ.

„**D**o what you love“ stvara podjelu među radnicima, većinom duž klasnih linija. Rad se se tako počinje dijeliti na dvije suprostavljene klase: onu privlačnu (kreativnu, intelektualnu, društveno prestižnu) i onu koja to nije (repetitivnu, ne-intelektualnu, koja se ničim ne ističe). Oni u privlačnom radnom taboru su većinom privilegirani po svom bogatstvu, društvenom statusu, obrazovanju, rasnoj polarizaciji društva, političkom utjecaju, a istovremeno predstavljaju izrazito mali dio radne snage.

Radi ono što voliš, voli ono što radiš – ove zapovijedi uokvirene su u dnevnoj sobi koju jedino možemo opisati kao „dobro namještenu“. Fotografija ove sobe prvi se put pojavila na popularnom dizajnerskom blogu, ali dosad smo je vidjeli bezbroj puta na tumblu, facebooku, twitteru...

Lijepo osvijetljena i fotografirana, soba je uređena na način da pobuđuje *sehnsucht*, što grubo prevedeno s njemačkog znači ugodnu čežnju za nekom utopijskom stvari ili mjestom. Unatoč tome što nas navodi da ra-

dimo u prostoru za odmor, dnevna soba ispunjena umjetničkim predmetima, koja zrači parolom „radi ono što voliš“, gdje posao nije napor nego ljubav, je upravo ono mjesto za kojim žude svi ti twiteraši i lajkeri.

Nema sumnje da je sintagma „radi ono što voliš“ (DWYL – do what you love) postala neslužbena radna mantra našeg vremena. Međutim, problem je što ona ne dovodi do spasenja nego do smanjivanja vrijednosti stvarnog rada, uključujući i rada, koji tobože promiče, i što je još važnije, dehumanizacije velike većine radništva.

DWYL prividno izgleda kao motivirajući savjet, tjera nas da razmislimo o tome što najviše volimo raditi i da onda tu aktivnost pretvorimo u posao koji generira plaću. Ali zašto bi naš užitak trebao biti u službi profita? I koja publika može udovoljiti ovakvom zahtjevu, a koja to ne može??

Držeći nas fokusiranim na same sebe i svoju osobnu sreću, DWYL nam odvraća pažnju s radnih uvjeta drugih dok istovremeno vrednuje naše izbore i oslobađa nas odgovornosti prema svima koji rade, bez obzira na to vole li to ili ne. Riječ je o tajnom pozdravu po kojem se poznaju privilegirani i svjetonazoru koji skriva svoj elitizam kao plemeniti način samousavršavanja. Prema ovom shvaćanju, rad nije nešto što se obavlja za naknadu već čin ljubavi prema samom sebi. Ako se iz toga ne izrodi profit, to je zato što strast i odlučnost radnika nije bila dostatna. Njezin stvarni uspjeh je u tome što uspijeva uvjeriti radnike da njihov rad koristi njima samima a ne tržištu.

Aforizmi imaju brojna porijekla i reinkarnacije, ali generička i izlizana priroda DWYL ideologije onemogućava da joj se otkrije precizan izvor. Oxfordovi izvori povezuju ovu frazu i njezine varijacije, između ostalih, i s Martinom Navratilovom i Françoisom Rabelaisom. Na internetu se ona često veže uz Konfucija, tj. uz mističnu i orijentaliziranu prošlost. Oprah Winfrey i drugi prodavači pozitivne koriste se njome već desetljećima, međutim, najvažniji evangelist DWYL devize u zadnje vrijeme je preminuli izvršni direktor *Apple*, Steve Jobs.

Njegov govor na dodjeli diploma na Sveučilištu *Stanford* 2005. godine može isto tako poslužiti kao još jedan mit o porijeklu ove riječi, pogotovo kad se uzme u obzir da je Jobs puno prije svoje rane smrti bio beatificiran kao svetac zaštitnik estetiziranog posla. U tom govoru, on prepričava stvaranje *Apple* i izlaže sljedeću misao:

„Morate otkriti što volite. To vrijedi za vaš posao koliko i za vaše ljubavnike/ce. Posao će ispuniti veći dio vašeg života i jedini način da budete istinski zadovoljni je da radite ono što smatrate sjajnim poslom. A jedini način da radite sjajan posao je da volite ono što radite“. U ove četiri rečenice, riječi „ti“ i „tvoje“ pojavljuju se osam puta. Ovakav fokus na pojedinca nimalo ne čudi s obzirom da dolazi od Jobsa, čovjeka koji je kultivirao vrlo specifičnu sliku sebe kao radnika: inspiriranog, ležernog, strastvenog – sa svim odlikama idealizirane romantične ljubavi. Jobs je toliko uspješno stvorio sliku sebe kao radnika zaljubljenog u svoju kompaniju da su njegova crna dolčevita i plave traperice postale metonimi za cijeli *Apple* i rad koji se u njemu obavlja.

Međutim, prikazujući *Apple* kao rad iz osobne ljubavi, Jobs je prešutio nevidljivi rad tisuća u njegovim tvornicama, zgodno skrivenih od pogleda na drugoj strani planete – isti taj rad koji je omogućio Jobsu da ostvari svoju ljubav.

Nasilje brisanja njihova spomena mora se razotkriti. Iako sintagma „radi ono što voliš“ zvuči bezopasno i dragocjeno, ona je krajnje fokusirana na samog pojedinca, do granica narcizma. Jobsova formulacija „radi ono što voliš“ turobna je antiteza Thoreauve utopijske vizije posla za sve. U *Životu bez načela* Thoreau piše: „Dobra poslovna odluka za grad bila bi da plaća svoje radnike toliko dobro da se oni ne osjećaju kao da rade za sitniš, za puko preživljavanje, već za znanstvene, čak moralne ciljeve. Ne zapošljavajte čovjeka koji obavlja svoj posao za novac već onog koji to radi iz ljubavi“.

Naravno, Thoreau nije bio pretjerano u doticaju s proletarijatom (teško je zamisliti da netko pere pelene iz „znanstvenih, čak moralnih razloga“, bez obzira koliko dobro bio plaćen za to). Međutim, ipak je smatrao da bi društvo imalo koristi od uvođenja dobro plaćenog i smislenog rada. Suprotno tome, „dobsijanska“ vizija za 21. stoljeće zahtijeva da se svi okrenemo sami sebi. Odrješava nas bilo kakve obaveze prema vanjskom svijetu, ili čak suočavanja s činjenicom da taj svijet postoji, te tako predstavlja fundamentalnu izdaju svih radnika, bez obzira prihvaćaju li oni tu ideologiju svjesno ili ne.

Jedna od posljedica ovakve izolacije je podjela koju DWYL stvara među radnicima, većinom duž klasnih linija. Rad se se tako počinje dijeliti na dvije suprostavljene klase: onu privlačnu (kreativnu, intelektualnu, društveno prestižnu) i onu koja to nije (repetitivnu, neintelektualnu, koja se

ničim ne ističe). Oni u privlačnom radnom taboru su većinom privilegirani po svom bogatstvu, društvenom statusu, obrazovanju, rasnoj polarizaciji društva, političkom utjecaju, a istovremeno predstavljaju izrazito mali dio radne snage.

Oni koji su prisiljeni obavljati neprivlačne oblike rada u potpuno su drugačijoj situaciji. Pod devizom „radi ono što voliš“, rad koji se obavlja iz nekih pobuda ili potreba koje nisu sama ljubav (što je u stvarnosti većina poslova) nije samo podcijenjen već potpuno izbrisan. Kao što se vidi iz Jobsova govoru na *Stanfordu*, neprivlačan ali društveno nužan rad u potpunosti je protjeran iz svijesti.

No, razmislimo malo o raznim poslovima koji su Jobsu omogućili da provede i jedan dan kao izvršni direktor *Applea*: njegovu hranu netko je morao ubrati u polju, prevesti na velike udaljenosti. Netko je morao slagati, pakirati, isporučiti robu njegove kompanije. Pisati, birati, snimati reklame za *Apple*. Procesuirati tužbe. Prazniti uredske koševe, stavljati toner u printere. Nije samo Jobs taj koji je stvarao poslove za druge. Međutim, kako je rad ogromne većine radnika nevidljiv elitama, koje su zaoкупljene svojim dopadljivim profesijama, nije nimalo iznenađujuće što se ogromna opterećenja koja muče današnje radnike (rekordno niska primanja, ogromni troškovi za djecu itd.) gotovo ni ne javljaju kao političko pitanje, čak ni među liberalnim frakcijama vladajuće klase.

Zbog ignoriranja većine poslova i redefiniranja ostalih u ljubav, DWYL je možda najelegantnija antiradnička ideologija. Zašto bi se radnici udruživali i branili svoje klasne interese ako nešto poput rada uopće ne postoji?

Parola „radi ono što voliš“ prikriva činjenicu da je mogućnost odabira karijere zbog osobnog razvoja nezaslužena privilegija, znak socioekonomskog statusa te osobe. Tako recimo neka samozaposlena grafička dizajnerica kojoj su roditelji mogli priuštiti umjetničku školu i bogato opremljen stan u Brooklynu i dalje sebi uzima za pravo da promovira DWYL kao karijerni savjet onima željnim uspjeha.

Ako vjerujemo da je to da radimo kao poduzetnici u Silicijskoj dolini ili kao muzejski publicisti nužno da bismo se istinski ostvarili – ustvari voljeli sebe – što li onda tek mislimo o duhovnom životu i nadama onih koje čiste hotelske sobe ili pune police u velikim šoping centrima? Odgovor je: ništa.

Ipak, naporan, slabo plaćen posao je ono što većina Amerikanaca radi i radit će. Američki Zavod za statistiku rada (US Bureau of Labor Statistics) smatra da će dva najbrže rastuća zaposlenja do 2020. biti ona „osobnog asistenta“ i „kućnog njegovatelja“, čija će se godišnja primanja kretati oko 19 640, odnosno 20 560 dolara. Uzdizanje određene profesije u nešto vrijedno ljubavi umanjuje rad onih, koji se bave neglamuroznim poslovima nužnima za funkcioniranje društva, pogotovo onih koji obavljaju iznimno važne njegovateljske poslove.

Osim što DWYL omalovažava ili čini opasno nevidljivim većinu rada, koji mnogima od nas omogućuje da živimo ugodno i radimo ono što volimo, on je nanio i veliku štetu profesijama koje navodno slavi, posebno onim poslovima unutar institucionalnih struktura. Nigdje DWYL mantra nije bila pogubnija za svoje sljedbenike koliko unutar akademije. Tako je prosječan doktorand je 2000-ih godina olako odbacio dobru plaću u

financijskom i pravnom polju (danas nešto lošiju) da bi živio na mršavoj stipendiji kojom je ispunjavao svoju strast za nordijskom mitologijom ili povijesti afrokubanske glazbe.

Kao nagradu za prihvaćanje ovog višeg poziva dobio je posao na akademskom tržištu na kojem 41 posto američkog fakultetskog osoblja radi kao pomoćni profesori – predavači na ugovor koji obično primaju nisku plaću, bez benificija, bez ureda, bez poslovne sigurnosti i bez dugoročnog utjecaja u školama u kojima rade. Puno je faktora koji prisiljavaju doktorande da i dalje pružaju tako visokostručan rad za ekstremno niske plaće, uključujući tzv. ovisnost o prijednom putu i nepovratne troškove stjecanja doktorata, no jedan od najvažnijih faktora je raširenost DWYL doktrine unutar akademije. Rijetko koja profesija toliko intimno sjedinjuje osobni identitet radnika s njegovim radnim outputom. Ovako intenzivna identifikacija djelomično objašnjava zašto toliko fakultetskog osoblja ponosno lijeve provenijencije začuđujuće šuti o radnim uvjetima svojih kolega. Kako bi se akademski rad trebao obavljati iz čiste ljubavi, stvarni uvjeti i naknade za ovaj rad postaju manje bitni, ako se uopće i uzimaju u obzir.

U *Akademskom radu, estetici menadžmenta i obećanju autonomnog rada*, Sarah Brouillette piše o fakultetskom osoblju. „Vjera da naš rad donosi ne-materijalnu dobrobit i da je više usklađen s našim identitetima nego ‘običan’ posao čini nas idealnim zaposlenicima kada je menadžmentu u interesu da izvuče maksimalnu vrijednost iz našeg rada uz minimalne troškove.“

Mnogi akademici vole misliti da su izbjegli korporativno radno okruženje i njemu pripadajuće vrijednosti, međutim Marc Bousquet u svom ese-

ju *Mi radimo* tvrdi da akademija nudi menadžerima model korporativnog upravljanja te da se oni zapravo pitaju sljedeće: „Kako možemo imitirati fakultetska radna mjesta i pridobiti ljude da rade na visokom nivou intelektualnog i emocionalnog intenziteta, 50 ili 60 sati tjedno, za plaću konobara ili nižu? Postoji li neki način da natjeramo svoje zaposlenike da ošamućeni zbog povećanog radnog opterećenja za manju plaću mrmljaju ‘volim ono što radim’? Kako uvjeriti naše radnike da se ponašaju poput zaposlenika fakulteta i negiraju da je to što rade uopće posao? Kako možemo preoblikovati našu korporativnu kulturu da nalikuje na kulturu kampusa, tako da se naša radna snaga isto tako zaljubi u svoj posao?“ Nitko ne tvrdi da bi ugodan posao trebao biti manje ugodan. Međutim, rad koji emotivno ispunjava je i dalje rad i prepoznati ga kao takvog ne znači da ga podcjenjujemo na bilo koji način. Odbijanje da ga takvim prepoznamo otvara vrata najstrašnjoj eksploataciji i nanosi štetu svim radnicima i radnicama.

Ironično, DWYL povećava eksploataciju čak i u takozvanim privlačnim profesijama gdje je prekovremeni, potplaćeni ili neplaćeni rad postao nova norma: od novinara se očekuje da pokriju rad otpuštenih fotografa, od publicista da tvitaju vikendima, od 46 posto radne snage da provjerava mailove dok je na bolovanju. Ništa toliko ne olakšava eksploataciju nego kad se uvjeri radnike da rade ono što vole.

Umjesto da stvori naciju samoispunjenih, sretnih radnika, naša DWYL era dovela je do rasta broja pomoćnih profesora i neplaćenih pripravnika – ljudi koji su natjerani da rade za male pare ili besplatno, pa čak i uz financijske gubitke. To svakako vrijedi za sve one pripravnike koji rade da bi otplatili

studentski kredit ili one koji su kupili ultraprestićna stažiranja u modnim kućama doslovno na aukciji. (Valentino i Balenciaga su među brojnim modnim kućama koje su jednomjesećna stažiranja stavila na aukciju. Za dobrotvorne svrhe, naravno.) U posljednjem slučaju radi se o radnićkoj eksploataciji dovedenoj do svoje krajnosti, a kao što trenutno istraživanje Pro Publice otkriva, neplaćeni pripravnik je sve češća pojava među amerićeom radnom snagom.

Ne treba čuditi što društveno poželjna područja, uključujući modu, medije i umjetnost, obiluju neplaćenim pripravnicima. Ove industrije su već dugo naviknute na mase zaposlenika koji su voljni raditi za društvenu monetu umjesto za stvarnu plaću, i to sve u ime ljubavi. Naravno, velika većina populacije je isključena iz ovih mogućnosti: oni koji moraju raditi za nadnicu. Ovakvo isključivanje ne samo da povećava ekonomsku i profesionalnu nemobilnost, nego i lišava ove industrije od razlićitih glasova koje društvo može ponuditi.

Nije slučajnost da su industrije koje se masovno oslanjaju na pripravnike – moda, mediji i umjetnost – podložne feminizaciji, kao što je Madeleine Schwartz pisala u Dissidentu. Još jedna štetna posljedica DWYL-a je nemilosrdno iskorištavanje ženskog rada za malu ili nikakvu naknadu. Žene čine većinu nisko plaćene ili nimalo plaćene radne snage; one premašuju muškarce u broju njegovateljica, pomoćnog fakultetskog osoblja, neplaćenih pripravnica.

Ono što je zajednićeo svim ovim poslovima bez obzira na to rade li ih ljudi sa srednjom stručnom spremom ili doktorandi, je uvjerenje da plaća ne bi

trebala biti osnovna motivacija njihovog obavljanja. Od žena se očekuje da obavljaju poslove jer su (navodno) prirodne davateljice njege i i željne da udovolje drugima; na kraju krajeva, one se još od pamtivijeka besplatno brinu za djecu i starije i obavljaju kućanske poslove. A i govoriti o novcu ionako ne priliči jednoj dami.

Vjeran svojoj američkoj mitologiji, DWYL san je tek prividno demokratičan. Doktoranti mogu raditi ono što vole, graditi karijere koje će zadovoljiti njihovu ljubav prema viktorijanskom romanu i pisati misaone eseje za *New York Review of Books*. Oni koji završe srednju školu mogu to isto ostvariti, recimo mogu izgraditi prehrambeno carstvo samo zato što su se sjetili nekog originalnog recepta svoje bake.

Posvećeni put poduzetnika uvijek nudi izlaz iz nepovoljnih početnih pozicija, a po toj logici su svi ostali krivi što dopuštaju da se ne probiju zbog loših početnih pozicija. U Americi svi imaju priliku raditi ono što vole i obogatiti se.

Voli ono što radiš i nikad više u životu nećeš morati raditi! Prije nego poklekneмо toksičnoј toplini tog obećanja, ključno je zapitati se „tko zapravo ima koristi od činjenice da rad ne osjećamo kao rad?“ „Zašto bi se radnici trebali osjećati kao da uopće ne rade ako rade?“ Povjesničar Mario Liverani nas podsjeća da je funkcija ideologije prezentirati u lijepom svjetlu eksploataciju eksploatiranima, kao prednost obespravljenih.

Maskirajući sam eksploativni mehanizam rada DWYL je ustvari savršeno ideološko oruđe kapitalizma. On ignorira rad drugih i prikriva naš

vlastiti rad. Skriva činjenicu da, kada bismo sav naš rad prepoznali kao rad, mogli bismo mu odrediti odgovarajuće granice, zahtijevati pravedne naknade i humaniji raspored koji ostavlja vremena za obitelj i odmor.

A kada bismo to učinili više nas bi se moglo baviti onim što stvarno volimo.

S engleskog prevele Jelena Svirčić i Jelena Miloš

Tekst preuzet sa internet portala STav!

<http://stav.cenzura.hr/>

NEGA

U GRADU

Da bi se okončala eksploatacija radnika i radnica zaposlenih u gradskim službama za brigu i negu, neophodne su radikalno demokratske alternative koje idu dalje od retorike „ravnoteže posla i privatnog života“.

Da sam dobila dolar, ili barem deset centi, za svaku reč koja je napisana o rešenjima za „balansiranje posla i porodice“, moje bogatstvo bi se približilo bogatstvu Alis Volton (Alice Walton).¹ Kao i sa mnogim drugim dilemama ključnim za kapitalizam, politička rešenja i mere ponuđene tokom proteklih 30 godina deluju razumno, ali ipak, kao mesingani prsten na vrteškama, ostaju zauvek van našeg dohvata.

Iako su cenile visoko kvalitetnu negu dece, plaćeno porodijsko odsustvo i druge mere koje su olakšavale ženama ulazak u svet plaćenog rada,

1 Alice Walton, kćerka Sema Voltona, osnivača kompanije Walmart (prim.prev.)

feminističke kritičarke tvrdile su da ove mere imaju tendenciju da pogoršaju profesionalnu segregaciju po rodnoj liniji, ograniče žensku zaposlenost u privatnom sektoru i reprodukuju rodno zasnovanu podelu rada u domaćinstvu. To je važno čak i za Švedsku, gde su bili ponuđeni dodatni meseci porodiljskog odsustva, ako bi ih uzeo muškarac.

Naravno, državu blagostanja vredi braniti od neoliberalnih politika štednje koje su sada sve više na snazi. Ali čak i u svom najboljem izdanju, norveške zemlje blagostanja se nikada nisu istinski približile podružljavanju rada brige i nege – posebno ako mislimo dalje od rada podizanja dece prema mnogim vrstama rada brige i nege o ljudima kojima je to potrebno tokom celog života. Direktna nega i udruženi rad, kao što su nabavka, kuvanje i čišćenje, ostaju privatna odgovornost domaćinstava i pretežno posao žena.

Možemo diskutovati o stepenu promene koja se dogodila na polju muškog učestvovanja u kućnom radu, ali čak ni najdemokatičnije domaćinstvo nuklearne porodice sa dve plate ne može samo pokriti svoje potrebe za brigom i negom, bez da izrabljuje sopstvene članove ili eksploatiše loše plaćene radnice i radnike zaposlene u uslužnom i sektoru brige i nege.

Mnoga domaćinstva reše problem prepiranja oko čišćenja kupatila tako što unajme druge žene da rade kućne poslove. Ovo „rešenje“ počiva na eksploataciji radne snage imigranata/kinja, velikim delom neformalne i neprijavljene, bilo da uključuje žene iz Istočne Evrope koje čiste stanove u Nemačkoj ili Latino dadilje u Los Angelesu. Malo porodica u SAD bi moglo da priušti dadilje, kućepazitelje ili negovateljice kada bi radnice i

radnici zarađivali platu dovoljnu za život,² pa čak i 15 dolara na sat za koje se bori radništvo u industriji brze hrane.³

Mnoga domaćinstva ne mogu da priušte ni slabo plaćene kućne radnice/ke, pa balansiraju kućni rad⁴ i zaposlenje radeći poslove sa skraćenim radnim vremenom ili praveći neformalne pogodbe sa porodicom i komšijama. Ili se oslanjaju na druge loše plaćene radnice i radnike i jeftine usluge – nekvalitetne, komercijalne lance centara za brigu o deci koji nemaju dovoljno osoblja i preopterećene porodične vrtiće.⁵

Kada majke migriraju da bi radile poslove negovateljica, ostavljajući porodice za sobom, emotivna nega postaje još jedna ekstraktivna industrija čiji se resursi prenose sa globalnog juga na globalni sever.

Svi se možemo složiti da se o deci dobro mogu brinuti i ljudi koji nisu njihovi roditelji. Međutim, da li presecanje veza sa svojom decom ili roditeljima treba da bude cena koja se plaća za ekonomski opstanak? Briga o drugima je fundamentalna ljudska aktivnost; mogućnost izbora načina na koji brinemo o ljudima koje volimo je važno ljudsko pravo – jednako važno kao pravo da o nama neko brine.

2 Michelle Chen, *Rethinking Care*, Jacobin, 25.09.2013.

3 Trish Kahle, *Betting on Militancy*, Jacobin, 22.10.2013.

4 Sarah Jaffe, *A Day Without Care*, Jacobin, Issue 10

5 Family day care, ili Family child care, praksa otvaranja vrtića u sopstvenoj kući, čuvanje grupe dece različitih uzrasta, najčešće od strane domaćica koje istovremeno čuvaju i svoju decu. Ovaj način brige o deci je vrlo rasprostranjen u SAD, zbog veće fleksibilnosti i manje cene u odnosu na regularne vrtiće. (prim.prev.)

Eksploatacija plaćenog i neplaćenog rada, patnja i prekovremeni rad, strahovi od starosti, zabrinutost za decu i intimnost narušena teretom pružanja nege obuzimaju naše živote. Socijal-demokratske države blagostanja postigle su kratke i jedinstvene pobede nad nagonom kapitala da silom prebaci troškove reprodukcije radne snage na same radnice i radnike. Privatizacija negovateljskog rada neophodnog za čoveka je endemska pojava, uprkos činjenici da kapitalu trebaju zdravi radnici/ce koje će eksploatisati.

Moramo da zamislimo radikalno demokratske alternative koje idu dalje od pomaganja domaćinstvima da se nose sa onim što je shvaćeno kao njihova negovateljska odgovornost. Istinsko podruštvljenje troškova nege će zahtevati monumentalni pomak od kontrole kapitala nad našim društvenim bogatstvom. Dok zamišljamo kako bi to moglo izgledati, možemo iskoristiti decenije socijalističke feminističke misli.⁶

Više od besplatnih vrtića

Razmišljajući o alternativama domaćinstvu nuklearne porodice kao primarnoj instituciji za obezbeđivanje nege, socijalističke feministkinje su zamislile oblike kolektivnog života u kojima bi, u većoj grupi, ljudi mogli brinuti jedni o drugima, zadovoljiti naše svakodnevne fizičke potrebe, podizati našu decu i pomagati našim ostarelim prijateljima i rođacima.

6 Johanna Brenner, *The Promise of Socialist Feminism*, Jacobin, 18.09.2014.

Socijalističke feministkinje su se zalagale i za ukidanje rodne podele emotivnog i negovateljskog rada. Ovi ideali su povezani. Sve dok je nega žena odgovornost, ostaće devalvirana. A sve dok je privatna odgovornost, ostaće rodno podeljena.

Kolektivna nega podstiče dublji kapacitet za empatiju i za socijalnu identifikaciju van uske sfere najbližih srodnika. Za socijalističke feministkinje, širenje dela života koji čine međuljudski odnosi izvan malih krugova definisanih srodstvom je esencijalni deo svakog oslobodilačkog projekta.

Od Žane Deroi (Jeanne Deroi), francuske revolucionarke iz 19. veka, i Aleksandre Kolontaj (Alexandra Kollontai), članice boljševičkog pokreta, do feministkinja drugog talasa Šejle Roubotam (Sheila Rowbotham), Hilari Vajnrajt (Hilary Wainwright) i Lijane Sigal (Lyanne Segal), mnoge socijalističke feministkinje su bile uključene, zajedno s levičarkama i levičarima iz drugih revolucionarnih tradicija, u eksperimente kooperativnog rada i komunalnog stanovanja.

Delom zbog njihovog mesta prebivanja i rada, ali i zbog toga što su mnogi radnički ženski pokreti procvetali u gradovima, socijalističke feministkinje su bile posebno zainteresovane za transformaciju urbane sredine.

Gradovi su često centri kulturnog i političkog radikalizma. S obzirom na to da nudi prostor za anonimnost, grad je bio utočište od buržoaskog konformizma i gajio je subkulture iz kojih su izronili novi identiteti i društveni pokreti. Zbijenost gusto izgrađene sredine i mešavina stambenih i komercijalnih prostora u mnogim urbanim susedstvima pružaju

potpornije ekonomsko i društveno okruženje za žene kao radnice i kao neplaćene negovateljice.

Žene u radničkim susedstvima iz nužnosti su stvorile mreže povezanih domaćinstava, kroz koje dele negovateljski rad. Ove mreže brige i nege su posledično pružile društvenu bazu za organizovanje žena oko mnoštva pitanja koja se tiču njihove odgovornosti za održavanje domaćinstava i porodica: stanarska prava, potrošački problemi, politike socijalne zaštite, briga za životnu sredinu i zdravstvena nega u zajednici samo su neka od njih.

Neki od ovih pokreta su ukorenjeni u odbrani javnih prostora i zahtevima za njihovo proširenje, na primer: bezbedne ulice, parkovi i programi za rekreaciju posle školskih časova. U ovom smislu, žene iz radničke klase odavno su prepoznale svoje „pravo na grad“⁷ i borile se da dobiju pristup bogatstvu i resursima koji se u njega ulivaju.

Od ranog 20. veka, feminističke gradske planerke, arhitektice i akademistkinje preispitivale su politike urbanizacije koje za premisu imaju muškog hranioca porodice i privatizovan rad negovanja i brige. One su zamislile nove oblike izgradnje životnog okruženja koji nude mogućnosti kolektivne nege. U revolucionarnom članku objavljenom 1980. godine, Dolores Hejden (Dolores Hayden) opisala je projekte javnog stanovanja koji su uključivali centre za brigu o deci, vešernice, trpezarije i prostore

7 Ideja prvi put izneta u knjizi *Le Droit à la ville* Anrija Lefevra (Henri Lefebvre) iz 1968. godine, koju Lefevr sumira kao „zahtev za transformisanim i obnovljenim pristupom urbanom životu“. (prim.prev.)

za igru, čija je svrha da zadovolje potrebe domaćinstava zaposlenih samohranih majki.⁸

Javno stanovanje u SAD moglo se razvijati po ovim smernicama. Umesto toga, nakon dugog perioda dezinvestiranja, javni stanovi se sada ruše u mnogim gradovima, što prisiljava sve više siromašnih porodica da se oslanjaju na vaučere Člana 8⁹ i privatno stambeno tržište, i tako ih zarobljava u okruženju koje pre inhibira nego što ohrabruje kolektivni prostor.

Da bi se opravdale ove promene koriste se rasistički diskursi „kulture siromaštva“.¹⁰ Ti diskursi su ugrađeni u neoliberalne urbane politike koje nude „izbor“ i „priliku“ kao obrazloženje za džentrifikaciju,¹¹ raspršavanje i kidanje veza zajednica i mreža građenih generacijama. Zajedno sa reformom socijalne zaštite, i stambene politike akumulacije putem razvlašćivanja¹² postavile su ozbiljan izazov ženskim pokretima za socijalnu pravdu.

8 Dolores Hayden, *What Would a Non-Sexist City Be Like? Speculations on Housing, Urban Design, and Human Work*, Signs, Vol. 5, No. 3, Women and the American City, 1980.

9 Član 8. Uredbe o stanovanju iz 1937. godine (*Section 8 of Housing Act of 1937*) predstavlja program socijalne pomoći u SAD, u okviru kojeg vlada pokriva deo troškova zakupnine stana i režija najugroženijim porodicama i individuama, koje se moraju pridržavati strogog seta pravila korištenja dodeljene stambene jedinice. (prim.prev.)

10 Paul Heideman & Jonah Birch, *The Poverty of Culture*, Jacobin, 16.09.2014.

11 Karen Narefsky, *Trickle-down Gentrification*, Jacobin, 12.2013.

12 Koncept koji po Dejvidu Harviju (David Harvey) definiše neoliberalne politike u mnogim zapadnjačkim nacijama, centralizaciju bogatstva i moći u rukama manjine putem oduzimanja javnih dobara. (prim.prev.)

Ponovo izgrađeno životno okruženje

Ironično, dok je javno stanovanje bilo izloženo napadima, dobrostojeći pioniri srednje klase su se organizovali da stvore novi oblik izgradnje životnog okruženja: zajedničko stanovanje¹³ koje ohrabruje brigu i negu u okviru zajednice.

U svakom kolektivnom projektu postoji tenzija između specifičnih želja pojedinaca/ki i zahteva grupnog života. Zajedničko stanovanje teži da reguliše takvu tenziju kroz balansiranje privatnog i zajedničkog prostora, tako da stanovnice i stanovnici mogu učestvovati u životu zajednice sa različitim stepenima intenziteta. Zajedničko stanovanje kombinuje pojedinačne stambene jedinice sa velikom, ugodnom zajedničkom kućom koja može primiti celu zajednicu za grupne obroke i društvena okupljanja.

Zajednički prostor, pored kuhinje i trpezarije može uključivati i prostorije za decu, biblioteku, sobu za rekreaciju, prostorije za sastanke, radionicu, kancelariju, zajedničke vešernice i smeštaj za goste (što dozvoljava pojedinačnim stambenim jedinicama da ostanu relativno male ali ostavlja mogućnost članovima zajednice da imaju posetioce).

13 *Co-housing* predstavlja zajednicu privatnih kuća izgrađenih oko zajedničkog prostora, pri čemu svaka pojedinačna kuća ima tradicionalnu formu, uključujući i privatnu kuhinju, dok zajednički prostor obično uključuje jednu građevinu sa velikom komunalnom kuhinjom i trpezarijom, vešernicom, i rekreativnim prostorijama. Zajednički prostor može uključivati i parkinge, bašte, itd, a komšije dele i potrepštine kao što su alat, kosilice za travu i slično. (prim.prev.)

Zajedničko stanovanje nudi obećanje strategije za podružtvljenu negu, jer odrasli dele rad brige i negovanja u recipročnim odnosima u okviru proširene grupe ljudi. U takvim zajednicama, odrasli mogu učestvovati u odgajanju dece bez da nužno imaju sopstveno dete, i tako deliti teret i zadovoljstvo brige za drugog. Uklanjajući neprijatnosti samačkog života, zajedničko stanovanje stvara temelje za istinsku slobodu na polju ulaska u partnerske odnose.

Od pripadnika zajednice se očekuje da dele odgovornost organizovanja kolektivnog života, obavljaju dužnosti u odborima i učestvuju u donošenju odluka. Takođe se očekuje učešće u grupnim obrocima, mada načini na koje je ono organizovano, kao i učestalost okupljanja i učestvovanja variraju od zajednice do zajednice.

Većina projekata zajedničkog stanovanja u SAD izgrađeno je na praznom zemljištu, ali neki su razvijeni i u urbanim područjima nadgradnjom starijih građevina; na primer, *Swan's Market* u San Francisku, koji je pretvoren u mešavinu maloprodajnih objekata i zajedničkog stanovanja.

Uključivanje stanova za izdavanje u zajednice vlasničkih stambenih jedinica izrodilo se kao strategija za prihvatanje samohranih roditelja i drugih individua i porodica sa srednjim i niskim prihodima u zajedničko stanovanje. Godine 2013. grad Sebastopol u Kaliforniji izgradio je prvi projekat zajedničkog stanovanja za starije ljude i porodice sa niskim primanjima u kome su sve stambene jedinice za izdavanje. Neprofitni izvođač radova, *Satellite Affordable Housing Associates*, finansirao je organizatora zajednice koji je radio sa stanarima/kama 2 godine dok su razvijali norme i pravila zajednice i veštine konsezusnog donošenja odluka.

Brižne zajednice

Odluke o izgrađenom životnom okruženju samo su deo odluka koje oblikuju mogućnosti za podružljivu brigu i negu. Organizovanje nege na kolektivan i društveni, umesto na individualni i privatni način neizbežno nameće pitanja o moći, privilegiji i represivnoj grupnoj kontroli. Ko će postavljati pravila? Kakve ćemo izbore imati o načinu nege i brige i o tome ko će brinuti i negovati? Šta znači učiniti rad brige i nege javnim dobrom? Jedno od najkompleksnijih među ovim pitanjima je pitanje uloge demokratije, zajednice i države.

Javna dobra mogu biti proizvedena, administrirana i isporučena na načine koji su birokratski ili participatorni, hijerarhijski ili pristupačni, centralizovani ili lokalizovani. Kao što je tvrdio sociolog Pjer Burdije, naše dispozicije se razvijaju kroz praksu, kroz delovanje, tako da su načini na koje doživljavamo sebe u odnosu na druge postali duboko utisnuti u naše identitete i navike.

Kada se javna dobra proizvode i administriraju unutar institucija koje uključuju zajedničku vlast i donošenje odluka, ona stvaraju socijalnu sredinu u okviru koje ljudi razvijaju dispozicije fundamentalne za društvenu solidarnost. Lokalna kontrola ohrabruje razne varijacije ovih institucija, tako da ljudi mogu eksperimentisati sa različitim načinima organizovanja života.

Decentralizacija države blagostanja i pružanje nege i brige kroz lokalne institucije bazirane na susedstvima bi pomogli da se izgrade šire demokratske zajednice.

Međutim, moguća zamka ovog pristupa je to što lokalne zajednice mogu biti represivne i netolerantne, mogu održavati svoju koheziju kroz isključivanje i biti nesposobne da reše konflikte putem pregovora. Moramo razmišljati o vrstama kolektivnih uređenja koja bi minimizirala ove potencijalne opasnosti. Lokalna kontrola je neophodan ali ne i dovoljan uslov za stvaranje demokratskih zajednica. Ako ove zajednice nemaju smislenu međusobnu interakciju, lokalna solidarnost se vrlo lako može pretvoriti u parohijski protekcionizam.

Lokalno donošenje odluka omogućava zajednicama da razviju sopstvene strategije za korištenje resursa i organizovanje svojih odgovornosti za brigu i negu. Međutim, distribucija resursa između zajednica i uspostavljanje okvira za donošenje takvih odluka je pitanje za više nivoje upravljanja. Proširenje demokratskog donošenja odluka dovodi lokalne grupe u kontakt sa širom javnošću.

Jedan mogući model je sistem javnog upravljanja zasnovan na modelu veća, u kojem lokalne grupe šalju delegate u šire regionalne institucije odlučivanja. Na primer, zadruge za brigu o deci – ukorenjene u susedstvima, povezane sa stambenim kompleksima, koje zapošljavaju visoko kvalifikovane i dobro plaćene radnike i radnice – slale bi svoje predstavnike u gradsko udruženje zadruga za brigu o deci.

Odluke o brizi na nivou zadruga bi skupa donosili zajednica koja podiže decu i vrtići. Oni bi preko svojih predstavnika, koji bi redovno podnosili izveštaje, stupali u dijalog o politikama i raspodeli resursa na regionalnom nivou. Kontrola nad većinom odluka bi ostala lokalna, ali bi se

očekivala aktivna participacija na regionalnom nivou i bila bi uslov za dodeljivanje resursa.

Važno je imati na umu da postoji mnogo „dovoljno dobrih“ načina da se obavlja posao nege i brige. Naša vizija podruštvljavanja nege mora da uključuje fleksibilnost, raznolikost i mogućnost izbora. Te vrednosti su bitne jer nas teraju da poštujemo kompleksnost međuljudskih odnosa i da budemo spremni da dopustimo ljudima eksperimentisanje sa različitim strategijama za suživot i uzajamnu brigu. Ljudi će imati različite preferencije, neki će želeti više da se oslone na plaćene negovatelje/ice, a neki na svoje zajednice i jedni na druge. Postojeće i kulturološke razlike o kojima će se morati pregovarati.

Gradovi u ovom slučaju pružaju određenu prednost, jer je u njima relativno lako preseliti se iz jedne zajednice u drugu, što daje veću mogućnost da se izabere način života. Osim toga, dobar javni prevoz pruža ljudima iz različitih zajednica više prilika da se sastanu uživo i diskutuju o svim kompleksnim pitanjima koja se javljaju u poslu brige i negovanja – bilo da ga obavljamo kao neplaćeni rad za one do kojih nam je stalo, bilo da smo kvalifikovani radnici i radnice (bez dileme, svaki rad brige i nege je kvalifikovani rad, iako su te kvalifikacije često nepriznate).

Činjenica da mnoge negovateljice i negovatelji, potplaćeni i potcenjeni kao što jesu, pronalaze smisao u svom radu i obavljaju ga onoliko dobro koliko je to moguće pod datim okolnostima – predstavlja potvrdu ljudske izdržljivosti i snage socijalnih veza.

Zamislite koliko bi plaćena briga i nega bila kvalitetnija kad bi se obavljala kroz javno finansirane zadruge, gde bi radnice i radnici imali priliku za intelektualni i profesionalni razvoj, gde bi imali kontrolu nad samim radom, gde bi imali dovoljno vremena da obave posao potreban da se zadovolje potrebe ljudi o kojima brinu, i naravno – gde bi zarađivali visoke plate i dobili društveno priznanje.

Već postoje nagoveštaji o tome kako bi takve institucije mogle funkcionisati. Javno finansiranim centrima za brigu o deci u Kvebeku zajedno upravljaju sindikalno organizovani radnici i radnice i roditelji izabrani u odbore. U Kvebeku, zaposleni u sektoru za brigu o deci imaju značajno veće plate od njihovih kolega iz ostalih delova Kanade. Radnice i radnici i njihov sindikat, zajedno s roditeljima, bili su moćna organizovana snaga u pokrajini i doprineli su da njihov sistem rada opstane i proširi se, i da bude finansiran kroz povećavanje poreza.

Radničkih zadruga je sve više u sektoru brige i nege. Prema jednoj proceni, 1/3 svih zadruga u SAD su pružaoci usluga. Filadelfijski *Childspace* (Dečiji prostor) vodi tri centra za brigu o deci pod kontrolom i u vlasništvu radnika/ca. U Oklandu, uz pomoć organizacije *Prospera* (ranije poznate kao *WAGES*), osnovano je 5 agencija za čišćenje u radničkom vlasništvu koje imaju 95 radnica/ka članova, a *Beyond Care Cooperative* u Bruklinu ima 42 člana/ice koji pružaju usluge brige o deci.

Većina zadružnih preduzeća su relativno skromne veličine. Međutim, čak i veoma veliko preduzeće za pružanje usluga brige i nege može funkcionisati kao zadruga. *Cooperative Home Care Associates* iz Bronksa je sindikal-

no zadružno preduzeće za pružanje usluga kućne nege starima i osobama s invaliditetom sa 1600 radnika/ca članova, od kojih su skoro svi žene afroameričkog i latinoameričkog porekla koje rade kao negovateljice i donose ključne odluke o raspoređivanju resursa zadruge. Negovateljice/i takođe učestvuju i u razvijanju programa za obuku i unapređenje usluga.

Ove organizacije pružaju uvid u mogućnosti lokalnog zajedničkog upravljanja visoko kvalitetnom brigom i negom. Govore nam kako bismo mogli organizovati upravljanje javnim uslugama na nivou celog grada.

Participatorno budžetiranje u Porto Alegru u Brazilu, koje je nastalo pod Radničkom Partijom (*Partido dos Trabalhadores*), daje još jedan nagovešaj moguće demokratsko socijalističke budućnosti. Proces participatornog budžetiranja počinje zborovima, otvorenim za sve stanovnike/ce, u 16 gradskih distrikta, na kojima gradski zvaničnici daju opšte informacije o budžetu grada. Zatim slede sastanci u susedstvima na kojima se diskutuje o prioritetima budžeta.

U drugom krugu zborova u distriktima, na osnovu broja prisutnih iz susedstva izaberu se distriktni predstavnici/ce za svako susedstvo. Ovo pravilo proporcionalne reprezentacije osigurava različitost među izabranim predstavnicima.

Distriktni zbor takođe bira i 2 predstavnika/ce i 2 zamenika/ce koji će predstavljati distrikt na gradskom Opštinskom Budžetskom Savetu. U mesecima nakon izbora delegati se sastaju na Distriktnim Budžetskim Forumima da bi napravili liste prioriteta za distrikte. Opštinski Budžetski Savet zatim utvrđuje kako da raspodeli sredstva među distriktima.

Vlada Porto Alegrea je uložila ogromne resurse u produbljivanje demokratskog procesa.¹⁴ U mnoga siromašna i radnička naselja na periferiji grada koja su bila isključena iz donošenja političkih odluka poslali su organizatori zajednica. Otvorene su nove vladine kancelarije u distriktima, što je gradsku administraciju približilo populaciji.

Iako su ljudi često ulazili u proces participativnog budžetiranja samo sa svojim specifičnim potrebama na umu, s vremenom su počeli osećati solidarnost prema drugima i šire posmatrati svoje interese.

Kako je Rebeka Abers (Rebecca Abers) otkrila u svojoj studiji participativnog budžetiranja u jednoj od najsiromašnijih oblasti Porto Alegrea,¹⁵ mnogi pojedinci/ke „koji su počeli da učestvuju zbog interesa svoje ulice postali su, godinu ili dve kasnije, zastupnici raznih pitanja širom distrikta, i zalagali su se za projekte koji bi pomogli ekonomsku revitalizaciju južnog dela grada ili zaštitili ekološke rezerve u ruralnom delu opštine“.

Zadruga i demokratske institucije kao što su participativno budžetiranje, zadruge radnica/ka u sektoru brige i nege, i zajedničko stanovanje su inspirativne, ali svoj potencijal mogu realizovati jedino u kontekstu drugih fundamentalnih promena.

14 Gianpaolo Baiocchi, *Militants and Citizens, The Politics of Participatory Democracy in Porto Alegre*, 2005.

15 Rebecca Abers, *From clientelism to cooperation, Local government, participatory policy and civic organizing in Porto Alegre, Brazil*, *Politics and Society*, vol. 26, nr. 4, December 1998.

Prve među njima su univerzalno kraći radni dan i radna nedelja, koji oslobađaju vreme za brigu i negu, participacija u zajednici i političko angažovanje. Druga potrebna promena su radna mesta na kojima su zahtevi posla i karijerne putanje organizovani oko pretpostavke da svi radnici i radnice imaju odgovornosti za brigu i negu i da će obavljati posao u skladu s tim odgovornostima.

Univerzalni karakter ovakvih normi za radna mesta je krucijalan. Jedan od razloga zašto žene tokom životnog veka zarade manje od muškaraca je to što poslodavci drugačije nagrađuju radnike i radnice, na osnovu njihove „posvećenosti“ poslu, godina iskustva i dostupnosti za prekovremeni rad. Zaposleni plaćaju dugoročnu cenu čak i za relativno kratka odsustva iz sveta rada. Žene zaostaju za muškarcima jer je mnogo verovatnije da će one, a ne muškarci, oblikovati svoju karijeru u skladu sa zahtevima brige o deci i starijima. Dobro plaćeno porodijsko odsustvo ima mnogo prednosti, ali ne adresira ovaj problem.

Sve dok poslodavci imaju kontrolu nad vremenom radnica i radnika, konflikt između plaćenog rada i brige i nege nastaviće da postoji. Sve dok su usluge pružanja brige i nege nedovoljno finansirane kao javna dobra ili izložene kompetitivnim pritiscima tržišta, domaćinstva, a posebno žene u njima, biće prinuđene da „izaberu“ da obavljaju ovaj „rad ljubavi“.

U Sjedinjenim Američkim Državama nastaje pokret koji preispituje takozvane fleksibilne rasporede u maloprodajnoj industriji i prehrambenom uslužnom sektoru. Članovi tog pokreta skreću pažnju na probleme s kojima se suočavaju roditelji, posebno samohrane majke, od kojih se očekuje

da budu dostupne poslodavcu na poziv, ili im se raspored smena saopštava svega dan-dva unapred. Na tom primeru se vrlo jasno vidi kako težnja za profitom ugrožava negu i brigu.

Dok podržavamo ovakve borbe za odbranu života od profita, i učestvujemo u njima, treba da nastavimo da gledamo iza skučenog horizonta nametnutog trenutnom dominacijom kapitala, da se uključujemo u prefigurativne projekte i zamišljamo alternativne načine za brigu u međuljudskim odnosima ili institucijama koje su kolektivne ali i demokratske, samorefleksivne i otvorene za različitost.

Sa engleskog prevela Tatjana Maksimović

HILARI KLINTON I OSNAŽIVANJE ŽENA

Hilari Klinton nije borkinja za ženska prava. Ona je oličenje korporativnog feminizma.

Pod uslovom da se Hilari Klinton kandiduje za predsednicu 2016. godine, veliki deo njene podrške u narodu će biti zasnovan na njenom imidžu zastupnice ženskih prava. Tokom njene kandidature 2008. godine, Nacionalna organizacija žena (*National Organization of Women*), podržala je Klintonovu na temelju njene „duge istorije podržavanja borbe za osnaživanje žena“.¹

Grupa od 250 akademika/kinja i aktivista i aktivistkinja, koja sebe naziva „Feministkinje za Klintonovu“, hvalila je njeno „snažno, inspirativno zalaganje za ljudska prava žena“ i njene „neverovatne doprinose“ kao političarke.²

1 Saopštenje za štampu - *Clinton Endorsed by National Organization for Women During Day of Women's Outreach*, 28.03.2007.

2 Christine Stansell, *Feminists for Clinton*, 15.02.2008.

Od tada, Nacionalna organizacija žena, i druge mejnstrim ženske organizacije, nestrpljivo iščekuju njenu kandidaturu 2016. godine.³ Klintonova i njene pristalice su od nedavno pojačali napore da je predstave kao pobornicu i ženskih⁴ i LGBT⁵ prava.

Takvi prikazi imaju vrlo malo utemeljenja u prethodnim delima Klintonove. Iako jeste prilično često govorila o rodnim i seksualnim pravima, i iako je moguće da ne deli otvoreno mizogine i anti-LGBT stavove većine republikanskih političara, kao političarka je dosledno favorizovala politike koje su štetne po žene i LGBT osobe.

Zašto onda nastavlja da uživa podršku onih koje se identifikuju kao feministkinje? Deo odgovora se može pronaći u seksističkim napadima usmerenim na nju,⁶ kao i sasvim u razumljivoj želji mnogih feministkinja da vide ženu u Ovalnom kabinetu.

Međutim, to nije cela priča. Smatramo da je feministički entuzijazam prema Hilari Klinton pokazatelj duboke krize u američkom liberalnom feminizmu, koji je odavno prigrlio ili prihvatio kapitalizam, rasizam, imperijalizam, čak i heteroseksizam i transfobiju.

3 Paul Alexander, *Hillary Clinton 2016? Women Look Ahead To 'History In the Making'*, The Daily Beast, 16.01.2013.

4 Amanda Marcotte, *Everything Is a "Women's Issue"*, Slate, 19.09.2014.

5 Amy Chozick, *Hillary Clinton's Gay Rights Evolution*, New York Times, 29.08.2014.

6 Stephen Zunes, *Sexism, the Women's Vote and Hillary Clinton's Foreign Policy*, CommonDreams.org, 27.01.2008.

Stvaranje profita i rata

Sva pitanja koja su u vezi sa bogatstvom, moći, i nasiljem, ujedno su i pitanja ženskih i LGBT prava. Na primer, neoliberalne ekonomske politike mera štednje i privatizacije disproporcionalno štete ženama i LGBT osobama, koje su često najmanje plaćene i prve na listama za otpuštanje, one na koje će najverovatnije da bude svaljen teret brige o porodici, i najviše pogođene prisilnom migracijom, nasiljem u porodici, beskućništvom, i mentalnim oboljenjima koja su pogoršana siromaštvom.

Klintonova se nije puno bavila takvim pitanjima. Decenije koje je provela kao članica korporativnih odbora, i njene važne političke uloge, kao što su prva dama, senatorka, državna sekretarka, daju jasne indikacije njenih stavova.

Jedan od prvih istaknutih javnih položaja Klintonove je bio u Volmartu, gde je bila članica upravnog odbora od 1986. do 1992. godine.⁷ „Nije se oglašavala“ na sastancima odbora dok je njena kompanija „vodila ogromnu kampanju protiv radničkih sindikata koji su pokušavali da zastupaju zaposlene“, kako je kasnije istaknuto u ABC video zapisima.⁸ U svojoj knjizi „*Living History*“⁹ iz 2003. godine, Klintonova se priseća da ju je generalni direktor Volmarta, Sem Volton (Sam Walton) „naučio dosta toga o korporativnom integritetu i uspehu“. Iako je kasnije pokušala da odbaci

7 Ward Harkavy, *Wal-Mart's First Lady*, The Village Voice, 23.05.2000.

8 Brian Ross, Maddy Sauer, Ronda Schwartz, *Clinton Remained Silent As Wal-Mart Fought Unions*, ABC News, 31.01.2008.

9 Hillary Rodham Clinton, *Living History*, 2003.

svoj imidž jedne od rukovoditeljki kompanije, sa ciljem dobijanja podrške radništva za kandidaturu za Senat i za predsjednicu, rukovodioci Volmarta su nastavili da je podržavaju.¹⁰ Alis Volton (Alice Walton)¹¹ je donirala maksimalni dozvoljeni iznos novca za „Spremni za Hilari“ političku kampanju 2013. godine. Donacija Voltonove, u iznosu od 25.000 dolara, bila je znatno veća od prosečne godišnje plate Volmartovih radnica i radnika koji su plaćeni po satu, od kojih 2/3 čine žene.

Nakon što je napustila Walmart, Klintonova je postala možda i najaktivnija prva dama u istoriji. Iako bi bilo nepravdično držati je odgovornom za sve političke strategije njenog muža, ona jeste igrala značajnu ulogu u oblikovanju i opravdavanju mnogih među njima. U „*Living History*“ ona se hvali svojim doprinosom u sasecanju socijalne pomoći u SAD: „U vreme kad smo Bil i ja napustili Belu kuću, broj korisnika/ca socijalne pomoći se smanjio za 60%“ – i to ne zbog toga što je opala stopa siromaštva.

Žene i deca, glavni primaoci socijalne pomoći, bili su prve žrtve. Džefri St Kler (Jeffrey St Clair) za *Counterpunch*¹² piše da je pre reforme socijalne pomoći „više od 70% siromašnih porodica sa decom primalo neku vrstu novčane pomoći. Do 2010. godine, manje od 30% je dobijalo bilo kakvu vrstu novčane pomoći i iznosi naknada su opali za više od 50% od nivoa pre reforme“.

10 Patrick Caldwell, *Retail Politics: Hillary Clinton Heads to Costco, Skips Walmart on Latest Book Tour*, MotherJones.com, 14.06.2014.

11 Alis Volton je kćerka Sema Voltona, osnivača Wal-Mart kompanije. (prim.prev.)

12 Jeffrey St. Clair, *Down and Out With Hillary Clinton*, Counterpunch, 01.08. 2014.

Klintonova je takođe lobirala u Kongresu da se izglasa veoma rasistički predlog zakona, koji je, kako Mišel Aleksander (Michelle Alexander) piše u svojoj knjizi *The New Jim Crow*, „doveo do eskalacije rata protiv droge dalje od onoga što su konzervativci mogli zamisliti“, što je vodilo do masovnih hapšenja i smrtnih kazni.

Dve verovatno najviše definišuće stavke mandata Klintonove kao senatorke (2001-2009) i kao državne sekretarke (2009-2013) bile su njeno promovisanje američkog korporativnog stvaranja profita i njeno agresivno zastupanje prava američke vlade da interveniše u stranim zemljama.

Analizirajući njen učinak nakon napuštanja mesta državne sekretarke u januaru 2013. godine, *Bloomberg Businessweek* je komentarisao¹³ da je „Klintonova pretvorila Stejt Department u mašinu za promovisanje američkog biznisa“. Pokušavala je da se „pozicionira kao najviše rangirana biznis lobistkinja vlade“, direktno dogovarajući korisne ugovore sa prekomorskim zemljama za američke korporacije kao što su *Boeing*, *Lockheed*, and *General Electric*. Očekivano, „korporativne navijačke veštine Klintonove su pohvaljene od strane biznis grupacija“.

Klintonova je bila veoma iskrena povodom takvih stremljenja, premda ne toliko iskrena kad je govorila pred progresivnim političkim grupama. Njen esej iz 2011. godine, *America's Pacific Century* objavljen u časopisu

13 Elizabeth Dwoskin, *How Hillary Clinton turned the State Department into a machine for promoting U.S. business*, *Bloomberg Businessweek*, 11.01.2013.

*Foreign Policy*¹⁴ govori naširoko o cilju „otvaranja novih tržišta za američke biznise“, i sadrži ne manje od deset upotreba fraza „otvorena tržišta“, „otvorena trgovina“ i njihovih permutacija.

Glavni fokus ovog poduhvata je Trans-pacifičko partnerstvo (TPP), sporazum koji uključuje dvanaest zemalja Pacifika, i o kojem Obamina administracija u tajnosti pregovara uz pomoć preko 600 korporativnih savetnika.

Kao što je slučaj i sa Severnoameričkim sporazumom o slobodnoj trgovini Bila Klintonu (NAFTA)¹⁵, i TPP sporazumom se nastoje dodatno osnažiti multinacionalne korporacije na štetu radnica i radnika, potrošača, i životne sredine svih uključenih zemalja. Niže plate i povišene stope otpuštanja, pritvorskog zadržavanja, i fizičkog nasilja nad ženama i LGBT populacijom su među najverovatnijim posledicama, sudeći po rezultatima postojećih sporazuma o „slobodnoj trgovini“.

U članku Klintonove u *Foreign Policy* elaborira se i uloga američkih vojnih snaga u unapređenju ovih ekonomskih ciljeva. Prethodni „rast“ istočne Azije je zavisio od „sigurnosti i stabilnosti koju američka vojska odavno garantuje“, i „povećano prisustvo vojske širom regiona će obezbediti vitalne prednosti“ u budućnosti.

14 Hillary Clinton, *America's Pacific Century*, *Foreign Policy*, 11.10.2011.

15 *NAFTA's 20-Year Legacy and the Fate of the Trans-Pacific Partnership*, *Public Citizen*, 02.2014.

Klintonova tako reafirmira konsenzus obe partije koji se tiče prava Amerike da koristi vojnu silu u inostranstvu zarad ostvarenja ekonomskih interesa – ponavljajući, na primer, reči Klintonovog sekretara odbrane, Vilijama Koena (William Cohen), koji je 1999. godine zadržao pravo „unilateralne upotrebe vojne sile“ u ime „osiguravanja nesputanog pristupa ključnim tržištima, zalihama energije, i strateškim resursima“.

Hilari Klinton je isto tako branila američko pravo na kršenje internacionalnog zakona i ljudskih prava u zemljama Bliskog Istoka i u Centralnoj Aziji. Kao senatorka, ne samo da je glasala za invaziju Iraka 2003. godine – monstruozi zločin u kome je nastradalo stotine hiljada ljudi i posejani su teror i sektaštvo širom regiona – nego je otvoreno zagovarala invaziju i bila oštar kritičar otpora unutar Ujedinjenih nacija.

Od tada, ona se samo delimično odrekla te pozicije (zbog političke proračunatosti¹⁶)¹⁷ dok je o Iračanima i Iračankama govorila na paternalistički i rasistički način.¹⁸ Senatorka Klinton je takođe bila izuzetno odana pristalica – čak i po standardima američkog Kongresa – ilegalnih vojnih akcija Izraela i naseljavanja okupiranih teritorija.¹⁹

16 Michael Crowley, *Hillary Clinton's Unapologetically Hawkish Record Faces 2016 Test*, Time, 14.01.2014.

17 Stephen Zunes, *Clinton's GWU Iraq Speech*, Foreign Policy in Focus 25.03.2008.

18 *A White Woman's Burden: Hillary Clinton, Imperialism, and Racism*, ZeroAnthropology.net

19 Stephen Zunes, *Hillary Clinton on International Law*, Foreign Policy in focus, 10.12.2007.

Kao državna sekretarka Baraka Obame, rukovodila je ekspanzijom ilegalnih napada bespilotnim letelicama, koji su, prema umerenim procenama, ubili više stotina civila, dok je reafirmisala saveze Amerike sa opakim diktaturama.²⁰ Kako prepričava u svom memoaru *Hard Choices* iz 2014. godine, „Pored našeg rada sa izraelcima, Obamina administracija je takođe pojačala prisustvo američkih vodenih i vazdušnih vojnih trupa u Persijskom zalivu i učvrstila naše veze sa Persijskim monarhijama“.

Klintonova je posebno poznata kao jedan od najsnažnijih zagovornika napadanja ili proširenja vojnih operacija u Avganistanu, Libiji, Siriji ili učvršćivanja veza Amerike sa diktaturama u Tunisu, Egiptu, Jemenu, Bahreinu, Maroku i drugde.²¹ Možda će žene i devojčice iz ovih zemalja, uključujući i one čije živote su uništile američke bombe, pronaći utehu u saznanju da je „feministkinja“ učestvovala u kreiranju američke politike.

Sekretarka Clinton i njen tim su radili na osiguravanju toga da svaki otpor američko-izraelskoj dominaciji na Bliskom istoku bude dočekan brutalnom silom i raznim formama kolektivnog kažnjavanja. Kada je Iran u pitanju, ona često ponavlja rečenicu oko koje se slažu obe partije: „sve opcije moraju ostati otvorene“ – što je sramno narušavanje povelje Ujedinjenih nacija o zabrani „korištenja pretnje silom ili upotrebe sile“ u internacionalnim odnosima – i u svom memoaru *Hard Choices* se hvali da je njen tim „pokrenuo uspešnu svetsku kampanju kako bi uveo onesposobljavajuće sankcije“ toj zemlji.

20 Kevin Young, *The Real Enemy In The Middle East*, Z Magazine, 27.08.2012.

21 Stephen Zunes, *Hillary Clinton's Legacy as Secretary of State*, Thruthout, 07.02.2013.

Pobrinula se da zahtev za priznavanje državnosti Palestine upućen Ujedinjenim Nacijama „ne bude prihvaćen u Savetu bezbednosti“. Iako više nije bila na položaju sekretarke kada je Izrael pokrenuo zverski napad na Gazu 2014. godine, žarko ga je branila u svojim intervjuima. Ovakav kontekst pomaže da se objasni njena nedavna pohvala Henriju Kisindžeru (Henry Kissinger),²² poznatom po bombardovanju civila i podržavanju vlada koje su ubile i mučile stotine hiljada navodnih disidenata. U članku za *Washington Post* ona piše da se „oslanjala na njegov savet kada je bila državna sekretarka“.

Militarizacija i korist od nje

U Latinskoj Americi, još jednoj oblasti u tradicionalnom SAD vlasništvu, Klintonova je takođe sledila Kisindžerov primer. Kao što je potvrđeno u njenoj knjizi iz 2014. godine, ona je efikasno podržavala vojni udar na predsednika Hondurasa nešto levljeg usmerenja, Manuela Zelaju (Manuel Zelaya) 2009. godine – „karikaturu snagatora centralne Amerike“ – tražeći „kompromisno“ rešenje koje je omogućavalo njegovo ilegalno svrgavanje.

Zagovarala je primenu Kolumbijskog modela²³ – visoko militarizovanih inicijativa „protiv droge“, u kombinaciji sa neoliberalnim ekonomskim strategijama – na ostale zemlje u regionu, i puna je hvale za razornu militarizaciju Meksika tokom prethodne decenije. Ta militarizacija je rezultirala

22 Hillary Rodham Clinton, *Hillary Clinton reviews Henry Kissinger's 'World Order'*, The Washington Post, 04.09.2014.

23 Kevin Young, *Two, Three, Many Colombias*, Foreign Policy in Focus, 29.12.2010.

smrću 80.000 ili više ljudi od 2006. godine, uključujući i 43 nestalih meksičkih studentskih aktivista (koji su verovatno masakrirani) u septembru 2014. godine.

Na Karibima, preferirani model Sjedinjenih Država je Haiti, gde su Clintonova i njen suprug neumorno promovisali *sweatshop*²⁴ model proizvodnje od 1990-ih godina. WikiLeaks dokumenti pokazuju da je 2009. Stejt Department sarađivao sa podizvođačima *Hanes-a*, *Levi's-a* i *Fruit of the Loom-a*, kako bi se suprotstavili podizanju minimalne plate za radnike i radnice Haitija.²⁵ Nakon zemljotresa u januaru 2010. godine, Clinton je pomogla u pokretanju opsežne vojne intervencije SAD-a na Haitiju.²⁶

Prema shvatanju Klintonove, militarizacija ima mnoštvo prednosti. Može olakšati korporativno ulaganje, nalik „zlatnoj groznici“ koju je američki ambasador opisao nakon zemljotresa na Haitiju.²⁷ Može kontrolisati nenasilne disidente, kao što su gladni radnici i radnice Haitija, ili studentkinje i studenti levičari/ke u Meksiku. I može pomoći u suzbijanju uticaja zemalja kao što je Venecuela, koje su se usprotivile neoliberalizmu i američkoj geopolitičkoj kontroli.

24 Fabrike, najčešće u tekstilnoj industriji, gde manuelni radnici rade po vrlo lošim uslovima, sa ekstremno niskim platama i dugim radnim vremenom. (prim.prev.)

25 Dan Coughlin & Kim Ives, *WikiLeaks Haiti: Let Them Live on \$3 a Day*, The Nation, 01.06.2011.

26 Ansel Hertz, *WikiLeaks Haiti: The Earthquake Cables*, The Nation, 15.06.2011.

27 Ansel Hertz & Kim Ives, *WikiLeaks Haiti: The Post-Quake 'Gold Rush' for Reconstruction Contracts*, The Nation, 15.06.2011.

Ovakvi ciljevi su odavno bili motivacija američkog neprijateljstva prema Kubi, i zato je nedavni poziv Klintonove na ukidanje embarga Kubi bio pragmatičan, a ne principijelan: „Embargo nije postizao svoje ciljeve“ rušenja vlade, kako ona piše u svojoj knjizi. Cilj je na Kubi, kao i u Venecueli, naterati državu da „izvrši povrat privatnog vlasništva i da se vrati ekonomiji slobodnog tržišta“, kako je Klinton zahtevala od Venecuele 2010. godine.

Neokonzervativni politički savetnik Robert Kejgen (Robert Kagan) koji je kao i Klintonova igrao važnu ulogu u zagovaranju invazije na Irak 2003, dao je dobar sažetak celokupnog rada Klintonove u svetu. „Uliva mi poverenje kad je ona zadužena za pitanja vanjske politike“, Kejgen je izjavio za *New York Times* prošlog juna.²⁸ Kada je upitan šta očekuje od predsedničkog mandata Hilari Klinton, Kejgen je predvideo da „ako bude sledila politiku koju mislimo da će slediti, onda je to nešto što bi se moglo nazvati neokonzervativizmom“. Međutim, dodao je, „jasno je da njene pristalice to neće nazvati tim imenom, nego će ga nazvati drugačije“.

Usko definisana prava

A šta je sa radom Klintonove na onom užem setu problema, najčešće povezanom sa ženskim i LGBT pravima – kontrolom nad reproduktivnim sistemom i zabranom diskriminacije i seksualnog nasilja?

²⁸ Jason Horowitz, *Events in Iraq Open Door for Interventionist Revival, Historian Says*, The New York Times, 15.06.2014.

Najbolje što se može reći je da se Klintonova ne vodi srednjovekovnim mišljenjem o ženskoj telesnoj autonomiji, što je slučaj sa većinom Republikanaca, i da aktivno ne ohrabruje homofobiju i transfobiju. Dosledno je govorila da abortus treba da ostane legalan (ali „redak“) i da kontraceptivna sredstva treba da budu dostupna svima,²⁹ i dok je bila na položaju, uglavnom se i ponašala u skladu sa tim izjavama. Od nedavno je dala podršku gej brakovima. Ovakvi stavovi su od vrednosti, čak i ako su uglavnom odraz pritiska odozdo.

Međutim, njena zalaganja za ova prava ne zaslužuju ni posebnu pohvalu. Pored toga što su u Kongresu delimično kapitulirali pred snažnom desničarskom agendom protiv abortusa, koja ima nesrazmernu štetu po roditelje sa niskim primanjima, Klintonova i druge demokrate su takođe aktivno narušavali ova prava.³⁰ Neki posmatrači su tvrdili da Hilarino ponavljanje demokratskog slogana da abortus treba da bude „bezbedan, legalan i *redak*“ pojačava stigmatizaciju onih koji izaberu tu opciju.³¹

Njena uska definicija reproduktivnih prava – samo kao prava na abortus i kontracepciju – ne doprinosi puno pitanju materijalne pomoći roditeljima ili maloj deci. Ona insistira na tome da abortus mora da ostane „redak“, ali je takođe doprinela uskraćivanju finansijske podrške siromašnim

29 Raymond Hernandez & Patrick D. Healy, *The Evolution of Hillary Clinton*, The New York Times, 13.07.2005.

30 Jill Filipovic, *The GOP assault on women's health began with the 1976 Hyde amendment*, The Guardian, 03.10.2013.

31 Tracy A. Weitz, *Rethinking the Mantra that Abortion Should be "Safe, Legal, and Rare"*, Journal of Women's History, Volume 22, Number 3, 2010, pp. 161-172

roditeljima koji očekuju dete (na primer, kroz reformu socijalne pomoći 1996. godine³² i fiskalnu štednju³³ za programe socijalne pomoći, oko čega obe partije imaju konsenzus u Vašingtonu).

Podržala je širenje militarizacije na meksičkoj granici i hapšenje neprijavljenih imigranata, narušavajući reproduktivna prava žena, koje su se porodile vezane u pritvornim centrima, a zatim su deportovane nazad, u život siromaštva i nasilja.³⁴

Kada je u pitanju nediskriminacija, Klintonova se takođe ponašala gore nego što njena reputacija nagoveštava. Njena stara kompanija Walmart, koja je na široko optuživana za diskriminaciju svojih radnica, nedavno je pohvaljena za „napore u osnaživanju devojaka i žena“ od strane Fondacije Klinton.³⁵

Malo je ozbiljnih indikacija da se Klintonova protivi diskriminaciji LGBT osoba na radnom mestu (što je i dalje legalno u većini američkih država). Njena nedavna promena negativnog stava o gej brakovima desila se tek nakon što je podrška toj ideji postala politički korisna i možda neophodna za Demokrate. Kad se radi o ovim pitanjima, Klintonova je, u najboljem

32 Mark Dunlea, "Welfare Reform:" *Clinton Kills Safety Net*, Green Social Thought, Vol.12, 1997.

33 Kevin Young, *Deficit Myths: The six most prevalent lies about budget deficits and economic recovery*, Z Magazine, 24.07.2011.

34 Cristina Costanini, *Undocumented Women Forced To Give Birth While Shackled And In Police Custody*, The Huffington Post, 21.09.2011.

35 Penny Abeywardena, *How Walmart Is Reimagining Its Investments to Empower Girls and Women*, Clinton Foundation, 29.04.2014.

slučaju, pre oprezno odgovarala na progresivne političke struje, nego što je bila začetnik prava i sloboda.

Istorijat vanjske politike Klintonove još više je u raskoraku sa njenom reputacijom kao zaštitnicom ženskih i LGBT prava. Njena politika podrške puču u Hondurasu 2009. godine bila je katastrofalna za obe grupe. Zločini iz mržnje prema LGBT stanovnicima i stanovnicama Hondurasa oborili su rekorde. Sredinom 2014. godine, vodeći LGBT aktivista Nelson Arambu (Nelson Arambú), prijavio je 176 ubistava LGBT osoba od 2009. godine,³⁶ u proseku 35 godišnje, u poređenju sa nešto više od jednog ubistva godišnje od 1994. do 2009 godine.

Arambu je ovakvo nasilje pripisao generalno košmarnoj atmosferi kršenja ljudskih prava nakon puča u Hondurasu,³⁷ primećujući doprinose militarizacije koju je finansirala Amerika i šablone funkcionisanja vlade posle puča: „zatvaranje vladinih institucija koje su zadužene za promovisanje i zaštitu prava ugroženog dela populacije – kao što su žene, deca, urođeničke zajednice, i Afro-Hondurani i Honduranke“. Klintonova ne samo da se nije oglašavala povodom ove situacije, nego je aktivno podržavala i hvalila vladu nastalu nakon puča.³⁸

36 Allison Lopez, *Nelson Arambú, of Honduras: "We Do Not Want to Come Back Here Next Year to Report More Murders of the LGBT Community"*, Latin America Working Group, 05.08.2014.

37 *Impunity in Honduras for Crimes Against Humanity*, International Federation for Human Rights, 2012.

38 Dana Frank, *Honduras: Which Side Is the US On?*, The Nation, 22.05.2012.

U svojoj kritici Hilari Klinton kao državne sekretarke, akademik sa Bliskog istoka, Stiven Zuns (Stephen Zunes) zaključuje da je, uprkos tome što je „Hilari Klinton više govorila o pravima žena i seksualnih manjina nego bilo koji prethodni državni sekretar“, ovakva pozicija „više retorika nego realnost“.³⁹

Kao jedan od primera, on navodi monarhiju u Maroku, koja već dugo drži teritoriju Zapadne Sahare pod okupacijom uz pomoć SAD. Dve nedelje nakon što je sekretarka Klinton javno pohvalila diktaturu za „zaštitu i rad na unapređivanju“ prava žena, tinejdžerka Almina Filali (Almina Filali) je izvršila samoubistvo tako što je popila otrov za miševе. Filali je silovana kada je imala 15 godina a zatim je „naterana da se uda za svog silovatelja, koji ju je kasnije fizički zlostavljao“.

Iako će liberalne pristalice Hilari Klinton verovatno jadikovati nad takvim detaljima kao nad izuzecima inače impresivnog dosijea („Ipak je mnogo bolja od Republikanca!“), vrlo je moguće da su njeni postupci naneli štetu feminističkim pokretima širom sveta. Kako navodi Zuns:

*Uzevši u obzir podršku Klintonove neoliberalnim ekonomskim politikama i stvaranju rata od strane Amerike i saveznika, nje-
no zalaganje za prava žena preko granice (...) je verovatno na-
štetilo urođeničkim feminističkim pokretima, na isti način na
koji je agenda „promocije demokratije“ Bušove administracije
donela ozbiljan zastoj u borbama za slobodu i demokratiju.*

39 Stephen Zunes, Hillary Clinton's Legacy as Secretary of State, Thruthout, 07.02.2013.

(...) Hilarin poziv na veće poštovanje prava žena u muslimanskim zemljama nema mnogo kredibiliteta dok god SAD sprovodi praksu bombardovanja žena u Libanu, Gazi, Iraku, Avganistanu i Pakistanu.

Izgradnja baze

Ovakav pregled „ogromnih doprinosa“ Klintonove (kako kažu „Feministkinje za Klintonovu“) je samo delimičan uzorak. Kada se radi o skoro svim drugim bitnim pitanjima, od klimatskih promena, imigracije, obrazovanja, do finansijskih regulativa, predsednica Hilari Klinton verovatno ne bi bila ništa bolja od predsednika Obame, možda bi čak bila gora.

Kao što je slučaj i sa Obamom, za Klintonovu je, naravno, neophodno da svoje postupke „naziva drugačije“, kako kaže Robert Kejgen. Potpuna nepovezanost između retorike i politike odražava jednu dobro shvaćenu logiku. Američki mejnstrim politički kandidati, posebno demokrate, moraju da pronađu načine da privuku podršku javnosti dok istovremeno umiruju korporativne i finansijske elite.⁴⁰

Oni obično shvataju potrebu za dobrom dozom „populizma“ tokom kampanje,⁴¹ i prihvataju je dok god ostaje u određenim granicama i ne odražava se

40 Paul Street, *Obama's Violin*, Z Magazine, 04.05.2009.

41 William D. Cohan, *Why Wall Street Loves Hillary*, Politico Magazine, 11.11.2014.

na samu politiku. Jedan bivši pomoćnik Bila Klintonu, u intervjuu za *The Hill* prošlog juna, uporedio je ovu retoričku strategiju sa „provlačenjem konca u iglu“,⁴² govoreći da „dobri političari su – a mislim da je Hilari dobra političarka – dobri u provlačenju konca u iglu, i mislim da verovatno postoji način da se to uradi“.⁴³

Hilari Clinton se suočava sa izazovom ubeđivanja glasača da je ona zaštitnica „ljudi na istorijskoj margini“, kako tvrdi u svom memoaru iz 2014. godine. Prošle godine, *The Hill* je objavio da „Klintonova sada testira razne teme kampanje“, uključujući i poznata progresivna obećanja da će „povećati klasnu pokretljivost“ i „smanjiti nejednakost“. Njeni memoari, za one koji se usude da ih pročitaju, uključuju i dozivanja mrtvih levičara, kao što su Frederik Daglas (Frederick Douglas), Herijet Tabmen (Harriet Tubman) („jedna od mojih heroína“) i Martin Luter King (Martin Luther King), na koga Klintonova referira 9 puta u svojoj knjizi iz 2003. godine.

Ovakav rad na odnosima s javnošću zahteva da njene prošle aktivnosti budu skrivene od pogleda, da ne bi stvorile problem kredibiliteta. Na ovom polju, Klintonova je dobila pomoć mnogih liberalnih feministkinja. Nekadašnja članica osoblja Obamine kampanje navodi za *The Hill* uspešne napore Klintonove „da kooptira grupe iz baze u proteklih 8 godina“.

42 Stilska figura „provlačenje konca kroz iglu“ u engleskom jeziku se odnosi na sposobnost balansiranja sukobljenih snaga i interesa. (prim.prev.)

43 Alexandra Jaffe & Amie Parnes, *Clinton sharpens her message*, *The Hill*, 23.07.2014.

Retorika nije totalno beznačajna. Opseg do koga su političari kao što je Hilari Klinton primorani da se predstavljaju – koliko god to bilo cinično – kao pobornici prava radnika i radnica, žena, LGBT osoba, i drugih „istorijski marginalizovanih“ grupa, indikacija je da su pritisci javnosti za takvim pravima ostvarili značajnu snagu.

U slučaju LGBT prava, ovaj retorički preokret je prilično skorašnji, i odražava jačanje snage pokreta, koje treba slaviti. Međutim, prihvatanje retorike političara bez preispitivanja je jedna od najtežih grešaka koje progresivni pojedinac i pojedinka može napraviti.

Feministkinje nisu pozvane

Podrška koju liberalne feministkinje pružaju Hilari Klinton ipak nije samo posledica lakovernosti. Ona takođe odražava i ograničenost analize, vizije i vrednosti. U SAD se feminizam često shvata kao pravo žena – a ponajviše bogatih belih žena – da učestvuju u podeli plena kapitalizma i američke imperijalističke moći. Ne suočavajući se sa isključivanjem pripadnika/ca drugih rasa, stranaca/kinja, ljudi iz radničke klase i drugih grupacija iz svoje vizije, liberalne feministkinje propuštaju krucijalnu priliku za stvaranje inkluzivnijeg, jačeg pokreta.

Alternativne struje u okviru feminističkog pokreta, u okviru feminističkog pokreta, u Americi i globalno, odavno su odbacile ovakvo osiromašeno

shvatanje feminizma.⁴⁴ Za njih, feminizam znači suprotstavljanje patrijarhatu, ali takođe i kapitalizmu, imperijalizmu, belaćkoj nadmoći, i drugim formama represije koje se ukrštaju sa patrijarhatom i jačaju ga.

To znači boriti se za prevazilaženje sistema u kome su prava ljudi i drugih živih bića podređena potrazi za profitom. To znači boriti se da svi ljudi – bez obzira na rod, seksualnost i tip tela – mogu da uživaju osnovna prava, kao što su hrana, zdravstveno osiguranje, smeštaj, bezbedna i čista životna sredina, i kontrola nad sopstvenim telima, radom i identitetima.

Ova potpunija feministička vizija je vidljiva u celom svetu, pa tako i među ženama iz mesta kao što su Pakistan, Avganistan i Iran, čiju opresiju zapadnjačke vođe konstantno evociraju da bi opravdali rat i okupaciju.

Hrabra pakistanska tinejdžerka Malala Jusufzai (Malala Yousafzai), koja je nagrađena Nobelovom nagradom za mir za svoje feminističko zalaganje, takođe je kritikovala američke napade bespilotnim letelicama zbog ubijanja civila i pomaganja Talibanima.⁴⁵ Zbog njenog protivljenja Talibanima, Jusufzai je postala obožavana u zapadnim medijima i pozvana u Belu kuću kod predsednika Obame, ali njenu kritiku bespilotnih letelica korporativni mediji praktično nisu ni pomenuli.⁴⁶ Nisu pomenuti ni njeni

44 Johanna Brenner, *The Promise of Socialist Feminism*, Jacobin, 18.09.2014.

45 Rania Khalek, *Seeing What They Want to See in Malala*, Fairness & Accuracy In Reporting, 01.12.2013.

46 Peter Hart, *Missing Malala's Message of Peace: Drones Fuel Terrorism*, Fairness & Accuracy In Reporting, 14.10.2014.

komentari o socijalizmu, za koji kaže da je „jedini odgovor“ koji može da nas „oslobodi lanaca netrpeljivosti i eksploatacije“. ⁴⁷

Revolucionarno udruženje žena Avganistana (RAWA) podjednako se suprotstavljalo Talibanima, fundamentalističkim silama koje podržava Amerika, i američkoj okupaciji. Dok liberalne grupe kao što je *Feminist Majority* (Feministička Većina) ⁴⁸ prikazuju američki rat kao plemeniti krstaški pohod za zaštitu žena Avganistana, RAWA kaže ⁴⁹ da je Amerika „osnažila i opremila najgore izdajničke, antidemokratske, mizogine, korumpirane fundamentalističke bande u Avganistanu“ prosto „menjajući jedan fundamentalistički režim drugim“. ⁵⁰

Logika je prosta: američke elite preferiraju „krvavu i daviteljsku vladavinu Avganistananom“ ⁵¹ na čelu sa fundamentalističkim vođama, umesto „nezavisne, prodemokratske vlade koja se bori za prava žena“, jer bi takva vlada mogla ugroziti „njihove interese u regionu“. Oslobođenje žena, kako RAWA naglašava „može biti postignuto samo od strane naroda Avganistana i snaga naklonjenih demokratiji, kroz tešku, odlučnu i dugu

47 Ben Norton, *The Malala you won't hear about*, SocialistWorker.org, 15.10.2014.

48 Eleanor Smeal, *Why Is the Feminist Majority Foundation Refusing to Abandon the Women and Girls of Afghanistan?*, The Huffington Post, 15.07.2009.

49 *The US and Her Fundamentalist Stooges are the Main Human Rights Violators in Afghanistan*, RAWA communiqué on Universal Human Rights Day, Dec.10, 2007.

50 *On the Situation of Afghan Women*, RAWA

51 *Peace with Criminals, War with People!*, RAWA, 01.06.2010.

borbu“.⁵² Nije potrebno naglasiti da Klintonova i Obama nisu pozvali žene iz pokreta RAWA u Vašington.

Grupa iranskih i iransko-američkih feministkinja, Iranski Feministički Kolektiv Raha, zauzima sličan stav kada je u pitanju njihova zemlja. Godine 2011. su sa ogorčenjem osudile sistematsko narušavanje prava žena (i drugih grupa) od strane Ahmadinedžadove vlade, ali su isto tako oštro osudile „sve oblike američke intervencije“, uključujući i „onesposobljavajuće sankcije“ kojima se Klintonova ponosila kada je učestvovala u njihovom implementiranju.

Grupa je izjavila da sankcije „još više ojađuju upravo one ljude kojima tvrde da pomažu“ i dodala je da niko iz *grassroots* pokreta Irana nije „tražio ili podržao sankcije Sjedinjenih Država, Ujedinjenih Nacija i Evropske Unije“.

I u Latinskoj Americi mnoge feministkinje iz radničke klase tvrde da je borba za rod i seksualno oslobođenje neodvojiva od borbi za samoodređenje i pravedan ekonomski sistem. Govoreći za *NACLA Report on the Americas*, venecuelanski organizator Janahir Rejes (Yanahir Reyes) nedavno je pohvalila „svu socijalnu politiku“ koja se „fokusirala na oslobođenje žena“ pod vođstvom Uga Čaveza (Hugo Chávez) i Nikolasa Madura (Nicolás Maduro), tih zlih autokrata, koje Klintonova toliko prezire.

⁵² Interview with the Revolutionary Association of the Women of Afghanistan, RAWA, 06.05.2009.

Ovakva tradicija holističkog feminizma se može pronaći i u Sjedinjenim Državama. U 19. veku crne žene kao što su Ajda B. Vels (Ida B. Wells) i Sožurner Trut (Sojourner Truth) povezale su borbe za ukidanje ropstva i za žensko pravo glasa i osudile su prakse linčovanja u kojima su stradali crni muškarci i žene u ime „spasa“ belih žena. Za razliku od toga, vođe belog sufražetskog pokreta, kao što su Elizabet Kejdi Stenton (Elizabeth Cady Stanton) i Suzan B. Entoni (Susan B. Anthony) odbile su da u svoju borbu za građanska prava uključe i pripadnike/ce drugih rasa.

Nažalost, ova istorija nastavlja da se izobličuje. Godine 2008. Gloria Staj-nem (Gloria Steinem), poznata predstavnica liberalnog feminizma, izjavila je da podržava kampanju Klintonove a ne Obaminu, jednim delom zbog toga što su „crni muškarci dobili pravo glasa pola veka pre nego što je ženi bilo koje rase bilo dozvoljeno da glasa“.⁵³

Pretpostavka da su sve žene jednako ugrožene patrijarhatom (i da su svi muškarci jednaki opresori) oštro je osporavana od strane afroamerikanki, žena iz radničke klase i lezbejki 1970-ih i 1980-ih godina. Afroameričke feministkinje su analizirale svoj rod i seksualnu opresiju u širem kontekstu istorije američkog ropstva, kapitalizma i imperijalizma.

U Njujorku, žene iz Young Lords Party⁵⁴ su pritiskale svoju organizaciju

53 Gloria Steinem, *Women Are Never Front-Runners*, The New York Times, 08.01.2008.

54 Jennifer Nelson, „*Abortions under Community Control*”: *Feminism, Nationalism, and the Politics of Reproduction among New York City's Young Lords*, *Journal of Women's History* Volume 13, Number 1, 2001., pp. 157-180

da osudi prisilnu sterilizaciju crnkinja, da zahtevaju bezbedan i dostupan abortus i kontracepciju i da traže osnivanje klinika koje će kontrolisati zajednica. Redefinisale su reproduktivna prava kao pravo na abortus i kontracepciju i pravo na rađanje dece u boljim materijalnim uslovima.

U prethodnim godinama, radikalni LGBT pokret je osudio državu, od zatvora do vojske, kao najvećeg krivca za nasilje nad ljudima koji se rodno i seksualno ne uklapaju u norme, posebno za nasilje nad afroameričkim trans ženama i kvir imigrantima.

Ovi kvir radikali odbacuju logiku po kojoj se SAD i Izrael predstavljaju kao tolerantne države, dok se teritorije pod njihovom okupacijom, od američkog do palestinskog geta, prikazuju kao inherentno homofobne i u potrebi za vojnom i drugim spoljnim intervencijama.⁵⁵ Oni osuđuju ratove Sjedinjenih Država i Obaminu administraciju za progon uzbunjuvača (*whistleblowers*) kao što je Čelsi Mening (Chelsea Manning) (koja je pomogla u obelodanjivanju vojnih naređenja da se ignorišu seksualno zlostavljanje iračkih zatvorenika i trgovina avganistanskom decom, kao i drugih američkih zločina).⁵⁶

Čvršća vizija feminizma ne znači da ne treba da branimo žene kao što je Hilari Klinton od seksističkih napada: treba, isto kao što smo branili Baraka Obamu od rasističkih. Ali ona znači da moramo da slušamo gla-

55 Scott Long, *HRC and the vulture fund: Making Third World poverty pay for LGBT rights*, PaperBird.net 04.11.2013.

56 Katarina Bacome, *Free Chelsea Manning now*, SorialistWorker.org, 26.08.2013.

sove najmarginalizovanijih žena i rodni i seksualnih manjina – među kojima su mnogi ekstremno kritični prema feminizmu Klintonove – i da delujemo solidarno sa pokretima koji zahtevaju jednakost u svim sferama života i za sve ljude.

Ove feministkinje i feministi nisu pozvani na zabavu kod Hilari Klinton, osim možda da služe i počiste.

Sa engleskog prevela Tatjana Maksimović

MEGAN ERIKSON
(MEGAN ERICKSON)

PRIVATIZACIJA DETINJSTVA

Detinjstvo je postalo period priprema s visokim ulozima za život u stratifikovanoj ekonomiji.

Esej koji sledi je adaptiran iz knjige: *Klasni rat: Privatizacija detinjstva*¹

Danas, blizu polovine američke dece čiji roditelji imaju niska primanja postanu odrasli sa niskim primanjima, i 40% dece imuć-nih roditelja postanu odrasli sa visokim primanjima. U Sjedinje-nim Američkim Državama, koje su bazirale većinu svoje mreže socijalne zaštite na obrazovnoj pokretljivosti, mogućnost da dete putem školovanja napreduje više nego roditelj zaista je porasla u periodu između 1947. i 1977. godine, ali je dosta opala od tada.

Korelacija obrazovnog postignuća između roditelja i dece je sada viša u Sjedinjenim Američkim Državama nego u evropskim zemljama, posebno

1 Megan Erickson, *Class War: The Privatization of Childhood*, 2015.

u Nordijskim državama, gde vrlo mali deo dece roditelja niskih primanja postanu odrasli sa niskim primanjima. Kao što je Ričard Vilkinskon (Richard Wilkinson), koautor knjige *The Spirit Level*, rekao: „Ako Amerikanci žele da žive američkim snom, trebalo bi da idu u Dansku“.

Klasna pokretljivost na gore je uvek bila izuzetak – deca rođena u porodicama koje spadaju u 1/5 populacije s najnižim primanjima imaju oko 6% šansi da se svrstaju u onu 1/5 s najvišim prihodima tokom svog životnog veka – ali nažalost, to je fantazija na kojoj su američki programi socijalne pomoći sada zasnovani. Strategija „pomozi sam sebi“ nikada nije bila ovako otvoreno okrutan čin nego kada je propisana kao institucionalna mera za veliki deo populacije.

Za vreme Klintona (Bill Clinton), koji je ispunio svoje obećanje da će „okončati socijalnu pomoć onakvu kakvu je poznajemo“, direktna pomoć – koja je jedva preraspodeljiva – zamenjena je kaznenim programima „socijalna pomoć u zamenu za rad“ koji naglašavaju ličnu odgovornost.

U 1996. godini *Pomoć porodicama sa maloletnom decom (AFDC)*² postala je privremena pomoć (*TANF*)³ i kontinuirani pristup vladinim davanjima je postao zavistan od podnošenja zahteva za povrat poreza (*Earned Income Tax Credit - EITC*).

2 Aid to Families with Dependent Children

3 Temporary Assistance for Needy Families

Koristeći podatke evidencije poreza, ekonomista Tomas Piketi (Thomas Piketty) pokazuje da su i kapitalna dobit i dohodak za najbogatije porodice porasli do te mere da u Americi 2010. godine, kao u Zlatnom dobu Evrope 1910. godine, 1% najbogatijih poseduje isti udeo prihoda kao što poseduje 50% najsiromašnijih, i da 10% najbogatijih poseduje isti udeo kao i 90% najsiromašnijih.

Od 1970-ih godina, realne plate radnika i radnica su se ili povećale neznatno ili smanjile, dok su plate onih 1% najbogatijih porasle za 165%. Najbogatijih 0,01% ljudi 70% prihoduje od kapitalne dobiti, ne od plata.

Jedna jednako nezapamćena studija, u kojoj je Šon Rirdon (Sean Reardon) iz Centra za analizu obrazovnih politika na Stenfordu, analizirao rezultate skoro svih testova iz matematike i maternjeg jezika u proteklih 40 godina, utvrdila je da tokom tog vremenskog perioda (od 1970-tih godina) „trendovi rezultata koje na testovima postižu deca iz porodica sa niskim i deca porodica sa visokim prihodima prate trendove samih prihoda, pri čemu su razlike u rezultatima, zasnovane na visini prihoda, sada dvostruko veće od razlika u rezultatima testova između Afroamerikanaca i belaca“.

Čak i kada su se rasne razlike u rezultatima testova smanjile u godinama nakon pravnog procesa *Braun protiv Odbora za obrazovanje*,⁴ razlike u rezultatima zasnovane na visini prihoda su se povećale. Temeljnije nego ikad, i na više načina nego ranije, klasa određuje životne puteve dostupne detetu.

4 Brown v. Board of Education of Topeka, 1954. godine je čuveno suđenje na Vrhovnom sudu SAD, kada je Sud proglasio neustavnim državne zakone koji propisuju odvojene javne škole za bele i afroameričke deke. (prim.prev.)

Razlika između Dikensove Engleske i današnje Amerike je to što samo mali broj bogatih uviđa da su rođeni pod srećnom zvezdom. Umesto toga, kako je politikolog Džon Gering (John Gerring) primetio, „siromaštvo“ je ustanovljeno kao nacionalna kriza, bolest.

U jeziku filantropije, kapitalizam je transformisan iz uzroka u rešenje. Konzervativci kažnjavaju, liberali opraštaju, neoliberali rešavaju.

Kada su stvari ovako postavljene, razumljivo je da biznismeni žele da podignu decu iz propasti „siromaštva“, radije nego da ih gurnu u nju u stilu Olivera Tvista.

Siromaštvo patologizira ljude koji gube u kapitalizmu radije nego konkretne ekonomske uzroke: „Postoje žrtve, ali ne i nasilnici“. Jezik „siromaštva“ nas sprečava da preispitujemo i kritikujemo naš ekonomski sistem na način na koji nas „nejednaka raspodela bogatstva“ i „klasna razlika“ – ili klasni rat – ne sprečava.

Ali mi se zbilja nalazimo u klasnom ratu, i to ratu koji ne uključuje samo muškarce i žene, nego i decu. Istraživači u Rasel Sejdz Fondaciji (Russell Sage Foundation) su dokumentovali promenu u načinu vaspitavanja američke dece koja podražava političko-ekonomski kontekst u kome odrastaju.

Tokom perioda od 1972. do 1988. godine, kako je društvo postalo ekonomski raslojenije i skokovi u BDP-u počeli da doprinose sve manjem procentu porodica s visokim prihodima, škole su takođe postale ekonomski više segregirane.

Studija Džozefa G. Altondžia (Joseph G. Altonji) i Ričarda Mensfilda (Richard Mansfield), ekonomista koji se bave radom, govori da se razvrstavanje dece u škole prema klasnom statusu pojačalo tokom 1980-ih godina.

Istovremeno, potrošnja na materijalna dobra i usluge za decu znatno je porasla u porodicama iz najbogatije 1/5 populacije. U uvodnom radu za istraživanja koja su sprovedli Niraj Kušal (Neeraj Kaushal), Ketrin Magnuson (Katherine Magnuson) i Džejn Valdfogel (Jane Waldfogel), Greg Dankan (Greg Duncan) i Ričard Marnejn (Richard Murnane) ističu: „U periodu od 1972. do 1973. godine porodice sa visokim prihodima su godišnje trošile oko 2700 dolara više na opremu za decu nego porodice sa niskim prihodima“, ali do 2005. i 2006. godine „ova razlika se skoro utrostručila na 7500 dolara“.

Meredit Filips (Meredith Phillips) procenjuje da od rođenja do 6 godine života, deca imućnih roditelja provedu 1300 sati više u okruženjima van kuće, škole ili zabavišta nego deca roditelja sa niskim prihodima.

Bogati roditelji imaju luksuz *vremena* da deci usade neophodno znanje za razumevanje prirodnih i društvenih nauka još u ranom detinjstvu kroz izlaganje putovanjima, muzejima, čak i običnim ekskurzijama, kao što su odlasci u supermarket i poštu.

Uzevši u obzir ovaj podatak, nije iznenađujuće da je prva upotreba fraze „roditelj helikopter“ zabeležena u 1989. godini.⁵ Strah, koji osećaju roditelji

5 *Helicopter parent*, roditelj koji „nadleće“ iznad deteta, zauzima prezaštitnički stav i prekomerno se bavi životima svoje dece (prim.prev.)

svih klasa, da je socijalni status njihove dece nesiguran, stvaran je, čak i među srednjom i višom klasom.

„Porodica“ nastavlja da bude sentimentalni koncept zamišljen kao utočište od divljeg i užasnog sveta autokratskih radnih mesta, ali njen projekat je postala zaštita i pripremanje dece za nemilosrdnu globalnu ekonomiju.

Savremena porodica je postala kompetitivna ekonomska jedinica ne samo odvojena od, nego i aktivno u konfliktu sa društvom u celini. Ideja „pronalaženja samog sebe“, „pronalaženja posla“ i „pronalaženja psihoterapeuta“ (da iskoristimo prikladan rezime iz filma „Krejmer protiv Krejmera“) postala je izuzetno značajna u američkom društvu nakon porasta popularnosti psihologije i kulture konzumerizma – sada je kultivacija ličnog identiteta naše dece takođe krucijalna za osiguravanje uspeha u svetu odraslih (i prenos privilegija kroz generacije).

Uostalom, detinjstvo je skupo, tako da mora da bude investicija. Od 1960. godine Američko Ministarstvo poljoprivrede priprema godišnju procenu troškova podizanja deteta. Od roditelja se očekuje da potroše 245.340 dolara na podizanje deteta rođenog u 2013. godini.

Saopštenje za javnost izdato od strane Ministarstva prikazuje fiktivni sajt za *onlajn* kupovinu, modelovan na osnovu sajta Amazon.com, sa slikom bebe koja košta „245.340 američkih dolara“ i sa kursorom miša koji zloslutno lebdi iznad fraze: „Dodati u porodicu?“. Pod odeljkom „Detalji“, specifikacija troškova pokazuje procenite koji se odnose na smeštaj, hranu,

prevoz, odeću, zdravstvenu negu, brigu o detetu i obrazovanje, i razno. Fakultet „Nije uključen“.

Ministarstvo poljoprivrede je takođe brižno obezbedilo i Kalkulator troškova podizanja deteta, koji dozvoljava roditeljima da kreiraju svoju personalizovanu procenu zasnovanu na prihodima domaćinstva, bračnom statusu, broju dece, mestu stanovanja i budžetu. Roditelji su tako ohrabreni da razmišljaju o činu reprodukcije pre svega kao o ličnom ekonomskom izboru.

Postoji čitav niz alatki koje obećavaju da će pomoći mami i tati da podignu intelektualca, svetsko dete, na najefikasniji mogući način. Američke igračke koje ne sadrže bisfenol, kreirane uz pomoć stručnjaka za razvoj dece i prodavane u preko 70 zemalja, koje se zovu „Odvažna beba“,⁶ uključuju „uvid u razvoj“ i „ideje za interakciju“, sa svakim proizvodom koji kupite.

Na primer, senzorna teretana „inspiriše bebe da uče i da se razvijaju“, tako što uključuje obilje tekstura i boja. Ideje za interakciju dopuštaju vašem detetu da se igra visećim igračkama, da pokazuje različite igračke na krajevima luka i da tapše kada posegne za njima. Kao dodatni bonus, kompanija ističe da „naša strast za modom uverava današnju mamu da će njeno dete biti *isto kao i ona*: zabavno, pronicljivo, pametno... ODVAŽNO!“.

Kolica za bebe, jedan od prvih proizvoda koji su postali statusni simboli novog roditeljstva kada su scenaristi serije „Seks i Grad“ odlučili da jedna

6 Sassy Baby

od glavnih junakinja postane bruklinska mama u petoj sezoni, prodavana su u premium verzijama od strane „holandske kompanije za mobilnost“ Bugaboo,⁷ sa dosta reklamnih materijala o istraživanju sveta, ali bez pominjanja šta je to što se nalazi u kolicima (ili je sakriveno?).

Južnoafrički Bumbo prodaje sedišta za bebe koja ohrabruju praksu pravilnog držanja glave i tela i lopticu za podsticanje puzanja reklamiranu kao stimulišuću za koordinaciju oko-ruka i motorne veštine, sve pod sloganom *Da zaštitite vašu najdragoceniju svojinu*.

Zapravo, bilo bi teško da pronađete nešto što ne stimuliše radoznalost ili inspiriše razvoj oko-ruka koordinacije vaše „najdragocenije svojine“.

Za nekoliko dolara, dečja soba može biti opremljena plastičnim blokovima različitih boja i tekstura, ručno pravljenim ili kupljenim zvečkama, bojicama, kredama, rezačima za keksiće, plastelinom, markerima, peskom i kanapom.

Cepanje građevinske trake je izazovan zadatak za dvogodišnje dete koji pomaže razvitku finih motornih veština; kao što je i sakupljanje lišća, ili rezanje makazama, koji razvijaju koordinaciju oka i ruke.

Bebama nije potrebna inspiracija da narastu, one *rastu*. Ono što ljudskim bebama najviše treba je prosto ono što treba bilo kom sisaru: sigurnost.

7 Dutch mobility company

Kroz borbe za podizanje svesti drugog talasa feminizma, radosti i napori roditeljstva su iz privatnosti doma iznete u žižu javnog života na način koji ne pokazuje ni malo poštovanja za ozbiljnost i težinu ovog posla.

Mala deca bogataša se sve više pretvaraju u raznovrsne portfolije sačinjene od prijave za privatne škole, časova usavršavanja, rasporeda za igru i vremena provedenog sa dadiljom. Ovi mali Ajnštajni odlaze da pohađaju prestižne srednje škole i koledže Ajvi Lige. Ali sve počinje u obdaništu.

Cela kultura je nastala oko oblikovanja deteta u uspešnu odraslu osobu, opremljenu za globalnu ekonomiju. Njen jezik je engleski plus španski ili mandarinski; njena literatura je blog namenjen majkama.

Deca radničke klase su, s druge strane, sumnjivi predmeti definisani onim što se percipira, u sklopu nadređene ekonomske strukture, kao manjak – manjak dovoljno dobrih rezultata na testovima, manjak samopouzdanja ili sklonosti i veština potrebnih za samokontrolu u ponašanju.

Detinjstvo je sada pažljivo uređeno iskustvo za bogate, i očajnički poduhvat pun lutrija i velikih uloga za porodice srednje i radničke klase koje teže da se popnu u više društvene slojeve. Međutim, detinjstvo nije više naročito prijatno iskustvo.

Sve te mučne poruke o deci kao zabavnim, pametnim, pronicljivim, avanturističkim *resursima* su samo odgovor na sve intenzivniju ekonomsku stratifikaciju koja čini roditelje očajnim da poguraju svoju decu. Potrebe i

rasporedi njihove dece u potpunosti apsorbuju energiju roditelja na način koji je monolitan i iscrpljujuć.

To nije izbor. To je finansijski imperativ: porodice srednje klase prepoznaju, implicitno, ako ne eksplicitno, da su njihova deca rođena sa ekonomskim prednostima, i dok se socioekonomska stratifikacija intenzivira, manje je prostora za greške nego ikad.

Brajan Džouns (Brian Jones), koji je skoro deceniju radio kao učitelj u državnoj školi, takođe i roditelj aktivista koji se nedavno kandidovao za zamenika guvernera Njujorka, rekao mi je u intervjuu:

Spremnost roditelja da prihvate ove super-striktne režime testiranja za njihovu jako malu decu, čak iako znamo da to decu čini nervoznom i uznemirenom, povezana je sa činjenicom da roditelji osećaju i znaju da se tržište rada sužava i to znači da se izgledi za uspeh njihove dece sužavaju.

Da znaju da će detetu biti dobro; da je 15 dolara minimalna dnevnicica i da na koledž možete da idete besplatno, da svako ima zdravstveno osiguranje, da ima dovoljno smeštaja s pristupačnim cenama – da samo znaju da će detetu biti dobro, bilo bi daleko manje histeričnih pritisaka koje roditelji nameću svojim petogodišnjacima.

Detinjstvo se nanovo osmišljava, ne kao vreme za kompenzovanje otuđenog rada odraslog doba, nego kao vreme pripreme za odrasli život.

Ubrzano narastajuća stratifikacija, ne samo među bogatima i siromašnima u Americi, nego čak i među onih 1% na vrhu (0.01% najbogatijih je steklo više nego ostali iz 1% najbogatijih, što ima konkretne posledice po percepciju i ponašanje i bogatih i roditelja srednje klase prema svojoj deci), znači da bogate porodice i porodice srednje klase tačno percipiraju oblikovanje svoje dece, konstantnu potragu za konkurentskom prednošću, kao nužni preduslov koji će njihovoj deci omogućiti pristup visokokvalifikovanim profesijama zasnovanim na znanju i veštinama, umesto ofšor i slabo plaćenih zanatskih poslova.

„Vidim obe strane izbora“, rekao je Džouns.

Kada imate izbor to vas čini moćnijim u neku ruku. Shvatam draž toga da bogati ljudi uvek imaju izbore. Problem s tim je da ponekad sa više izbora gubite prava. Postanete mušterija, umesto građanin. Mogu da osetim obe dimenzije toga.

Kao roditelj Njujorčanin koji aplicira za škole za svoju kćerku predškolskog uzrasta (ono što se traži od svih porodica sada):

Imam izbore, ali nemam garancije. Ne dobijam nikakvu naknadu ako ne dobijem ono što sam odabrao. I škole, posebno alternativne (čarter škole), takođe imaju izbor, u određenom smislu i veći, jer mogu da vas odbiju.

Ono što danas imamo kada je u pitanju sistem apliciranja za zabavišta (Njujorški automatizovani sistem za spajanje aplikanata

i škola), jeste da nakon što završite sa istraživanjem i napravite uži izbor, sistem izbacuje jednu školu i na vama je da li ćete da je odaberete za dete ili ne, što je prilično frustrirajuće.

Sistem opet vodi do individualnih rešenja: roditelji šalju molbu vladi da promene školu u koju je dete smešteno. Prirodno, što ste imućniji, i što imate više vremena, veća je verovatnoća da će se to desiti. Ali suštinski, roditelji više ne odgovaraju državi kolektivno – oni su atomizovani kao konzumenti.

Uporedite ovo sa načinom na koji su bebe dočekane u Finskoj, zemlji koja je jedna od onih na vrhu kada su u pitanju i rezultati testova i pravedna raspodela bogatstva. Umesto kalkulatora „koji vam pomaže da bolje isplanirate ukupne troškove, uključujući i one za hranu, ili da kupite adekvatno životno osiguranje“ dok se pripremate za bebu, Finska od 1938. godine roditeljima koji očekuju dete nudi izbor između kutije odeće, posteljine i igračaka ili iznos od 190 dolara od vlade za kupovinu potrepština.

U Finskoj 25% stanovnika/ca odabere kutiju, koja je puna pelena i pomada, odeće, uključujući i gegice, skafander i kapu, kabanicu i štrikanu kapicu, rukavice, čizmice, helanke raznih boja, tregerice, čarape, i zimsku kapu; higijenskih potrepština, uključujući i peškir sa kapuljačom, grickalicu za nokte, četku za kosu, četkicu za zube, peškire; i razne druge neophodne stvari kao što su toplomer, slikovnica, ulošci za grudnjak i kondomi.

U kutiji se nalazi i dušek, vreća za spavanje, posteljina, a kutija može biti upotrebljena i kao krevetac. To je simbolična demonstracija odlučnosti države da svoj deci obezbedi jednak početak, ali je implementirana iz nadasve

praktičnih razloga. Finski roditelj je komentarisao iskustvo dobijanja kutije za dete na BBC Vestima:

Ovo mi se činilo kao dokaz da je nekome stalo, da neko želi da naša beba ima dobar početak u životu. I sada kada posećujem prijatelje sa malom decom lepo je videti da delimo iste obične stvari.

To pojačava taj osećaj da smo svi skupa u ovome.

Šta je dovedeno u pitanje kada neka američka deca idu u školu gladna, a druga idu u školu u svojim Bugaboo kolicima od 1000 dolara? Pod „radi ono što voliš“ etosom neoliberalnog kapitalizma, životni putevi propisani klasom, a postavljeni kao izbori roditelja – *Državna ili privatna? Obrazovanje za nadarenu, talentovanu decu, opšte ili posebno obrazovanje?* – segregiraju američku decu od rođenja kroz adolescenciju i sve do odraslog doba, kao nikada ranije, reformulišući njihov odgoj u privatne porodične projekte, a obrazovanje u takmičarske „igre gladi“ za materijalne resurse i društvene veze koje su neophodne kako bi se obezbedio ekonomski uspeh.

U važnoj studiji sprovedenoj na 80 siromašnih, radničkih i srednjeklasnih, crnačkih i belućih američkih porodica sa decom osnovnoškolskog uzrasta, sociološkinja Anet Laru (Annette Lareau) je uočila i prodiskutovala prakse vaspitanja – sa decom, sa majkama, očevima, bakama, dedama, ujnama, ujacima, rođacima itd.

S obzirom na to da je popularna kultura suštinski buržoaska kultura, Laruna studija je, nasuprot tome, svojevrsan i pažljiv zapis o vrednostima američke radničke klase i siromašnih porodica 1990-ih godina. Ovo je posebno važno, ako se uzmu u obzir nasilne, osuđujuće karikature pripadnika radničke klase i siromašnih ljudi od strane „reformatora“ unutrašnje politike tokom tog perioda.

Laru je otkrila da su, suprotno stereotipu o razmaženim korisnicama socijalne pomoći, majke srednje klase, radničke klase i siromašne majke bile uključene u „intenzivno majčinstvo“ i izrazile su uverenje u važnost pokazivanja ljubavi i topline svojoj deci.

„Postojale su epizode smeha, emotivne povezanosti, i sreće, kao i tihe utehe u svakoj porodici“ koje su izgledale „duboko značajne kako deci tako i roditeljima u svim društvenim klasama“, piše ona. Postojalo je, međutim, nekoliko fundamentalnih razlika između siromašnih, radničkih i srednjoklasnih porodica. Neki rituali i perspektive vezivali su se snažno uz klasu:

Uloga rase je bila manje važna nego što sam očekivala. Kada su u pitanju oblasti na koje je ova knjiga fokusirana⁸ – kako deca provode svoje vreme, kako roditelji koriste jezik i disciplinu kod kuće, priroda porodičnih socijalnih veza, i strategije

8 Annette Lareau, *Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life, With an Update a Decade Later*, 2011.

koje su korišćenje prilikom intervenisanja u institucijama – belački i crnački roditelji upražnjavali su veoma slične, skoro identične prakse sa svojom decom.

Kako deca odrastaju, relativna važnost rase u njihovim svakodnevnim životima se povećava (...) u četvrtom razredu, međutim, u veoma bitnim aspektima, rasa nije toliko bila važna u njihovim dnevnim životima, koliko klasna pripadnost.

Crnačkoj i beliačkoj deci srednje klase je pružena ogromna individualna pažnja, njihovi su roditelji organizovali svoje vreme oko dece i njihovih aktivnosti tokom odmora. Ovi prioriteti su duboko uticali na slobodno vreme roditelja.

U ovim situacijama, rasa je pravila malu ili nikakvu razliku (...) Bila su to deca srednje klase, crna i bela, koja su se raspravljala i sukobljavala sa svojom braćom i sestrama, i koja su drsko odgovarala svojim roditeljima.

Ovakva ponašanja se jednostavno nisu tolerisala u porodicama radničke klase i siromašnim porodicama, crnačkim ili beliačkim.

Belački i crnački roditelji srednje klase najčešće su upražnjavali ono što Laru zove „koordinisana kultivacija“ – prepoznavanje i usmeravanje detetovih individualnih talenata kroz časove i kurseve; dok su se roditelji iz radničke klase i siromašni roditelji bavili negom, podržavanjem deteta,

i razmišljali o „uspešnosti prirodnog razvoja“. U ovim porodicama, hobiji koje su inicirali roditelji bili su retki, i preferirani način razgovora sa decom bile su naredbe.

Osećaj „posedovanja prava“ – koji na primer podrazumeva ohrabrivanje propitivanja i pregovaranja sa odraslima – specifičan za decu srednje klase (i bitan za osiguranje finansijskog uspeha u američkoj „meritokratiji“) usađivan je od rođenja.

Deca radničke klase su imala snažne veze sa braćom i sestrama i širom familijom i vladala su sopstvenom igrom, ali su aktivno bila podsticana da ne veruju figurama od autoriteta, kao što su učitelji i doktori. Ovo ima duboke implikacije za funkcionisanje dece u ustanovama srednje klase, i za nagrade koje dobijaju.

Nije slučajno da su Sjedinjene Američke Države, iako su nudile minimalnu ili nepostojeću podršku porodicama u poređenju sa evropskim socijalnim demokratijama, bile prve koje su implementirale (po Stanselu) „jedan od najliberalnijih zakona o abortusu na svetu“.

Sudija Heri Blekman (Harry Blackmun), glavni sudija Vrhovnog suda u slučaju Ro protiv Vejda,⁹ rekao je da „materinstvo, ili rađanje još jednog deteta, može delovati razorno na ženin život i budućnost“.

9 Roe v. Wade, 1973. godine sudska odluka Vrhovnog suda SAD, koja je dovela do proglašenja prava na abortus fundamentalnim pravom žene garantovanim Ustavom Sjedinjenih Američkih Država. (prim.prev.)

Ako je materinstvo „prirodna“ uloga žene, kako je moguće da joj može uzrokovati bolan život?

Pitanje nije da li žena želi ili ne želi da održi trudnoću do kraja, nego da li ona može to sebi priuštiti – šta bi se desilo sa njenim finansijskim prilika-
ma ako bi se na to odlučila.

Postoji fundamentalna kontradiktornost između toga šta su propisane porodične vrednosti i kakva je socijalna podrška obezbeđena za američke žene i decu uopšte, koju Toni Morison (Toni Morrison) ističe u intervjuu citiranom u celosti u knjizi Nina Power (Nina Power) *Jednodimenzionalna žena*,¹⁰ čiji kratki odlomak sledi.

Kada je reporter pitao Morison za sudbinu nevenčanih tinejdžerki koje su majke, insistirajući na tome da one nisu imale vremena da „otkrijū da li imaju neke posebne veštine i talente“, Morison je odgovorila:

Dete ih neće povrediti (...) One nisu bebe (...) Mogu da postanu učiteljice. Mogu da budu neurohirurzi. Moramo im pomoći da postanu neurohirurzi.

To je moj posao. Želim sve da ih uzmem u naručje i kažem im: „Tvoje dete je lepo, kao i ti, i dušo, ti to možeš. I kada budeš želela da budeš neurohirurg, pozovi me – ja ću brinuti o tvom detetu“.

10 Nina Power, *One-Dimensional Woman*, 2009.

*To je stav koji morate da imate o ljudskom životu. Ali
mi kao društvo ne želimo da platimo za to.*

Zapravo, Amerikanci drage volje plaćaju za decu, ali samo za onu decu koju smatraju *svojom* – decu koja *pripadaju* njima.

S engleskog prevela Tatjana Maksimović

KAKO GOVORE SUBALTERNI?

Postoje neki aspekti naše ljudske prirode koji nisu kulturalno konstruirani: kultura ih oblikuje, ali ona ih ne stvara. Moje je stajalište da unatoč tome što postoje ogromne kulturalne razlike među ljudima na Istoku i na Zapadu, postoji i temeljni skup briga koje ljudi dijele, neovisno o tome jesu li rođeni u Egiptu, ili u Indiji, ili u Manchesteru, ili u New Yorku. Nije ih mnogo, no možemo navesti barem dvije ili tri: briga za vlastitu fizičku dobrobit; po svoj prilici i zabrinutost za određen stupanj autonomije i samoodređenja; briga za one prakse koje se izravno tiču vašeg blagostanja. Toga nema previše, no začudili biste se koliko vas daleko može odvesti u objašnjavanju iznimno važnih povijesnih transformacija.“

Postkolonijalna teorija odbacuje trajne vrijednosti prosvjetiteljskog univerzalizma na vlastitu odgovornost.

U posljednjih nekoliko desetljeća postkolonijalna teorija uvelike je istisnula marksizam kao dominantnu perspektivu među intelektualcima koji su bili angažirani na projektu kritičkog preispitivanja odnosa između zapadnjačkog i nezapadnjačkog svijeta. Proistekavši iz humanistike, postkolonijalna

teorija postupno je postajala sve utjecajnije u povijesti, antropologiji, te društvenim znanostima. Njezino odbacivanje univerzalizama i metanarativâ povezanih s prosvjetiteljskom mišlju, poklopilo se s općim obratom na intelektualnoj ljevici tijekom 1980-ih i 1990-ih godina.

Nova knjiga Viveka Chibbera, *Postcolonial Theory and the Specter of Capital* (*Postkolonijalna teorija i sablast kapitala*), predstavlja višestruk izazov mnogim temeljnim postavkama postkolonijalne teorije. Fokusrajući se prvenstveno na onu struju postkolonijalne teorije koju poznajemo pod nazivom subalterni studiji, Chibber daje jake argumente u prilog tezi da možemo – i moramo – konceptualizirati nezapadnjački svijet kroz iste analitičke leće pomoću kojih pokušavamo razumjeti razvoj događaja na Zapadu. Pruža postojanu obranu teorijskih pristupa koji naglašavaju univerzalne kategorije poput kapitalizma i klase, a njegovo djelo predstavlja argument za kontinuiranu relevantnost marksizma, koji je suočen s nekim od svojih najoštrijih kritičara.

Chibbera je za Jacobin intervjuirao Jonah Birch, student diplomskog studija sociologije na Sveučilištu u New Yorku.

U središtu postkolonijalne teorije nalazi se ideja da se zapadnjačke kategorije ne mogu primijeniti na postkolonijalna društva poput Indije. Na čemu se temelji ovakva pretpostavka?

Riječ je o vjerojatno najvažnijoj tvrdnji koja je proizašla iz postkolonijalnih studija, i upravo zato je toliko bitno uhvatiti se s njima ukoštac.

U posljednjih otprilike stotinu i pedeset godina ne postoji nijedan zbilja renomiran korpus misli povezan s ljevicom koji bi ustrajao na poricanju znanstvenog etosa i primjenjivosti kategorija koje potječu iz liberalnog prosvjetiteljstva, kao i radikalnog prosvjetiteljstva – kategorija poput kapitala, demokracije, liberalizma, racionalnosti i objektivnosti. Bilo je filozofa koji su kritizirali navedene predispozicije, no rijetko kad su na ljevici uspijevali pobuditi značajniji interes za svoj rad. Postkolonijalnim teoretičarima to je prvima pošlo za rukom.

Njihova tvrdnja zapravo proizlazi iz pozadinske sociološke pretpostavke: kako bi kategorije političke ekonomije i prosvjetiteljstva imale ikakvu snagu, kapitalizam se mora raširiti diljem svijeta. Ovo se naziva „univerzalizacijom kapitala“.

Tvrđi se sljedeće: univerzalizirajuće kategorije povezane s prosvjetiteljskom misli legitimne su koliko i univerzalizirajuća tendencija kapitala. A postkolonijalni teoretičari poriču da se kapital doista univerzalizirao – ili još važnije, da bi se ikada mogao univerzalizirati diljem planeta. S obzirom na to da se kapitalizam nije univerzalizirao i da se ne može univerzalizirati, kategorije koje su pojedinci poput Marxa razvili u svrhu razumijevanja kapitalizma, također se ne mogu univerzalizirati.

Za postkolonijalnu teoriju to znači da se u dijelovima svijeta gdje je univerzalizacija kapitala podbacila moraju proizvesti vlastite, lokalne kategorije. I još važnije, to znači da teorije poput marksizma, koje pokušavaju koristiti kategorije političke ekonomije, nisu samo u krivu, već su i eurocentrične. A ne samo da su eurocentrične nego su također dio kolonijalnog i

imperijalističkog pogona Zapada, te na taj način upletene u imperijalizam. Ponovno naglašavam, radi se o prilično recentnom argumentu na ljevici.

Zbog čega ste se odlučili fokusirati na subalterne studije kako biste kritizirali postkolonijalnu teoriju u cjelini?

Postkolonijalna teorija predstavlja vrlo difuzan korpus ideja. Ona zapravo dolazi iz studija književnosti i kulturnih studija, gdje je ostvarila svoj prvotni utjecaj. Odatle se dalje proširila preko područnih studija (area studies), povijesti i antropologije. Proširila se na ta polja zbog utjecaja kulture i kulturalne teorije od 1980-ih naovamo. I tako su discipline poput povijesti, antropologije, bliskoistočnih i južnoazijskih studija, do kasnih osamdesetih i ranih devedesetih godina postale inspirirane značajnim zaokretom prema onome što nam je danas poznato kao postkolonijalna teorija.

U pokušaju da se uhvatite ukoštac s postkolonijalnom teorijom naći ćete se pred temeljnim problemom: s obzirom na to da je toliko difuzna, teško je ustanoviti koje su njezine temeljne pretpostavke, stoga je prije svega teško odlučiti što točno kritizirati. Nadalje, njezini zagovornici mogu vrlo jednostavno oboriti bilo koju kritiku ukazujući na druge aspekte teorije na koje ste se možda propustili osvrnuti, i tvrditi kako ste usmjerili pažnju na pogrešne aspekte. Zbog toga sam morao identificirati neke temeljne komponente teorije – određenu struju teoretiziranja unutar postkolonijalnih studija – koja je konzistentna, koherentna, te iznimno utjecajna.

Nadalje, htio sam se usredotočiti na one dimenzije te teorije koje se bave poviješću, povijesnim razvojem i društvenim strukturama, a ne književnim kriticizmom. Subalterni studiji uklopili su se u svaki od ovih kalupa: iznimno su utjecajni u područnim studijama; prilično su interno konzistentni, a usmjereni su na povijest i društvene strukture. Kao linija teoretiziranja, zadobili su popriličan utjecaj upravo zbog te unutarnje dosljednosti, no dijelom i zbog toga što glavni predstavnici te struje dolaze iz marksističke tradicije, a potječu iz Indije ili drugih dijelova Trećeg svijeta. To im je dalo popriličnu dozu legitimiteta i vjerodostojnosti – istovremeno kao kritičarima marksizma, te kao predstavnicima novog načina razumijevanja Globalnog Juga. Ideje o neuspjeloj univerzalizaciji kapitala i potrebi za autohtonim kategorijama postale su utjecajne kroz rad subalternista.

Zašto su se, prema teoretičarima subalternih studija, univerzalizirajuće tendencije kapitalizma slomile u postkolonijalnom svijetu? Što je u tim društvima osujetilo napredak kapitalizma?

Subalterni studiji nude dva specifična argumenta kao odgovor na pitanje zašto je i na koji način zaustavljen univerzalizirajući poriv kapitala. Prvi argument iznosi Ranajit Guha. Guha je locirao univerzalizirajući poriv kapitala u sposobnosti pojedinih aktera – odnosno buržoazije, kapitalističke klase – da svrgne feudalni poredak te izgradi klasnu koaliciju koja ne uključuje samo kapitaliste i trgovce već i radnike, te seljake. Kroz tako sklepan savez, kapital bi trebao uspostaviti novi politički poredak, koji nije tek prokapitalistički u smislu obrane vlasničkih prava kapitalista, već i liberalan, sveprožimajući, te konsenzualan.

Stoga, tvrdi Guha, da bi univerzalizirajući poriv kapitala bio stvaran – nužno ga je doživjeti kroz iskustvo nastanka kapitalističke klase koja stvara konsenzualni, liberalni poredak. Ovakav poredak nadomješta ancien régime, a univerzalizirajući je zato što predstavlja interese kapitalista kao univerzalne interese. Kapital, kao što Guha tvrdi, postiže to da govori za društvo u cjelini: nije samo dominantan kao klasa, već je i hegemonijski time što ne treba upotrebljavati prisilu kako bi održavao svoju moć.

Dakle Guha locira univerzalizirajući poriv u konstrukciji sveprožimajuće političke kulture. Ključno mjesto za Guhu jest činjenica da je buržoazija na Zapadu bila u stanju ostvariti takav poredak, dok to buržoaziji na Istoku nije pošlo za rukom. Umjesto da svrgne feudalizam, napravila je neku vrstu kompromisa s feudalnim klasama; umjesto da postane hegemonijska sila sa širokom, međuklasnom koalicijom, učinila je sve što je bilo moguće kako bi potisnula angažman seljaka i radničke klase. Umjesto da uspostavi konsenzualni i sveprožimajući politički poredak, na vlast je dovela iznimno nestabilne i poprilično autoritarne političke režime. Održala je jaz između klasne kulture subalternih i elita.

Dok je na Zapadu, barem kako tvrdi Guha, buržoazija bila u stanju govoriti za sve različite klase, na Istoku je u tome podbacila, što je od nje učinilo dominantnu, no ne i hegemonijsku silu. Stoga je modernost u ta dva dijela svijeta bila bitno drugačija, generirajući vrlo različite političke dinamike na Istoku odnosno Zapadu, i u tome je značaj toga što je univerzalizirajući poriv kapitala zakazao.

Dakle njihov argument počiva na tvrdnji o ulozi buržoazije na Zapadu, te neuspjehu njezina parnjaka u postkolonijalnim društvima?

Što se Guhe tiče, apsolutno, a skupina okupljena oko subalternih studija prihvaća ove argumente, uglavnom bez kvalifikacija. Opisuju situaciju – stanje na Istoku – kao stanje u kojemu buržoazija dominira, no ne postiže hegemoniju, dok Zapad ostvaruje oboje – kako dominaciju, tako i hegemoniju.

Problem leži u tome što je, kako kažete, u temeljima argumenta određeni opis postignuća zapadnjačke buržoazije. Nažalost, taj argument nema preveliku povijesnu prođu. Postojalo je vrijeme, u devetnaestom stoljeću, kao i na početku dvadesetog stoljeća, čak i sve do 1950-ih, kada je mnogo povjesničara prihvaćalo ovakvu sliku uspona buržoazije na Zapadu. Međutim tijekom proteklih tridesetak-četrdesetak godina ona je uvelike odbijena, čak i među marksistima.

Ono što začuđuje jest da su Guhina knjiga kao i njegovi članci napisani kao da kritike takvog pristupa nikad nisu izvršene. A što je još čudnije, povijesna struka – unutar koje su subalterni studiji postigli toliki utjecaj – nikada nije preispitala ovaj temelj projekta subalternih studija, unatoč tome što svi oni obznanjuju kako to uistinu leži u temelju. Buržoazija na Zapadu nikada nije težila ciljevima koje joj Guha pripisuje: nikada nije pokušavala izgraditi konsenzualnu političku kulturu, niti je predstavljala takozvane interese radničke klase. Štoviše, stoljećima nakon tzv. buržoaskih revolucija grčevito se borila protiv njih. Jednom kada su te slobode naposljetku ostvarene, bilo je to kroz iznimno intenzivne borbe koje su

razvlašteni vodili protiv heroja Guhina narativa, buržoazije. Naime ironija leži u tome da Guha zapravo operira s neizmjereno naivnom, čak ideološkom predodžbom zapadnjačkog iskustva. Ne uviđa kako su kapitalisti uvijek i posvuda bili neprijateljski nastrojeni prema proširivanju političkih prava radnih ljudi.

U redu, tako glasi jedan argument o radikalnoj posebnosti kolonijalnih i postkolonijalnih svjetova. No maločas ste spomenuli da postoji i drugi.

Da, drugi argument prvenstveno možemo pronaći u radu Dipesh Chakrabartyja. Njegove su dvojbe o univerzalizaciji kapitala poprilično različite od Guhinih. Guha locira univerzalizirajuću tendenciju kapitala u konkretnom akteru: buržoaziji. Chakrabarty je locira u sposobnosti kapitala da transformira sve društvene odnose kamo god pošao. A budući da pronalazi različite kulturne, društvene i političke prakse na Istoku koje se ne mogu konformirati prema njegovu modelu onoga kako bi kapitalistička kultura i politički sistem trebao izgledati, zaključuje da kapital pada na tom testu.

Dakle, prema njegovu mišljenju, test uspješne univerzalizacije kapitala jest da sve društvene prakse moraju biti uronjene u logiku kapitala. On ni na jednom mjestu ne pojašnjava što je to logika kapitala, no postoje neki opći parametri koje ima na umu.

To mi se čini kao poprilično visoko podignuta ljestvica.

Naime u tome i jest stvar; ljestvica je nedostižna. Dakle ukoliko u Indiji ustanovite da se bračne prakse još uvijek služe drevnim ritualima; ako u Africi ustanovite da postoje ljudi koji još uvijek imaju praksu moliti se za vrijeme posla – takve vrste praksi predstavljaju neuspjeh univerzalizacije kapitala.

Ono što tvrdim u knjizi jest da je to pomalo bizarno: sve što univerzalizacija kapitala zahtijeva jest da se ekonomska logika kapitalizma usadi u različite dijelove svijeta te uspješno reproducira tijekom duljeg perioda. Naravno, i to će generirati određen stupanj kulturne i političke promjene. Međutim nije potrebno da sve, pa čak ni da većina kulturnih praksi u nekoj regiji bude transformirana prateći neku vrstu prepoznatljivo kapitalističkih linija.

Radi se o teorijskom argumentu iz vaše knjige o tome zašto univerzalizacija kapitalizma ne zahtijeva brisanje svake društvene raznolikosti.

Tako je. Tipični manevar postkolonijalnih teoretičara jest da ustvrde nešto poput: marksizam se oslanja na apstraktne, univerzalizirajuće kategorije. No da bi ove kategorije imale ikakvu težinu, stvarnost bi trebala izgledati jednako kao i apstraktni opisi kapitala, radnika, države itd. Međutim postkolonijalni teoretičari tvrde da je stvarnost mnogo raznolikija. Radnici nose tako šaroliku odjeću; izgovaraju molitve dok rade; kapitalisti se savjetuju s astrolozima – i to ne izgleda nimalo poput onoga što Marx opisuje u Kapitalu. Dakle to mora

značiti da kategorije kapitala ovdje zapravo i nisu primjenjive. U konačnici se argument sastoji u tome da bilo kakav odmak konkretne stvarnosti od apstraktnih teorijskih deskripcija predstavlja problem za teoriju. Ali ovo je uistinu neopisivo blesavo: to znači da morate odustati od koncepta teorije. Zašto je bitno savjetuju li se kapitalisti s astrolozima, sve dok je ono što ih prvenstveno pogoni – stvaranje profita? Slično tome, nije bitno što se radnici u tvornici mole, sve dok rade. To je sve što teorija zahtijeva. Ona ne govori da će kulturne razlike nestati, već da te razlike nisu ključne za širenje kapitalizma, sve dok akteri slijede one prisile koje im nameću kapitalističke strukture. U svojoj knjizi posvetio sam popriličnu količinu teksta pojašnjavanju ovog problema.

Postkolonijalna teorija svoju privlačnost u velikoj mjeri duguje raširenoj težnji da se izbjegne eurocentrizam i razumije važnost lokalno specifičnih kulturnih kategorija, formi, identiteta, čega sve ne: da se ljude razumije onakvima kakvi su bili, ili jesu, ne tek kao apstrakcije. Međutim pitam se, ne postoji li također i opasnost u načinu na koji postkolonijalni teoretičari razumiju kulturnu specifičnost nezapadnih društava, te je li riječ o obliku kulturalnog esencijalizma?

Naravno da je to opasnost. I to ne samo opasnost; to je zamka u koju subalterni studiji i postkolonijalna teorija redovito upadaju. Najčešće se to vidi u njihovim argumentima o društvenom djelovanju i otporu. Nema ničeg spornog u tvrdnji da ljudi crpe inspiraciju iz lokalnih kultura i praktici kada se odupiru kapitalizmu, ili kada se odupiru različitim agensima

kapitala. No posve je druga stvar tvrditi da ne postoje univerzalne težnje, univerzalni interesi koje bi ljudi mogli dijeliti.

Štoviše, jedna od stvari na koje ukazujem u svojoj knjizi jest da kada povjesničari subalternih studija obavljaju empirijski rad o seljačkom otporu, poprilično jasno pokazuju da kada se seljaci (u Indiji) priključuju kolektivnom djelovanju, oni to čine uglavnom potaknuti istim težnjama i porivima kao i seljaci na Zapadu. Ono što ih razdvaja od Zapada kulturni su obrasci kroz koje se takve težnje izražavaju, no čini se da su njihove aspiracije same po sebi prilično konzistentne.

Uostalom, kad malo razmislite o tome, je li doista toliko neobično tvrditi da su seljaci u Indiji zabrinuti za obranu svoje dobrobiti; da ne vole kada ih ugnjetavaju; da bi voljeli moći zadovoljiti određene osnovne prehrambene potrebe; da kada plaćaju rentu veleposjednicima, pokušavaju zadržati za sebe što je više moguće jer im se ne sviđa što se moraju odreći svojih usjeva? Tijekom devetnaestog i dvadesetog stoljeća to su bili razlozi zbog kojih su se ove seljačke borbe događale.

Kada teoretičari subalternisti podižu ovaj ogromni zid kojim razdvajaju Istok od Zapada, i kada inzistiraju na tome da zapadnjački akteri nisu pogonjeni istovrsnim brigama kao i oni istočnjački, zapravo podupiru istu vrstu esencijalizma pomoću koje su kolonijalni autoriteti opravdavali svoja pustošenja u devetnaestom stoljeću. Riječ je o istoj vrsti esencijalizma koju su američki vojni apologeti koristili prilikom bombardiranja Vijetnama ili prilikom ulaska na Bliski istok. Nitko se na ljevici ne bi trebao pomiriti s ovakvom vrstom argumenata.

No ne bi li netko mogao na to odgovoriti tvrdnjom da vi podupirete neki oblik esencijalizma, pripisujući zajedničku racionalnost akterima u vrlo različitim kontekstima?

Dakle zapravo nije riječ o esencijalizmu, ali podupirem mišljenje da postoje neki zajednički interesi i potrebe koje ljudi iz svih kultura dijele. Postoje neki aspekti naše ljudske prirode koji nisu kulturalno konstruirani: kultura ih oblikuje, ali ona ih ne stvara. Moje je stajalište da unatoč tome što postoje ogromne kulturalne razlike među ljudima na Istoku i na Zapadu, postoji i temeljni skup briga koje ljudi dijele, neovisno o tome jesu li rođeni u Egiptu, ili u Indiji, ili u Manchesteru, ili u New Yorku. Nije ih mnogo, no možemo navesti barem dvije ili tri: briga za vlastitu fizičku dobrobit; po svoj prilici i zabrinutost za određen stupanj autonomije i samoodređenja; briga za one prakse koje se izravno tiču vašeg blagostanja. Toga nema previše, no začudili biste se koliko vas daleko može odvesti u objašnjavanju iznimno važnih povijesnih transformacija.

Tijekom dvije stotine godina, svatko tko se smatrala/o progresivnim prihvaćala/o je ovu vrstu univerzalizma. Jednostavno se podrazumijevalo da je razlog zbog kojega se radnici i seljaci mogu ujediniti preko nacionalnih granica taj da dijele određene materijalne interese. Subalterni studiji to sada dovode u pitanje, i poprilično je nevjerojatno koliko ljudi s ljevice to prihvaća. Još je nevjerojatnije da se to još uvijek prihvaća nakon što smo tijekom posljednjih petnaest ili dvadeset godina vidjeli globalne pokrete koji idu onkraj kultura i nacionalnih granica u borbi protiv neoliberalizma, i protiv kapitalizma. No ipak, ukoliko se usudite na sveučilištu reći da ljudi svih kultura dijele zajedničke brige, to se iz nekog razloga doživljava

eurocentričnim. To pokazuje koliko duboko je politička i intelektualna kultura potonula u zadnjih dvadeset godina.

Ako tvrdite da kapitalizmu nije potreban buržoaski liberalizam, te da buržoazija nije odigrala povijesnu ulogu predvodeći ovu masovnu narodnu borbu za demokraciju na Zapadu, kako objašnjavate činjenicu da smo na Zapadu dobili liberalizam i demokraciju, dok isti ishodi nisu na jednak način uslijedili u većini postkolonijalnog svijeta?

To je sjajno pitanje. Zanimljivo je da je Guha, u svom izvornom eseju u kojem najavljuje program subalternih studija, napisao da neuspjeh liberalizma na Istoku pripisuje neuspjehu njegove buržoazije. No on je također sugerirao kako je postojala drugačija povijesna mogućnost, naime da je pokret za nezavisnost u Indiji i drugim kolonijalnim zemljama mogao biti predvođen narodnim klasama, što je moglo gurnuti stvari u drugačijem smjeru i možda stvoriti drukčiju vrstu političkog poretka. On to napominje i potom zanemaruje, i više nikada ne spominje u bilo kojem svojem daljnjem radu.

Da je nastavio u tom smjeru – da je to ozbiljnije razmotrio – moglo ga je dovesti i do točnijeg razumijevanja onoga što se dogodilo na Zapadu, a ne samo na Istoku. Činjenica jest da kada se konsenzualni, demokratski, sveobuhvatni poredak na Zapadu naposljetku polagano pojavio u devetnaestom i ranom dvadesetom stoljeću, to nije bio poklon koji su podarili kapitalisti. Ustvari je bio rezultat iznimno dugih, zajedničkih borbi radnika, seljaka i kmetova. Drugim riječima, on je ostvaren borbama odozdo.

Guha i subalternisti to su u potpunosti propustili primijetiti jer inzistiraju na tome da je uspon liberalnog poretka bio uspjeh kapitalista. S obzirom na to da ga pogrešno opisuju na Zapadu, za njegov izostanak na Istoku također postavljaju krivu dijagnozu. Na Istoku pogrešno pripisuju njegovo pomanjkanje manama buržoazije.

E sada, ako želite precizan povijesno-istraživački projekt kojim će se objasniti slabašnost demokratskih institucija na Istoku i njihova skretanja prema autoritarizmu, odgovor se ne mora doticati nedostataka buržoazije, već slabosti radničkog pokreta i seljačkih organizacija, te stranaka koje predstavljaju ove klase. Slabost ovih političkih snaga i nemogućnost da uspostave neke vrstu discipliniranja kapitalističke klase jest odgovor na pitanje koje postavljaju subalterne studiji. To pitanje glasi: zašto su političke kulture na Globalnom Jugu toliko različite od onih na Globalnom Sjeveru? Trebali bismo usmjeriti svoju pažnju na dinamiku popularnih organizacija i stranaka popularnih organizacija, umjesto na nekakav navodni neuspjeh kapitalističke klase, koja na Istoku nije bila ništa manje oligarhijska i autoritarna negoli je to bila na Zapadu.

Očigledno ste vrlo kritični prema postkolonijalnoj teoriji. No zar ne postoji ipak nešto valjano i vrijedno u njezinoj osudi postkolonijalnog poretka?

Da, postoji nešto vrijedno, osobito ako pogledate Guhin rad. Mislim da se kroz cijeli njegov opus, osobito u knjizi *Dominance Without Hegemony* (*Dominacija bez hegemonije*), proteže dobrodošla kritika i opći prijezir

prema centrima moći u zemlji poput Indije. A to je iznimno pozitivna alternativa onoj vrsti nacionalističke historiografije koja se već desetljećima udomaćila u Indiji, gdje se vođe pokreta za nezavisnost promatraju kao spasitelji. Guhino inzistiranje da se ne radi samo o tome da ovo vodstvo ne predstavlja spas, već je zapravo odgovorno za toliko mnogo nedostataka postkolonijalnog poretka, valja pohvaliti i prihvatiti.

Problem nije u njegovu opisu postkolonijalnog poretka; problem je u njegovoj dijagnozi odakle proizlaze ti propusti, te na koji način bi ih se moglo popraviti. U potpunosti se slažem s Guhinim općim stavom prema indijskoj eliti i njezinim poslušnicima. Problem leži u tome što je njegova analiza uzroka toliko krivo usmjerena da priječi iznalaženje adekvatnog odgovora i kritike tog poretka.

Što mislite o Parthi Chatterjeeu, ne nudi li njegov rad ozbiljnu kritiku postkolonijalne države u Indiji?

Neki aspekti njegova rada to čine. Poput Guhina, Chatterjeejev rad vezan uz pitanje nacionalizma na čisto deskriptivnoj razini uistinu pokazuje ograničenost interesa nacionalističkog vodstva, njihovu privrženost interesima elite i sumnjičavost prema širokim narodnim mobilizacijama. Sve to treba pohvaliti.

No opet, problem je u dijagnozi. U slučaju Chatterjeeja, neuspjesi indijskog nacionalističkog pokreta pripisuju se njegovu vodstvu koje je internaliziralo određeni etos, a riječ je o etosu i orijentaciji koji dolaze s

modernizacijom i modernizmom. Stoga je za Chatterjeeja problem s Nehruom njegovo brzo prihvaćanje modernizirajućeg stava u odnosu na političku ekonomiju. Drugim riječima, on polaže veliku važnost na znanstveni pristup industrijalizaciji, racionalnom planiranju i organizaciji – a to je u samom središtu razloga zbog kojega je, prema Chatterjeeju, Indija u globalnom poretku ukotvljena na poziciji „kontinuirane podređenosti“.

Jedna je stvar reći da se Nehru povodio za uskim setom interesa, no vidjeti dublje izvore njegova konzervativizma u prisvajanju modernizirajućeg, znanstvenog pogleda na svijet, ozbiljno promašuje srž problema. Ako je problem s postkolonijalnom elitom njihovo prisvajanje znanstvenog i racionalnog pogleda na stvari, nameće se pitanje: na koji se način postkolonijalni teoretičari planiraju izvući iz trenutnih kriza – ne samo ekonomskih i političkih, već i ekoloških – ukoliko tvrde da znanost, objektivnost, dokaze, zabrinutost za razvoj, treba odbaciti?

Chatterjee ne nudi izlaz iz toga. Smatram da problem s Nehruovim vodstvom, kao i s vodstvom Indijskog nacionalnog kongresa, ne leži u tome što su bili znanstveni i modernizatori, već što su svoje programe povezali s interesima indijskih elita – s indijskom klasom kapitalista i indijskom posjedničkom klasom – a napustili svoju posvećenost široj narodnoj mobilizaciji te pokušali narodne klase držati pod iznimno oštrom kontrolom.

Chatterjeejev pristup, iako se zaodijeva plaštem radikalne kritike, zapravo je poprilično konzervativan jer smješta znanost i racionalnost na Zapad, opisujući pritom Istok uvelike onako kako su to činili kolonijalni ideolozi. Konzervativan je također i zato što nam ne ostavlja nikakva sredstva po-

moću kojih bismo mogli konstruirati humaniji i racionalniji poredak jer neovisno o tome kojim smjerom pokušali krenuti – bilo da pokušate izaći iz kapitalizma prema socijalizmu, ili humanizirati kapitalizam kroz neku vrstu socijalne demokracije, bilo da pokušate ublažiti posljedice ekoloških katastrofa racionalnijim korištenjem resursa – sve će to zahtijevati one stvari koje Chatterjee osporava: znanost, racionalnost, te neku vrstu planiranja. Locirajući izvor marginalizacije Istoka u njima nije samo pogrešan pristup, već smatram da je i poprilično konzervativan.

Ali zar ne postoji ništa validno u kritici marksizma i drugih oblika zapadnjačke misli ukorijenjenih u prosvjetiteljstvu, koju vrše postkolonijalni teoretičari; naime činjenica da su eurocentrični?

Dakle, trebali bismo razlikovati između dvaju oblika eurocentrizma: jedan je donekle neutralan i bezopasan, a radi se o tome da je teorija eurocentrična u mjeri u kojoj njezina dokazna baza uglavnom dolazi iz proučavanja Europe. U ovom smislu, naravno – sve dostupne zapadnjačke teorije do kasnog devetnaestog stoljeća uglavnom su crpile svoj dokazni materijal i podatke iz Europe, jer su učenost te antropološka i povijesna literatura o Istoku bile u velikoj mjeri nerazvijene. U tom smislu, dostupne teorije bile su eurocentrične.

Mislim da je ovakva vrsta eurocentrizma prirodna, te iako će se suočiti s različitim problemima, zapravo je se teško može okriviti. Najpogubniji oblik eurocentrizma – na koji su se namjerili postkolonijalni teoretičari – jest

onaj u kojem se znanje temeljeno na određenim činjenicama o Zapadu projicira na Istok, i može biti obmanjujuće. Štoviše, postkolonijalni teoretičari optužili su zapadne teoretičare ne samo za nelegitimno projiciranje potencijalno neaplikabilnih koncepata i kategorija na Istok već i za sistematsko ignoriranje dostupnih dokaza koji bi mogli generirati bolju teoriju.

Ako govorimo o eurocentризму drugoga tipa, tada treba reći kako je bilo elemenata u povijesti marksističke misli koji su upali u zamku ove vrste eurocentrizma. Međutim ako pogledate konkretnu povijest razvoja te teorije, ti su slučajevi bili prilično rijetki.

Mislim da je ispravno reći kako je, od početka dvadesetoga stoljeća, marksizam vjerojatno jedina teorija povijesnih promjena koja dolazi iz Europe a da se sistematski hvata ukoštac sa specifičnostima Istoka. Jedna od najzanimljivijih činjenica o subalternim studijima i postkolonijalnoj teoriji jest da to ignoriraju. Počevši s Ruskom revolucijom 1905. godine te revolucijom iz 1917, potom Kineskom revolucijom, pa afričkim pokretima za dekolonizaciju, nadalje gerilskim pokretima u Latinskoj Americi – svaki od navedenih društvenih prevrata generirao je pokušaje da se uhvati ukoštac sa specifičnošću kapitalizma u zemljama izvan Europe.

Na brzinu možete izrecitirati nekoliko specifičnih teorija koje su proizašle iz marksizma, a koje ne samo da se osvrću na specifičnost Istoka već eksplicitno negiraju teleologiju i determinizam za koje subalterni studiji tvrde da su centralni za marksizam: Trockijeva teorija kombiniranog i neujednačenog razvoja, Lenjinova teorija imperijalizma, artikulacija načina

proizvodnje itd. Svaka od ovih teorija potvrđuje da društva u razvoju ne nalikuju europskim društvima.

Dakle ako želite osvajati poene, možete spomenuti slučajeve mjestimičnog zadržavanja određene vrste eurocentrizma u marksizmu. No pogledate li konačnu bilancu, ne samo da je sveukupni rezultat poprilično pozitivan već mi se čini da marksizam i tradicija prosvjetiteljstva, ukoliko ih usporedite s orijentalizmom koji su subalterni studiji oživjeli – nude prirodniji okvir za razumijevanje specifičnosti Istoka od postkolonijalne teorije.

Po mome mišljenju, trajan doprinos postkolonijalne teorije – ono po čemu će biti poznata, ako je se za pedeset godina budu sjećali – bit će ponovno oživljavanje kulturalnog esencijalizma i to da kroz svoje djelovanje pruža podršku orijentalizmu, umjesto da bude njegov protuotrov.

Sve ovo navodi na pitanje: zašto je u posljednjih nekoliko desetljeća postkolonijalna teorija zadobila takvu pozornost? Štoviše, zašto joj je pošlo za rukom istisnuti tip ideja kakve branite u svojoj knjizi? Postkolonijalna teorija očito je ispunila mjesto koje su nekoć zauzimale različite vrste marksističke misli, kao i one koje su bile pod utjecajem marksizma, a osobito je utjecala na iznimno velik broj anglofone intelektualne ljevice.

Mišljenja sam da je pozornost stekla isključivo zbog društvenih i povijesnih razloga; njome se ne može izraziti vrijednost ili dragocjenost te

teorije, a to je razlogom zbog kojega sam i odlučio napisati svoju knjigu. Smatram da je postkolonijalna teorija svoju pozornost stekla iz nekoliko razloga. Jedan od njih leži u tome što nakon pada radničkog pokreta i slo-
ma ljevice u 1970-im godinama nije bilo realne šanse da će se u akadem-
skoj zajednici bilo koja vrsta istaknute teorije usredotočiti na kapitalizam,
na radničku klasu, ili klasnu borbu. Brojni su to naglasili: naprosto je
nerealistično očekivati da će u sveučilišnom okruženju bilo kakva kritika
kapitalizma iz klasne perspektive naići na preveliko odobravanje, osim u
periodima ogromnih društvenih previranja i preokreta.

Dakle bilo bi zanimljivo postaviti pitanje zašto uopće postoji neka vrsta
teorije koja se naziva radikalnom, ako se ne radi o klasičnoj antikapitali-
stičkoj teoriji. Mislim da to ima veze s dvjema stvarima: prvo, s promjena-
ma na sveučilištima u posljednjih tridesetak godina, tijekom kojih su ona
prestala biti bjelokosne kule, kao što su to nekada bila. Ona su masovne
institucije, i te institucije otvorile su se skupinama koje su, povijesno gle-
dajući, bile držane podalje od tog prostora: rasnim manjinama, ženama,
imigrantima iz zemalja u razvoju. Radi se o ljudima koji imaju iskustvo
različitih vrsti ugnjetavanja, međutim ne nužno i klasne eksploatacije.
Dakle postoji masovna baza za ono što bismo mogli nazvati studijima
opresije i što predstavlja određenu vrstu radikalizma – a usto se radi o
bitnom, realnom pitanju. Međutim ne radi se o bazi koja je previše zain-
teresirana za pitanja klasne borbe i klasnih formacija, za one vrste stvari
o kojima su nekoć govorili marksisti.

Ovo treba nadopuniti pogledom na putanju kojom se kretala intelligen-
cija. Generacija iz 1968. nije se s vremenom pridružila srednjoj struji.

Neki od njih htjeli su sačuvati njezine moralne i etičke obveze prema radikalizmu. No poput svih drugih, i ona se odmakla od klasno-orijentiranog radikalizma. Naime imali ste pokret odozdo, koji je predstavljao svojevrsnu potražnju za teorijom koja će se usredotočiti na ugnjetavanje, kao i pokret odozgo, među profesorima koji su nudili teorije fokusirane na opresiju. Ono što je omogućilo njihovo konvergiranje nije bio samo fokus na ugnjetavanje već i izmještanje klasnog ugnjetavanja i klasne eksploatacije iz cijele priče. A postkolonijalna teorija tu se zbog vlastita odstranjivanja kapitalizma i klase – a i zato što umanjuje važnost dinamičke eksploatacije – prikladno uklopila.

Kako gledate na daljnje izgled postkolonijalne teorije? Očekujete li da će u skorije vrijeme biti potisnuta u akademskim krugovima i među ljevicom?

Ne, ne očekujem. Ne mislim da postkolonijalnoj teoriji prijeti opasnost da bude izmještena, barem ne u skorije vrijeme. Akademski trendovi dolaze i prolaze, ne zbog valjanosti njihovih tvrdnji ili vrijednosti njihovih propozicija, već zbog njihova odnosa sa širim društvenim i političkim okolišem. Opća deorganizacija radništva i ljevice koja je stvorila uvjete za cvjetanje postkolonijalne teorije još je uvijek uvelike netaknuta. Povrh toga, trenutno postoje barem dvije generacije članova akademske zajednice koje su u postkolonijalnu teoriju uložile svoje cjelokupne karijere; postoje deseci časopisa koji su joj posvećeni; tu je i vojska diplomskih studenata koji se bave istraživačkim agendama koje iz nje proistječu. Njihovi materijalni interesi izravno su povezani s uspjehom teorije.

Možete je kritizirati koliko god hoćete, no dok se ne pojave onakvi pokreti kakvi su držali marksizam nad vodom u ranim godinama nakon Prvog svjetskog rata, ili u kasnim 1960-ima i ranim 1970-ima, neće doći do promjene. Štoviše, ono što ćete vidjeti bit će poprilično brz i opak odgovor na bilo kakve kritike koje bi se mogle pojaviti. Moja tužna, ali – čini mi se – realistična prognoza jest da će biti tu još neko vrijeme.

S engleskog preveo Martin Beroš

Razgovor vodio Jonah Birch

Izvor: <http://slobodnifilozofski.com/2015/05/vivek-chibber-kako-govore-subalterni.html>

SHVATITI RASIZAM OZBILJNO

Ekonomski zahtevi i specifični antirasistički zahtevi ne smeju da budu suprotstavljeni – trebalo bi da budu ujedinjeni.

Jedna od najčešćih kritika upućenih marksistima je da smo mi ekonomski redukcionisti koji nisu uspjeli ozbiljno da shvate kompleksnost i specifičnu dinamiku rasizma, seksizma i drugih formi opresije.

To je uporna i frustrirajuća kritika, koja, između ostalog, ignoriše celokupni rad marksista i marksistkinja koji analizira opresiju i dugu istoriju sudelovanja socijalista/kinja u borbama za oslobođenje. Što je još važnije, ako je ikad postojao momenat koji je zahtevao klasnu analizu onda je to ovaj.

Za sedam godina od kako je na mestu predsednika crnac, uslovi nastavljaju da se pogoršavaju za radne i siromašne Afroamerikance. Nezaposlenih crnaca/kinja je duplo više nego belaca/kinja, stopa siromaštva u crnačkoj

populaciji je skoro 28%, a 40% crnačke dece živi u siromaštvu. Više od milion crnaca je u zatvoru, i u toku je epidemija policijskog nasilja.

Pa ipak, ovakva istrajnost siromaštva i državne represije postoji u vreme nezapamćene političke moći crnaca.¹ Uzmimo jedan primer, u Baltimoru, gde su izbili protesti ovog proleća nakon ubistva Fredija Greja (Freddie Gray), gradonačelnik, šef policije, tužilac i većina gradskog veća su crnci.

Tokom prošle godine smo svedočili tenziji između crnačkog političkog establišmenta i nove generacije aktivista i aktivistkinja – možda najprijetnije kada su organizatorke protesta iz Fergusona preuzele binu na skupu u Vašingtonu kako bi izazvale Ala Šarptona (Al Sharpton).² Mediji su opisali taj trenutak kao sukob mladih i starih, ali je to pre bio direktni proizvod klasnih podela koje su se razvile u crnačkoj Americi.

Novi crnački pokret za oslobođenje će morati da prouči realnost ove ere, ere nakon pokreta za građanska prava, i da razvije strategije i zahteve u skladu s njom. Moraće da razvije analizu strukturalnih determinanti rasizma koja može da se suprotstavi korišćenju crnačke populacije kao žrtvenih jarića, i mitovima o kulturi siromaštva koji dominiraju diskursom o crnačkom siromaštvu.

1 Keeanga-Yamahtta Taylor, *Black Faces in High Places*, Jacobin, 2015, dostupno na: <https://www.jacobinmag.com/2015/05/baltimore-uprising-protests-freddie-gray-black-politicians/>

2 Al Sharpton, dugogodišnji aktivista crnačkog pokreta za građanska prava, baptistički sveštenik i voditelj radio emisija, visoko cenjen od strane Baraka Obame

U ovom kontekstu, diskusija o vezi između rasizma i kapitalizma nikada nije bila relevantnija. Zbog toga je skorašnji članak Seta Ekermana (Seth Ackerman) o rasizmu i ekonomskoj nejednakosti prilično razočaravajući.³

Ekermenov tekst adresira skorašnju kritiku da predsednička kampanja Bernija Sandersa (Bernie Sanders) nema sluha za zahteve da se rasizam shvati ozbiljno i umesto toga se fokusira na ekonomska rešenja kao lek za sve. Ekermen nije saglasan, i iznosi argumentaciju zašto je „rasizam samo simptom ekonomske nejednakosti“.

Ali uprkos njegovom pozivanju na Marksa, on ne nudi marksističku analizu, nego onu vrstu levog populizma koja se oslanja na najsiroviji ekonomski redukcionizam, i služi samo tome da dodatno zacementira tvrdnju da levičari odbijaju da se ozbiljno uhvate u koštac sa rasizmom.

Postoji dosta problema sa Ekermenovim člankom, neki su vezani za ono što je rečeno u tekstu, a drugi za ono što nije rečeno. Prvi propust teksta tiče se jezika koji je korišćen – tvrditi da je rasizam ukorenjen u kapitalizmu nije uopšte isto kao reći da je ukorenjen u ekonomskoj nejednakosti. Nejednakost prihoda, iako istrajna karakteristika kapitalizma, nije istoznačna s njim.

Ova distinkcija ima bitne političke implikacije. Ekermen se retorički pita: „Ali šta su bili ropstvo, kolonijalizam, Džim Krou (Jim Crow) i urbani

3 Seth Ackerman, *Yes, racism Is Rooted in Economic Inequality*, Jacobin, 2015, dostupno na: <https://www.jacobinmag.com/2015/07/hillary-clinton-democratic-primary-sanders-netroots/>

aparthejd ako ne ekstremne forme ekonomske nejednakosti?“. Onda u nastavku daje odličan citat Barbare Filds (Barbara Fields) u kome ona ismeva ideju da je „glavni posao ropstva (bio) proizvodnja bele nadmoći pre nego proizvodnja pamuka, šećera, pirinča i duvana“.

Međutim, ono što Fildsova opisuje u citiranom eseju nije prosto stvaranje ekonomske nejednakosti, nego temelje američkog ropstva – proces u kome su Afrikanci/ke bili silom lišeni svojine, fizički odvojeni od svojih domova, i dovedeni u stranu zemlju protiv svoje volje. Ona opisuje kako je rasna ideologija nastala ujedno i kao način da se opravda ovakva vrsta lišavanja i kao rezultat toga. Fildsova upečatljivo objašnjava kako je ropstvo nastalo u kontekstu ranog američkog kapitalizma i kako su, kao rezultat toga, rasizam i rasna ideologija postali deo ekonomskog temelja ove zemlje od njenog začeća.

„Ekonomska nejednakost“ nije adekvatna fraza kojom bi se mogla opisati čista brutalnost ovog procesa, i ideja da je rasna nejednakost simptom toga ne uspeva da obuhvati dinamiku po kojoj je kapitalizam uspostavljen u Sjedinjenim Državama i na osnovu koje se održava. Kako je Marks napisao u *Kapitalu*:

Otkriće zlatnih i srebrnih zemalja u Americi, istrebljivanje, porobljavanje i zakopavanje urođenika u rudnike, početak osvajanja i pljačkanja Istočne Indije, pretvaranje Afrike u jedan zabran za trgovinski lov na crnokošce, eto šta je nagovestilo zoru ere kapitalističke proizvodnje. Ovi idilični procesi jesu glavni momenti prvobitne akumulacije. (...) Kapital

*se rađa lijući krv i prljavštinu iz svih svojih pora, od glave do pete.*⁴

Rasizam i kapitalizam su odrasli skupa u Americi i ne mogu biti razdvojeni. Rasizam nije samo proizvod ekonomske nejednakosti, nego i deo stvaranja i održavanja te nejednakosti. Utkan je u platno kapitalizma toliko da sistem kao takav mora biti srušen. Ali u isto vreme, socijalistički projekat u ovoj zemlji može biti uspešan samo ako je praćen borbom za oslobođenje crnaca.⁵

Ovakvo razumevanje kapitalizma i rasizma se dosta razlikuje od Ekerme-nove tvrdnje da je rasizam samo produkt ekonomske nejednakosti. Da je tako, to bi sugerisalo da je glavni način za adresiranje rasizma borba protiv ekonomske nejednakosti.

Međutim, ova tvrdnja mora biti preispitana malo detaljnije. Naravno da je tačno da borba protiv rasizma danas mora iziskivati radikalni program ekonomskih zahteva. Ovo bi uključivalo zahteve za veliko povećanje broja radnih mesta, povećano finansiranje javnog sektora, povećanje minimalne plate, i naplatu većih poreza bogatima. Takođe je jasno da bi takve reforme koristile celoj radničkoj klasi i smanjile nejednakost u prihodima.

4 Karl Marks, *Kapital*, 1. tom, citirano po Moša Pijade i Rodoljub Čolaković, Prosveta, Beograd, 1978, str. 662. i 670.

5 Khury Petersen-Smith i Brian Bean, *Nothing Short of Liberation*, Jacobin, 2015, dostupno na: <https://www.jacobinmag.com/2015/06/black-lives-matter-police-brutality-allies/>

Ali takvi zahtevi ne mogu biti odvojeni, ili stajati umesto eksplicitnih zahteva u vezi sa rasizmom.

Kako pokazuju istorijski podaci, ne možemo pretpostaviti da će smanjenje sveukupnog stepena nejednakosti imati efekat na Afroamerikance. U zlatnom dobu posleratnog američkog kapitalizma, eri u koju mnogi levi liberali čeznu da se vrate, ekonomska nejednakost je bila mnogo niža nego što je danas, ali nije bilo odgovarajućeg smanjenja rasne nejednakosti. Ako išta, bila je čak izraženija – 1959. godine više od polovine crnačkih porodica su živjele u siromaštvu, nasuprot samo 15% belaćkih.

U skorije vreme, kako je ekonomija počela da se oporavlja od finansijske krize, nezaposlenost crnaca/kinja je i dalje rasla, dostižući 16,8% u 2010. godini. Tek je u toku prošle godine počela da opada.

Borba protiv ekonomske nejednakosti je nedovoljna – svaki izazov kapitalu mora biti uparen sa zahtevima za reformu specifičnim za rasno pitanje. Programi za zapošljavanje bi morali da uključuju i mere afirmativne akcije i zabranu diskriminacije zbog kriminalnog dosijea; borbe za povećanje finansiranja javnih bolnica, škola, i drugih službi morale bi da priznaju specifične potrebe crnačkih zajednica opustošenih višedecenijskim nemarom i deindustrijalizacijom; a mere stambene politike bi morale eksplicitno nastojati da spreče prakse kao što su odbijanje stambenih kredita siromašnima i predatorsko kreditiranje koje rezultira zaplenom imovine dužnika.⁶

6 Praksa banaka da podstiču klijente na podizanje većih stambenih kredita i hipoteka nego što mogu da priušte, koja obično rezultira prisvajanjem imovine dužnika od strane banke zbog neisplaćenih dugovanja. (prim.prev.)

Kriza sa kojom se suočava crnačka Amerika nije samo ekonomska – to je i socijalna kriza. Masovna hapšenja, policijsko nasilje i resegregacija su devastirali crnačke zajednice, i moraju biti shvaćeni kao posledica mera štednje dizajniranih od strane vladajuće klase tako da trajno spuste životni standard u ovoj zemlji. Međutim, analizirati ovu vezu samo kao uzrok (mere štednje) i simptom (rasizam i policijsko nasilje) znači propustiti uviđanje da su rasizam i represija nužni delovi projekta vladajuće klase.

Ekonomski zahtevi i specifični antirasistički zahtevi ne smeju biti suprotstavljeni – moraju biti ujedinjeni. To će nam omogućiti da počnemo da gradimo ozbiljan pokret protiv rasizma, i da se u isto vreme suočimo sa širim napadom vladajuće klase na radničku klasu. Ova borba će zahtevati jedinstvo koje neće biti izgrađeno na tome što ćemo borbu protiv rasizma utopiti u širu klasnu borbu za ekonomsku jednakost, nego tako što ćemo naglasiti centralnu ulogu rasizma i učiniti ga pitanjem cele radničke klase.

Poslednji veliki problem sa Ekermanovim tekstom jeste njegova potpuno pogrešna interpretacija Marksovog zalaganja za jedinstvo radničke klase. Rasizam je bio Ahilova peta radničkog pokreta još od poraza radikalne Rekonstrukcije. Vilijam Edvard Burghart Du Bois (W. E. B. Du Bois) opisuje kako su ovaj poraz i ponovno nametanje rasizma doprineli razbijanju potencijala radničke solidarnosti:

Rasni element je bio istican kako bi zemljoposednici dobili podršku većine belog radništva i dodatno omogućili eksploataciju radne snage crnaca. Međutim, filozofija rase se pojavila kao nova i strašna stvar kako bi učinila nemogućim ujedi-

njenje radništva i razvoj radničke klasne svesti. Sve dok su južnjački beli radnici i radnice mogli biti ubeđeni da pre biraju siromaštvo nego jednakost sa crncima, dotle je i radnički pokret na Jugu bio nemoguć.⁷

Danas posledice ovoga uočavamo vrlo dramatično dok se proizvodnja i radna mesta premeštaju upravo na Jug, kog karakterišu male plate, nedostatak sindikata i duboko ukorenjen rasizam. Ekermen citira Marksa u okviru slične teme, kada razmatra rasizam engleskih radnika prema Ircima:

Ovaj antagonizam se veštački održava i intenzivira od strane štampe, sveštenstva, stripova, ukratko, svim sredstvima koja su na raspolaganju vladajućim klasama. Ovaj antagonizam je tajna impotencije engleske radničke klase, uprkos njenoj organizovanosti. To je tajna na osnovu koje kapitalistička klasa održava svoju moć.⁸

Ali umesto da interpretira ovaj pasus kao poziv engleskom radniku da nadvlada svoj „veštački antagonizam“ kako bi učinio mogućim stvaranje ujedinjenog radničkog pokreta, Ekermen ga interpretira kao Marksov argument da bi *irsko* radništvo trebalo da se ujedini sa *engleskim* radništvom, propuštajući čitavu poentu Marksove pozicije.

7 W. E. B. Du Bois, *Black Reconstruction in America 1860-1880*, 1999.

8 Marx to Sigfrid Meyer and August Vogt 1870, *Karl Marx and Friedrich Engels Selected correspondence*, Progress Publishers, 1975.

Važno pitanje je na koji se način postiže ova solidarnost. Iako Ekermen greši tvrdeći da je rasizam najbolje shvatiti kao simptom ekonomske nejednakosti, i da ovo omogućuje osnovu za ujedinjenje, njegova tvrdnja postavlja nezgodno pitanje – kako postići takvo ujedinjenje.

Klasna borba menja ideje i predrasude ljudi, te izgrađuje nove veze solidarnosti. Radničke borbe su imale centralnu ulogu u pridobijanju belih radnika i radnica za borbu protiv rasizma, i postoji bogata istorija rasno mešovite borbe u Americi koja bi trebalo da bude više proučavana i preporučavana. Ali uzdati se samo u ekonomske borbe – ili još gore, čekati ih – kako bi se razbile rasističke podele bilo bi pogrešno. Naravno, ovo važi i u obrnutom smeru. Crnački pokreti za oslobođenje su znatno promenili svest ljudi remeteći kapitalizam i otvarajući novi prostor za borbu radničke klase.

Ovo je dinamika koju je Siril Lajonel Robert Džejms (Cyril Lionel Robert James) prepoznao kada je odbio premisu nekih socijalista da bi borba za oslobođenje crnaca bila uspešna jedino pod vođstvom organizovanih radnika i radnica i socijalista. Umesto toga on je naveo da nezavisni crnački pokret ima „svoju sopstvenu vitalnost i validnost“, da je „sposoban da sa neverovatnom snagom interveniše u kompletnom društvenom i političkom životu nacije“, da „može dati ozbiljan doprinos u razvoju proleterijata“, i da je „sam po sebi sastavni deo borbe za socijalizam“.⁹

9 Cyril Lionel Robert James, *The Revolutionary Answer to the Negro Problem in the United States*, 1948.

Napisani 1948. godine, njegovi argumenti su predviđali pojavu Pokreta za građanska prava i *Black Power* pokreta, koji ne samo što su se borili protiv rasizma i promenili stavove, nego su takođe doprineli inspirisanju obnovljenog talasa samoorganizovanih radničkih borbi.

Uloga antirasističkih borbi u podsticanju širih promena svesti bila je demonstrirana i tokom prošle godine, kada smo svedočili dramatičnom usponu *Black Lives Matter* pokreta. Samo u prethodne dve godine, broj anketiranih belaca koji su izjavili da su zadovoljni načinom na koji su tretirani crnci, smanjio se za 14%.

Za socijaliste, nastanak *Black Lives Matter* pokreta je jedan od najvažnijih događaja u skorijoj istoriji. Pokret je ogolio duboku ukorenjenost rasizma u ovoj zemlji, izveo je desetine hiljada ljudi na ulice – uglavnom crnaca, ali i belaca – i politizovao milione. Ali on je i dalje u svojim formativnim fazama. Njegova publika i potencijal daleko prevazilaze njegov organizacioni razvoj.

Ovaj pokret donosi nove izazove za socijaliste. Moramo razvijati i zagovarati strategije koje nam mogu pomoći da produbimo borbu i da ostvarimo neke konkretne pobede. To će iziskivati pronalaženje načina da ujedinitimo ove borbe sa društvenom snagom radničke klase i da izgradimo ubedljiv i neredukcionistački pogled na vezu između rasizma i kapitalizma. Jedino tako možemo artikulirati antikapitalističku viziju slobode za sve ljude.

Sa engleskog prevela Tatjana Maksimović

LI SUSTER
(LEE SUSTAR)

NASLIJEDE MARTINA LUTHERA KINGA

„Moramo priznati da postoje ograničenja naših uspjeha na Jugu,“ rekao je King na sastanku odbora SCLC-a 1967. godine. SCLC bi morao pozvati na 'radikalnu redistribuciju bogatstva i moći'. King je svojim pomoćnicima u više navrata naznačio da je SAD-u potreban demokratski socijalizam koji bi garantirao poslove i prihode za sve.“ Lee Sustar opisuje razvojni put Martina Luther Kinga Jr. od vođe pokreta za građanska prava do radikalnijeg kritičara cjelokupnog sistema u posljednjim godinama njegova života. Pročitajte prijevod teksta iz Socialist Workera, koji je u tiskanim izdanjima istog objavljen još 1987. godine.

Gotovo svaki političar Demokratske strane, bio crnac ili bijelac, prisvaja naslijeđe Martina Luther Kinga Jr.

Pritom se prikladno zaboravlja činjenica da se u posljednjim godinama života, prije atentata 1968. godine, King razišao s predsjednikom Lyndonom Johnsonom oko pitanja rata u Vijetnamu te nesposobnosti administracije da implementira zakone građanskih prava na Jugu. To je nešto što nijedan demokrat nacionalnog ugleda danas ne bi bio spreman učiniti.

Iako su reforme za koje se King zalagao većinu svog života bile blage u usporedbi sa zahtjevima radikalnijih crnih nacionalista, svejedno su ih osuđivali ti isti demokrati koji od tada pokušavaju pretvoriti Kinga u herojsku ikonu i simbol crnačkog prilagođavanja sistemu.

Kako bismo razumjeli Kingov konačni zaokret prema ljevici, potrebno je sagledati klasne borbe koje su bile u temelju pokreta za građanska prava, kao i narav SCLC-a (Southern Christian Leadership Conference), Kingove organizacije.

Kada se King pojavio kao vođa pokreta bojkota autobusnog prijevoza u Montgomeryju 1950-ih, našao se na čelu lokalnog pokreta čiji su primjer u narednim godinama slijedili deseci drugih južnjačkih gradova. Organizacija u čijem je osnivanju sudjelovao, SCLC, uspostavila je nekoliko podružnih ureda, ali je u suštini bila grupa profesionalnih organizatora koji su se obično kretali od grada do grada kako bi sudjelovali u borbama koje su pokretali lokalni crni studenti, radnici i farmeri.

Cilj SCLC-a nije bio pomoći tim aktivistima da se nezavisno razviju, već da ih se usmjeri prema nenasilnoj konfrontaciji sa segregacionistima, okrutnim policajcima te državnom policijom koji su podupirali zakone Jim Crow. Prema vođama SCLC-a, kao što su bili Hosea Williams i Wyatt T. Walker, federalna bi vlada tada bila prisiljena intervenirati i poduprijeti aktiviste pokreta za građanska prava kako bi zaustavila nered.

Isprva se činilo kako strategija funkcionira. Odluka Vrhovnog suda poduprla je bojkot buseva u Montgomeryju. Predsjednik Kennedy predstavio je legislativu o građanskim pravima nakon opetovanih napada policajaca

iz Birminghama u Alabami na marševe koje je organizirao SCLC 1963. godine, a prijedlog zakona stupio je na snagu godinu dana kasnije. Krvavi obračuni u gradovima St. Augustine u Floridi i Selma u Alabami potaknuli su Kennedyjevog nasljednika, Lyndona Johnsona, da 1965. u Kongresu progura *Zakon o pravu glasa* (Voting Rights Act).

Kennedy i Johnson podržavali su građanska prava samo onda kada su vjerovali da je to potrebno kako bi obuzdali militantniju crnačku pobunu. Nisu željeli od sebe odvratiti moćno južnjačko krilo svoje stranke (Southern Dixiecrats). Kinga i proteste SCLC-a moglo se tolerirati sve dok su nastavljali biti „nenasilni“, dok su se ograničavali na borbu protiv segregacije na Jugu i sve dok nisu dovodili u pitanje rasističku ekonomsku diskriminaciju ukorijenjenu u kapitalizam SAD-a.

No do 1965. godine, Kingov je kredibilitet među južnjačkim aktivistima slabio. Navika SCLC-a da dođe u grad usred borbe, ugrabi glavno mjesto u medijima i pregovara o nagodbi, iritiralo je lokalne crnce, kao i sve radikalnije članove SNCC-a (Student Nonviolent Coordinating Committee), koji su nastojali pomoći južnjačkom crnačkom stanovništvu da razvije vlastito vodstvo.

Crni nacionalist Malcolm X smatrao je pak kako nenasilje za koje se zalažu King i SCLC izlaže crnačko stanovništvo napadima policije i rasističkih nasilnika.

Kritike na račun Kinga dosegle su novi vrhunac 1965. godine u Selmi, gdje je policija suzavcima i palicama napala aktiviste koji su pokušavali marširati do Montgomeryja, glavnog grada savezne države Alabame.

Kada je organiziran drugi marš, policija ga nije zaustavila. Međutim, King je marševe odveo natrag u Selmu umjesto da prkosi sudskom nalogu. Ovo povlačenje, zajedno s Kingovim prihvaćanjem simboličnih ustupaka političara iz Selme, bilo je javno prikazano kao izdaja od strane radikala.

Razlike su izašle na vidjelo godinu dana kasnije, nakon što je James Meredith, prvi crni student koji je pohađao Sveučilište u Mississippiju, upucan tijekom njegova protestnog marša kroz državu. King i vođa SNCC-a Stokely Carmichael (kasnije poznat kao Kwame Ture) bili su među vođama pokreta za građanska prava koji su se pridružili nekoliko stotina aktivista kako bi dovršili Meredithov marš u ljeto 1966. godine.

Progonjeni od strane rasističkih nasilnika i brutalnih napada policije na svakom koraku, gnjevni prosvjednici željno su se priključivali Carmichaelovom improviziranom skandiranju „Black Power“ (crna moć), pažljivo slušajući njegove ideje o crnom nacionalizmu. Dok se King odbijao pridružiti konzervativnijim vođama pokreta za građanska prava u napadu na slogan „Black Power“ kao rasistički, odbio je podržati ga na temelju toga što je implicirao nasilje te bi odvratio potencijalnu potporu bijelaca.

„Moramo transformirati naš pokret u pozitivnu i kreativnu silu,“ rekao je kada su ga pitali za mišljenje o Carmichaelu. Crni militanti su na Kinga gledali kao na izdajnika. No za demokratske liberalne, koji su se bojali utjecaja ideja crnih nacionalista i masovnih pobuna crnačkog stanovništva u gradovima na Sjeveru, Kingova pozicija se praktički činila kao odobravanje pokreta *Black Power*.

King je shvatio da pokušava premostiti jaz koji se sve više povećava. „Vlada mi mora dopustiti neke pobjede kako bih održao ljude nenasilnima“, izjavio je. King će se zapravo uskoro suočiti sa sjevernjačkim demokratima kao otvorenim neprijateljem. Budući da je zakon o pravu glasa iz 1965. godine formalno ukinuo posljednje južnjačke segregacijske zakone, Jim Crow, King i SCLC svoju su pažnju usmjerili prema sve militantnijem crnačkom stanovništvu sa Sjevera.

Konačan Kingov raskid s Johnsonom nastupio je u travnju 1967. godine, kada je King pozvao na američko povlačenje iz svog „kolonijalnog“ rata u Vijetnamu.

Iako se veći broj senatora demokrata već okrenuo protiv rata, većina glavnih vođa pokreta za građanska prava i dalje je nastavila podupirati administraciju. Liberalne novine poput *New York Timesa* i *Washington Posta*, koje su inače bile naklonjene Kingu tijekom borbi za građanska prava na Jugu, napale su ga zbog njegovog antiratnog stava.

Osvetoljubivi Johnson dozvolio je FBI-u da pojača svoje dugotrajno šikaniranje Kinga i drugih vođa SCLC-a. Predsjednik je bio bijesan kada je doznao za Kingov plan da povede *Marš siromašnih ljudi* (Poor People's March) na Washington kako bi blokirao Kapitol SAD-a.

Johnson i demokrati počeli su se oslanjati na Kingove nenasilne taktike i njegovu podršku njihovoj stranci kao važnu protutežu sve većem broju

radikala u rastućem buntu pokreta *Black Power*. Kada je King 1967. godine osudio rat, demokrati su na njega gledali kao na izdajicu.

Pa ipak, Kingov raskid s demokratima nije mu osigurao potporu crnačkog stanovništva na Sjeveru, gdje su se pobune na ulicama događale u svakom većem gradu u zemlji. Činilo se da je politika radikalnijih crnih nacionalista – pogotovo njihovo zagovaranje samoobrane u suočavanju s rasističkim nasiljem – bila prikladnija za borbu u ovakvim okolnostima.

Napadan i od ljevice i desnice, King je bio prisiljen iznova promisliti svoju karijeru i SCLC, organizaciju koju je vodio. „Moramo priznati da postoje ograničenja naših uspjeha na Jugu,“ rekao je na sastanku odbora SCLC-a 1967. godine. SCLC bi morao pozvati na „radikalnu redistribuciju bogatstva i moći“. King je svojim pomoćnicima u više navrata naznačio da je SAD-u potreban demokratski socijalizam koji bi garantirao poslove i prihode za sve.

Drugi vođe SCLC-a, kao Andrew Young, Jesse Jackson i Ralph Abernathy, bili su neprijateljski nastrojeni prema planovima za *Marš siromašnih ljudi*. Podružnice SCLC-a na Jugu bile su zanemarivane tijekom nesretnog pokušaja organiziranja protiv segregacijske stambene politike u Chicagu, a podružnice na Sjeveru bile su još slabije.

Štoviše, plan je bio u sukobu s crnačkom kapitalističkom orijentacijom SCLC-ove *Operacije košare za kruh* (Operation Breadbasket), koju je vodio Jackson. „Ako ste toliko zainteresirani za rad na onome što vas zanima da ne možete raditi na onome za što je organizacija stvorena, samo naprijed,“ rekao je King u odgovoru na Jacksonovu kritiku marša. „Ako si želite stvo-

riti nišu u društvu, samo dajte, ali za Boga miloga, nemojte mi smetati!“

Ipak, demokrati su Kingovu kampanju za siromašne ljude doživjeli kao izdaju – dok je desno krilo izjavilo kako to dokazuje ono što su cijelo vrijeme tvrdili – da je King komunist. Ovi elementi, potpomognuti predsjedničkom kampanjom guvernera Alabame, segregacionista Georgea Wallacea, javno su ugrožavali Kingov život.

Suočen s neprijateljstvom Johnsonove administracije, kritiziranjem od strane i crnih nacionalista i crnačkog establishmenta te razjedinjenim osobljem, King je uoči atentata u Memphisu 4. travnja 1968. godine – nešto manje od tri tjedna prije početka *Marša siromašnih ljudi* – bio politički izoliran kao nikad prije. King je otputovao u Memphis kako bi podržao štrajk crnačkih sanitarnih radnika – bio je jedini nacionalni vođa pokreta za građanska prava koji je to učinio.

Ipak, nije prošlo dugo nakon njegove smrti kada su novinarski pijuni vladajuće klase počeli pretvarati Kinga u bezopasnog sveca.

Međutim, kako bi to učinili, bilo je potrebno zakopati pravo naslijeđe Martina Luthera Kinga – kao vođe kritične rane faze u borbi pokreta za građanska prava koji je odbijao prihvatiti molbe svojih liberalnih demokratskih saveznika za strpljenjem i umjerenošću, i kao radikalnijeg crnačkog vođe kasnih šezdesetih čija se vizija o onome što se treba promijeniti u društvu neizmjereno proširila.

S engleskog prevela Anja Grgurinović

Objavljeno na *Socialist Workeru* 14. prosinca 2012. Verzija ovog članka prvotno je objavljena u dva dijela u tiskanim izdanjima *Socialist Workera* za rujan i listopad 1987. godine.

Izvor: <http://slobodnifilozofski.com/2015/01/lee-sustar-naslijee-martina-luthera.html>

CRVENA INOVACIJA

Socijalističko društvo neće gušiti inovaciju, nego će se postarati da tehnološki progres bude u službi običnih ljudi.

Tehnološka dinamičnost kapitalizma je oduvek bila moćan argument u njegovu odbranu. Ali jedna od njegovih tajni jeste da u samoj srži tog napretka ne pronalazimo ni odvažne preduzetnike, ni kapitaliste spremne na rizik (venture capitalists), niti istaknute firme.

Investicije koje pomeraju granice naučnog znanja su prosto previše rizične. Željeni pomaci mogu i da se ne dese ubrzo. Oni koji se dese možda nikada ne postanu komercijalno održivi. Nekim potencijalno profitabilnim rezultatima koji se pojave mogu trebati decenije da donesu novac. I kada ga konačno donesu, ne postoje garancije da će inicijalni investitori prisvojiti veći deo iznenadne dobiti.

Shodno tome, postoji sistemska tendencija privatnog kapitala da premalo ulaže u dugoročno istraživanje i razvoj. Uprkos popularnom shvatanju da privatni preduzetnici pokreću tehnološku inovaciju, vodeći regioni

globalne ekonomije ne predaju najvažnije faze tehnološke promene privatnim investitorima. Ovi troškovi su javni.

Četvrt veka nakon Drugog svetskog rata, visoki profiti koje su stekle američke korporacije zbog njihovog posebnog mesta na svetskom tržištu, omogućili su korporativnim laboratorijama da pokrenu *blue-skies* istraživačke projekte.¹ Ali čak i tada, u Sjedinjenim Državama je otprilike 2/3 ukupnih istraživanja i razvoja bilo finansirano javnim sredstvima, stvarajući temelje za sektore visoke tehnologije današnjice.

Sa porastom konkurentnosti japanskog i evropskog kapitala 1970-ih godina, poraslo je i finansiranje istraživanja i razvoja u privatnom sektoru. Međutim, dugoročni projekti su bili skoro u potpunosti odbačeni u korist razvoja proizvoda i projekata primenjenog istraživanja koji su obećavali komercijalni uspeh u relativno kratkom roku.

Vlada je nastavila da finansira osnovna istraživanja, kao što je rad u molekularnoj biologiji koji je omogućavao prelazak poljoprivrednih kompanija na biotehnologiju. Isto je važno i za projekte od posebnog interesa za Pentagon i druge vladine agencije – na primer pronalasci vezani za projekte Agencije ministarstva odbrane za napredno istraživanje,² koji su utrljali put za moderne globalne pozicione sisteme (GPS).

1 Vrsta istraživanja koja nije nužno vođena nekim određenim ciljem nego je eksplorativna i vođena radoznalošću naučnika, prilikom čega može doći do zanimljivih i primenljivih otkrića. (prim.prev.)

2 Defence Advanced Research Projects Agency, DARPA

Međutim, srednjoročni i dugoročni razvojno-istraživački projekti uopšte no bili su u velikoj opasnosti da upadnu u „dolinu smrti“ između osnovnih istraživanja i tekućeg razvoja, sa zanemarljivim finansiranjem i od strane vlade i od privatnog kapitala.

I pored svog njihovog retoričkog promovisanja „magije tržišta“, u Reganovoj administraciji su prepoznali neuspeh tržišta kada su ga videli. Počeli su da nude razne nagrade i obećanja federalnim i javno finansiranim univerzitetskim laboratorijama kako bi započele dugoročna istraživanja i razvoj za američki kapital.

Kreirani su novi programi koji su dodeljivali resurse start-up preduzećima da bi im se omogućilo razvijanje inovacija i pre „dokaza koncepta“,³ zahtevanog od strane privatnih investitora. Za vreme Reganovog mandata, *Uredba o razvijanju inovacija za mala preduzeća* (Small Business Innovation Act) čak je zahtevala da federalne agencije odvoje procenat svojih budžeta za istraživanje i razvoj koje sprovode male firme. Ove i druge forme privatno-javnih partnerstava omogućavale su američkom kapitalu ogromne konkurentske prednosti na svetskom tržištu.

Nije iznenađujuće da jako uspešna linija *Apple* proizvoda – *iPad*, *iPhone*, i *iPod* – sadrži 12 ključnih inovacija. Svih 12 (procesori, radna memorija, hard diskovi, displeji od tečnih kristala, baterije, digitalni signal-procesori, internet, HTTP i HTML jezici, mobilne mreže, GPS sistem, programi

3 Realizacija određene ideje (uglavnom samo delimična) da bi se dokazala njena izvodljivost ili upotrebljivost u praksi. (prim.prev.)

veštačke inteligencije sa glasovnim korisničkim interfejsom) nastalo je putem javno finansiranih projekata za istraživanje i razvoj.

Ono što je podstaklo tehnološki napredak nije dinamika tržišta, već aktivna državna intervencija.

Obećano zlatno doba

Tehnologija je više od oružja za takmičenje među kapitalistima; ona je oružje u borbama između kapitala i rada. Tehnološke promene koje stvaraju nezaposlenost, dekvlikuju radnu snagu i omogućavaju da se jedan sektor radne snage koristi protiv drugog, pomeraju ravnotežu moći u korist kapitala. Imajući u vidu ovu asimetriju, napreci u produktivnosti koji bi mogli da smanje radno vreme dok istovremeno povećavaju realne plate, umesto toga vode do prisilnog otpuštanja, povišenog stresa za one koji su još uvek zaposleni, i smanjenja realnih plata.

Dva tekuća tehnološka razvoja dodatno jačaju moć kapitala. Napreci u saobraćaju i komunikaciji sada omogućavaju proširenje proizvodnih i distributivnih lanaca širom planete, dozvoljavajući kapitalu da protiv rada implementira „zavadi pa vladaj“ strategije neviđenih razmera.

Zapanjujuće nove mašine za uštedu rada postaju sve jeftinije i jeftinije. Skorašnja iscrpna studija⁴ koja je uključivala preko 700 zanimanja zaključuje da

4 Aaron Smith, Janna Anderson, *AI, Robotics, and the Future of Jobs*, Pew Research Center, 2014.

je skoro 47% poslova u Sjedinjenim Državama pod visokim rizikom da bude automatizovano u naredne dve decenije. Sve približno ovom nivou ukidanja radnih mesta će doneti još više bede, a ne progres, za obične radnike i radnice.

Međutim, jeftinije mašine i njihovi povišeni kapaciteti su doveli i do jedne promene na bolje. Pošto su snižene cene kompjuterskih hardvera, softvera i internet konekcije, mnogi ljudi sada mogu stvarati nove „proizvode znanja“ bez da rade za krupne kapitaliste.

Mnoštvo ljudi širom planete sada slobodno bira da doprinese kolektivnim inovativnim projektima koji su im interesantni, izvan odnosa kapitala i najamnog rada. Tako nastali proizvodi sada mogu biti distribuirani kao neograničena besplatna dobra svima koji želi da ih koriste, umesto da budu retka roba prodana za profit.

Neosporno je da je ova nova forma društvenog rada stvorila inovacije koje su superiornije po kvalitetu i brojnosti nego ponuda kapitalističkih firmi. Ove inovacije uglavnom su i kvalitativno različite.

Dok tehnološki pomaci u kapitalizmu primarno adresiraju želje i potrebe onih sa raspoloživim prihodom, *open-source* projekti⁵ mogu da mobilišu

5 Termin *open-source* potiče iz informatike i odnosi se na softver otvorenog izvornog koda, programe čiji je programski kod dostupan zajedno sa krajnjim proizvodom, tako da svako može da ga prilagođava ili menja. U širem smislu, termin se odnosi na sve proizvode čiji je metod izrade otvoreno dostupan, i najčešće su distribuirani besplatno ili za minimalnu naknadu, i ne podležu autorskim pravima, tako da je moguće njihovo umnožavanje, menjanje i dalje distribuiranje bez novčane naknade ili kazne. (prim.prev.)

kreativne energije za bavljenje oblastima koje kapital sistematski zapostavlja, kao što su razvoj semena za siromašne farmere⁶ ili lekovi za one koji nemaju novac da kupe postojeće. Potencijal ove nove forme kolektivnog društvenog rada da adresira hitne društvene potrebe širom planete do sada je jedinstven u istoriji.

Međutim, da bi se razvijala, *open-source* inovacija zahteva slobodan pristup postojećim intelektualnim dobrima. Vodeće kapitalističke firme, nadajući se proširenju mogućnosti za ostvarivanje profita od javno podržanog istraživanja, iskoristile su svoju ogromnu političku moć da prošire obim i sprovođenje zakona o intelektualnoj svojini, ozbiljno ograničavajući pristup koji je potreban *open-source* projektima. Autorsko pravo je, naposljetku, produženo za 20 godina na početku novog veka, baš u trenutku kada je pristup internetu postao dostupniji.

Uprkos ovim barijerama, uspeh *open-source* projekata pokazuje da prava intelektualne svojine nisu neophodna za inovaciju. Dodatni dokaz je činjenica da je većina naučnih i tehnoloških radnika i radnica, angažovanih na projektima inovacija, primorana na prepuštanje svojih intelektualnih prava poslodavcu, kao uslov za zaposlenje. Ova prava zapravo sputavaju napredak tako što podižu cenu učestvovanja u proizvodnji novog znanja, i tako što preusmeravaju finansijska sredstva na neproduktivne sudske troškove.

6 Nasuprot trendu patentiranja modifikovanog semena (seme je modifikovano tako da bude otpornije na klimatske uslove, ili da daje veći ili kvalitetniji prinos) koji omogućava velikim firmama prodaju semena po previsokim cenama, *open-source* projekti razvijaju seme jednakog kvaliteta, ali ga distribuiraju besplatno, sa obavezom da svaka buduća modifikacija koju bi neki od korisnika/ca razvio takođe ostane besplatna. (prim.prev.)

Svet je ravan?

Kapitalizam sputava i sposobnost velikog dela sveta da doprinese tehnološkom napretku. Celi regioni globalne ekonomije su novčano onemogućeni da podrže značajnu inovaciju. Danas, samo 4 zemlje troše preko 3% svog bruto domaćeg proizvoda na istraživanje i razvoj; svega 6 drugih zemalja odvajaju oko 2% ili više.

Kapital u ovim razvijenim regionima ima priliku da ostvari dobru poziciju, iskorištavajući pomenuta javna ulaganja. Povlašćen pristup naprednom istraživanju i razvoju omogućava kapitalistima da prisvoje visoke zarade od uspešnih inovacija, a te zarade onda omogućavaju istim kompanijama da efikasno iskoriste tehnološke napretke u narednom ciklusu, pripremajući uslove za buduće profite.

Istovremeno, preduzeća u siromašnijim regionima, kojima nedostaje pristup naprednim razvojno-istraživačkim projektima, nalaze se u začaranom krugu. Njihova sadašnja nemogućnost da stvore značajne inovacije, koje bi im omogućile da se uspešno takmiče na svetskim tržištima, potkopava njihove buduće prilike. Samo je šačica zemalja – kao što su Južna Koreja i Tajvan – ikada uspeo da se izbori sa ovom nepovoljnom startnom pozicijom.

Globalne nejednakosti na polju tehnološkog napretka ne objašnjavaju zašto 1% ljudi na svetu sada poseduje 48% svetskog bogatstva. Međutim, one su vrlo bitan deo priče – tehnološki napredak je oružje koje omogućuje privilegovanim da održavaju i s vremenom proširuju svoje globalne prednosti.

Kreativna ne-destruktivnost

Razorni efekti koji su razmotreni iznad nisu neophodne karakteristike tehnološkog napretka – oni su neophodne karakteristike tehnološke promene u kapitalizmu. Prevazići njih znači prevazići kapitalizam, čak i ako samo donekle naslućujemo šta bi to moglo da podrazumeva.

Štetne tendencije asocirane sa tehnološkom promenom na kapitalističkim radnim mestima ukorenjene su u strukturi gde su menadžeri agenti vlasnika imovine firme, sa fiducijarnom dužnošću da zastupaju njihove privatne interese.

Ali društvena sredstva za proizvodnju nisu roba za ličnu potrošnju, kao što je četkica za zube. Materijalna reprodukcija društva je suštinski javno pitanje, što tehnološki razvoj samog kapitalizma, svojim oslanjanjem na javne finansije, i potvrđuje. Tržišta kapitala, gde se kupuju i prodaju privatna potraživanja proizvodnih resursa tretiraju javnu vlast kao da je ona samo još jedan artikal za ličnu upotrebu. Ona mogu, i trebalo bi, da budu potpuno ukinuta.

Velika proizvodna preduzeća bi trebalo da budu priznata kao poseban vid javne svojine, dok se sprovođenje upravljanja na takvim radnim mestima moraju tretirati kao akti javne vlasti. Ovo mora uključivati demokratski princip: svaka upotreba ovlašćenja mora biti odobrena od strane onih na koje te odluke direktno utiču.

Iako bi bila potrebna i dodatna regulacija ako bi menadžeri bili birani i podložni opozivu od strane radništva, tehnološki napreci u produktiv-

nosti ne bi u tom slučaju rezultirali prisilnom nezaposlenošću jednih i prekovremenim radom drugih, nego smanjenjem rada za sve.

Ovo znamo zato što radnici i radnice kažu da im je potrebno više vremena za porodicu i prijatelje ili za projekte koje sami odaberu. Sa demokratijom na radnom mestu,⁷ težnja ka uvođenju tehnologija koje dovode do dekvilifikacije rada bi bila zamenjena potragom za načinima da se rad učini interesantnijim i kreativnijim.

Pretpostavimo da su i odluke koje se tiču opšteg nivoa novih ulaganja stvar za javnu raspravu, i da su donošene od strane demokratskog tela. Ako ima hitnih društvenih potreba, sveukupna stopa novih investicija bi mogla da bude povećana, a ako ne, mogla bi da se stabilizuje. Ova tela bi onda mogla da odvoje deo sredstava iz fonda za nove investicije da bi obezbedila javna dobra besplatno, stavljajući više korisnih dobara i usluga van dohvata tržišta.

Javna dobra naučnog i tehnološkog znanja koja nastaju iz osnovnog i dugoročnog istraživanja i razvoja bi, takođe, bila dekomodifikovana, kao i plodovi *open-source* inovacija. Ovo poslednje bi moglo biti ostvareno ukidanjem prava na intelektualnu svojinu i obezbeđivanjem adekvatnog osnovnog dohotka za sve – što omogućava svakome ko želi da učestvuje u *open-source* projektima da to i učini. U slučaju potrebe za posebnim podsticajima mogle bi biti ponudene velikodušne nagrade onima koji prvi nađu rešenja za važne izazove.

7 David Schweickart, *After Capitalism*, 2002.

Ostatak novca bi mogao da se distribuirati drugim izabranim telima na raznim geografskim nivoima, gde bi svako telo odredilo koliko novca bi išlo javnim dobrima u regionu. Ostatak toga bi se podelio lokalnim društvenim bankama koje bi bile zadužene da ih raspodeljuju radničkim preduzećima.

Mogle bi se primeniti razne kvalitativne i kvantitativne mere da se prati koliko zapravo preduzeća koriste tehnologiju da efikasno ispune društvene želje i potrebe; a rezultati tih mera bi određivali prihod van osnovnog dohotka članova preduzeća (i članova društvenih banaka koje su im raspodelile investiciona sredstva).

Ukidanje intelektualnih prava na svojinu bi imalo dodatni benefit – onemogućilo bi bogatim regionima da koriste tehnološko znanje kao oružje u stvaranju i reprodukovanju nejednakosti u globalnoj ekonomiji. Ova opasnost bi bila totalno eliminisana kada bi svakom regionu bilo obezbeđeno fundamentalno pravo na deo sredstava za nove investicije po glavi stanovnika.

Konačno, ako bi preduzeća koristila napretke u proizvodnji da bi obezbedila radnicima i radnicama više slobodnog vremena, umesto da povećavaju proizvodnju robe, u mnogo manjem stepenu bi se crpili resursi i generisao otpad. Ukidanje kapitalnih tržišta, i njihova zamena demokratiskom kontrolom nad stepenom novih ulaganja, oslobodili bi društvo od „napreduj ili umri“ imperativa i ekoloških posledica koje ga prate.

Ako bi se preduzeća suštinski shvatala kao pitanja od javnog interesa, bila bi eliminisana sramno apsurdna činjenica da sudbina čovečanstva zavisi od toga da li naftne kompanije, u poteri za profitom, imaju političku i

kulturnu moć da izvuku i prodaju rezerve fosilnih goriva u vrednosti od 20 triliona dolara, što očito planiraju da urade.

Kada bi *open-source* inovacije uzele maha, kreativna energija kolektivnog društvenog rada širom planete mogla bi da se mobiliše u svrhe zaštite životne sredine. Ako bi siromašnim regionima sa nerazvijenom ekologijom bio garantovan dovoljan udeo novca od novih investicija, bio bi nadvladan pritisak da se žrtvuje dugoročna održivost zarad kratkoročnog rasta.

Naravno, svi ovi predlozi su neodređeni i privremeni. Uprkos tome, oni pokazuju da bi društvene posledice tehnološkog napretka mogle biti dosta drugačije nego što su danas. Nije nam potrebno privatno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, ili tržišta posvećena finansijskoj imovini, da bismo imali tehnološki dinamično društvo. Sa neophodnim političkim promenama, tehnološki napredak više ne bi bio povezan sa prekomernom akumulacijom kapitala, finansijskim krizama, gušenjem *open-source* inovacija, izraženom globalnom nejednakošću, ili sve opipljivijom pretnjom ekološke katastrofe.

Moramo da oslobodimo pun potencijal ljudske genijalnosti. Način na koji tehnologija napreduje je već podružtvljen u važnom, mada ograničenom i neadekvatnom smislu. Možemo da dovršimo posao i da se postaramo da plodovi tehnološkog napretka budu u službi običnih ljudi.

S engleskog prevela Tatjana Maksimović

BRENT RAJAN BELAMI I DEJVID TOMAS
(BRENT RYAN BELLAMY AND DAVID THOMAS)

ZELENA BORBA

Prelasci na nove oblike energije su uvek bili ukorenjeni u klasnoj borbi. S obnovljivom energijom neće biti ništa drugačije.

Borbe oko klimatskih promena u proteklim decenijama su obično bile postavljene kao sukob između, sa jedne strane, industrije fosilnih goriva i drugih zagovornika „normalnog poslovanja“, i, sa druge strane, aktivista i ekologa koji insistiraju da je „drugačiji svet moguć“.

Međutim, u godinama nakon alter-globalizacijskog pokreta, neki od osnovnih pokretača globalne logističke i kibernetičke industrije počeli su da obznanjuju svoje zelene ambicije. Aktivisti širom celog političkog spektra sada se slažu da postoji potreba za razvijanjem infrastrukture prilagođene naprednim tehnologijama, bez oslanjanja na fosilna goriva.

Aktivisti moraju razviti nove strategije koje se uklapaju u ovu novu realnost. Nije dovoljno odreći se „loših“ oblika energije ili podržati konkretne alternative. Moramo početi s boljim razumevanjem energije i kapitalizma.

Od najranijih dana industrijalizacije, kapitalisti su koristili tehnologije fosilnih goriva da bi umanjili kapacitet radničke klase za samoodređenje, i danas nije ništa drugačije – razvijanje obnovljive energije od strane kapitala će se odigrati u skladu sa istom eksploatatorskom logikom.

Istorija prethodnih prelazaka na nove vrste energija ukazuje da treba biti zabrinut povodom dopuštanja industrijskom kapitalu, koliko god „zelen“ bio da još jednom konsoliduje svoju kontrolu nad globalnim tokovima energije. I dok tehnološki džinovi i investitori u preduzetništvo sve više opkoljavaju i razvijaju ključna mesta obnovljive energije, borba protiv nejednake raspodele svetskog prirodnog bogatstva mora biti obnovljena i restrukturirana.

Prelazak na ugalj

U nedavno objavljenom članku o prelasku na napajanje ugljem,¹ Andreas Malm usmerava našu pažnju na traktat Čarlsa Babidža (Charles Babbage) iz 1935. godine *O ekonomiji mašina i manufacture*. Među mnogim vrlinama mašina, Babidž je najviše opčinjen „odbranom koju pružaju protiv nepažnje, lenjosti i nepoštenosti ljudskih izvršilaca“.

Ova Babidžova konkretna forma promocije tehnologije je bila vrlo uticajna, naročito među britanskim industrijalcima. I zbilja, upravo je vizija

1 Andreas Malm, *The Origins of Fossil Capital: From Water to Steam in the British Cotton Industry*, Historical Materialism Journal, vol. 21, 2013.

disciplinovanije i poslušnije radne snage bila to što je konačno odvuklo britanske industrijalce od vodenica, do tada glavnog pokretača rotacionog kretanja u proizvodnom sektoru.

Malm primećuje da je para zamenila vodu „uprkos tome što vode ima u izobilju, jednako je moćna, i značajno jeftinija“. Jedino ekonomski koherentno objašnjenje ovog, inače zbunjujućeg prelaska je, tvrdi Malm, to što su fabrike pamuka napajane ugljem omogućile izmeštanje proizvodnje u gusto naseljene oblasti, gde je konkurencija među radnom snagom bila veća.

Dakle, ključna tehnološka prednost uglja nad vodom, u ranom periodu tranzicije, nije bila to što nudi više energije, već više mobilnosti. Fosilna goriva su se jedino zbog svoje mogućnosti da olakšaju „beg kapitala“ prvi put pojavila kao uspešna industrijska roba.

Jedna od velikih ironija istorije klasne borbe je to što prelazak na snagu uglja nije rezultirao mehanički pripitomljenom košnicom radnika iz Babidžovih maštarija. Umesto toga, kako je industrija uglja postala nezamenljiva za funkcionisanje industrijskog kapitala, rudari u rudnicima uglja su naučili kako da politički iskoriste svoju krucijalnu poziciju u lancu snabdevanja.

Kada je energija iz fosilnih goriva postala inkorporirana u dnevni opstanak industrijskog kapitala, zastoji u snabdevanju ugljem otvarali su novi set strateških prilika. U to vreme, ove prilike su išle u korist industrijskoj radničkoj klasi. Bez uglja, motori industrijskog kapitala bi stali.

Kad su rudari uvideli instrumentalnu moć snabdevanja energijom, radnički saveti su počeli pomerati centar gravitacije britanske politike. Sve više deluje da su ustupci u formi države blagostanja iz socijal-demokratskog perioda bile neočekivani rezultat neprijatnog primirja postignutog radničkom kontrolom nad krucijalnim tokovima energije.

Snaga radnika u industriji uglja, tvrdi Timoti Mišel (Timothy Mitchell)² „potekla je ne samo od organizacija koje su formirali ili ideja koje su počeli zastupati, ili političkih saveza koje su gradili, već od neverovatnih količina energije uglja koje su mogle biti upotrebljene da stvore političku moć, korišćenjem mogućnosti da se uspori, omete ili prekine njen dotok“. Ovakav set okolnosti je bio nešto novo u istoriji industrijskog kapitala, i bio je uslovljen načinom na koji je energija rekonceptualizovana kao roba.

Energija nije više posmatrana kao sila prirode koju je čovek pasivno koristio, već kao roba koju je aktivno proizvodio i razmenjivao na tržištu. Iako je ova energetska transformacija prvobitno išla protiv radničke klase, u narednim decenijama rudari su naučili da upotrebe svoju esencijalnu ulogu u podzemnim prebivalištima realne ekonomije.

Prednost nafte

Uspeh sindikalnog pokreta je šokirao britanske elite, prinudio ih da zauzmu odbrambenu poziciju. Pred nadirućom plimom industrijskih nemira,

² Timothy Mitchell, *Carbon Democracy: Political Power in the Age of Oil*, 2013.

i serijom uznemirujućih političkih poraza, Winston Čerčil, tada lord ratne mornarice, postajao je sve zabrinutiji zbog zavisnosti britanske flote od britanskog uglja. Ta zavisnost je otvarala rudarima mogućnost da poremete vojno krilo britanske globalne imperije.

Stoga je Čerčil počeo zagovarati prelazak mornaričke flote na naftu. Iako neisproban izvor energije, nafta je bila proizvedena van Ujedinjenog Kraljevstva, gde radnički pokret nije bio tako snažan ni iskusan, a mogla se transportovati i kroz cevi ili drugim metodama manje podložnim blokadama.

Iako su prvi tvorci prelaska na naftu teško mogli zamisliti dugoročni uspeh svog donekle očajničkog poteza, njegovi efekti su se osetili prilično brzo. U isto vreme dok su radnici pokušavali da za konkretne ustupke iskoriste stratešku prednost svoje kontrole nad snabdevanjem ugljem, nastajuće naftne infrastrukture počele su suptilno da podrivaju instrumentalnu ulogu uglja u klasnoj borbi.

Pod vladavinom Margaret Tačer, britanska tranzicija na naftu se bližila kraju, uz ubrzavanje razvoja kombinovanih električnih centrala u susret istorijskom štrajku rudara 1984/1985. godine. Opremljene pogonom i na naftu i na ugalj, nove elektrane su osmišljene da zaobiđu kontrolu britanskih rudara nad ugljem.

Iako je samo šaćica takvih elektrana bila operativna u vreme štrajka, dugoročne posledice te tehnologije bile su očigledne: rudari su mogli postati suvišni za funkcionisanje industrijskog kapitala. Bili su odlučno nadigrani.

Očigledna teškoća u proizvodnji i distribuciji uglja iz viktorijanske ere ostaje relevantna i danas. Zahtevala je mnogo sati stručnog rada u jamama i na šinama. Nasuprot tome, nafta je inicijalno bila relativno lako dostupna, i u većini slučajeva ju je i danas lakše distribuirati; može biti proizvedena sa samo šačicom radnika na bušilici i transportovana – tamo gde za to ima mogućnosti – preko naftovoda, sa minimalnim ulaganjem rada. Kada su naftovodi postali podzemni, postalo je još teže poremetiti snabdevanje naftom. Nisu se mogle, kao u slavnim danima uglja, blokirati šine da bi joj se prekinuo put, i kao takva, nafta se pokazala mnogo manje osetljivom na industrijske akcije radnika i radnica.

U prelasku sa vode na ugalj i sa uglja na naftu, elite su imale dosledan cilj: slabljenje strateške pozicije radnika. U prvoj instanci, odliv kapitala napajanog ugljem je smanjio plate, u drugoj, motor na naftni pogon je iskorišćen kao sredstvo za potiskivanje pobunjenih sindikata koji su imali sigurnu kontrolu nad krucijalnim tokovima uglja.

Transformacija obnovljive energije

Sa mogućnošću sveobuhvatnog zaokreta prema obnovljivoj energiji, izgleda da su se stvari preokrenule. Neki aspekti sadašnje situacije, kao što je povećana upotreba solarne i energije vetra, izgleda da nude put prema egalitarnijoj budućnosti, u kojoj preovladava optimalno poštovanje za kompleksne ekološke strukture Zemlje.

Međutim, neophodna je nepristrasna i istorijski utemeljena procena tekućeg procesa prelaska na obnovljive oblike energije.

U projektima obnovljive energije čiji su pioniri *Google, Apple, Facebook* i *Amazon*, proizvedena struja i dalje funkcioniše kao roba koja treba da se kupuje i prodaje na tržištu.

Pošto ovi projekti postižu uspehe, ustanovljavaju presedan na osnovu kojeg tehnološke kompanije i drugi spekulanti polažu pretenzije na mesta bogata obnovljivom energijom, kupujući lokacije na kojima je snaga vetra, vode, ili solarna energija najefikasnije prikupljena. Dopuštanje privatnoj industriji da gradi i poseduje ova mesta znači ponovno ustupanje strateške pozicije kapitalu.

Vladavina privatne svojine dozvoljava industrijalcima i „zelenim“ tehnološkim kompanijama da izvuku energiju uz relativno niske troškove i da je preusmere u gusto naseljena područja, gde je prodavana za onu cenu koju je sve očajniji kupci na tržištu spremni da plate.

Kad se ima u vidu zavisnost savremenih metropola od električne struje, lako je uvideti kako bi kontrola nad energetske snabdevanjem – čak i obnovljivom energijom – omogućila proizvođačima da preterano napumpaju cene energije, uzimajući nestvarno velike svote novca od električne struje, kojom je reprodukcija života danas uslovljena.

Ukratko, u kontekstu kapitalističke ekonomije, prelazak na energiju vetra, vode i solarnu energiju nosi rizik od reprodukovanja nejednakosti

koje su obeležile 19. i 20. vek. U političkom natezanju koje je definisalo ove periode, pobede radništva su podrivene lukavom i zaobilaznom politikom nafte.

S obzirom da se isporučuje kroz decentralizovanu električnu mrežu, snabdevanje strujom je verovatno još teže sabotirati nego snabdevanje naftom. Mnoštvo potencijalnih strujnih kola, sam broj načina na koje struja može biti brzo preusmerena, i skoro trenutna brzina kojom putuje čine je teškom za efikasno zaustavljanje.

Da parafraziram kolektiv Nevidljivi Komitet,³ ključni strateški problem je to što se radništvo sada bori da se konsoliduje kao snaga. Umesto da se okuplja oko ključnih mesta proizvodnje i distribucije energije, radništvo sada sebe vidi kao upotrebljeno da „popuni mesta tamo gde još nije sve mehanizovano“.

Radnici se sve više nalaze zatočeni na periferiji sistema, jedva preživljavajući s mizernim platama i baveći se uslužnim poslovima – prevrtanjem pljeskavica, brigom za decu i čišćenjem – gde se uticaj štrajka ne oseti čim se u njega stupi i manje je obogaljujući po proces akumulacije kapitala.

Onemogućenoj da prekine tokove snabdevanja energijom, radničkoj klasi je sve teže da istakne svoje interese ili, još bitnije, da uvidi razmere svoje potencijalne snage. Nasuprot tvrdom bloku sindikalista koji su se digli da

3 *The invisible Committee* je anonimni autor/ka ili grupa autora koja objavljuje socijalističku literaturu, između ostalog i ovde citiranu knjigu *To Our Friends*, 2015. (prim.prev.)

se suprotstave kapitalu u vreme parne mašine – radnika koji su naučili sebe da vide kao vešte, nezamenljive i sposobne za efikasno organizovanje – sa-vremena, informatički upravljana radna snaga se pokazala voljnom da se preda orkestraciji odozgo o kakvoj je Babidž samo mogao da sanja.

Nove strukture, nove borbe

Pišući u vreme nakon energetske krize 1970-ih, Džordž Kafenzis (George Cafferntzis)⁴ je uvideo neverovatne implikacije nadolazeće transformacije.

„Društvo“ izgrađeno na automobilima nije nalik „društvu“ izgrađenom na kompjuterima, MekDonaldu i nuklearkama, gde pod „društvom“ mislimo na kompletan proces reprodukcije. Novi oblik života, diktiran primatom energetske/informatičkih sektora, kao i borbe protiv njega, tek počinju da se formiraju.

Kafenzis je predvideo da će kapital, kao odgovor na smanjenje energetskih rezervi i snižavanje profitabilnosti, udvostručiti „svoju samosvesnu, naučnu analizu: naučni menadžment“. Bio je u pravu. Investitori i kreatori politika su podržali informacione tehnologije, nadajući se da će one ispraviti crpljenje energije izbacivanjem „neefikasnosti“ iz procesa proizvodnje.

4 George Cafferntzis, *The work/energy crisis and the apocalypse*, 1980.

Danas, suočeni sa klimatskim promenama, tehnološki giganti su proširili i poboljšali ovu strategiju, tako da se razvija intenzivirajućom brzinom. Od različitih oblika „hot deskinga“⁵ koji sada strukturiraju kancelarijski prostor, preko cirkulatornog rada u skladištima internet prodavaca, do oblika proizvodnje „tačno na vreme“⁶ koji preovladavaju u proizvodnom sektoru, električna struja sada funkcioniše kao skoro univerzalni materijalni medijum algoritamske discipline radnog mesta.

Energija ne zamenjuje radnu snagu kao osnovnu robu kapitalističkog sistema, ali ipak odlaže nadiruću krizu. Energija postaje vid privremenog rešenja za kapitalistu koja olakšava eksploataciju radništva i akumulaciju kapitala.

U borbi protiv političkih posledica neprekidnog uzdizanja kibernetičke industrije, bitno je jasno pojmiti razmere njene, informatičkim podacima vođene ofanzive na dva fronta: i protiv klimatske promene i protiv radničke klase. Jedan od izazova ovde je to što iskoraci koje tehnološki giganti prave na frontu obnovljivih izvora energije prete da zamagle napade koje vrše na kapacitet radničke klase za samoodređenje.

-
- 5 Praksa da u kancelarijama postoji manje radnih stolova nego radnika koji bi ih koristili, tako da im se stolovi (često posredstvom softverkih alatki) dodeljuju na korištenje samo onda kada su im potrebni, s proklamovanim ciljevima efikasnije upotrebe prostora, ili ohrabrivanja novih odnosa i slučajnih interakcija među zaposlenima (prim.prev.)
 - 6 Strategija smanjenja troškova u proizvodnji, gde se teži što kraćem vremenu skladištenja robe i izbacivanju svih neefikasnih radnji iz proizvodnog procesa (prim.prev.)

Iako je energetska tranzicija već počela, naftna mašinerija i dalje strukturira život na svim nivoima – i nastaviće tako još decenijama. Kao što Kejt Gordon (Kate Gordon)⁷ tvrdi: „Iako su sada, konačno, tehnologije sa niskim sadržajem ugljenika konkurentne po ceni na tržištu, one i dalje rade u okviru infrastrukture izgrađene za svet napajan fosilnim gorivima (regulatorni sistem snabdevanja, električna mreža, mreža puteva, sistem snabdevanja gorivom prilagođen motorima sa unutrašnjim sagorevanjem)“.

Ako se izuzmu mogućnosti za ometanje energetskih tokova, izgleda da ostaje malo drugih opcija osim povećavanja političkog pritiska na sudove i kreatore politika. To je zasigurno vrlo neprivlačna opcija. Istorija pokazuje da su elite retko pokolebane apelovanjem na njihovu samilost, a sve tehnokratskija priroda upravljanja čini ovakve pokušaje skoro pa anahronim romanticizmom.

Ali strateški uspesi aktivista i aktivistkinja u borbi protiv fosilnih goriva nude neke smernice o najmudrijim pristupima. U procenjivanju načina za suprotstavljanje kapitalu dok se tranzicija na obnovljivu energiju ubrzava, prvi zadatak je identifikovati mesta koja će graditelji obnovljivih izvora energije targetirati za prisvajanje.

Vodeći se svojim borbama protiv industrije fosilnih goriva, Džejms Merriot (James Marriot) i Mika Minjo-Palueljo (Mika Minio-Paluello)⁸ pišu:

7 Kate Gordon, *Why Renewable Energy Still Needs Subsidies*, The Wall Street Journal, 14.09.2015.

8 James Marriot, Mika Minio-Paluello, *The Oil Road: Journeys from the Caspian Sea to the City of London*, 2013.

Ljudi su naučili (...) iz iskustva BTC naftovoda⁹ i Isken elektrane¹⁰ da se bitke moraju voditi rano. Novi projekti moraju biti preispitani pre nego što budu odobreni, finansirani i isplanirani na hard-diskovima i u tabelama u dalekim prestonicama.

Pošto razvoj energetske infrastrukture iziskuje krupne ekonomske, inženjerske, industrijske i političke napore, jedini način da se bude korak ispred energetske tranzicije je uraditi to bukvalno: preduzeti preventivne akcije, mapirati pre kartografa.

Od pažljivog posmatranja iskustava ljudi koji žive u blizini BTC naftovoda (koji vodi od Azeri-Čirag-Guneši naftnog polja u Kaspijskom moru do Sredozemnog mora) do mapiranja enormnog uticaja koji BP¹¹ ima na umetnost i politiku, rad Meriota i Minjo-Palueljo ukazuje kako aktivisti i aktivistkinje mogu intervenisati u tokovima naftne infrastrukture na način koji pomaže da se lociraju krucijalne početne tačke u borbi protiv monopola nad izvorima obnovljive energije.

Jedino se sklapanjem šire slike levica može nadati uviđanju svog mesta u sve bržim promenama na terenu. U okruženju s obnovljivom energijom cilj nije, kao što je s naftom, ometati razvoj, već uskratiti privatnim interesima legalitet da poseduju mesta buduće održivosti čovečanstva.

9 Baku-Tbilisi-Čejhan, ili transkavkaski naftovod, prenosi sirovu naftu sa naftnih polja Azerbejdžana i Kazahstana do Čejhena na Sredozemnom moru (prim.prev.)

10 Elektrana u Turskoj sa pogonom na ugalj (prim.prev.)

11 BP, nekada *British Petroleum*, multinacionalna naftna kompanija sa sedištem u Londonu (prim.prev.)

Dugo, vruće, prljavo zbogom

U trećem tomu *Kapitala*, Marks je izložio etos koji će definisati političke borbe doba obnovljive energije.

Sa stanovišta jedne više ekonomske društvene formacije, privatna svojina pojedinih individua na Zemljinoj kugli izgledaće isto tako apsurdna kao privatna svojina nekog čoveka nad nekim drugim čovekom. Čak ni neko društvo, nacija, pa ni sva istovremena društva uzeta zajedno, nisu vlasnici Zemlje. Oni su samo njeni posednici, uživaoci, i imaju je kao boni patres familias¹² ostaviti poboljšanu sledećim generacijama.

Ipak u borbi za dostizanje takvog sveta nema izgleda da ćemo imati više oružja ili više novca od kapitala – levica sve manje može čak i da zamisli šta bi podrazumevalo preuzimanje kontrole nad sredstvima za proizvodnju. Potrebne su nove strategije.

Kako kapital prestiže rad, i proizvodne snage postaju manje savitljive u rukama radništva, mesta bogata obnovljivom energijom će isplivati kao ključna bojna polja – arene gde se aktivisti i aktivistkinje, advokati, radnici i radnice i domorodačke zajednice moraju snažno suprotstaviti polaganju prava kapitala na zajednička dobra i dovesti u pitanje državno sprovođenje interesa privatne svojine. Jer, na kraju krajeva, ključna prepreka

12 Dobri domaćini

drugacijem svetu nije naša zavisnost od fosilnih goriva, već naša potčinjenost logici goriva kao robe.

Dok počinjemo da mašemo dugo, vruće, prljavo zbogom fosilnim gorivima, i pokušavamo da raspoznamo kako će se klasna borba odvijati u ekonomiji nakon njih, možemo izvući zaključke iz bogatog nasleđa radničkog pokreta i aktivizma protiv fosilnih goriva da bismo konstruisali novi set političkih strategija adekvatnih specifičnostima našeg vremena.

To će biti naporan proces. Ali za one među nama koji sanjaju ne samo o kraju ekonomije zasnovane na fosilnim gorivima, već i o kraju tiranije same klasne opresije – mogućnost održive infrastrukture obnovljive energije ide dalje od pukog preživljavanja.

Kad je dobro raspoložen, čovek može zamisliti solarne panele i elektrane na vetar kako napajaju onaj utopijski život koji je Marks jednom skicirao s takvom epigramskom žurbom.

S engleskog prevela Tatjana Maksimović

MIT O ANTROPOCENU

Pripisivanje krivice za klimatske promene celom čovečanstvu oslobađa kapitalizam odgovornosti.

Prošla godina je bila najtoplija godina ikada zabeležena. Bez obzira na to, poslednje brojke pokazuju da glavni izvor koji je svetsku ekonomiju napajao energijom 2013. godine nije bio solarni, niti snaga vetra, pa čak ni prirodni gas ili nafta, već je to bio ugalj.

Upečatljiv je porast u svetskim emisijama ugljen dioksida – od 1% godišnje tokom 1990-ih godina do 3% od početka ovog milenijuma. Taj porast se dogodio paralelno sa rastom naših saznanja o strašnim posledicama korišćenja fosilnih goriva.

Ko nas to gura u propast? Radikalni odgovor bi bio - zavisnost kapitalista od izvlačenja i korišćenja fosilne energije. Neki bi, međutim, imenovali druge krivce.

Zemlja je sada, kako kažu, ušla u „antropocen“: epohu čovečanstva.¹ Neverovatno popularan – i prihvaćen čak i od strane mnogih marksističkih naučnika i naučnica – koncept o antropocenu sugerise da je ljudska vrsta nova geološka sila koja menja planetu do neprepoznatljivosti, uglavnom tako što spaljuje ogromne količine uglja, nafte i prirodnog gasa.

Prema mišljenju ovih naučnika, takva degradacija je neizbežna sudbina planete podvrgnute čovekovim „uobičajenim poslovnim praksama“ i posledica je toga što se ljudi ponašaju shodno svojim urođenim sklonostima. Zbilja, zagovornici ove teorije i ne mogu tvrditi drugačije, jer da je ta dinamika odnosa malo kontingentnijeg karaktera, bilo bi teško braniti narativ o uzdizanju cele vrste na poziciju nadmoći u biosferi.

Njihova priča u središtu ima klasičan element: vatru. Jedino ljudska vrsta može da kontroliše vatru, stoga je ona ta vrsta koja uništava klimu; kada su naši preci naučili kako da pale stvari, zapalili su fitilj „uobičajenog poslovanja“. Tada se, kako pišu istaknuti naučnici Majkl Rupak (Michael Raupach) i Džozep Kanadel (Josep Canadell)² dogodio „esencijalni evolutivni okidač za antropocen“, što je čovečanstvo dovelo pravo do „otkrića da se energija može dobiti ne samo iz sedimentnog biotičkog ugljenika, nego i iz sedimentnog fosilnog ugljenika, isprva iz uglja“.

1 Joseph Stromberg, *What is the Anthropocene and Are We in It*, Smithsonian Magazine, januar 2013.

2 Michael R Raupach, Josep G Canadell, *Carbon and the Anthropocene*, Elsevier, vol. 2, Issue 4, oktobar 2010.

„Primarni razlog“ za trenutno sagorevanje fosilnih goriva je to što je „mnogo pre industrijske ere, određena vrsta primata naučila kako da koristi rezerve energije iz sedimenata ugljenika“. To što sam ja naučio da hodam kada sam imao godinu dana je razlog što danas plešem salsu; kada je čovečanstvo zapalilo svoje prvo mrtvo drvo, to je moglo da vodi jedino do paljenja barela nafte milion godina kasnije.

Ili, rečima Vila Stefena (Will Steffen), Pola Džej Kracena (Paul J. Crutzen) i Džona R. Meknila (John R. McNeill): „Veština naših predaka da vladaju vatrom obezbedila je čovečanstvu moćnu monopolsku alatku, nedostupnu drugim vrstama, koja nas je odlučno usmerila na dugi put ka antropocenu“.³ U ovom narativu, fosilna ekonomija je, jasno, otkriće čovečanstva, ili „vatrene majmuna *Homo Pyrophilus-a*“, kako se navodi u knjizi Marka Linasa (Mark Lynas), koja populariše filozofiju antropocena i podesno je naslovljena „*The God Species*“ („Božanska vrsta“).

Naravno, sposobnost kontrolisanja vatre definitivno jeste bila neophodan preduslov da se početkom 19. veka u Britaniji započne sagorevanje fosilnih goriva velikih razmera. Međutim, da li je ona bila i uzrok?

Važna stvar koja se ovde mora napomenuti jeste logička struktura narativa o antropocenu: mora da je neka univerzalna karakteristika vrste pokrenula svoju sopstvenu geološku epohu, jer bi se u suprotnom radilo

3 Will Steffen, Paul J. Crutzen, John R. McNeill, *The Anthropocene: Are Humans Now Overwhelming the Great Forces of Nature*, Royal Swedish Academy of Sciences, *Ambio*, Vol. 36, No. 8, decembar 2007.

o nekom podskupu u okviru te vrste. Međutim, priča o ljudskoj prirodi može se javiti u raznim oblicima, kako u antropocenskom žanru, tako i u drugim delovima diskursa o klimatskim promenama.

U svom eseju u antologiji „*Engaging with Climate Change*“,^{4 5} psihoanalitičar Džon Kin (John Keene) nudi originalno objašnjenje činjenice da ljudi zagađuju planetu i odbijaju da prestanu. U ranom detinjstvu, ljudsko biće ispušta otpadne materije bez razmišljanja i uviđa da će brižna majka ukloniti kaku i pišu i očistiti guzu.

Posledica toga je da su ljudska bića naviknuta na praksu zagađivanja svoje okoline: „Verujem da ovakvi ponovljeni susreti doprinose pratećem uverenju da je planeta neka vrsta neograničene ‘toalet majke’, koja je sposobna da beskonačno apsorbuje naše toksične proizvode“.

Međutim, gde su dokazi za bilo kakvu uzročnu vezu između sagorevanja fosilnih goriva i defekacije novorođenčeta? Šta je sa svim tim generacijama ljudi koji su do 19. veka savladali obe veštine, ali nikada nisu praznili depozite ugljenika iz zemlje i izbacivali ih u atmosferu: jesu li oni u stvari bili seratori i spaljivači koji su samo čekali da uvide svoj pun potencijal?

4 John Keene, *Unconscious obstacles to caring for the planet*, 2013.

5 Sally Weintrobe, *Engaging with Climate Change: Psychoanalytic and Interdisciplinary Perspectives*, 2013.

Lako je zbijati šale na račun određenih formi psihoanalize, ali pokušaji da se „uobičajeno poslovanje“ (*business-as-usual*) pripiše karakteristikama ljudske vrste osuđeni su na ispraznost. Ono što postoji oduvek i svuda ne može da objasni zašto se jedno društvo izdvaja od svih drugih i razvija nešto novo – kao što je fosilna ekonomija, koja je nastala pre samo 2 veka ali je danas postala toliko ustaljena da je shvatamo kao jedini način na koji ljudi mogu da proizvode.

Ipak, činjenica je da mejnstrim diskurs o klimatskim promenama obiluje referencama na čovečanstvo kao takvo, ljudsku prirodu, ljudsko preduzetništvo, na čovečanstvo kao jednog velikog zlikovca koji upravlja lokomotivom klimatskih promena. U „*The God Species*“ piše: „Božija volja se sve više sprovodi preko nas. Mi smo kreatori života, ali smo i njegovi uništitelji“. ⁶ Ovo je jedna od najčešćih izjava u okviru tog diskursa: mi, svi mi, ti i ja, smo zajedno stvorili ovaj nered i svakim danom ga pogoršavamo.

Naomi Klajn (Naomi Klein), u knjizi „*This Changes Everything*“ („Ovo menja sve“) ⁷ stručno ogoljava mnoštvo načina na koji akumulacija kapitala uopšteno, a posebno njena neoliberalna varijanta, doliva ulje na vatru koja trenutno proždire Zemljin ekosistem. Efikasno odbacujući sve priče o čovečanstvu kao univerzalnom zlikovcu, ona piše: „Zaglavljani smo zato što su one akcije koje bi nam pružile najveće šanse za sprečavanje katastrofe – i koje bi donele korist većini – izuzetno preteće po malobroj-

6 Mark Lynas, *The God Species: Saving the Planet in the Age of Humans*, 2011.

7 Naomi Klein, *This Changes Everything*, 2014.

nu elitu koja drži u šaci našu ekonomiju, naše političke procese i većinu naših medija“.

A kako kritičari odgovaraju na ovo? „Klajn opisuje klimatsku krizu kao konfrontaciju između kapitalizma i planete“, kritikuje filozof Džon Grej (John Gray) za *The Guardian*.⁸ „Preciznije bi bilo opisati ovu krizu kao sukob između rastućih potreba čovečanstva i sveta čiji resursi nisu beskonačni.“

Grej nije jedini koji zastupa takav stav. Ovaj raskol se javlja u okviru velike ideološke podele u debati o klimatskim promenama, i pobornici mejnstrim konsenzusa borbeno uzvraćaju.

Pol Kingsnort (Paul Kingsnorth), britanski pisac, koji odavno zagovara da pokreti za zaštitu životne sredine treba da se raspuste i da totalni kolaps treba da prihvatimo kao našu sudbinu, u *London Review of Books* (Londonska recenzija knjiga) drsko komentariše: „Klimatske promene nisu nešto što nam je podmetnula mala grupa zlikovaca“(…), „na kraju krajeva, svi smo umešani“. Ovo je, kako Kingsnort tvrdi, „manje primamljiva poruka od one koja kaže da 1% brutalno upropaštava planetu a plemenitih 99% im se protivi, ali je bliža realnosti“.

Da li je bliža realnosti? Šest jednostavnih činjenica govore suprotno.

8 John Gray, *This Changes Everything: Capitalism vs the Climate* review – Naomi Klein's powerful and urgent polemic, *The Guardian*, 22.09.2014.

Prvo, parna mašina je naširoko, i ispravno, prepoznata kao originalna lokomotiva „uobičajenog poslovanja“, uz pomoć koje se sagorevanje uglja prvi put povezalo sa stalno rastućom spiralom kapitalističke robne proizvodnje.

Iako je banalno, valja istaći da korišćenje parnih mašina nije usvojeno od strane nekih „prirodnih izaslanika“ ljudske vrste. Izbor primarnog pokretača u proizvodnji robe nikako nije mogao biti privilegija vrste, pošto je, za početak, zahtevao instituciju najamnog rada kao preduslov. Vlasnici sredstava za proizvodnju bili su ti koji su uveli tu novinu. Ova klasa ljudi činila je mizerno mali deo čovečanstva početkom 19. veka, svi su bili muškarci, svi belci – bili su sićušna manjina čak i u Britaniji.

Drugo, kada su britanski imperijalisti, otprilike u isto to vreme, prodrli u severnu Indiju, naišli su na kopove uglja koji su, na njihovo iznenađenje, već bili poznati domaćem stanovništvu – zbilja, Indijci su imali osnovno znanje o tome kako iskopati, spaliti i proizvesti toplotu od uglja. A uprkos tome, uopšte nisu marili za gorivo.

Britanci su, s druge strane, očajnički želeli ugalj – da bi pokrenuli parobrode, kojima su do metropola prenosili blaga i sirovine oduzete od indijskih seljaka, kao i sopstveni višak pamučnih dobara do unutrašnjih tržišta. Problem je bio to što se radnici nisu dobrovoljno javili da siđu u rudnike. Stoga su Britanci morali organizovati sistem najamnog rada, naterati farmere u jame kako bi obezbedili gorivo za eksploataciju Indije.

Treće, eksplozija emisija ugljenika u 21. veku većim delom potiče iz Narodne Republike Kine. Pokretač te eksplozije je očigledan: nije u pitanju rast

kineske populacije, niti potrošnja u domaćinstvima, niti javni rashodi Kine, već neverovatna ekspanzija proizvodne industrije koju je u Kini pokrenuo strani kapital da bi izvukao višak vrednosti iz lokalne radne snage, koja je početkom veka percipirana kao izuzetno jeftina i disciplinovana.⁹

Taj preokret bio je deo globalnog napada na plate i uslove rada – radnice i radnici širom sveta bili su pritisnuti pretnjom preseljenja kapitala kod njihovih kineskih kolega, koji su mogli biti eksploatisani jedino putem fosilne energije kao neophodnog materijalnog supstrata. Eksplozija u emisijama ugljenika koja je usledila je atmosfersko nasleđe klasnog rata.

Četvrto, pored naftne i industrije gasa, verovatno ne postoji nijedna druga industrija koja nailazi na toliki otpor javnosti gde god pokušava da pokrene posao. Kao što Klajn dobro zapaža, lokalne zajednice, od Aljaske do Niger Delte, od Grčke do Ekvadora, protestuju protiv hidrauličnog frakturiranja (*fracking*), izgradnje naftovoda i gasovoda i istraživanja rezervi nafte i gasa. Međutim, nasuprot njima stoji interes koji je nedavno vrlo precizno izrazio Reks Tilerson (Rex Tillerson), predsednik i generalni direktor naftne kompanije *ExxonMobil*: „Moja filozofija je zarada. Ako mogu da bušim i da zaradim novac, onda je to ono što želim da radim“. To je duh ovaploćenog fosilnog kapitala.

Peto, razvijene kapitalističke države neumoljivo nastavljaju da proširuju i produbljuju svoje fosilne infrastrukture – grade nove autoputeve, nove

9 Roger Bybee, *Scapegoating China*, Jacobin, 27.03.2015.

aerodrome, nove elektrane s pogonima na ugalj – uvek sa sluhom za interese kapitala, skoro nikada ne konsultujući svoje stanovništvo oko ovih pitanja.¹⁰ Samo zaista slepi intelektualac, nalik Polu Kingsnortu, može da veruje da smo „svi umešani“ u takvu politiku.

Koliko Amerikanaca je umešano u donošenje odluke da se uglju obezbedi veći udeo u sektoru električne energije, koja je dovela do intenzivnije emisije ugljenika u SAD 2013. godine? Koliko Švedana je krivo za izgradnju novog autoputa oko Stokholma – najvećeg infrastrukturnog projekta u modernoj istoriji Švedske – ili za pomoć njihove vlade elektranama na ugalj u Južnoj Africi?

Potrebno je gajiti najekstremnije iluzije o savršenoj demokratiji tržišta da bi se poverovalo da smo „svi mi“ krivi za klimatske promene.

Šesto, i možda najočiglednije: malo je resursa koji se tako nejednako troše kao što je energija. Devetnaest miliona stanovnika države Njujork troši više energije nego 900 miliona stanovnika Podsaharske Afrike. Razlika u potrošnji energije između malog stočara u Sahelu i prosečnog Kanadanina lako može biti i 1000 puta veća – samo *prosečnog* Kanadanina, ne onoga koji poseduje pet kuća, tri terenca i privatni avion.

Jedan prosečan stanovnik/ca Amerike emituje više ugljenika nego 500 žitelja Etiopije, Čada, Avganistana, Malija ili Burundija; a koliko emituje

10 Trish Kahle, *Rank-and-File Environmentalism*, Jacobin, 11.06.2014.

prosečan američki milioner – i koliko više od prosečnog američkog ili kambodžanskog radnika ili radnice – ostaje da se izračuna. Uticaj individue na atmosferu strahovito varira u zavisnosti od toga gde je rođena. Čovečanstvo je, stoga, suviše tanana apstrakcija da bi moglo nositi toliki teret krivice.

Naša geološka epoha nije epoha čovečanstva, već kapitala. Naravno, fosilna ekonomija ne mora nužno biti kapitalistička: Sovjetski savez i njegove države-sateliti imali su sopstvene mehanizme rasta povezane sa korišćenjem uglja, nafte i gasa. Nisu bili ništa manje prljavi, čađavi, niti su imali manje emisije – možda su bile čak i veće – nego njihovi hladnoratovski neprijatelji. Zašto se onda fokusiramo na kapital? Koji je razlog za udubljivanje u destruktivnost kapitala, kada je učinak komunističkih zemalja bio jednako katastrofalan?

U medicini, slično pitanje bi možda bilo - zašto svoje istraživačke napore fokusiramo na rak, a ne na velike boginje? I jedno i drugo mogu biti smrtonosni! Međutim, samo jedno i dalje postoji. Istorija je zatvorila poglavlje o Sovjetskom sistemu, tako da smo opet na početku, gde fosilna ekonomija koegzistira sa kapitalističkim načinom proizvodnje – ali sada na globalnom nivou.

Staljinistička verzija zaslužuje posebna istraživanja, pod posebnim uslovima (s obzirom na to da su mehanizmi rasta drugačije prirode). Međutim, mi ne živimo u rudarskom gulagu Vorkuta iz 1930-ih godina. Naša ekološka realnost, koja nas sve obuhvata, jeste svet osnovan od strane kapitala na parni pogon; a postoje i alternativni pravci kojima bi se eko-

loški odgovoran socijalizam mogao kretati. Zato je reč o kapitalu, a ne o čovečanstvu kao takvom.

Uprkos uspehu Naomi Klajn i nedavnim uličnim mobilizacijama, ovakav stav ostaje marginalan. Klimatska nauka, politika i diskurs konstantno se formulišu u antropocenskom narativu: promišljanje fokusirano na vrstu, klevetanje čovečanstva, kolektivno samokažnjavanje bez diferencijacije, molbe potrošačkoj javnosti da promeni svoje navike, i druge ideološke piruete, služe samo odvrćanju pažnje sa pravog krivca.

Predstavljanje određenih društvenih odnosa kao prirodnih svojstava vrste nije ništa novo: pripisivanje aistorijskog, univerzalnog, nepromenljivog i prirodnog karaktera nekom obliku proizvodnje koji je specifičan za određeno mesto i period – klasične su strategije ideološke legitimizacije.

One blokiraju svaku priliku za promenu. Ako je „uobičajeno poslovanje“ ishod ljudske prirode, kako onda uopšte možemo zamisliti nešto drugačije? Savršeno je logično da zagovornici ideje o antropocenu i sličnih načina razmišljanja promovišu lažna rešenja koja se klone preispitivanja fosilnog kapitala – kao što je geoinženjering u slučaju Marka Linasa (Mark Lynas) i Pola Kracena (Paul Crutzen), izumitelja koncepta o antropocenu – ili kao Kingsnort propovedaju poraz i očajanje.

Prema rečima ovog poslednjeg, „sada je sasvim jasno da je nemoguće zaustaviti klimatske promene“ – i, uzgred, izgradnja elektrane na vetar jednako je loša kao i otvaranje još jednog rudnika uglja, pošto i jedno i drugo skrnave krajolik.

Nijedna promena u ljudskim društvima ne može se desiti bez antagonizma. Razmatranje klimatskih promena koje je fokusirano na vrstu samo izaziva paralisanost. Ako smo svi krivi, onda niko nije.

S engleskog prevela Tatjana Maksimović

MNOGOBROJNI ŽIVOTI FRANSOA MITERANA

Još pre Aleksisa Ciprasa, Evropa je razbila reformističke ambicije Fransoa Miterana dalekosežnim neoliberalnim programom.

■ zglada da u priči o grčkoj potčinjenosti evropskom kapitalu postoji beskonačna kasta zlikovaca. Na vrhu te liste su Angela Merkel (Angela Dorothea Merkel) i gotovo karikaturalno gnusan Wolfgang Šojble (Wolfgang Schäuble). Odmah ispod njih su zvaničnici poput Jerun Diselbluma (Jeroen Dijsselbloem), predsednika ministara finansija Evrogrupe, karikatura tehnostrate u sivom odelu.

Ipak, od svih ljudi koji snose odgovornost za prisiljavanje grčkog naroda na Memorandum, malo ko je imao toliko neoprostivu ulogu kao francuski predsednik Fransoa Oland (François Hollande). Mesecima je Oland dizao prašinu oko potrebe za drugačijim pristupom evropskoj dužničkoj krizi. Suočen sa nemačkom nepopustljivošću, uporno je tvrdio u javnosti da se Grčkoj ne može dozvoliti da napusti Evrozonu. U jednom trenutku

je, krajem juna, Ciprasov (Alexis Tsipras) kontra-predlog novom paketu finansijske pomoći čak opisao „prihvatljivim“.

Ipak, na kraju ove reči nisu značile ništa. Oland, „dobri policajac“, je stajao rame uz rame uz Merkelovu i druge lidere Evrozone koji su pritislili Ciprasa da prihvati „kompromisni“ dogovor koji je nametao razorne uslove već uništenoj grčkoj ekonomiji.

Ovaj prljavi posao je krajnjoj levisi potvrdio, u slučaju da je bilo nekih sumnji, da prošlogodišnje glasine o rastućim francusko-nemačkim tenzijama u odnosu na evro nisu značile skoro ništa. I zaista, da li je iko mogao očekivati nešto drugo? Zašto bi francuska vlada, koja je štednju načinila stubom svog ekonomskog programa, predvodila napad na štednju u nekoj drugoj državi?

Potezi Olandove vladajuće Socijalističke partije (*Parti Socialiste, PS*) samo su još jedan podsetnik na to kakav truli leš je postala evropska socijaldemokratija. U tom smislu, uloga PS u kasapljenju grčke demokratije nije jedinstven slučaj na evropskoj centralnoj levisi: naprotiv, evropske socijaldemokratske i radničke partije su u najvećoj meri čvrsto stajale uz Merkelovu i Šojblea tokom pregovora sa Grčkom – tako je doslovno bilo u slučaju Zigmar Gabrijela (Sigmar Gabriel), lidera Socijaldemokratske partije Nemačke (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD*) koji je vicekancelar velike koalicije kojom rukovodi Merkelova.

Miteranova radikalna obećanja

Ipak, uloga francuske Socijalističke partije se ističe iz drugih razloga – ne zbog onoga šta ona jeste nego zbog toga šta je bila. Pre 35 godina se pret-hodna socijalistička vlada nalazila u upadljivo sličnoj situaciji kao što je ova u kojoj se nalazi Siriza nakon izbora u januaru.

To da je Olandova i Valsova¹ partija jednom bila slična grčkoj partiji radikalne levice danas bi nam moglo izgledati bizarno. Ali kada je 1981. godine lider PS Franosa Miteran (François Mitterrand) došao na vlast kao prvi predsednik levice u istoriji Pete republike,² nada koju je pokrenuo bila je slična onoj koju je generisala Siriza nakon izbora krajem januara 2015. godine.

Ako ništa drugo, očekivanja koja su okruživala Miterana su bila mnogo veća nego ona koja su dočekala Ciprasa. U noći 10. maja 1981, kada su objavljeni konačni rezultati glasanja, buknule su proslave na ulicama Francuske. Nekoliko desetina hiljada ljudi se okupilo na Trgu Bastilja u Parizu, gde su pevali i plesali do ranih jutarnjih sati.

1 Manuel Vals (Manuel Valls) je od 2014. premijer Francuske i član je Socijalističke partije. (prim.prev.)

2 *Peta republika* je aktualni republikanski režim Francuske, na snazi od 1958. godine. Prvi predsednik Pete republike je bio Šarl de Gol (Charles de Gaulles, 1959-1969), a potom su se na predsedničkom mestu menjali: Žorž Pompidu (Georges Pompidou, 1969-1974), Valeri Žiskan D'Esten (Valéry Giscard d'Estaing, 1974-1981), Fransoa Miteran (1981-1995), Žak Širak (Jacques Chirac, 1995-2007), Nikola Sarkozy (Nicolas Sarkozy, 2007-2012) i Fransoa Oland (2012-). (prim.prev.)

Pet nedelja kasnije, leвица je osvojila većinu mesta u Narodnoj skupštini na parlamentarnim izborima i time učvrstila Miteranov uspeh. Pripremljen je teren za formiranje vlade koja je (po prvi put od 1947. godine) uključila i komunističke ministre.

Imajući u vidu događaje u prethodne 3 decenije, teško je zamisliti koliko je u to vreme bio značajan vrtoglavi uspon levice do nivoa vlasti. Ali dolazeći svega deceniju nakon razočarenja iz maja 1968. godine i nakon dugačkog perioda desničarske vlasti u Petoj republici, Miteranov uspeh je inspirisao opšte uverenje da je Francuska na putu radikalnog raskida sa kapitalizmom. Politički program novog predsednika je bio otelotvorenje ambicioznog programa reformi i činio je platformu njegove kampanje, čuvenih „110 predloga za Francusku“.

Primenom ove platforme, tvrdio je Miteran, njegova vlada će ubrzati „prekid“ sa kapitalizmom i postaviti temelje za „francuski put u socijalizam“.

Miteran ne potiče iz krajnje levice, već iz umerenijih uglova francuskog republikanskog socijalizma. Kao okorelom oportunisti, njegova posvećenost principima je išla onoliko daleko koliko su to njegove političke ambicije dozvoljavale. Pa ipak, budući predsednik se progresivno pomerao u levo tokom svog života – od mladalačkih podviga pristalice kolaboracionističkog Višijevog režima, kroz konverziju u levičarski pokret otpora, do umerenog socijalističkog ministra u kratkotrajnom kabinetu 1950-ih, pa do izgubljenih predsedničkih izbora 1965. i 1974. i konačno do ulaska u Socijalističku partiju 1971. godine.

Putanja njegove karijere odražava postepenu evoluciju francuskog socijalizma u decenijama nakon Drugog svetskog rata: 1950. godine je socijalističku levicu predstavljao skup fragmentisanih i uglavnom marginalnih parlamentarnih stranaka, naizgled osuđenih da budu mladi partneri u beskrajnom nizu koalicionih vlada.

Samo dvaput (na kratko) je levica imala predstavnike u izvršnoj vlasti u decenijama između Narodnog fronta i izbora Miterana – i od tih vlada je daleko duži staž imala ona Gi Molea (Guy Mollet), čija funkcija premijera je bila značajna uglavnom zbog njegove uloge u kaznenom procesuiranju pokolja u Alžiru i u pokretanju invazije na Egipat 1956. godine zajedno sa Britanijom i Izraelom. Nakon povratka Šarla de Gola na vlast i uspostavljanja Pete republike 1958. godine, levica je bila isključena iz vlasti više od dve decenije.

U vreme Četvrte Francuske Republike, Miteran je bio u nizu kratkotrajnih koalicionih vlada – uključujući i kratko razdoblje jedine dve leve posleratne vlade: 1954. godine se pridružio kabinetu Pjera Mendes-Fransa (Pierre Mendès France) kao ministar unutrašnjih poslova i ostao je na toj poziciji sve do pada administracije godinu dana kasnije. Ubrzo nakon toga, ponovo je ušao u vladu, ovog puta kao ministar pravde u vladi Gi Molea.

Miteranove najznačajnije aktivnosti kao ministra tokom ovih godina bile su vezane za suzbijanje pokreta za alžirsku nezavisnost. Početkom decenije, Miteran je svoja osećanja povodom alžirske nezavisnosti jasno deklarirao kada je rekao „Alžir je Francuska“. Kao ministar pravde u Moleovoj vladi naredio je proširenje ratnog zakona i 45 puta preporučio smrtnu kaznu.

Miteran je kasnije žalio zbog svoje uloge u francuskom ratu, koji je na kraju odneo više od milion alžirskih života. Ali njegovo učešće je bilo pokazatelj brutalnog kolonijalnog nacionalizma koji je obeležio celokupan francuski socijalistički pokret u tom periodu. Tokom 1960-ih, stigma koja je obeležavala levicu zbog saučesništva u ratu je ozbiljno narušila reputaciju socijalističkih lidera, poput Molea primera radi. Miteran je, međutim, u velikoj meri izbegao mrlju zbog pokolja u Alžiru.

Do 1970. godine, francuski socijalizam se transformisao. Razmravljeni organizacijski predstavnici ne-komunističke levice su 1969. godine formirali jedinstvenu Socijalističku partiju. Na partijskom kongresu u Epineu (Épinay), koji se održao juna 1971, Miteran se zajedno sa svojim pristalicama pridružio partiji i odmah je bio izabran za lidera partije.

Za Miterana kongres u Epineu označava potpunu transformaciju iz umerenog republikanskog socijaliste u figuru radikalne levice. U njegovom obraćanju okupljenim delegatima na kongresu, Miteran je nastojao da pojača svoja antikapitalistička uverenja, pitajući u jednom trenutku retorički:

Reforma ili revolucija? Želeo bih reći ... da, revolucija. I odmah dodajem ... svakodnevna borba za strukturne reforme može biti revolucionarne prirode.

Ali ovo što sam rekao bi bilo samo alibi ako ne dodam i drugu rečenicu: nasilna ili mirna, revolucija je prvi prekid. Onaj koji ne prihvata prekid – i metod iz kojeg on proizilazi – onaj koji nije spreman da prekine sa utvrđenim poretkom ...

sa kapitalističkim društvom, takva osoba, tvrdim, ne može biti član Socijalističke partije.

Kasnije, na konferenciji za novinare nakon kongresa, novi miropomazani šef Socijalističke partije će reći: „Možete biti ili upravljač kapitalističkog društva ili osnivač socijalističkog društva... Što se nas tiče, mi želimo biti ovo drugo.“

Radikalizam Miteranovog izbornog programa iz 1980. godine otelotvoruje plodove ove putanje. Ali isto tako oslikava i uticaj promenjivog političkog konteksta, u Francuskoj i u Evropi, tokom 1970-ih. Time se odražava, s jedne strane, želja socijalista da se nadmeću sa Komunističkom partijom (*Parti communiste français, PCF*), tradicionalno hegemonom silom francuske krajnje levice, za glasove i uticaj, ali i uticaj rastućih ekonomskih problema Francuske na političke rasprave u nacionalnim okvirima, sa druge strane.

Šire gledano, to je bilo skretanje socijaldemokratije ulevo nakon 1960-ih, usred napredujuće ekonomske krize i eskalacije klasne borbe. Kako je popularnost levih snaga išla uzlaznom putanjom, od zemlje do zemlje, opisani pomak u socijaldemokratskim partijama širom Evrope bio je sve vidljiviji – u pitanju je dinamika koja se tih godina manifestovala u usponu benizma u britanskoj Laburističkoj partiji kao i u planovima koje su usvojile švedske socijaldemokrate za fondove radnika pomoću kojih bi se postepeno područjima privatna industrija.

Zaista, Miteranova pobjeda je na mnogo načina predstavljala pokazatelj visokog nivoa socijaldemokratskog radikalizma u posleratnom periodu.

Ali, ako Miteranovo iskustvo odražava radikalizaciju unutar evropske socijaldemokratije tokom 1970-ih, ono također ukazuje i na granice te radikalizacije. U tom smislu, prve godine njegovog predsedništva su okarakterisane pokušajem da se uhvati u koštac sa istom vrstom ograničenja sa kojima se suočava vlada Sirize u Grčkoj.

Evropa protiv levice

Da bismo ovo shvatili, važno je razumeti kontekst trijumfa levice 1981. godine. Miteran je te godine došao na vlast usred dugoročne krize evropskog kapitalizma. Ta kriza je naročito teško pogodila Francusku. Suočen sa rastućom nezaposlenošću, sa sve većim inflacionim pritiscima i stagnirajućim poslovnim aktivnostima, novi predsednik je obećao da će preduzeti drastične mere radi oživljavanja francuske ekonomije.

U te svrhe, Miteran je predložio opsežne nacionalizacije sve nekonkurentnijih industrijskih konglomerata u Francuskoj, kako bi se održao nivo zaposlenosti i potpomogao proces ekonomske obnove. Ove mere nisu bile zamišljene kao eksproprijacija francuskog kapitala, već kao kompenzovana kupovina neprofitabilnih preduzeća koja bi drugačije mogla bankrotirati.

U kontekstu francuske politike kasnih 1970-ih, vladin plan nacionalizacije i nije bio toliko radikalan kao što bi mogao izgledati retrospektivno.

Zapravo, francuski kapitalizam ima dugu tradiciju državnog planiranja i državnog dirigovanja ekonomskim rastom.

Nakon Drugog svetskog rata, država je preuzela širok spektar industrija. Vlada je 1946. godine osnovala komisiju za planiranje koja je napravila dugoročan plan za vođenje ekonomskog razvoja: narednih 40 godina država je propisala 9 petogodišnjih planova. Čak i izvan državnog sektora, preduzeća su u velikoj meri zavisila od države u pogledu pristupa kreditima; između 1969. i 1981. godine francuska država je bila nadležna za skoro pola od svih investicija u privatnom sektoru.

U osnovi, Miteranov plan nacionalizacije je predstavljao pokušaj oživljavanja i proširenja posleratnog *dirizističkog* modela. Cilj nije bio da se napadne privatno vlasništvo, već da se olakša ekonomsko restrukturiranje i sačuva borba za francusku industrijsku bazu. Zvaničnici u vladi su očekivali brzo poboljšanje u ekonomskoj globalnoj situaciji, za koje su verovali da će pomoći obnovi i ozdravljenju neprofitabilnih preduzeća. Takođe, imali su nameru da subvencionišu ekonomsku aktivnost kroz deficitarnu potrošnju.

Na kraju krajeva, ovo je bio kejnzijanski ekonomski program, a ne socijalistički izazov prerogativima kapitala. Ipak, u sprovođenju tog programa Miteran je naišao na granice onoga što evropski kapitalizam neće tolerisati. Kao rezultat, njegova vlada se uskoro suočila sa dilemom – da li da nastavi sa svojim početnim ekonomskim planom, uprkos rastućim

teškoćama i uvreženom neprijateljstvu poslovnih krugova, ili da napusti svoj program kejnzijanskog oživljavanja ekonomije reflacijom.³

Teškoće sa kojima su se suočavali funkcioneri Socijalističke partije su se povećavale i zbog članstva Francuske u Evropskom monetarnom sistemu (*European Monetary System, EMS*) – prethodniku Evrozone. Vezujući francuski franak za nemačku marku, EMS je ograničio sposobnost vlade da prilagodi monetarnu politiku zadovoljenju makroekonomskih potreba zemlje.

Konačno, Miteran se našao u situaciji u kojoj se morala doneti odluka ili o napuštanju EMS-a i potencijalnom gubitku pristupa globalnom finansijskom sistemu ili o napuštanju reformskih ambicija. Toliko je isključiva bila ova odluka da je Miteran rekao: „Podeljen sam između dve ambicije – graditi Evropu ili socijalnu pravdu“.

Na kraju je Miteran izabrao put kapitulacije, što je dovelo do čuvenog preokreta njegove vlade 1982/83. godine ka *politique de rigueur* (politici rezova), odnosno politici štednje. Posledice te odluke se osećaju i danas. Njegov preokret i kasnije pomeranje u desno su ubrzali dugoročni proces privatizacije i neoliberalnog restrukturiranja francuskog kapitalizma. Istovremeno, ovo je rezultiralo i transformacijom Socijalističke partije u agenta tržišta.

3 Reflacija predstavlja politike vlade kojima se suzbijaju i uklanjaju štetne posledice deflacije, npr. mere umerenog povećanja papirnog novca u opticaju, radi sprečavanja rasta cena robe. (prim.prev.)

Još zlosutnije, Miteranov potpuni zaokret je postavio temelje za rast krajnje desnice: 1983. godine je Nacionalni Front (*Front National, FN*) Žan-Mari Le Pena (Jean-Marie Le Pen) postigao svoj prvi izborni uspeh, na lokalnim izborima u prigradskom mestu Dre (Dreux). Samo godinu dana kasnije, FN je napravio svoj veliki proboj na evropskim izborima 1984. godine.

Do kraja decenije je FN – partija koja je samo nekoliko godina ranije bila toliko marginalna da Le Pen čak nije mogao dobiti ni dovoljno potpisa da se kandiduje za predsednika – osvajao dvocifreni procenat od ukupnog broja glasova. Danas se ćerka i naslednica Žan-Marija, Marin Le Pen (Marine Le Pen), sudeći po anketama, nalazi na samom vrhu favorita za predsedničke izbore koji treba da se održe 2017. godine, jer se glasači, razočarani Olandovim ekonomskim neuspesima i nepopularnim reformama tržišta rada, sve više okreću ka FN.

Manje slavne godine

Da bismo razumeli faktore koji su ubrzali Miteranovu kapitulaciju, moramo početi sa razmatranjem uslova krize francuskog kapitalizma 1970-ih godina. Ova decenija je označila kraj dugog perioda posleratnog razvoja i pune zaposlenosti, koji je u Francuskoj poznat pod imenom *trente glorieuses* („trideset slavnih godina“).

Kao posledica toga, u godinama koje dolaze nakon 1974. se događa opšte usporavanje poslovnih aktivnosti, investicione i profitne stope počinju da opadaju a rast produktivnosti da stagnira. I dok su radnice i radnici još

uvek bili u mogućnosti da osiguraju značajna poboljšanja realnih plata početkom i sredinom 1970-ih, nezaposlenost (koje gotovo da nije bilo na početku decenije) nakon 1974. godine kontinuirano raste.

Sve lošije stanje francuske ekonomije je odražavalo opštiji trend evropskog kapitalizma; kako su povoljni uslovi „zlatnog doba“ isparili, kreatori politika diljem kontinenta su bili primorani da se suoče sa problemima eskalacije nezaposlenosti, rasta inflacije i usporavanja rasta produktivnosti.

U Francuskoj je vlada na ovo odgovorila kolebljivom ekonomskom politikom: najpre pokušavajući da oživi ekonomiju kroz deficitarnu potrošnju, potom se pomera u pravcu fiskalnih i monetarnih ograničenja, a onda ponovo vraća smer.

Ovi uslovi su se pokazali kao blagodet za francusku levicu. Uz dugu dominaciju moćne francuske Komunističke partije, levica je ostala snažno podeljena sredinom 1960-ih, rascepljena između velike, ali izolovane PCF i mnogo manjih snaga francuskog socijalizma. Kasnih 1970-ih godina, komunisti su i dalje imali više od pola miliona članica i članova.

Oni čine moćnu izbornu snagu na nacionalnom nivou: konstantno dobijajući između petine i četvrtine glasova na parlamentarnim izborima sve do 1969. godine (iako je ova cifra nešto manja od 1950-ih), partijski predsednički kandidat Žak Diklo (Jacques Duclos) je bio u stanju da prikupi preko 21% (skoro 5 miliona) glasova u prvom krugu predsedničkih izbora.

Ali prava izborna snaga PCF je na lokalnom nivou, gde je kontrolisala širok spektar opština radničke klase, uključujući i nekoliko velikih gradova. Na vrhuncu svoje lokalne moći, PCF je 1977. godine osvojila lokalnu vlast u 71 od 221 francuske opštine u kojima živi po više od 30.000 ljudi.

Osim toga, komunisti su imali ogromni uticaj unutar radničkog pokreta preko svojih veza sa Generalnom konfederacijom rada (*Confédération générale du travail, CGT*), najvećom francuskom sindikalnom konfederacijom. CGT je ekslicitno bio sindikat sa komunistima na čelu, koji se blisko držao linije PCF u pogledu većine domaćih i međunarodnih pitanja (zbog čega je bio meta masovne kritike u kontekstu Hladnog rata). Krajem 1970-ih godina imao je preko 2 miliona članica i članova – impresivna brojka s obzirom na odsustvo *closed shop* klauzule⁴ u francuskom industrijskom sistemu – i posebno je dobro bio zastupljen u proizvodnji i teškoj industriji.

Dok su komunisti tradicionalno predstavljali najmilitantnije krilo francuskog radničkog pokreta, u razdoblju nakon maja 1968. to nije uvek bio slučaj. Mnogi mlađi francuski radnici i radnice koji su se radikalizovali tokom uzbudljivih majskih dana su na CGT gledali kao na konzervativnu i birokratsku instituciju – kao na nedemokratske staljiniste bez ikakve vizije u pogledu toga kako rekonstruirati hijerarhijsko društvo i bez ikakvog interesovanja za demokratiju na radnom mestu.

4 *Closed shop* klauzula je forma ugovora između sindikata i poslodavaca, prema kojoj je poslodavac u obavezi da zapošljava samo članice i članove sindikata (potpisnice i potpisnike kolektivnog ugovora). (prim. prev.)

Tokom kasnih 1960-ih i 1970-ih godina, mnogi od tih radnica i radnika su se usmerili ka Francuskoj demokratskoj konfederaciji rada (*Confédération Française Démocratique du Travail, CFDT*), drugoj najvećoj francuskoj sindikalnoj konfederaciji koja je razvila bliske veze sa nekim delovima Socijalističke partije. U razdoblju nakon 1968. godine CFDT je gravitirao ulevo, usvojivši predloge za samoupravljanje, industrijsku demokratiju, pa čak i za urbano planiranje.

Tih godina je CFDT dobio reputaciju borbenog sindikata, jer je pokrenuo niz velikih i smelih štrajkova. Politički je CFDT postao posvećen formi „klasno-borbenog sindikalizma“, ističući, primera radi, u rezoluciji koja je usvojena na kongresu 1977. godine, da „ne može biti primirja u klasnoj borbi; CFDT odbacuje bilo kakvu skromnost u svojim zahtevima, bilo kakvu ideju socijalnog mira“.

Iako će se na kraju sindikalno vođstvo okrenuti protiv radikalnih elemenata svog članstva, CFDT je daleko više bio otvoren za ne-komunističku revolucionarnu levicu nego CGT. Zapravo, u drugoj polovini 1970-ih odlučno je prihvatio antikapitalističku ideološku agendu, a ista rezolucija kongresa 1977. godine na sledeći način procenjuje krizu francuskog kapitalizma:

Kapitalistički sistem je duboko uzdrman, ali nije osuđen na propast. Niko ne može znati kako će se kriza završiti. Ne radi se o izboru između determinizma ili samo-korekcije. A između autoritarizma i samoupravnog demokratskog socijalizma, kao i srednjih rešenja, još ništa nije odlučeno.

Krajem 1960-ih, odnosi između PCF i PS, kao i između CGT i CFDT, su bili obeleženi duboko ukorenjenom sumnjom na obe strane. Za sâmog Miterana se kaže da je bio neprijateljski raspoložen prema komunistima još od dana kada je učestvovao u Francuskom pokretu otpora. Međutim, on je također razumeo da je jedini način da se oživi uspeh levice – i istovremeno jedini način za njegov lični uspeh – bio putem izbornog saveza sa PCF.

U tom cilju je predvodio pregovore sa komunistima o onome što je 1972. godine postalo „Zajednički program“, platforma za ujedinjeni levi izborni savez. Usredsređujući se na niz radikalnih reformi, uključujući opsežne nacionalizacije, širenje socijalne države i jačanje sindikalnih prava, „Zajednički program“ je odražavao rastuće reformske ambicije francuske levice tokom 1970-ih.

Kao što je napisano u sâmom dokumentu, trebalo je „razbiti dominaciju krupnog kapitala i sprovesti novu ekonomsku i socijalnu politiku“ kako bi se „postepeno ostvario prelaz na zajednicu koja ima kontrolu nad najvažnijim sredstvima proizvodnje i finansijskim instrumentima koji su trenutno u rukama dominantno kapitalističkih grupa“.

Potpisivanje zajedničke platforme je označilo početak poludecenijske izborne saradnje između Komunističke i Socijalističke partije. Ali to nije bio kraj unutarpartijskih sukoba. Zapravo, Miteran se nikada nije ustručavao u izražavanju želje PS da pridobije PCF glasove. Jednom je, pozivajući se na „Zajednički program“, rekao:

Naša osnovna uloga je obnova velike Socijalističke partije na terenu koji je okupirala PCF – da pokažemo kako od onih 5.000.000 komunističkih glasača 3.000.000 mogu postati socijalistički glasači. To je razlog ovog sporazuma.

Komunisti, s druge strane, nikada nisu bili sasvim sigurni u pogledu toga kako da pristupe Miteranu. S jedne strane, socijalistički lider im je ponudio legitimitet izbornog sporazuma i izgleda za ministarske pozicije u koalicionoj vladi. S druge strane, nije se stidio svoje želje da pridobije PCF bazu.

Dok je Miteran uvek bio jasan u svom cilju da zameni PCF kao vodeću silu francuske levice, komunisti su bili nesigurni u pogledu toga kako odgovoriti na njegovo ispipavanje terena. Tenzije između dve partije su kulminirale 1977. godine, nakon silovite pobjede levice na opštinskim izborima.

Sa parlamentarnim izborima 1978. na horizontu i suočena sa velikim nadama koje bi se pojavile na levisi ukoliko bi se dobila parlamentarna većina, PCF je iskoristila neslaganja u vezi sa različitim političkim pitanjima kao priliku za prekidanje saveza. Time su zaradili snažnu kritiku mnogih levih birača i utvrdili status PS kao partije jedinstva.

Ipak, kada se Miteran kandidovao za predsjednika 1981. godine, komunisti su shvatili u kom pravcu duva vetar. Kada je njihov kandidat poražen u prvom krugu glasanja, dali su svoju podršku Miteranu. A na parlamentarnim izborima održanim ubrzo nakon toga, prvi put su okusili moć koju je doneo uspon levice: uprkos apsolutnoj većini koju je levica dobila na izborima, PS

je bila partija koja je uzela sva dodatna mesta – zapravo, PCF je u odnosu na Socijaliste izgubila podršku na izborima. I nikada je nije povratila.

Ujedinjeni front

Pobeda tog komunističko-socijalističkog saveza iz 1981. godine je proizvela euforiju na levisi. Ali kada je nova vlada stupila na funkciju, suočila se sa sumornom ekonomskom situacijom. Nezaposlenost je neprestano rasla, dostižući stopu od 6,3% 1980. i 7% sledeće godine. Inflacija, koje je tokom 1970-ih već dostizala zabrinjavajućih 9%, prešla je 12% 1980. godine. Investicioni i proizvodni rast su stagnirali. Trgovinski deficit Francuske je dostigao neodržive razmere, ozbiljno pristiskajući vrednost franka.

Kada je pokušavao da sprovede program ekonomske reflacije u cilju rešavanja posledica krize, Miteran je u tome bio ometan velikim brojem faktora.

Kao prvo, Francuska je početkom 1980-ih bila suočena sa posebno nepovoljnim globalnim ekonomskim okruženjem. Recesija koja je zahvatila napredni kapitalistički svet 1979. godine zakucala je već oslabljen francuski industrijski sektor, slabeći tradicionalno važne industrije poput industrije čelika.

Pored toga, posledice recesije su bile pogoršane američkom trezorskom politikom visokih kamatnih stopa, jer su Federalne rezerve pokušale da kreiraju usporavanje koje bi konačno moglo staviti inflaciju pod kontrolu (politika poznata kao „Volkerov šok“, prema šefu rezervi Polu Volkeru [Paul Volcker]).

Potres koji je izazvao Volkerov šok nije samo rezultirao ozbiljnim padom američke ekonomije (zajedno sa rastom fiskalnog deficita koji je nastavljen i u vreme Reganove [Ronald Reagan] administracije), već je imao uznemirujuće efekte i na zapadnu Evropu. S obzirom na konstantno visoku vrednost dolara, zvaničnici u drugim zemljama su požurili da smanje opticaj novca u svojim ekonomijama, kako bi sprečili gubitak vrednosti njihovih valuta u odnosu na dolar.

U Evropi je najvažnija ekonomija bila ekonomija Savezne Republike Nemačke. A najvažnija institucija nemačkog kapitalizma je bila moćna *Bundesbank*, koja je bila poznata po rigidnoj monetarnoj politici dizajniranoj tako da spreči inflacione pritiske. Prateći vodeću ulogu svojih američkih kolega, nemačka politika je konstruisala oštru recesiju 1980/81. godine.

Effekti ovih deflacionih politika su se osećali širom Evrope, a naročito u Francuskoj. Sa brzim rastom vrednosti dolara i nemačke marke, cena uvozne robe izražene u ovim valutama je također porasla. Budući da se Francuska u velikoj meri oslanjala na uvoz mnogih osnovnih potrepština (u šta je uključeno i 80% potrošnje energije) i kako je 37% od ukupnog uvoza bilo izraženo u dolarima, astronomski porast vrednosti dolara stvorio je velike napetosti u francuskoj ekonomiji.

U isto vreme, u kontekstu reflacione politike koju je provodila Miteranova vlada, deflacija u SAD-u i u Nemačkoj pojačala je presiju na franak.

Iz tih razloga Miteran se našao u situaciji da na ekonomskom samitu održanom u Versaju 1982. godine moli Ronalda Regana da umanjí pritisak na

franak. Smanjenjem fiskalnih rashoda, Reganova administracija je mogla smanjiti potražnju za dolarom, a time i pritiske na franak.

Kada je Regan rekao ne, francuska vlada je bila primorana da preduzme i drugu devalvaciju franka. Ali, dok je Mitteran osuđivao deflacionu politiku američke i nemačke vlade, malo šta je mogao učiniti da ih promeni.

Takođe, i francusko članstvo u Evropskom monetarnom sistemu je ograničavalo slobodu manevrisanja francuskih zvaničnika. EMS je bio sistem deviznog kursa koji je nastao dogovorom francuskog predsednika Žiskara D'Estena (Valéry Giscard d'Estaing) i nemačkog kancelara Helmuta Šmita (Helmut Schmidt) krajem 1970-ih godina, a bio je osmišljen tako da osigurava da vrednost franka i nemačke marke ostane u fiksnim granicama, putem mehanizma deviznog kursa (*Exchange Rate Mechanism, ERM*).

Jedna od Žiskarovih želja prilikom stvaranja EMS bila je da će time podsticati francuske zvaničnike da se pridržavaju fiskalno odgovorne i rigorozne monetarne politike kojima je sâm bio naklonjen.

Vezujući franak za nemačku marku, EMS će sprečavati političare da uvećavaju potrošnju: kako je vrednost franka morala biti na dovoljno visokoj stopi da bi ostala fiksirana, buduće vlade su bile prisiljene da izbegavaju politiku koja bi u većoj meri mogla narušiti monetarnu poziciju franka. Umesto ekspanzivnih mera uvećanja broja radnih mesta i rasta plata, političari bi bili uslovljeni da im prioritet budu stabilnost cena i troškovi konkurentnosti.

Na kraju se Žiskarov početni potez pokazao uspešnim. Nakon zaokreta vlade ka politici rezova 1982/83. godine, Miterana je njegov tadašnji ministar finansija (budući evropski komesar) Žak Delor (Jacques Delors) ubedio da usvoji politiku „snažnog franka“ (*franc fort*) prema kojoj bi se francuska valuta namenski precenila ne bi li se osigurala monetarna stabilnost i ne bi li se suprotstavila inflacionim pritiscima. Rezultat je bila decenija visoke nezaposlenosti, koja je trajala do 1990-ih.

Trijumf i tragedija

Sve je to međutim došlo kasnije. Miteranovi prvi dani na vlasti su bili obeleženi uzbuđenjem koje su proizveli njegovi naponi da implementira politiku koja je bila utvrđena programom „110 predloga“.

Početkom juna 1981. godine Miteran je nadgledao nacionalizaciju 12 industrijskih konglomerata, 36 banaka i 2 finansijske korporacije. Ukupan broj preduzeća pod državnom kontrolom je do kraja godine iznosio 8% BDP-a. Nove nacionalizovane kompanije su zapošljavale preko pola miliona radnica i radnika ili 2,5% od ukupne radne snage. Nacionalizovane banke su držale 90% ukupnih depozita.

Do kraja 1981. godine vlada je kontrolisala skoro ceo finansijski sektor. U međuvremenu su naglo porasle državne subvencije za industriju: sve u svemu, državna pomoć privatnim firmama je 1981. skočila na 100 miliona franaka ili 3,5% BDP-a.

Uz ovaj program nacionalizacija i državnih subvencija, Miteranova administracija je također uvećala i budžetske rashode, prvenstveno kroz ekspanziju države blagostanja. Fiskalni deficit je u periodu između 1980. i 1983. godine porastao sa 0,4% BDP-a na 3% a ukupna javna potrošnja za 11,4% samo tokom 1981. i 1982. godine. Prošireni su programi za prevremeno penzionisanje, koje je sponzorisala vlada i kojima se rešavalo pitanje izlaska starijih radnica i radnika iz korpusa radne snage, starosna granica za penziju je snižena sa 65 godina na 60. U međuvremenu, minimalne penzije su povećane za 20%, a porodični dodaci su podignuti za 25%.

Juna 1981. francuska vlada je povećala zakonski određenu minimalnu zaradu (SMIC) za 10%. Tokom 1981/82. godine SMIC se povećao skoro 40%. Sve u svemu, od aprila 1981. do jula 1982. minimalna zarada je realno uvećana za 11,4%. Ovaj porast minimalne zarade je premašio rast prosečnih zarada, koji se uvećao za 5,2% tokom istog perioda.

Januara 1982. godine standardno nedeljno radno vreme u privatnom sektoru smanjeno je sa 40 na 39 sati, sa idejom vlasti da se do 1985. smanji na 35 sati. Pored toga, uvedena je obavezna peta nedelja plaćenog odmora. Sve u svemu, prosečno radno vreme zaposlenih je opalo za 3% između 1981. i 1983. godine. Pored toga, vladin program zapošljavanja je proširen zapošljavanjem 200.000 novih državnih službenika i službenika.

U međuvremenu, sindikalna prava su proširena, posebno kroz „Oruov zakon“ iz 1982. godine, koji je propisivao godišnje pregovaranje između poslodavaca i sindikalnih predstavnika. Zakonodavstvo je uvećalo sindikalna prava na radnom mestu i zahtevalo je da se uspostave čvršći oblici

radničkog predstavljanja, ne bi li se zaposlenima omogućio veći uticaj u donošenju odluka u proizvodnji.

Porezi su znatno porasli. Oporezivanje se u Francuskoj koncentriše na poreze na zarade, čime se finansira ogromni sistem socijalne sigurnosti. Do 1982. godine izdaci za socijalno osiguranje su činili otprilike četvrtinu BDP-a – što je cifra koja je odražavala rast koji je trajao više od decenije, usled povećanja nezaposlenosti, programa za ranije penzionisanje i proširenja invalidskog osiguranja. Mnogi zaposleni su bili u mogućnosti da ostvare penziju u vrednosti od 100 ili više procenata svoje plate.

Iznos socijalnih naknada koje su poslodavci uplaćivali, da bi se finansirali ovi socijalni troškovi, je već bio podignut pre Miterana, ali u vreme njegovog mandata to se pokazalo glavnim uzrokom nezadovoljstva poslodavaca.

Ove mere su značajno uticale na protivljenje koje je došlo iz sfere biznisa. Poslodavci nisu dovodili u pitanja nacionalizacije, ali su bili besni zbog rasta rashoda i posebno zbog novih sindikalnih prava koje je uvela nova vlada. Došlo je do pojačanog odliva kapitala, što će postati hroničan problem. To je bio stalni izvor zabrinutosti i pre nego što je Miteranova administracija došla na vlast; između februara i maja 1981. godine Francuska je doživela odliv kapitala u iznosu od 5 milijardi dolara.

Kada je došao na vlast, Miteran je pokušavao da uveri šefa glavne francuske unije poslodavaca: „Francuzi su glasali za ‘Zajednički program’. Biće primenjen kako su oni želeli. To će biti jedan od načina okončanja klasne borbe. Želimo da razvijemo mešovitu ekonomiju. Mi nismo revolucionar-

ni marksisti-lenjinisti.“ Bez obzira na to, investicije ni u jednom momentu tokom prve 2 godine vlade nisu porasle, niti je odliv kapitala zaustavljen.

Sve veća opozicija iz sfere biznisa Mitteranovom programu je činila samo jedan aspekt desne reakcije sa kojim se susrela levica tokom prve 2 godine vlade. U tom periodu vlada se redovno suočavala sa protestima brojnih grupa – mali poslodavci besni zbog rastućih troškova rada i nametanja novih zakonskih ograničenja; vozači kamiona besni zbog pokušaja uvođenja većih carina na uvoz; farmeri zabrinuti zbog priliva jeftine poljoprivredne robe; katolici, koji su mobilizovali ogroman broj ljudi protiv najavljenih reformi obrazovnog sistema (koje bi rezultirale stvaranjem potpuno sekularnog javnog školskog sistema).

Ipak, zvaničnike Mitteranove vlade su najviše zabrinjavale rastuće ekonomske teškoće sa kojima su se suočavali, a pogotovo njihova nesposobnost da zaustave inflaciju i spreče rast deficita platnog bilansa u Francuskoj. Kada se zemlja suočava sa deficitom u platnom bilansu, to znači da kupuje više iz inostranstva nego što prodaje – u slučaju Francuske trgovinski deficit je astronomski skočio sa 56 milijardi franaka u 1981. na 93 milijardi u 1982. godine.

Rast francuskog trgovinskog deficita je direktna posledica Mitteranovog ekonomskog programa koji je u velikoj meri podsticao potrošnju: primeira radi, neto prihod domaćinstva se uvećao više nego duplo u odnosu na stopu rasta produktivnosti 1981/82. godine. Sve u svemu, francuski potrošači su koristili taj dodatni novac da bi kupovali inostranu robu, pa je u

datom periodu uvoz automobila porastao za 40%, a kupovina inostranih električnih aparata za 27%.

Sa porastom autputa (*output*) produktivnost je stagnirala, a uvoz je bio sve skuplji zbog porasta vrednosti dolara, inflacija je počela da izmiče kontroli. Stopa inflacije je 1982. godine narasla na 12,6%.

Kao rezultat, vlada je smatrala da je nemoguće izbeći nove devalvacije. Prva devalvacija se dogodila u oktobru 1981. godine, nakon nekoliko meseci kontinuiranih pritisaka na franak. Kako Centralna banka nije bila u stanju da održi vrednost valute sredstvima postojećih političkih opcija, kao što su pojačane mere kontrole kapitala, i kako su se devizne rezerve iscrpljivale, zvaničnici su odlučili da nema drugog izbora do devalvacije.

Ipak, to nije smanjilo pritiske na franak, tako da je u junu 1982. godine, nakon nekoliko meseci kontinuiranog odliva kapitala, vlada bila primorana da proglasi još jednu devalvaciju – ovog puta praćenu četvoromesečnim zamrzavanjem zarada i cena. Javna potrošnja je smanjena za 20 miliona franaka i vlada je proglasila da će u budućnosti fiskalni deficit biti ograničen na 3% BDP-a.

Odluka o devalvaciji leta 1982. godine je bila motivisana brigom zbog inflacionih efekata usled povećanja prihoda. U prvom kvartalu te godine, realne zarade su porasle 4,2%, dok je inflacija skočila na 1,2%. Ali posledica ove devalvacije je u suštini bila okončanje vladine početne reflacione ekonomske politike.

Unutar vlade su postojale oštre razlike u pogledu mišljenja kako odgovoriti na pritiske na franak. Levo krilo Socijalističke partije, koje je predstavljao ministar industrije Žan-Pjer Ševenmon (Jean-Pierre Chevènement), htelo je da se nastavi reformska agenda vlade. Ove glasove su podržavali i komunistički ministri, čiji uticaj je bio ograničen. Tvrdili su da bi napuštanjem EMS-a vlada bila u mogućnosti da nastavi ekonomsku rekonstrukciju, oslobođenu ograničenja koje nameću međunarodne finansije.

Ova alternativna opcija bi zahtevala uspostavljanje strože kontrole kapitala i sukobila bi vladu sa predstavnicima biznisa. Francuska bi verovatno bila odsečena od međunarodnih kredita i finansijskog tržišta, a troškovi posuđivanja novca bi još više skočili. Pristup potrošača inostranoj potrošnoj robi takođe bi bio ograničen, što bi možda zahtevalo uvođenje još strože kontrole nad zaradama i cenama.

U isto vreme, to bi možda omogućilo vladi da nastavi program redistribucije i da izbegne ekonomsku dislokaciju koja je bila posledica zaokreta ka politici štednje.

Za više desne elemente unutar vlade, međutim, takva strategija bi bila katastrofalna. Niz uticajnih glasova oko Miterana je savetovao uzdržanost zbog rastućih ekonomskih teškoća sa kojima se suočavao francuski kapitalizam. Ovi glasovi, na čelu sa ministrom finansija Žak Delorom i ministrom ekonomije Loren Fabijusom (Laurent Fabius), su tvrdili da je odstupanje od reformskih ambicija jedini izbor s obzirom na okolnosti.

Podržani od strane jednog broja glavnih ekonomskih savetnika, insistirali su na tome da su devalvacija i deflacija od suštinskog značaja radi izbegavanja kolapsa franka. Tvrdili su da bi napuštanje EMS-a ne samo ograničilo pristup države globalnim finansijskim tržištima, već bi takođe pogoršalo inflacione pritiske, jer bi cena uvoza ubrzo porasla i francuski proizvođači ne bi bili u stanju da se nose sa povećanom potražnjom.

Do jeseni 1981. godine, ovi ekonomski modernizatori unutar vodećih redova PS su već izlazili u javnost sa pozivima da se napusti reflacija, sa Delorovim javnim predlogom da se „pauzira“ program vladinih reformi, ne bi li se omogućila devalvacija. Narednih godina su zagovornici preusmerenja ekonomske politike u vladi bili sve glasniji. Ova struja je imala podršku premijera Pjera Moroa (Pierre Mauroy), koji je delio sa njima zabrinutost zbog posledica galopirajuće inflacije i uvećanja spoljnog duga.

Moro je u januaru 1983. godine rekao: „Želimo da zarade rastu sporije od cena kako bi se obuzdala kupovna moć potrošača i uvećanje profitabilnosti“.

Rasplet se dogodio marta 1983. godine, kada je Miteran odobrio drastične mere štednje zajedno sa trećom devalvacijom franka. Državni rashodi su se smanjili i vlada je uvela veći porez za radnike i potrošače (u vrednosti od 40 milijardi franaka), i istovremeno redukovala troškove predstavnika biznisa. Plate više nisu bile indeksirane prema tekućim cenama i svako podešavanje naknada je bilo ograničeno na 8% za narednu godinu.

U čemu je bila greška?

Bilo bi pogrešno zaključiti kako je Mitteranov potpuni zaokret bio posledica prostog neuspeha njegovog kejnzijskog programa. Zapravo, ekspanzivni ekonomski program njegove vlade je bio zaslužan za sprečavanje mnogo većih kontrakcija francuske ekonomije usred globalne recesije početkom 1980-ih.

Prema nekim procenama, evolucija fiskalne politike u Francuskoj je bila zaslužna za podsticanje ekonomskog rasta od 1,5%, dok je restriktivna fiskalna politika nemačke vlade redukovala stopu rasta skoro duplo. Od 1981. do 1983. godine nezaposlenost je porasla samo 1,9%, nasuprot stopi od 5% u Nemačkoj i 4,2% u celoj Evropskoj ekonomskoj zajednici (*European Economic Community, EEC*).

U isto vreme, Mitteranova vlada nije bila u stanju da spreči opadanje francuske industrije.

Vodeći industrijski proizvođači su nastavili da gube novac i udeo na tržištu, a njihova nesposobnost da povrate konkurentnost dovodila je državu u sve veći škripac. Nacionalizacija je bila sredstvo zaštite radnih mesta i olakšavanja restrukturiranja u kontekstu globalne ekonomske krize. Ali kako se kriza globalnog kapitalizma nastavila, država se našla u nevolji zbog subvencioniranja sve većih gubitaka kako bi neprofitabilne firme ostale solventne.

Država je bila primorana da obezbedi ogromnu količinu kapitala kako bi održala proizvodnju svega, od automobila do hemijskih proizvoda, i kako

bi sprečila bankrotstvo. Štaviše, industrijski konglomerati koji su u državnom vlasništvu od 1981/82. godine suočavali su se sa sve većim teškoćama. Do 1982. godine, samo 2 od 12 nacionalizovanih preduzeća bila su profitabilna; ukupni gubici ovih preduzeća su se do 1983. skoro utrostručili, kada su dostigli cifru od 2,6 milijardi dolara (u odnosu na 900 miliona dolara 2 godine ranije). Situacija nije bila ništa bolja ni u već postojećim državnim preduzećima, koja su zajedno izgubila 21,4 milijardi franaka 1982, nakon što su imala neto dobit samo 2 godine ranije.

Ove teškoće odražavaju osnovnu dilemu sa kojom se suočava svaka reformistička vlada koja dođe na vlast usred ekonomske krize. Pod pritiskom preuzimanja neuspešnih industrija radi ublažavanja ekonomskog pada i podizanja stope zaposlenosti, takva vlada će morati da snosi troškove održavanja neprofitabilnih industrija solventnim. Ali ovaj finansijski teret može biti ozbiljan pritisak na državnu fiskalnu poziciju, ograničavajući njenu sposobnost plaćanja drugih vrsta reformskih mera.

Kao što je američki politikolog Adam Pševorski (Adam Przeworski) pisao:

Odustajanje od reformizma bilo je direktna posledica onih reformi koje su postignute. Pošto se država angažovala isključivo u aktivnostima koje su neprofitabilne iz privatne tačke gledišta, bila je uskraćena za finansijska sredstva potrebna za nastavak procesa nacionalizacije.

Ove teškoće su se dodatno pogoršale zbog konstantnog otpora, unutar države, Miteranovoj agendi planiranja: naročito je moćno ministarstvo finansija

postalo središte opozicije državnom ekonomskom pravcu. U isto vreme država se mučila da osigura da upravljanje u nacionalizovanim preduzećima predstavlja primer njenih ekonomskih prioriteta – delimično i zbog toga što nije mogla da odluči da li preduzećima u državnom vlasništvu treba dati upravljačku autonomiju ili ona trebaju biti podvrgnuta nadzoru službenika.

Neizvesnost nije bila pûki slučajni ishod neodlučnosti ili konfuzije unutar države; ona je bila simbol temeljnijeg problema koji je mučio Miteranovu ekonomsku agendu. Kapitalistička država je mogla nadgledati ograničeno planiranje u povoljnom ambijentu perioda *trente glorieuses*, ali se pokazala slabim instrumentom za iznošenje Miteranovog ambicioznijeg programa planiranja. Kao rezultat toga, vladina industrijska politika nikada nije postigla rezultate kojima su se zvaničnici prvobitno nadali.

A u međuvremenu, franak je nastavio da klizi ka svojim najbližim konkurentima. Između Miteranovog izbora 1981. i radikalnog zaokreta 1983. godine, valuta je izgubila 27% od svoje prvobitne vrednosti u odnosu na nemačku marku. Do početka 1984. godine bilo je potrebno 8,6 franaka da bi se kupio jedan američki dolar – duplo viši kurs nego 3 godine ranije, kada je bilo potrebno 4,2 franka.

U tom kontekstu, vladini zvaničnici su odlučili da reflecija nije više moguća. Odlučili su da promene kurs i pokušali su se izboriti protiv rasta inflacije. Kao što je Moro rekao aprila 1983. godine:

Želeo bih da promenim navike ovog naroda. Ako su se Francuzi pomirili sa time da žive sa inflacijom od 12%, onda bi

trebalo da znaju da će to, zbog naše ekonomske međuzavisnosti sa Nemačkom, voditi u situaciju neravnoteže. Francuska se mora otarasiti bolesti inflacije.

Da bi se razumelo zašto je Miteranov ekonomski program promenio pravac, važno je shvatiti da osnovni problem nije bio samo manjkavost francuske industrije ili nepovoljna međunarodna situacija sa kojom su se socijalisti suočavali kada su došli na vlast (iako su ovo važni faktori). Dublji problem je bio nedostatak poslovnog poverenja, koji je rezultirao hronično niskim investicionim stopama i konstantnim odlivom kapitala. Kao što je Delor kasnije tvrdio:

Kako smo podstakli rast snažnijom domaćom potražnjom nego u susednim zemljama, privukli smo uvoz. Bilo bi drugačije da su naši proizvodni pogoni mogli odgovoriti na ovo. Ali to nije bio slučaj, iz jednog prostog razloga: u godinama koje su prethodile dolasku levice na vlast, produktivne investicije nisu napravile dovoljan napredak. (...) Dodao bih da se poslovnim liderima nije dopala ova promena vlasti. Kada nema poverenja, nema ni investicija.

To je problem sa kojim se svaka reformistička vlada sa radikalnim ambicijama mora suočiti, bez obzira na situaciju u kojoj se zadesila kada je došla na vlast.

Miteranova administracija je pokušala rešiti ove probleme pregovorima sa predstavnicima francuskog biznisa. I zaista, neki izveštaji o mahinacijama

iz ovog perioda pokazuju da su ključne koncesije poslovnoj politici dogovorene već početkom 1982. godine – inicirajući na taj način zaokret ka merama štednje u tajnosti.

U svakom slučaju, francuski primer ilustruje važnu poentu koju socijalisti trebaju zapamtiti: politička moć kapitalističke klase na proizilazi samo iz toga šta kapital može da uradi, već i iz onoga šta on izabere da ne uradi – da ne investira. Njegova sposobnost kontrole investicionih funkcija, a ne njegova kolektivna organizacija, čini ključni izvor kapitalističke moći u političkoj sferi: kako u kapitalističkoj ekonomije investicije predstavljaju preduslov rasta, zapošljavanja i poreskih prihoda, kreatori politika će uvek imati podsticaj da daju prednost zahtevima poslovnog poverenja nego bilo čemu drugome.

Jedina alternativa je pokušaj preuzimanja kontrole nad investicijama. To, na kraju krajeva, nije bio pristup koji je Mitteran bio voljan da uzme u razmatranje.

Nova era francuskog kapitalizma

Mitteranov zaokret je doveo do rekonstrukcije vlade. Ali to nije odmah dovelo do odlaska levice sa vlasti. Ševenmon će zadržati poziciju ministra industrije još godinu dana, a komunisti neće napustiti vladu sve do evropskih izbora krajem 1984. godine, kada je izborni rezultat PCF naglo pao na nivo rezultata FN-a. Njegova vlada, međutim, nikada više neće nastaviti sa reflacionom ekonomskom strategijom.

Od 1983. godine pa nadalje, prioriteti vlade su otelovljavali Miteranovu promenu kursa: umesto rasta i zapošljavanja, naglasak je stavljen na stabilnost cena i fiskalna ograničenja. Zapravo, u ovom periodu, Miteran je postao „opsednut inflacijom“ (da citiramo jednog od njegovih kolega). Nakon skretanja ka *politique de rigueur* (politici rezova), predsednikov ekonomski stav je počeo odražavati zabrinutost poslovnog establišmenta: već u jesen 1983. godine javno je osudio „prekomerne“ optužbe na račun biznisa, govoreći u radio intervjuu kako su visoki porezi uzroci stagniranja investicija i stope zaposlenosti.

Do 1984. godine vlada je počela smanjivati subvencije francuskoj industriji, prisiljavajući nekonkurentna preduzeća da se reorganizuju i smanje troškove. Predvidljivo, rezultat je bio obuhvatni potez oslobađanja viška sa platnog spiska ne bi li francuski proizvođači postali konkurentniji. Posledična bujica otpuštanja je posebno bila štetna za zaposlene u nekada ključnim industrijama: među najteže pogođenima je bio sektor čelika, u kojem je vlada najavila gašenje 25.000 radnih mesta; brodogradnja, čiji kapacitet je smanjen za 30%, izgubila je 6.000 radnih mesta; i rudarstvo je pretrpelo smanjenje državne pomoći za više od četvrtinu tokom petogodišnjeg perioda, što je dovelo do gubitka 20.000 radnih mesta.

Narednih godina, vlada je nadgledala veliko restrukturiranje francuskog kapitalizma: ukidajući subvencije preduzećima koja su se borila za opstanak, puštajući da veliki deo industrije bankrotira i demontirajući ključne institucije posleratnog *dirizističkog* modela.

Pod Miteranovim nadzorom, socijalisti će nadgledati labavljenje regulacija o zapošljavanju, što će dovesti do poplave otpuštanja i stalnog rasta atipičnih oblika zapošljavanja. U međuvremenu, kontrola kapitala i restrikcije finansijskih aktivnosti su redukovane, jer je vlada sprovodila politiku snažnog franka (*franc fort*).

Tokom naredne 2 decenije, francuska vlada, kako leva tako i desna, nadgledaće privatizaciju skoro svih, nekada velikih, državnih javnih sistema. Do kraja 1990-ih, u suštini će sve nacionalizacije koje je Miteran preduzeo tokom prve 2 godine svoje vlasti biti poništene: bankarstvo, telekomunikacije, električno snabdevanje i transport biće barem delimično privatizovani.

Posledica ovoga bila je ta da je zaokret ka merama štednje, koje su njeni zagovornici prvobitno predstavljali samo kao „pauzu“ u vladinom reformističkom projektu – kao „privremeno stavljanje u zgradu“, da citiramo jednog od zvaničnika – zapravo postale trajno stanje.

Radnički otpor politici rezova je u značajnom obimu bio neefikasan. U najvećoj meri, francuski sindikati nisu bili u stanju da odbrane postojeći nivo zaposlenosti ili radne standarde od narastajuće plime mera štednji. Jedan od retkih slučajeva trajnije industrijske borbenosti odigravao se u fabrici automobila Pežo-Talbo (Peugeot-Talbot) u Poasiju (Poissy). Reč je o najvećoj fabrici u oblasti Pariza, u kojoj je radilo 13.000 radnika u kojoj je uprava 1982. godine najavila redukciju radne snage u iznosu od skoro trećine svih zaposlenih u fabrici.

Radnici, među njima mnogi imigranti, dugo su se žalili zbog loših uslova, zbog represije rukovodstva nad sindikalnim organizovanjem i zbog sveprisutne diskriminacije. U decembru, kada je ministar rada najavio podršku revidiranoj verziji predloženih otpuštanja, pokrenuli su štrajk koji se pokazao prilično militantnim. A opet, radnici su na kraju poklekli i u Poasiju – poraženi zbog nepopustljivosti vlade i kompanije, ali i zbog konzervativizma sindikata.

Poasi je pokazatelj uticaja politike štednje na francuski radnički pokret. Miteranov zaokret ka politici rezova imao je negativan uticaj na dalje opadanje sindikalnog organizovanja i dodatno narušio industrijsku borbenost, što je dovelo do pada sindikalizacije i stope štrajkova sve do kraja 1980-ih. Ovi trendovi će posebno imati štetne posledice za CGT, čije je članstvo od 2 miliona početkom 1980-ih palo na 600.000 samo deceniju kasnije.

Pa ipak, vladin revidirani ekonomski program, prema mišljenju same vlade, u mnogo čemu je bio uspešan.

Inflacija, koja je dostigla 12,6% 1982. pala je na 7,1% 1984. godine i potom na 6% 1985. Francuski deficit tekućeg računa je pao sa 2,2% BDP-a 1982. na 0,2% 1984. godine; do 1985. Francuska je beležila višak na tekućem računu. I sada kada je bio u stanju da smanji platni spisak i redukuje kapacitet, francuski biznis je postepeno povratio profitabilnost: do 1985. godine, na primer, šest najvećih industrijskih konglomerata koji su bili nacionalizovani tokom 1981/82. postali su profitabilni.

Cena ovog uspeha bila je ogromna. Neto zarade su zapravo pale za 2,5% 1984. godine. Nezaposlenost je nakon Mitteranovog zaokreta bila u stalnom porastu, dostižući 9,7% 1984. i prelazeći 10% naredne godine. Nezaposlenost neće dugoročnije početi da opada sve do kasnih 1990-ih. A „udeo zarada“ (udeo BDP-a koji se dodaje zaposlenima u obliku zarade) će neprestano padati, nakon što je bio najviši 1982. godine.

U međuvremenu, socijalni izdaci su samo nastavili da rastu. Zapravo, do kraja decenije, povećana nezaposlenost će voditi stalnom porastu troškova socijalne zaštite: do sredine 1990-ih, finansiranje socijalne sigurnosti je proždralo do 30% BDP-a. U tom kontekstu, francuska vlada će u više navrata teret troškova koji su bili rezultat visoke nezaposlenosti koristiti kao opravdanje pokušaja da se smanjenji socijalna zaštita.

Istovremeno, pristup administracije drugim političkim poljima je sve više postajao konzervativan. Ovaj pomak se posebno primećivao u spoljnoj politici, kada je Mitteran postao blizak saveznik Regana i Tačero; u polju obrazovanja, kada je nakon 1983. godine odustao od obećanja da će stvoriti sekularni javni školski sistem suočavajući se sa desničarskom opozicijom; u sistemu krivičnog pravosuđa i policije je njegovu prvobitnu odluku da se ukine smrtna kazna pratilo skretanje ka sve rigoroznijim politikama reda i zakona.

Pored toga, predsednik će, zajedno sa svojim bivšim ministrom finansija Žak Delorom (koji je imenovan za šefa Evropske komisije na početku 1985. godine), postati ključni arhitekta Evrozone i Evropske unije, predvođeci, na primer, pregovore o Mastroitskom ugovoru 1992. koji je nametnuo

stroge budžetske zahteve budućim članicama Evrozone (uključujući ograničenja na godišnji deficit 3% od BDP-a i ukupni fiskalni deficit na 60% BDP-a). Zapravo, francuska vlada pod Miteranovim rukovodstvom je bila ta koja je najviše insistirala na stvaranju nezavisne Evropske centralne banke, posvećene monetarnim ograničenjima i stabilnosti cena.

Miteran je, dakle, imao ključnu ulogu u etabliranju neoliberalne Evrope.

S obzirom na to da se njegova vlada borila da prevaziđe ograničenja koja nisu bitno različita od onih sa kojima se suočava Aleksis Cipras, ironično je to što su Miteranovi Socijalisti stvorili institucionalne spone koje su završile stezanjem omče mera štednje oko vrata Grčke.

Ako želimo objasniti ove preokrete, ne možemo ukazivati na uticaj izbornih premissljanja ili na slične neposredne političke faktore. U stvari, Miteranov pomak ka *politique de rigueur* (politici rezova) je proizveo oštar pad stope popularnosti vlade: u leto 1982. godine javna podrška Miteranu dostizala je visokih 74%. Godinu dana kasnije pala je ispod 50%, dok je 70% francuske javnosti smatralo da je vlada „ozbiljno oslabljena“ zbog politike štednje. Do 1984. godine Miteranov rejting je iznosio 32%, najniži procenat u periodu njegovog predsednikovanja.

U međuvremenu, levica je posrtala iz izbornog poraza u izborni poraz, trpeći veliki gubitak na lokalnim izborima 1983. i na evropskim izborima sledeće godine, pre nego što je izgubila parlamentarnu većinu 1986. (na izborima na kojima je slogan leveice bio „Upomoć! Desnica se vraća!“).

Poraz je rezultirao dvogodišnjom „kohabitacijom“ vlade, tokom kojih je Miteran bio prisiljen da radi sa desničarskim kabinetom na čelu sa premijerom Žak Širakom. Levica je povratila parlamentarnu većinu 1988. godine, a Miteran je ponovo izabran za predsednika. Ali njegova levica nikada neće povratiti onaj zalet koji ju je karakterisao prve 2 godine vlasti.

U jednom smislu, međutim, Miteranova strategija je bila politički efikasna: jer ako je Socijalistička partija i izgubila podršku birača nakon Miteranovog zaokreta ka politici rezova, Komunistička partija je još više pretrpela. Komunisti su tokom 1980-ih sve više gubili u kompeticiji sa socijalistima – a njihova sudbina se nije promenila ni nakon odlaska iz vlade i repozicioniranja kao levičarskih kritičara vlade.

Do 1986. godine rezultat PCF na izborima bio je znatno manji od onog koji je imala kasnih 1970-ih. Nastavio je da pada narednih godina. Komunistički kandidat za predsedničke izbore 1995. godine je dobio manje od 9% glasova, a rezultat je nastavio silaznom putanjom i naredne dve izborne godine.

Retrospektivno gledano, PCF se nikad nije oporavila od Miteranovog debakla. Birači nikad nisu poverovali u ideju da su komunisti zaista bili posvećeni jedinstvu levice. A pošto su komunisti ušli u vladu, nespremnost partije da previše javno kritikuje Miterana (zbog straha od rascepa u vladi) pokazala se samoporažavajućom. Čak i kad je Miteran odustao od svog reformskog programa u korist politike štednje, komunistički ministri su odbili da podnesu ostavke. To je još više otežalo mogućnost da birači poveruju u iskrenost njihovih napada na socijaliste nakon 1984. godine.

Posledica svega ovoga je da je, do 1990-ih, sve više neoliberalna PS zamenila PCF kao dominantnu silu francuske levice. U tom smislu, barem, Miteran je postigao željeni cilj.

Putevi kojima se nije išlo

Na vrhuncu neizvesnosti ekonomske politike njegove vlade na početku 1980-ih, Miteran se navodno žalio jednom od svojih pomoćnika: „U ekonomiji postoje dva rešenja. Ili si lenjinista ili nećeš ništa promeniti“.

Miteran naravno nije bio lenjinista, bez obzira što su ga tako desničarske novine nazivale. On je na kraju čak srušio i nadu da će njegova vlada preduzeti i najumereniji reformistički program – a kamoli neku vrstu parlamentarnog puta u socijalizam koji je nekoć obećao.

Uprkos proklamovanim revolucionarnim namerama i uprkos retorici „Zajedničkog programa“, kao i izbornoj platformi iz 1981. godine, Miteran je uvek ostao figura mejnstrim parlamentarne levice čiji socijalizam nikada nije previše prekoračio granice snažne socijaldemokratije na francuski način. Njegov metod je bio tehnokratski projekat ekonomske rekonstrukcije i socijalne reforme.

Miteran se nikada nije interesovao za mobilizaciju masovne baze koja bi bila podrška zadatom političkom programu; okružio se savetnicima koji su mu predlagali uzdržanost i povlačenje na svakom koraku. I stalno je nastojao da izbegne pogoršanje socijalnih i političkih tenzija.

To je šteta, jer samo putem onih mera i mobilizacija koje bi neminovno izazvale intenzifikaciju sukoba sa elitama predsednik se mogao nadati da će spasiti svoj ekonomski program. Ograničenja sa kojima su se suočavali francuski političari ranih 1980-ih godina bila su prevelika za bilo kakav kompromis sa kapitalom kojim bi se mogla izbeći deflacija; ova ograničenja bila su ukorenjena u monetarnim restrikcijama koje su proizilazile iz institucionalnih obaveza Francuske prema EMS i usled uticaja deflacionih politika SAD i Nemačke.

Ali još važnije, ona su proizilazila iz strukturnih nedostataka francuskog kapitalizma: hronično niskih investicionih i profitnih stopa; nedostatka konkurentnosti na izvoznim tržištima; nesposobnosti državnih planera da kompenzuju stagnaciju rasta produktivnosti; strategija istraživanja i razvoja koje su bile ispod standarda, i slično.

U okolnostima ranih 1980-ih, izbegavanje politike štednje bi zahtevalo spremnost za preduzimanje drastičnih mera: primera radi, nametanje strožije kontrole kapitala ne bi li se ograničili špekulativni pritisci na franak; posvećenost rigoroznijim ograničenjima rasta zarada i cena; dalje povećanje poreza kako bi se pokrio rastući fiskalni deficit; i razvoj efektivnijeg i demokratičnijeg režima planiranja.

Stupanje na ovaj put bi sigurno dovelo do eskalacije sukoba sa kapitalom, bez ikakve garancije povoljnog ishoda. To bi verovatno rezultiralo konačnim izlaskom Francuske iz EMS. Raskid sa kapitalizmom bi izolovao Francusku i primorao je da nastavi put u socijalizam u uslovima ekonomske autarhije. To bi jedino bilo moguće putem mobilizacije pristalica vlade

iz radničke klase, što bi generisalo dalje napade iz sfere biznisa, čime bi vlada verovatno izgubila podršku širokog kruga srednje klase.

Da bi se ovakva strategija izvela bila je potrebna drugačija vlada, sa drugačijim pristupom – u stvari, s obzirom na kolebanja Komunističke partije u njihovom stavu prema Miteranu, to bi zahtevalo drugačiju levicu, spremnu da prenese viziju socijalističke transformacije i teškoće sa kojima će se radnice i radnici suočiti na putu ka socijalizmu.

S druge strane, pokušaj mobilizovanja podrške radničke klase za održivu ofanzivu protiv prerogativa kapitala bio je jedini put koji je nudio izlaz iz dugih decenija neoliberalizacije koje će uslediti. Takva strategija bi mogla doživeti i neuspeh – ali bi isto tako i sadržala potencijalno seme prave demokratizacije društvenog i ekonomskog života. U tom smislu, mogla je otvoriti mogućnost za ogromnu podršku levici i u vreme Miteranovih izbora mogla je biti pretvorena u istinski socijalistički eksperiment.

Miteran nije išao tim putem i za to nije dovoljno samo kriviti njegove političke slabosti. Nije dovoljno reći da je Miteran bio oportunistički socijaldemokrata koji se plašio konfrontacije sa biznisom. Umesto toga, trebamo učiti iz nesposobnosti njegove vlade da prevaziđe strukturna ograničenja sa kojima se suočavala uspinjući se na vlast.

Na kraju krajeva, ta ograničenja odražavaju dileme sa kojim se svaka radikalna vlada koja dođe na vlast mora suočiti.

S engleskog prevela Maja Solar

REVOLTIRANA KINA

Retki na Zapadu su svesni drame koja se odvija u današnjem „centru globalnih radničkih nemira“. Kineski naučnik otkriva tamošnje burne radničke politike i lekcije koje one nose za levicu.

Kineska radnička klasa igra ulogu boga Janusa u političkoj uobrazilji neoliberalizma. S jedne strane, viđena je kao kompetitivni pobednik kapitalističke globalizacije, osvajačka sila čiji uspon označava propast za radničku klasu bogatih delova sveta. Kakva nada preostaje za borbe radništva Detroita ili Rena kada sečuanski migrant sretno pristaje da radi i za delić njihove zarade?

U isto vreme, kineski radnici i radnice predstavljeni su kao bedne žrtve globalizacije, nečista savest potrošača iz Prvog sveta. Pasivni i eksploatisani trudbenici, oni stoički podnose patnju zarad naših *iPhone*-a i peškira. I samo ih mi možemo spasiti, apsorbovanjem bujice njihovog izvoza, ili dobronamernim vođenjem kampanja da ih „naše“ multinacionalne kompanije humanije tretiraju.

Za neke delove levice iz bogatog sveta, poruka tih suprotstavljenih narativa je da je ovde, u našim društvima, radnički otpor poslat na smetlište istorije. Taj otpor je, pre svega, perverzan i dekadentan. Šta razmaženim severnjačkim radnicima i radnicama, s njihovim „*First World*“ problemima, daje pravo da postavljaju materijalne zahteve sistemu koji im već nudi izobilje, izobilje koje proizvode zemaljski bednici? U svakom slučaju, otpor tako silnoj i kompetitivnoj pretnji najverovatnije je uzaludan.

Predstavljajući kineske radnike i radnice kao Druge – kao ponizne subalterne ili konkurentne suparnike – ova reprezentacija potpuno pogrešno oslikava realnost današnjeg radništva u Kini. Kineski radnici i radnice su daleko od uloge proslavljenih pobednika i suočavaju se sa istim brutalnim pritiscima kao radništvo na Zapadu, često nametnutim od strane istih kapitalista. Što je još važnije, ono što ih razlikuje od nas nije njihov stoicizam.

Danas se kineska radnička klasa bori. Nakon više od 30 godina od otpočinjanja projekta tržišne reforme Komunističke partije, Kina je neporecivo centar globalnih radničkih nemira. Iako ne postoje zvanične statistike, sigurno je da se godišnje dogode hiljade, ako ne i desetine hiljada štrajkova. Sve su to „divlji“ štrajkovi – u Kini legalan štrajk ne postoji. To znači da se, u toku prosečnog dana, događa i po nekoliko desetina štrajkova.

Što je još bitnije, *radnici pobeđuju*. Mnogi štrajkovi izbore velika povećanja plata, daleko iznad onih koja su zakonom zagarantovana. Radnički otpor predstavlja ozbiljan problem za kinesku državu i kapital i, kao u SAD 1930-ih godina, vlada je primorana da donese mnoštvo novih radnih zakona. U gradovima širom zemlje, minimalne plate se povećavaju

za dvocifrene iznose i mnogi radnici i radnice po prvi put imaju plaćeno socijalno osiguranje.

Učestalost radničkih nemira raste već 2 decenije, i samo poslednje 2 godine su donele kvalitativni napredak u karakteru radničkih borbi.

Međutim, ako u iskustvima kineskog radništva postoje pouke za levicu na globalnom Severu, njihovo izvlačenje zahteva preispitivanje jedinstvenih uslova sa kojima se to radništvo suočava – uslova koji su danas razlozi i za veliki optimizam i za pesimizam.

Tokom prethodne 2 decenije pobuna radništva, izrodio se relativno koherentan spisak taktika radničkog otpora. Kada se nezadovoljstvo javi, prvi korak radnika i radnica često je direktno obraćanje menadžerima. Ti zahtevi su skoro uvek ignorisani, posebno ako imaju veze s platama.

Pribegavanje štrajkovima, s druge strane, ima uspeha. Međutim, nikada nisu organizovani od strane zvaničnih kineskih sindikata, koji su formalno podređeni Komunističkoj partiji i uglavnom pod kontrolom uprave preduzeća. Svaki štrajk u Kini organizovan je autonomno, često uz direktno suprotstavljanje zvaničnom sindikatu, koji ohrabruje radnike i radnice da se za svoje interese bore putem legalnih kanala.

Pravni sistem, koji obuhvata medijaciju na radnom mestu, arbitražu i sudske slučajeve, pokušava da individualizuje sukob. Ovo, u kombinaciji

sa dosluhom između države i kapitala, znači da takav sistem najčešće ne može odgovoriti na žalbe radnika i radnica. U velikoj meri je dizajniran tako da sprečava štrajkove.

Do 2010. godine, najčešći razlog za radničke štrajkove bio je neisplaćivanje zarada. Zahtev je u ovakvim situacijama vrlo jasan: isplatite nam zarade koje nam pripadaju. Zahtevi za poboljšanjima uslova rada koji idu dalje od postojećih zakona bili su retki. Činjenica da su kršenja zakona bila, i ostala, uobičajena, obezbedila je plodno tlo za defanzivne borbe.

Štrajkovi uglavnom počinju tako što radnici i radnice ostave alatke i ostanu unutar fabrike, ili barem u krugu fabrike. Iznenadjuće je da su u Kini štrajkbreheri retki, pa zato štrajkovi ne primenjuju često metode piketinga.¹

Kada se suoče s tvrdoglavim menadžerima, radnici i radnice ponekad radikalizuju protest pa izađu na ulice. Ova taktika usmerena je prema vladi: remećenje javnog reda odmah privlači pažnju države. Ponekad radnice i radnici odlaze da protestuju ispred kancelarija lokalne državne uprave, ili jednostavno blokiraju puteve. Takve taktike su rizične jer vlada ponekad podrži štrajkače, a jednako često upotrebi silu. Čak i ako se postigne kom-

1 Nije na prvi pogled jasno zašto su poslodavci samo u retkim slučajevima pokušali da koriste rad štrajkbrehera. Jedno moguće objašnjenje je da vlada ne bi podržala takav potez, jer bi mogao intenzivirati tenzije i dovesti do nasilja ili širih društvenih nemira. Još jedan faktor je prosto to da štrajkovi retko traju duže od jednog ili dva dana, pošto štrajkači nemaju institucionalnu pomoć sindikata i često su izloženi jakim pritiscima države. Rezultat toga je možda postojanje manje potrebe poslodavaca za štrajkbreherima.

promis, javne demonstracije često rezultiraju privođenjem, prebijanjem i zatvaranjem organizatora/ki.

Još rizičniji, a ipak uobičajen scenario je da radnice i radnici organizuju sabotažu, uništavanje imovine, nered, da ubiju šefa i fizički se sukobe s policijom. Ove taktike se koriste uglavnom kao odgovori na masovna otpuštanja ili na stečajevе. Nekoliko posebno intenzivnih konfrontacija desilo se krajem 2008. i početkom 2009. godine, kao reakcije na masovna otpuštanja u slobodnim ekonomskim zonama čiji je uzrok bila ekonomska kriza na Zapadu. Kako će kasnije biti objašnjeno, moguće je da radništvo razvija antagonističku svest prema policiji.

Suštinska potpora svim taktikama protestovanja sa ovog „spiska formi radničkog otpora“ dolazi od jedne manje spektakularne stavke na njemu: migranti sve manje pristaju na loše poslove u slobodnim ekonomskim zonama jugoistoka koje su ranije oberučke prihvatili.

Kada se 2004. godine prvi put javio manjak radne snage, u zemlji koja i dalje ima preko 700 miliona stanovnika u ruralnim područjima, većina je pretpostavila da je u pitanju prolazna slučajnost. Posle 8 godina, jasno je da se događa strukturalni pomak. Ekonomisti su se upustili u intenzivnu debatu o uzrocima manjka radne snage, debatu koju u ovom tekstu neću rekapitulirati. Dovoljno je reći da veliki broj proizvođača u priobalnim pokrajinama kao što su Guangdong, Džedang i Đangcu nije bio u stanju da privuče i zadrži radnike i radnice.

Bez obzira koji su specifični razlozi u pitanju, glavna poenta je to da je manjak radne snage doveo do povećanja zarada i ojačao snagu radništva na tržištu, što je prednost koju su radnice i radnici iskoristili.

Preokret se dogodio u leto 2010. godine, i bio je označen vrlo bitnim talasom štrajkova koji je počeo u Hondinoj fabrici za proizvodnju prenosnih mehanizama u Nanhaju.

Od tada postoji promena u karakteru radničkog otpora koju su primetili mnogi analitičari/ke. Pre svega, radnički zahtevi postali su *ofanzivni*. Radnici i radnice počeli su da zahtevaju plate daleko veće od onih koje su im zakonski zagarantovane, a u mnogim štrajkovima izneli su i zahteve da sami biraju svoje sindikalne predstavnike/ce. Nisu tražili nezavisne sindikate van nadležnosti Kineske Federacije Sindikata (*All-China Federation of Trade Unions*, ACFTU) jer je izvesno da bi to izazvalo nasilnu državnu represiju. Međutim, zahtev za biranjem predstavnika predstavlja klicu političkih zahteva, čak i ako je ispostavljen samo na nivou preduzeća.

Štrajk je počeo u Nanhaju, gde su radnici i radnice nedeljama gundali zbog niskih plata i diskutovali o mogućnosti obustave rada. Nisu ni slutili da će 17. maja 2010. godine jedan jedini radnik – koga su nakon toga mnogi izveštaji oslovljavali po pseudonimu Tan Džiking (Tan Zhiqing) – samoinicijativno proglasiti štrajk prostim pritiskom na dugme za hitne situacije, zaustavljajući tako obe fabričke proizvodne trake.

Radnice i radnici su izašli iz fabrike. Do popodneva uprava ih je već moli-la da se vrate na posao i otpočnu pregovore. Proizvodnja se tog dana ipak nastavila. Međutim, radnici i radnice su formulisali svoj inicijalni zahtev: povećanje plata u iznosu od 800 renminbija (RMB)² mesečno, što je pove-ćanje od 50% za obične radnike i radnice.

Usledilo je još zahteva: za „reorganizacijom“ zvaničnog sindikata firme, koji radništvu nije pružio praktično nikakvu podršku u borbi, kao i za vraćanjem dvoje otpuštenih radnika na posao. Tokom pregovora radnici i radnice su ponovo napustili fabriku, i u roku od nedelju dana je, zbog nedostatka delova, obustavljena proizvodnja u svim Hondinim fabrikama za montažu u Kini.

U međuvremenu, vesti o štrajku u Nanhaju podstakle su nemire među in-dustrijskim radništvom širom zemlje. Naslovnice kineskih novina pričale su priču: „Talasi sve veći, štrajk izbio i u Honda Lock fabrici“; „70000 uče-snika u talasu štrajkova u Dalianu, pogođeno 73 preduzeća, štrajk okončan povećanjem plata od 34,5%“; „Štrajkovi zbog plata u Hondi su šok za mo-del jeftine proizvodnje“. Glavni zahtev svakog od štrajkova bio je značajno povećanje plata, ali u mnogim štrajkovima mogli su se čuti i zahtevi za reorganizaciju sindikata, što predstavlja politički pomak od velike važnosti.

Jedan štrajk posebno se isticao svojom militantnošću i organizovanošću. Tokom vikenda, 19. i 20. juna, grupa od oko 200 zaposlenih u japanskoj

2 Kineska valuta (prim.prev.)

fabrici Denso, koja proizvodi delove za Tojotu, sastala se u tajnosti da bi diskutovala o taktikama štrajka. Na sastanku su se odlučili za strategiju „trostrukog ne“: tri dana neće raditi, neće iznositi zahteve i neće slati predstavnike/ce na pregovore.

Znali su da će, ako poremete lanac snabdevanja, u roku od par dana, obližnje Tojotino postrojenje za montažu biti prinuđeno da obustavi rad. Obavezujući se na trodnevni štrajk bez ispostavljanja zahteva, očekivali su da će proizvodni lanci i Densa i Tojote pretrpeti gubitke u montaži.

Njihov plan je uspeo. U ponedeljak ujutro, započeli su štrajk izlaskom sa radnih mesta i sprečavanjem kamiona da napuste fabrički krug. Do popodneva istog dana, još 6 drugih fabrika u istoj industrijskoj zoni obustavilo je rad, a sledećeg dana je nedostatak delova prinudio i Tojotin pogon za montažu na obustavu.

Trećeg dana, kao što su i planirali, radnici i radnice izglasali su 27 predstavnika/ca i stupili u pregovore sa glavnim zahtevom – povećanje plata u iznosu od 800 renminbija. Nakon 3 dana pregovora, uz prisustvo generalnog direktora Densa, koji je morao da doputuje iz Japana, objavljeno je da će radnici i radnice dobiti traženu povišicu od 800 RMB.

Dok je leto 2010. bilo obeleženo radikalnim, ali relativno mirnim otporom kapitalu, leto 2011. godine donelo je dve masovne pobune protiv države.

Tokom iste nedelje u junu 2011. godine ogromni radnički nemiri protresli su dve prigradske industrijske oblasti, Čaodžou i Guangđžou, i u obe su

doveli do masovnog i ciljanog uništavanja imovine. U naselju Gusjang, u Čaodžaou, sečuanski radnik koji je zahtevao zaostale zarade brutalno je napadnut od strane razbojnika naoružanih noževima i svog bivšeg šefa. Kao odgovor na to, hiljade migranata/kinja, koje su poslodavci u dosluhu sa državnim zvaničnicima godinama diskriminirali i eksploatirali, organizovali su demonstracije ispred institucija lokalne uprave.

Protest je navodno pokrenulo slabo organizovano sečuansko „zavičajno udruženje“, jedna od organizacija nalik mafiji koje su procvetale u okruženju gde se otvoreno udruživanje ne toleriše. Nakon što su opkolili zgrade lokalne uprave, migranti su usmerili svoj bes prema lokalnom stanovništvu za koje su osećali da ih diskriminiše. Pošto su spalili na desetine automobila i opljačkali radnje, naoružana policija morala je da zaustavi nered i da rastera lokalne stanovnike/ce koji su se organizovali u osvetničke grupe.

Samo nedelju dana kasnije, još spektakularnija pobuna dogodila se u Zengčengu, na periferiji Guangdžoa. Trudnici sečuanskog porekla koja je prodavala robu na trotoaru prišla je policija i nasilno ju oborila na zemlju. Među fabričkim radnicima u okolnim oblastima odmah su počele kružiti glasine o tome da je žena imala spontani pobačaj zbog napada; da li je ovo bilo tačno ili ne uskoro je postalo nebitno.

Razjareni još jednim slučajem policijske agresije, ogorčeni radnici i radnice pobunili su se širom Zengčenga i tokom nekoliko dana trajanja nemira su spalili policijsku stanicu, sukobili se sa žandarmerijom i blokirali regionalni autoput. Sečuanski migranti iz celog Guangdžoua pohrlili su u Zengčeng da se pridruže protestima. Narodna oslobodilačka vojska, na

kraju poslata da uguši pobunu, otvorila je vatru na pobunjenike. Uprkos poricanju kineske vlade, postoje indicije da je veliki broj ljudi ubijen.

Za samo nekoliko godina, radnički otpor je iz defanzivnosti prešao u ofanzivnost. Naizgled mali incidenti inicirali su masovne ustanke, što ukazuje na opšti bes. A stalni manjak radne snage u priobalnim oblastima ukazuje na dublje strukturalne pomake koji su promenili dinamiku radničke politike.

Sve ovo predstavlja ozbiljan izazov za izvozno orijentisan model razvoja i srozavanje plata koji su karakteristični za jugoistočna priobalna područja Kine već više od dve decenije. Na kraju talasa štrajkova 2010. godine, kineski mediji su objavljivali da se era jeftine radne snage završila.

Iako su ovakvi materijalni dobici povod za optimizam, duboko ukorenjena depolitizacija znači da radnici i radnice ne mogu imati posebnu satisfakciju od ovih pobeda. Svaki pokušaj radništva da artikulise jasnu politiku momentalno je i efikasno osujećen od strane desnice i njenih državnih saveznika prizivanjem aveti Gospodara bezakonja: da li zaista želite da se vratite u haos Kulturne revolucije?

Ako na Zapadu „nema alternative“, dve zvanične alternative u Kini su neometana i efikasna kapitalistička tehnokratija (singapurska fantazija) ili neobuzdano, divlje i duboko iracionalno političko nasilje. Posledica toga

je bojažljivo pokoravanje radništva segregaciji ekonomskih i političkih borbi nametnutoj od strane države, i predstavljanje zahteva kao ekonomskih, legalnih i u skladu sa zatupljujućom ideologijom „harmonije“. Drugačije postupanje izazvalo bi strogu državnu represiju.

Radnici i radnice možda mogu izboriti povećanje plata u jednoj fabrici, ili socijalno osiguranje u drugoj. Međutim, ovako raspršene, efemerne i desubjektivizovane pobune nisu uspele da iskristališu bilo kakav trajniji oblik antihegemonijskog organizovanja koji bi bio u stanju da postavlja uslove državi ili kapitalu na nivou cele klase.

Rezultat toga je da se imidž države kao „blagonaklonog Levijatana“ potkrepljuje svaki put kada ona interveniše u ime radništva, bilo podržavajući neposredne zahteve tokom štrajkova, bilo donoseći zakone koji poboljšavaju materijalni položaj radne snage. Država ne vuče ove poteze zato što ih radnici i radnice zahtevaju, već zato što brine o „slabim i ugroženim grupama“, kako se na radništvo referira u zvaničnom rečniku.

Država uspeva da održi privid „slabosti“ radništva jedino putem ideološkog razdvajanja uzroka i posledice na simboličkom nivou. Kada se uzme u obzir relativna uspešnost ove strategije, radnička klasa i jeste politična, ali je otuđena od sopstvene političke aktivnosti.

Nemoguće je razumeti kako se ovakva situacija održava bez shvatanja društvene i političke pozicije današnje radničke klase. Današnji kineski radnik daleki je odjek herojskih hipermaskulinih proletera sa propagandnih postera Kulturne revolucije. Suprotno tvrdnjama države, radnici i

radnice u javnom sektoru nikada nisu bili „gospodari preduzeća“. Ali bilo im je garantovano doživotno zaposlenje, i njihova radna jedinica snosila je troškove društvene reprodukcije, obezbeđujući im smeštaj, obrazovanje, zdravstvenu negu, penzije, pa čak i usluge venčanja i sahrana.

Tokom 1990-ih godina, kineska vlada otpočela je opsežan poduhvat privatizacije, rezova, ili ukidanja subvencija mnogim javnim preduzećima, što je dovelo do velikih društvenih i ekonomskih pomeranja u „Pojasu rde“³ na severoistoku Kine. Iako su materijalni uslovi rada u preostalim javnim preduzećima i dalje relativno kvalitetniji, danas se ovim firmama sve više upravlja u skladu sa logikom maksimizacije profita.

U ovom trenutku je mnogo značajnija nova radnička klasa, sastavljena od migranata iz ruralnih područja koji su pohrlili u gradove „Sunčevog pojasa“⁴ na jugoistoku. Tranzicija ka kapitalizmu, koja je počela 1978. godine, u početku je koristila farmerima, jer je tržište nudilo više cene za poljoprivredne proizvode nego država. Međutim, do kraja 1980-ih godina, ta korist je zbrisana neobuzdanom inflacijom, a ruralno stanovništvo počelo je tražiti nove izvore zarade. Kada je Kina otvorila vrata izvozno orijentisanoj proizvodnji u jugoistočnim priobalnim oblastima, ovi farmeri transformisani su u radnike/ce migrante.

3 *Rust Belt*, termin kojim se tradicionalno označava region na severoistoku SAD, i koji se odnosi na ekonomsko propadanje i osipanje populacije kao posledice deindustrijalizacije. (prim.prev.)

4 *Sun Belt*, naziv za područje sa blagom klimom koje se prostire od juga do jugozapada SAD, za koje je u poslednjih 60 godina karakterističan veliki priliv imigranata iz Meksika i drugih zemalja Južne Amerike. (prim.prev.)

Istovremeno, država je otkrila da su mnoge institucije nasleđene iz perioda komandne ekonomije korisne za unapređenje privatne akumulacije kapitala. Glavna među njima bila je *hukou*, ili sistem registracije domaćinstava, koji je vezivao socijalne beneficije pojedinca/ke za određeno mesto. *Hukou* je kompleksan i sve više decentralizovan instrument administracije, ali ključna stvar u vezi sa ovim sistemom je to što institucionalizuje prostorno i društveno razdvajanje produktivnih i reproduktivnih aktivnosti migranata i migrantkinja – preseca vezu između njihovog rada i privatnog i porodičnog života.

Ova separacija oblikovala je svaki aspekt migrantskih radničkih borbi. Mladi migranti i migrantkinje dolaze u gradove da bi radili u fabrikama, restoranima, u građevinarstvu, da bi se upustili u sitni kriminal, prodavali brzu hranu ili zaradili za život kao seksualni radnici i radnice. Međutim, država nikada nije nagovestila da su migranti formalno jednaki sa gradskim stanovništvom ili da su dobrodošli na duge staze.

Migranti i migrantkinje nemaju pristup javnim službama kakav ima gradsko stanovništvo, uključujući zdravstvenu zaštitu, stanovanje i obrazovanje. Potrebna im je zvanična dozvola da bi boravili u gradu, i tokom 1990-ih i ranih 2000-ih godina bilo je mnogo slučajeva privođenja, prebijanja i „deportovanja“ migranata i migrantkinja zbog neposедovanja dokumenata. Za celu jednu generaciju, primarni cilj migrantskih radnika i radnica bio je da zarade što više mogu pre nego što se u svojim dvadesetim vrata u selo da bi stupili u brak i osnovali porodicu.

Postoje i druge formalne mere koje migrantima i migrantkinjama otežavaju život u gradu. Sistem socijalne zaštite organizovan je na opštinskom nivou (uključujući zdravstveno osiguranje, penzije, naknade za nezaposlenost, porodiljsko odsustvo i osiguranje za povrede na radu). To znači da oni malobrojni migranti i migrankinje koji imaju sreću da im poslodavac uplaćuje doprinose plaćaju sistemu od koga nemaju nikakve koristi. Ako penzije nisu prenosive, što bi se migranti/kinje borili za njihovo povećanje? Zato su radnički zahtevi, sasvim racionalno, fokusirani na najneposrednija pitanja zarada.

Zato, na subjektivnom nivou, migranti i migrantkinje ne nazivaju sebe „radnicima i radnicama“, niti doživljavaju sebe kao deo „radničke klase“. Oni su *mingong*, tj. seljaci-radnici, i nemaju profesije ni karijere, već „prodaju rad“ (*dagong*). Ovaj privremeni karakter odnosa prema radu možda je standard u neoliberalizmu, ali su zato stope obrta kapitala mnogih kineskih kompanija zapanjujući, i ponekad premašuju 100% godišnje.

Za dinamiku radničkog otpora implikacije svega ovoga su neizmerne. Na primer, zabeleženo je vrlo malo borbi koje su se ticale dužine radnog vremena. Zašto bi radnice i radnici želeli da provedu više vremena u gradu koji ih odbacuje? „Ravnoteža između privatnog života i karijere“ fraza je HR⁵ diskursa koja ne znači ništa osamnaestogodišnjoj migrantskoj radnici koja fizikališe u fabrici u predgrađu Šangaja. U gradu, migranti i migrantkinje žive da bi radili, ne u smislu samoaktualizacije već u vrlo

5 *Human Resources* – ljudski resursi (prim.prev.)

bukvalnom smislu. Ako radnik smatra da zarađuje novac samo da bi ga na kraju doneo kući, malo je razloga (i prilika) da zahteva više vremena „za slobodne aktivnosti“ u gradu.

Još jedan primer: svake godine, baš pred kinesku Novu godinu, broj štrajkova u građevinskom sektoru naglo skoči. Zašto? Ovaj praznik je jedino doba godine kada se većina migranata vraća u svoje gradove porekla, i često je jedini period kada mogu da vide članove porodice, supružnike i decu. Građevinski radnici su najčešće isplaćeni tek po završetku projekta, međutim, neisplaćivanje zarada postalo je endemsko nakon deregulacije ove industrije 1980-ih godina. Pomisao da će se vratiti kući praznih džepova, iako im je jedini razlog za odlazak bio obećanje neznatno većih nadnica, radnicima je neprihvatljiva. Zato – štrajkovi.

Drugim rečima, migrantski radnici i radnice nisu pokušali da povežu borbe u proizvodnji sa borbama vezanim za druge aspekte njihovih života ili sa širim društvenim pitanjima. Oni su odsečeni od lokalnih zajednica i nemaju pravo da govore kao građani i građanke. Zahtevi za povećanjem plata nisu se proširili na zahteve za više slobodnog vremena, za kvalitetnijom socijalnom zaštitom ili za političkim pravima.

U međuvremenu, kapital se oslanja na nekoliko isprobanih metoda za povećanje profitabilnosti.

Najveći pomak u fabrikama u proteklih nekoliko godina ima turobno poznat prizvuk radništvu u Sjedinjenim Državama, Evropi i Japanu: eksplozivni rast različitih oblika prekarnog rada, uključujući rad na određeno vreme, studentsko volontiranje, i pre svega, rad posredovan agencijama za zapošljavanje.

Radna snaga iz ove poslednje kategorije sklapa radne ugovore direktno sa agencijama za zapošljavanje – među kojima su mnoge u vlasništvu lokalnih biroa za zapošljavanje – a zatim se radnici i radnice „šalju“ na mesta gde će obavljati rad. Očigledan efekat ovoga je zamagljivanje uslova zaposlenja i povećanje fleksibilnosti za kapital. Radništvo zaposleno preko agencija danas sačinjava ogroman procenat radne snage (često preko 50% u jednoj firmi), u neverovatno raznovrsnom spektru proizvodnih grana, koji uključuje industrijsku proizvodnju, energetski sektor, saobraćaj, bankarstvo, zdravstvo, sanitarne institucije i uslužni sektor. Ovaj trend se javlja i u različitim formama preduzeća: privatnim preduzećima u domaćem i stranom vlasništvu, zajedničkim poduhvatima i državnim preduzećima.

Velika vest u skorašnjim godinama bila je premeštanje industrijskog kapitala iz priobalnih područja u centralnu i zapadnu Kinu. Ovaj „prostorni fiks“⁶ sa sobom nosi ogromne društvene i političke posledice i pruža radničkoj klasi novi, potencijalno transformišući, set mogućnosti. Pitanje da li će se te mogućnosti realizovati, naravno, može biti rešeno samo u praksi.

6 *Spatial fix*, termin kojim Dejvid Harvi (David Harvey) objašnjava primoranost kapitala da se proširi na nova geografska područja, zbog sopstvenih unutrašnjih kontradiktornosti i pokušaja izbegavanja ili prevazilaženja krize prekomerne akumulacije (prim.prev.)

Poučan je slučaj *Foxconn*-a, najvećeg kineskog privatnog poslodavca. Foxconn se preselio sa svoje prvobitne lokacije u Tajvanu u priobalni Šenžen pre više od jedne decenije, ali zbog samoubistava radnika/ca početkom 2010. godine i neprestane javne kritike njegovog vrlo militarizovanog i otuđujućeg radnog okruženja, sada je prisiljen da se seli ponovo. Kompanija je trenutno u procesu smanjenja broja zaposlenih u Šenženu, budući da je sagradila ogromna nova postrojenja u unutrašnjosti. Dva najveća među njima nalaze se u prestonicama unutrašnjih pokrajina⁷ Džengčou i Čengdžu.

Nije teško uvideti kakvu privlačnost unutrašnjost ima za takve kompanije. Iako su plate u Šenženu i drugim priobalnim oblastima i dalje prilično niske po globalnim standardima (manje od 200 dolara mesečno), zarade u unutrašnjim pokrajinama kao što su Henan, Hubej i Sečuan često su upola niže od toga. Osim toga, mnogi poslodavci, verovatno ispravno, pretpostavljaju da će im u unutrašnjosti biti dostupno više migrantske radne snage, a slobodnije tržište rada donosi neposredne političke prednosti kapitalu. Ovo je već viđen scenario u kapitalizmu: istoričar rada, Džeferson Kauvi (Jefferson Cowie) identifikovao je slične procese na delu u svojoj sagi o „sedamdesetogodišnjoj potrazi za jeftinom radnom snagom“⁸ – poduhvatu koji je kompaniju za proizvodnju elektronske opreme, RCA,⁹ odveo iz Nju Džerzija do Indijane, zatim do Tenesija, i konačno do Meksika.

7 U pitanju su pokrajine Henan i Sečuan. (prim.prev.)

8 Jefferson Cowe, *Capital Moves: RCA's Seventy-year Quest for Cheap Labor*, 1999.

9 *Radio Corporation of America* (prim.prev.)

Ako je priobalna Kina nudila transnacionalnom kapitalu izuzetno povoljne društvene i političke uslove u protekle dve decenije, stvari će u unutrašnjosti biti drugačije. Antagonizam između rada i kapitala možda je univerzalan, ali se klasni konflikt odvija na terenu specifičnosti.

Šta je to posebno u unutrašnjosti Kine, i zašto bi moglo biti osnova za oprezni optimizam? Dok su migranti u priobalnim područjima nužno prolaznici – i stoga su njihove borbe efemerne – u unutrašnjosti imaju mogućnost uspostavljanja trajne zajednice. U teoriji, ovo znači da se otvara prilika za spajanje borbi u sferama proizvodnje i reprodukcije, što nije bilo moguće dok su one bile prostorno razdvojene.

Razmotrite pitanje *hukou*-a, registracije domaćinstava. Ogromni istočni megalopolisi u koje su migranti hrlili u prošlosti nameću vrlo stroge restrikcije o dobijanju boravišne dozvole. Čak i kvalifikovani radnici i radnice sa fakultetskim diplomama imaju poteškoća da dobiju pekinški *hukou*.

Međutim, manji gradovi u unutrašnjosti postavili su daleko manje uslova za dobijanje boravišne dozvole. Iako jeste spekulativno, vredi promisliti kako bi ovo moglo promeniti dinamiku radničkog otpora. Ako su ranije migranti/kinje pretpostavljali da im se životni put sastoji od nekoliko godina rada u gradu sa svrhom zarađivanja novca i povratka kući radi osnivanja porodice, radnici i radnice u unutrašnjosti mogli bi imati prilično različitu perspektivu. Sada ne samo da „rade“, već i „žive“ na određenom mestu.

To implicira veću verovatnoću da će se migranti i migrantkinje trajno „skrasiti“ na svojim radnim mestima. Želeće da pronađu supružnike, imaju

sopstveno mesto stanovanja, dobiju decu, pošalju tu decu u škole – ukratko, da se upuste u socijalnu reprodukciju.

U prošlosti poslodavci nisu morali plaćati migrantskim radnicima i radnicama nadnice dovoljne za život, niti je bilo nagoveštaja da se to može očekivati, jer je bilo jasno da će se migranti/kinje vratiti u sela. Međutim, u unutrašnjosti, migranti će verovatno zahtevati sve ono što je potrebno za pristojan život – stanove, zdravstvenu zaštitu i određenu zaštitu od rizika nezaposlenosti i starosti. Možda će želeti i vreme za sebe i svoju zajednicu, što je do sada bio upadljivo odsutan zahtev.

Ovo otvara mogućnost politizacije radničkih nemira. Valjane javne službe nikada nisu bile na listi očekivanja migranata i migrantkinja na obali. Ali ako mogu da ostvare boravišna prava u unutrašnjosti, zahtevi za socijalnom zaštitom bi se lako mogli generalizovati, i pružiti priliku za beg od izolacije borbi fokusiranih na radna mesta. Takvi zahtevi bi verovatno bili upućeni državi, pre nego pojedinačnim poslodavcima, što bi postavilo simboličke temelje za širu konfrontaciju.

Iako je lako romantizovati hrabre, ponekad spektakularne pobune migrantskih radnica i radnika, stvarnost je takva da je najčešći odgovor na loše uslove rada bio – dati otkaz i naći bolji posao, ili se vratiti kući. Ovo bi se takođe moglo promeniti ako bi radili tamo gde žive. Možda su sada uspostavljeni uslovi koji bi omogućili migrantima da, umesto bežanja, zauzmu odlučan stav i bore se za svoju zajednicu, u svojoj zajednici.

Biografije radnika i radnica u unutrašnjosti takođe mogu predstavljati priliku za pojačanu militantnost. Mnogi od njih imaju prethodna radna i borbena iskustva u priobalnim oblastima. Starijim radnicima i radnicama može nedostajati militantna strast mladosti, ali njihovo iskustvo otpora šefovima koji ih eksploatišu i njihovim državnim saveznicima moglo bi biti nezamenljiv resurs.

U velikim priobalnim gradovima, bilo je teško pridobiti podršku lokalnog stanovništva, kao što se bolno očiglednim pokazalo tokom nemira u Gusu. Međutim, u unutrašnjosti, radnici i radnice mogu imati porodice u blizini, ljude koji nisu samo naklonjeni borbama radništva, već vrlo direktno zavise od povećanja plata i boljih socijalnih službi. Ovo predstavlja priliku za proširenje borbi van radnog mesta i obuhvatanje širih društvenih pitanja.

* * *

Možda ima nekih na levisi koji smatraju da je otpor sam po sebi najbitnija stvar. Oblici klasne borbe koji su preovladavali u Kini *jesu* uzrokovali velike probleme akumulaciji kapitala.

Međutim, radništvo je otuđeno od sopstvene političke aktivnosti. Postoji suštinska asimetrija: radnički otpor je haotičan i bez ikakve strategije, a država i kapital na njega odgovaraju bojažljivo i koordinisano.

Do sada, ovaj fragmentovan i efemeran oblik borbe nije uspeo da ostvari bilo kakav značajniji uticaj na osnovne strukture partijske države i njenu vladajuću ideologiju. S druge strane, kapital je, kao univerzalnu tendenciju, još jednom dokazao svoju moć da iznova obuzdava militantnost partikularnih borbi. Ako militantni radnički otpor prosto navede kapital da uništi jednu radničku klasu i proizvede novu (antagonističku) na nekom drugom mestu, možemo li to smatrati pobedom?

Nove granice akumulacije kapitala pružaju kineskoj radničkoj klasi priliku da iznedri trajnije forme organizovanja sposobne da prošire domen socijalnih borbi i formulišu šire političke zahteve.

Međutim, dok se to ne desi, radnička klasa ostaće korak iza svog – i našeg – istorijskog protivnika.

S engleskog prevela Tatjana Maksimović

BRET S. MORIS
(BRETT S. MORRIS)

NIKSON I GENOCID U KAMBODŽI

Ovog meseca¹ je četrdeseta godišnjica od početka genocidne vladavine Crvenih Kmera. Njihov dolazak na vlast ne može se odvojiti od američke intervencije u Kambodži.

U aprilu 1975. godine, Crveni Kmeri su napali Pnom Pen i preimenovali Kambodžu u Demokratsku Kampučiju – navodno samodovoljno, potpuno agrarno društvo. Resetujući sat na „Nultu godinu“, vojska Crvenih Kmera je proterala stanovnike/ce urbanih mesta na selo i počela da „pročišćava“ Kambodžu genocidnom čistkom intelektualaca/ki i manjinskih grupa. Do trenutka kada se pokolj završio 1979. godine – nakon što je Vijetnam izvršio invaziju na Kambodžu i svrgnuo Crvene Kmere sa vlasti – ubijeno je oko 1,7 miliona ljudi (21% populacije).

Pol Pot, vođa Crvenih Kmera od 1963. do 1977. godine i premijer Demokratske Kampučije, pobjegao je u džunglu. Umro je 1998. godine, bez da je

¹ Članak je objavljen u Jacobin-u 27. aprila 2015. godine (prim.prev.)

ikad odgovarao za svoje zločine. Zapravo, od svrgavanja Crvenih Kmera sa vlasti, samo 3 osobe su osuđene za učestvovanje u genocidu (prva presuda doneta je tek 2010. godine, a druge dve su donete prošle godine).²

Međutim, Potov dolazak na vlast, kambodžanski genocid, i odsustvo pravde za žrtve Crvenih Kmera neodvojivi su deo šire američke politike intervencija u Indokini od 1945. do 1991. godine – a posebno opake američke kampanje bombardovanja koja je vođena u Kambodži.

Bombardovanje i destabilizacija

SAD su počele bombardovanje Kambodže 1965. godine. Od tada pa do 1973. godine američke vazdušne snage bacale su bombe tokom više od 230.000 letачkih misija na preko 130.000 mesta.³ Postoje neslaganja povodom tačne tonaže bombi koje su bačene, ali po konzervativnoj proceni u pitanju je oko 500.000 tona (skoro jednako koliko su SAD bacile na celi Pacifički front tokom Drugog svetskog rata).⁴

Navodne mete bombardovanja su bile severnovijetnamske i trupe Nacionalnog Oslobođilačkog Fronta (*Viet Cong*) stacionirane u Kambodži, a

2 Thomas Fuller, Julia Wallace, *2 Khmer Rouge Leaders Are Convicted in Cambodia*, The New York Times, 06.08.2014.

3 Taylor Owen, Ben Kiernan, *Bombs Over Cambodia*, The Walrus, oktobar 2006.

4 Taylor Owen, Ben Kiernan, *Roots of U.S. Troubles in Afghanistan: Civilian Bombing Casualties and the Cambodian Precedent*, The Asia Pacific Journal, Vol. 8, Issue 26, No. 4, 28.06.2010.

kasnije, pobunjenici Crvenih Kmera. Međutim, neosporno je da se dešavalo totalno zanemarivanje života civila. Predsednik Ričard Nikson (Richard Nixon) je 1970. godine izdao naređenje savetniku za nacionalnu bezbednost (a kasnije državnom sekretaru) Henriju Kisindžeru (Henry Kissinger):⁵

Moraju da odu tamo i da završe posao. Neću helikopterčice, hoću helikoptere. Hoću da sve što može da leti odleti tamo i napravi im kaos. Nema ograničenja kilometraže ni budžeta. Je li to jasno?

Kisindžer je ovo naređenje preneo svom vojnom asistentu, generalu Aleksandru Hejgu (Alexander Haig): „Hoće masovnu kampanju bombardovanja u Kambodži. Ne želi ni za šta drugo da čuje. To je naređenje, to mora da se odradi. Šaljite sve što leti i gađajte sve što se kreće“.⁶

Nikada se neće saznati koliko ljudi je ubila i ranila američka vojska. U svojoj knjizi *Ending the Vietnam War* (Kraj vijetnamskog rata), Kisindžer citira dopis iz kancelarije sekretara odbrane, u kome se navodi da je u Kambodži nastradalo oko 50.000 ljudi. Vodeći istraživač kambodžanskog genocida, Ben Kirnan (Ben Kiernan), procenjuje da je broj mrtvih negde između 50.000 i 150.000.⁷

5 Prema The National Security Archive, The George Washington University

6 Prema The National Security Archive, The George Washington University

7 Ben Kiernan, *How Pol Pot Came to Power: Colonialism, Nationalism, and Communism in Cambodia, 1930-1975*, 2004.

Jedan svedok bombardovanja u Kambodži opisao je događaje sledećim rečima:

Tri F-111 letelice su bombardovale moje selo i ubile 11 članova moje porodice. Moj otac je bio ranjen, ali je preživeo. U to vreme nije bilo nijednog vojnika u selu, niti u području oko sela. Ubijeno je još 27 seljaka. Uleteli su u jarak da se sakriju, a onda su dve bombe pale pravo na njih.⁸

Bombardovanje Kambodže destabilizovalo je ionako slabu vladu. Kada je Kambodža dobila nezavisnost od Francuske 1953. godine, princ Norodom Sihanuk (Norodom Sihanouk) postao je njen vladar. S obzirom na to da je bio neutralan po opredeljenju, Sihanukov primarni cilj je bio da održi integritet Kambodže – zadatak koji se pokazao neverovatno teškim, pošto su američki, kineski i vijetnamski interesi, kao i razne levičarske i desničarske frakcije unutar Kambodže, pokušavali usmeriti Sihanuka na različite strane. U delikatnom pokušaju da održi balans, igrao je u svačijem timu, jedan dan saradujući sa određenom grupom, drugi dan protiveći joj se.

Grupa koja se protivila Sihanuku je bila Komunistička partija Kampučije, koja je kasnije postala poznata kao Crveni Kmeri. Vođstvo partije je bilo podeljeno u dve frakcije: jedna grupa je bila provijetnamska i zalagala se za saradnju sa Sihanukom, druga – koju je vodio Pol Pot – bila je antivi-

8 Ben Kiernan, *The American Bombardment of Kampuchea, 1969-1973*, 1989.

jetnamska i protivila se Sihanukovoj vladavini. Do 1963. godine, frakcija Pola Pota je skoro sasvim svrgnula drugu, iskusniju frakciju. Iste godine, Pot se preselio u ruralnu Kambodžu kako bi razradio kampanju pobune.

Četiri godine kasnije izbila je pobuna seljaka poznata kao Ustanak u Samlautu zbog novih mera koje su prisiljavale seljake da prodaju pirinač vladi ispod crnotržišnih cena. Kako bi se osigurala poslušnost, vojska je bila stacionirana u lokalnim zajednicama gde je kupovala (ili prosto otila) rižu od farmera.

Pošto su im sredstva za život bila ugrožena, seljaci su pokrenuli pobunu, i ubili dva vojnika. Dok se pobuna brzo širila na druga područja Kambodže, Pol Pot i Crveni Kmeri iskoristili su nemire i obezbedili podršku seljaka za svoj prevrat u povelju. Do 1968. godine, vođe Crvenih Kmera su rukovodile zasedama i napadima na vojne straže.

Pobuna Pola Pota je bila pobuna domaćeg stanovništva, ali kako Kirnan navodi, njegova „revolucija ne bi uspela bez ekonomske i vojne destabilizacije Kambodže od strane SAD“.⁹ Prethodno apolitični seljaci su bili motivisani da se pridruže revoluciji kako bi osvetili smrt članova svojih porodica. Kako objašnjava obaveštajni telegram¹⁰ iz CIA Direktorata za operacije, 1973. godine:

9 Ben Kiernan, *The Pol Pot Regime: Race, Power, and Genocide in Cambodia Under the Khmer Rouge, 1975-79*, 2014. godina

10 Ben Kiernan, *The American Bombardment of Kampuchea, 1969-1973*, 1989. godina

Pobunjenički kadrovi Crvenih Kmera započeli su pojačanu kampanju preobraćenja među stanovnicima Kambodže. (...) U pokušaju regrutovanja mladih muškaraca i žena u oružane organizacije Crvenih Kmera. Kao glavnu temu svoje propagande koriste štetu koja je prouzrokovana vazдушnim napadima bombardera B-52.

Rat SAD-a protiv Kambodže drastično je eskalirao 1969. godine, u sklopu Niksonove politike vijetnamizacije.¹¹ Cilj je bio da se unište vijetnamske komunističke snage pozicionirane u Kambodži, kako bi se zaštitila vlada južnog Vijetnama i američka vojska koja je bila smeštena tamo. Na početku eskalacije Crveni Kmeri imali su manje od 10.000 boraca i borkinja, ali do 1973. godine taj broj je porastao na preko 200.000 pripadnika/ca vojnih trupa i milicije.¹²

Puč, podržan od strane SAD, koji je skinuo Sihanuka sa vlasti 1970. godine, bio je još jedan faktor koji je dramatično ojačao pobunu Crvenih Kmera. (Direktno saučesništvo SAD u puču nije dokazano, ali kako Vilijam

11 Vijetnamizacija je izraz kojim se opisuje službena politika, odnosno strategija američke vlade u završnim godinama vijetnamskog rata. U svojoj osnovi je predstavljala promenu fokusa sa nastojanja da se neposrednim korištenjem američkih vojnih resursa unište ili poraze Vijetkongovi komunistički gerilci i Severni Vijetnam na nastojanje da se vlada i oružane snage Južnog Vijetnama ojačaju dovoljno kako bi im se mogli samostalno suprotstaviti (prim.prev.)

12 Taylor Owen, Ben Kiernan, *Roots of U.S. Troubles in Afghanistan: Civilian Bombing Casualties and the Cambodian Precedent*, The Asia Pacific Journal, Vol. 8, Issue 26, No. 4, 28.06.2010.

Blam (William Blum) opširno dokumentuje u svojoj knjizi *Killing Hope*, postoji dovoljno dokaza koji garantuju mogućnost da se to dogodilo).¹³

Rušenje Sihanuka i njegova zamena desničarem Lonom Nolom (Lon Nol) pooštrili su razlike između protivničkih tabora unutar Kambodže i duboko upleli zemlju u Vijetnamski rat.

Sve do ovog momenta, kontakt između komunističkih snaga Vijetnama i Kambodže bio je ograničen, pošto su Vijetnamci prihvatili Sihanuka kao zakonitog vladara Kambodže. Međutim, nakon puča, Sihanuk se ujedinio sa Polom Potom i Crvenim Kmerima protiv onih koji su ga zbacili sa vlasti, i vijetnamski komunisti ponudili su punu podršku Crvenim Kmerima u njihovoj borbi protiv vlade podržane od strane SAD.

Crveni Kmeri su tako bili legitimizovani kao antiimperijalistički pokret.

Kako gorepomenuti CIA obaveštajni telegram navodi:

Kadrovi Crvenih Kmera govore ljudima da je vlada Lona Nola zahtevala vazdušne napade kako bi se Nol održao na vlasti, i da je odgovorna za materijalnu štetu i „patnju nevinih seljaka“. Jedini način da se spreči „masovno razaranja zemlje“ je da se svrgne Lon Nol i da se na vlast vrati princ Sihanuk. Agitatori govore narodu da je najbrži način da se to

13 William Blum, *Killing Hope: US Military and CIA Interventions Since World War II*, 2003.

postigne ojačavanje vojske Crvenih Kmera kako bi mogli da pobeđu Lona Nola i zaustave bombardovanje.

U januaru 1973. godine, SAD, Severni Vijetnam, Južni Vijetnam i komunističke snage Južnog Vijetnama potpisale su Pariski mirovni sporazum. Američke snage su se povukle iz Vijetnama i bombardovanje Vijetnama i Laosa je prekinuto.

I pored toga, Niksonova administracija nastavila je da bombarduje Kambodžu sa ciljem odbrane vlade Lona Nola od Crvenih Kmera. Suočivši se sa jakom domaćom opozicijom i opozicijom iz Kongresa, Nikson je bio primoran da zaustavi kampanju u avgustu 1973. godine, nakon postizanja dogovora sa Kongresom.

Divljanje građanskog rata između vlade Kambodže i Crvenih Kmera nastavilo se još godinu i po. Crveni Kmeri su uspeali da osvoje brojne provincije i velika seoska područja, i konačno su zauzeli Pnom Pen u aprilu 1975. godine.

Podrška Crvenim Kmerima

Geopolitička mapa bila je nestalna nakon Vijetnamskog rata – Severni Vijetnam je postavio privremenu vladu u Južnom Vijetnamu do ponovnog ujedinjenja zemlje 1976. godine, a Vašington je bio odlučan da izoluje komunističku vladu. U isto vreme, SAD su pokušavale da uspostave jače veze sa Kinom radi redistribucije globalne moći podalje od Sovjetskog

Saveza – u tim okolnostima doživljavale su Kambodžu kao potencijalno korisnu protivtežu.

U novembru 1975. godine – 7 meseci nakon što su Crveni Kmeri zauzeli Pnom Pen – Henri Kisindžer je rekao tajlandskom ministru spoljnih poslova da „kaže Crvenim Kmerima da ih Sjedinjene Države ne doživljavaju kao neprijatelje. Želimo da budu nezavisni i da služe kao protivteža Severnom Vijetnamu“. Kisindžer je dodao da ministar „takođe treba da kaže Kambodžanima da će SAD biti njihov prijatelj. Oni jesu ubice i razbojnici, ali nećemo dopustiti da nam to stoji na putu. Spremni smo da popravimo odnose sa njima“.¹⁴

Mesec dana kasnije, u diskusijama¹⁵ između predsednika Džeralda Forda (Gerald Ford), Kisindžera i Suharta (Suharto, indonežanski diktator koga su podržavale SAD), Ford je naglasio: „Spremni smo da polako unapređujemo naše odnose sa Kambodžom, u nadi da ćemo možda usporiti uticaj Severnog Vijetnama, iako smatramo da je vlada Kambodže vrlo teška za saradnju“. Kisindžer je izrazio isti sentiment, govoreći: „Ne sviđa nam se Kambodža, jer je njena vlada iz više razloga gora od Vijetnama, ali želimo da bude nezavisna. Ne obeshrabrujemo Tajland ili Kinu da se približe Kambodži“.

Međutim, Crveni Kmeri su imali uglavnom izolacionistički kurs, koncentrišući se na svoj projekat izgradnje samodovoljnog, agrarnog društva, koji se završio masovnim pokoljem.

14 Prema The National Security Archive, The George Washington University

15 Prema The National Security Archive, The George Washington University

Krajem 1978. godine, u eskalaciji pograničnih sukoba između dve države, Vijetnam je izvršio invaziju na Kambodžu i početkom 1979. godine srušio vladu Crvenih Kmera. Oružane snage Crvenih Kmera pobile su u zapadnu Kambodžu, na granici sa Tajlandom, da bi započele gerilsku kampanju protiv nove kambodžanske vlade postavljene od strane Vijetnama. Genocid koji su Crveni Kmeri orkestrirali bio je gotov, ali sada su inostrane grupe sa sopstvenim interesima, uključujući SAD i Kinu, u sklopu politike izolovanja Vijetnama, izabrale da podrže gerilu Crvenih Kmera u njihovoj kampanji protiv vijetnamske okupacije.

Ključni metod za ostvarenje ovog cilja je bila američka podrška Kini u otvorenom pomaganju gerili Crvenih Kmera. Kako je *New York Times* objavio: „Karterova administracija je pomogla u obezbeđivanju kontinuirane kineske pomoći gerilcima Crvenih Kmera“.¹⁶ Zbignjev Brzezinski (Zbigniew Brzezinski), savetnik za nacionalnu bezbednost Džimija Kartera (Jimmy Carter), objasnio je da je on „ohrabrivao Kineze da podrže Pola Pota“. Prema izveštaju *Associated Press*-a, obaveštajne agencije SAD-a su procenile da je Kina tokom 1980-ih godina snabdevala gerilu Crvenih Kmera vojnom pomoći u vrednosti od oko 100 miliona dolara godišnje.¹⁷

Priznavši ih kao legitimnu kambodžansku vladu i dodelivši im mesto u Ujedinjenim Nacijama, SAD, Kina i još nekoliko evropskih i azijskih zemalja

16 Elizabeth Becker, *Death of Pol Pot: The Diplomacy; Pol Pot's End Won't Stop U.S. Pursuit of His Circle*, The New York Times, 17.04.1998.

17 Peter Eng, *China Is Rebuilding a Country It Helped to Destroy in 13-Year War*, Los Angeles Times, 22.01.1995.

dale su i diplomatsku podršku Crvenim Kmerima. SAD su sve do 1989. godine odbijale da delovanje Crvenih Kmera u periodu od 1975. do 1979. godine nazovu genocidom, kako to ne bi podrilo podršku gerilskom pokretu.¹⁸

Podrška je pružena i na druge načine. Prema Kirnanu, SAD su tokom 1980-ih potrošile desetine miliona dolara na finansiranje gerile koja je bila u savezu sa snagama Crvenih Kmera. Vršile su pritisak na humanitarne agencije Ujedinjenih Nacija da obezbede dodatnu „humanitarnu“ pomoć za hranu i odeću snagama Crvenih Kmera koje su se krile u blizini tajlandske granice, omogućujući im na taj način da nastave borbe protiv Vijetnama.¹⁹

Vijetnam je 1989. godine povukao svoje trupe iz Kambodže. Dve godine kasnije, vlade 19 zemalja (uključujući SAD, Kinu, Kambodžu i Vijetnam) potpisale su mirovne sporazume sa gerilcima Crvenih Kmera i njihovim saveznicima kako bi okončale konflikt. Međutim, podrška SAD Polu Potu i Crvenim Kmerima nastavila se i nakon sklapanja mira. Tek 1997. godine su „SAD dale zeleno svetlo da se krene u poteru za neuhvatljivim vođom Crvenih Kmera“.²⁰ Suđenja vođama Crvenih Kmera bi se sigurno pokazala nezgodnim za mnoge strane, posebno za pojedine u Vašingtonu.

I zaista, kada je Tribunal za Crvene Kmere (zvanično Specijalna sudska

18 Elizabeth Becker, *Death of Pol Pot: The Diplomacy; Pol Pot's End Won't Stop U.S. Pursuit of His Circle*, The New York Times, 17.04.1998.

19 Ben Kiernan, *The Cambodian Genocide and Imperial Culture*, 2005.

20 Elizabeth Becker, *Death of Pol Pot: The Diplomacy; Pol Pot's End Won't Stop U.S. Pursuit of His Circle*, The New York Times, 17.04.1998.

veća Kambodže), nakon više godina pregovora sa UN, konačno osnovan 2003. godine, eksplicitno je odlučio da se bavi samo zločinima koje su počinile vođe Crvenih Kmera u vreme genocida 1975-1979,²¹ ignorišući zločine SAD koji su pomogli da se Crveni Kmeri razviju i održe.

Izgleda da nikakve lekcije nisu naučene iz posledica američke intervencije u Kambodži. Kako ističe novinar Džon Pildžer slično kao što je masovno razaranje bombardovanjem u Kambodži pomoglo stvaranju uslova za uzdizanje Crvenih Kmera, američka invazija Iraka je uništila društvo i pripremila pozornicu za uspon ISIL-a.²² I baš kao što su SAD tokom 1980-ih podržavale svoje nekadašnje neprijatelje u Kambodži protiv Vijetnama, Vašington je sklopio prećutni savez sa džihadističkim grupama u Siriji protiv vlade Bašara al-Asada.²³

Ako se bilo šta može očekivati od spoljne politike Sjedinjenih Država, to je zaodenuti zverstva i saučesništvo u zločinima u jezik demokratije i ljudskih prava.

Prevod sa engleskog: Tatjana Maksimović

21 *Introduction to the ECCC*, Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia (ECCC)

22 John Pilger, *From Pol Pot to ISIS: "Anything that flies on everything that moves"*, 08.10.2014.

23 Patrick Cockburn, *How the US Helped ISIS Grow Into a Monster*, Mother Jones Magazine, 21.08.2014.

Извор: локална база података COBISS.SR/NBS

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

141.82

ABC socijalizma / [ABC socijalizma uredio Baskar Sunkara (Bhaskar Sunkara) ; prevod Maja Solar, Tatjana Maksimović]. - Beograd : Centar za politike emancipacije, 2016 (Beograd : Standard 2). - 526 str. ; 24 cm

Prevod dela: ABC's of Socialism. - Tiraž 500. - Predgovor izdavača: str. 7-9. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-920813-0-9

a) Социјализам
COBISS.SR-ID 229100044

<-----

